

30 August - 01 September, 2023
Budva, Montenegro

Abstracts & Proceedings Book

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

ABSTRACTS & PROCEEDINGS BOOK

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

Editors

Dr. Hamza Kandemir
Dr. Kürşat Özdaşlı
Dr. Ergin Kala

Technical Editors

MSc. Şerafettin Atmaca
Ma. Fıratcan Çınar
Ma. Fatih Mehmet Bakırtaş
Ma. Serdar Aydoğan
Ma. Murat Alkın

Cover design & Layout

Dr. Okan Dağ

Copyright © 2023

All rights reserved. The papers can be cited with appropriate references to the publication. Authors are responsible for the contents of their papers.

Published by

Association of Kutbilge Academicians, Isparta, Türkiye
E-Mail: info@kutbilge.org

Publication Date: 20/10/2023
ISBN: 978-625-98911-2-5

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

Scientific Honorary Committee

Prof. Dr. Rade RATKOVIC, Fakultet za biznis i turizam Budva University, MONTENEGRO
Prof. Dr. Mehmet SALTAN, Suleyman Demirel University, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yılmaz ÇATAL, Isparta University of Applied Sciences, TÜRKİYE
Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI, Member of Council of Higher Education, TÜRKİYE
Prof. Dr. Edmond HAJRIZI, University of Business and Technology, KOSOVO
Prof. Dr. Vujadin VEŠOVIĆ, Faculty of Transport Communications and Logistics, MONTENEGRO
Prof. Dr. Mentor ALISHANI, University of Prizren, KOSOVO
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, TÜRKİYE
Prof. Dr. Naime BRAJSHORI, Kolegji Heimerer, KOSOVO
Prof. Dr. Nermina HADŽIGRAHIĆ, University of Tuzla, BOSNIA AND HERZEGOVINA
Prof. Dr. Kseanela SOTIROFSK, University of Durres, ALBANIA

Organizing Committee

Prof. Dr. Murat Ali Dulupçu, Suleyman Demirel University, TÜRKİYE
Dr. Mustafa Karaboyacı, Suleyman Demirel University, TÜRKİYE
Dr. Hamza Kandemir, Isparta University of Applied Science, TÜRKİYE
Dr. Serkan Özdemir, Isparta University of Applied Science, TÜRKİYE
Dr. Abdullah Beram, Pamukkale University, TÜRKİYE
Dr. Ergin Kala, University of Prizren, KOSOVO
Ma. Mehmet Fatih Bakırtaş, Gazi University, TÜRKİYE
Dr. Joanna Machnik-Slomka, Silesian University of Technology, POLAND
Dr. Elzbieta Pawlowska, Silesian University of Technology, POLAND
Dr. Fatmir Mehmeti, Prizren University, KOSOVO
Prof Dr. Indrit Bimi, Durres University, ALBANIA
Dr. Viliem Kurtulaj, Qiriazi University, ALBANIA
Ma. Dragana Zecevic, Fakultet za biznis i turizam Budva University, MONTENEGRO

Technical Committee

Ma. Serdar Aydoğan, Isparta University of Applied Sciences, TÜRKİYE
Ma. Şaban Höl, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, TÜRKİYE
Ma. Fıratcan Çınar, Isparta University of Applied Sciences, TÜRKİYE

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

Scientific Committee

- Dr. Abdulmecit Nuredin, International Vision University, Macedonia
Dr. Adem Gürler, Giresun University, Türkiye
Dr. Aışa Hanif, Institute of Development Economics, Pakistan
Dr. Ali Kemal Nurdoğan, Suleyman Demirel University, Turkey
Dr. Alfred Marleku, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Ali Korkut Uludağ, Atatürk University, Türkiye
Dr. Arber Celiku, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Artan Mustafa, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Atilla Pulur, Gazi University, Türkiye
Dr. Ayşe Durgun Kaygısız, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Ahmet Sarıtaş, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Ahmet Şahin, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Ayşe İrmiş, Pamukkale University, Türkiye
Dr. Barbaros Serdar Erdoğan, Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Bertan KaraHodza, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Beytula Demiri, International Balkan University, North Macedonia
Dr. Burul Sagynbaeva, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kirghizistan
Dr. Bülent Derviş, International Vision University, North Macedonia
Dr. Cengiz Akalan, Ankara University, Türkiye
Dr. Cıldız Alimova, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kirghizistan
Dr. Danuta Chemielowska, Warsaw University, Poland
Dr. Edmond Hajrizi, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Edmond Jajaga, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Elizabed Bzhalava, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Dr. Entela Muço, Albania-Azerbaijan Friendship, Scientific, Cultural Association, Albania
Dr. Emine Taş, Bayburt University, Türkiye
Dr. Ercan Omirbayev, Ahmet Yesevi University, Kazakistan
Dr. Erkinbek Serikbay, Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakistan
Dr. Ermal Lubishtani, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Faig Elekberov National Academy of Sciences, Azerbaijan
Dr. Fahri Özsungur, Mersin University, Türkiye
Dr. Fatih Bektaş, Karadeniz Teknik University, Türkiye
Dr. Fatih Kahraman, Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye
Dr. Ferit Selimi, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Feyzullah Eroğlu, Pamukkale University, Turkey
Dr. Hakkı Kıymık, Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Dr. Halil İbrahim Demir, Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Dr. Hamza Ateş, Istanbul Medeniyet University, Türkiye
Dr. Hasan Hüseyin Aygöl, Akdeniz University, Türkiye
Dr. Hasan Hüseyin Özkan, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Hasan Şahan, Akdeniz University, Türkiye
Dr. Himmet Büke, Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. İntikam Beşirov, Azerbaijan State University Of Economics, Azerbaijan
Dr. Jabbor Eshonkul, Academy Of Sciences Of Uzbekistan, Uzbekistan
Dr. Jarkınbek Süleymenova, Kazakh State Women's Pedagogical University, Kazakistan
Dr. Joliboy Eltazarov, Samarkand State University, Uzbekistan
Dr. Jorida Xhafaj, University for Business and Technology, Kosovo

Dr. Kalina Sotiroska, International Vision University, Macedonia
Dr. Kayrbek Kemenger, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakstan
Dr. Kire Sharlamanov, International Balkan University, North Macedonia
Dr. Liudmila Nosova, Russian Centre For Science And Culture, Russia
Dr. Maria Tunç, Buryat State University, Russia
Dr. Maria Popovic, FBT-Budva, Montenegro
Dr. Mehmet Günay, Gazi University, Türkiye
Dr. Mehmet Türkmen, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kirghizistan
Dr. Mevudin Ibish, International Balkan University, North Macedonia
Dr. Mensur Nuredin, International Vision University, Macedonia
Dr. Metin Akar, İstanbul Aydın University, Türkiye
Dr. Metin İzeti, State University Of Tetova, Macedonia
Dr. Mustafa Lamba, Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Mustafa Öztürk, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Mustafa Yeniasır, University of Kyrenia, Cyprus
Dr. Mürşit Işık, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Nazım Aksoy, Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Nazmi Bayköse, Akdeniz University, Türkiye
Dr. Nurettin Parıltı, Gazi University, Türkiye
Dr. Oğuzhan Aytar, Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye
Dr. Oktay Ahmed, University Of St Cyril And Methodius, Macedonia
Dr. Olivera Popovic, FBT-Budva, Montenegro
Dr. Özgür Kasım Aydemir, Alanya Alaattin Keykubat University, Türkiye
Dr. Rengin Fırat, University of California, USA
Dr. Rozalinda Sahanova, Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakstan
Dr. Ruhi Ersoy, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye
Dr. Sabahat Bayrak Kök, Pamukkale University, Türkiye
Dr. Sagmbai Zhumaguov, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakstan
Dr. Said Taş, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Sandıbay Boranbay, The Regional Social And Innovation University, Kazakstan
Dr. Shener Bilalli, International Balkan University, North Macedonia
Dr. Umut Avcı, Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye
Dr. Ümit Akca, Süleyman Demirel University, Türkiye
Dr. Vadim Atnashev, North-West Academy of Public Administration, Russia
Dr. Veli Atmaca, Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Dr. Veton Zejnullahi, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Vörös Milkós Moholy-Nagy, University of Art and Design, Hungary
Dr. Yeşim Karaç, Bozok University, Türkiye
Dr. Ylber Limani, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Xatire Guliyeva, National academy of sciences, Azerbaijan
Dr. Zafer Tangülü, Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye
Dr. Zhantas Zhakupov, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakstan
Dr. Zhilbert Tafa, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Zoran Filipovski, International Vision University, Macedonia
Dr. Visar Krelani, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Edmond Jajaga, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Muhamet Ahmeti, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Besnik Qehaja, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Blerton Abazi, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Hazir Çadraku, University for Business and Technology, Kosovo
Dr. Dritero Arifi, University for Business and Technology, Kosovo

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

Dear readers;

The sixth of ICONSR organization was held in Budva/Montenegro between August 30 - September 1, 2023. ICONSR organizations aim to provide and encourage interdisciplinary interaction by bringing together scientists from all disciplines of social sciences. We try to provide a discussion and meeting environment for those working in the field of social sciences to share their research findings and thoughts, and to evaluate the latest developments in social sciences. This year, 40 papers from different 10 countries presented by scientists in ICONSR organizations. Turkey is the country with the highest participation with 46%, followed by Kosovo with 11%, Montenegro, North Macedonia, and Albania 8%, Hungary 5%, Indonesia, Greece, Azerbaijan, and Romania with 3.5%. Outside of Türkiye participant rate is 54%.

As ICONSR organizations, we will continue to organize organizations with the value you deserve in order to exchange ideas against the greatest threat facing humanity, to inspire each other and to contribute to science. See you at your future events.

ICONSR Organizing Committee

ICONSR 2023

International Conference on Social Science Research

August 30 - September 1, 2023 in Budva, MONTENEGRO

Contents

Papers	Presentation Type	Country	Page
Small Shop Survival Bussiness Strategy Hanny Herlambang Pragowo, Purnama Syae Purrohman	Online Presentation	Indonesia	1
Green entrepreneurship: An investigation of its adoption rate in Greece Electra Pitoska, Georgios Damianos, Leadros Araviadis	Oral Presentation	Greece	2
Evaluation of the Change in Public Administration with Globalization Vasila Mohsumova	Online Presentation	Azerbaijan	3
Artificial Intelligence in Public Relations: An Innovative Approach to Enhance Communication Strategies Ümmü Özlem Çerçi	Oral Presentation	Türkiye	4
The Contribution of Neuroscience to Understanding Consumer Behavior: Neuromarketing Serhat Çerçi	Oral Presentation	Türkiye	5
Green Economy and Sustainable Development: The Case of Turkey Yaşar Aysegül Oğuz, Abdurrahman Gümrah	Oral Presentation	Türkiye	6
Financial Performance Change In Businesses After The Covid-19 Pandemic: A Study In Istanbul Stock Market Emine Derya Akyüz, Abdurrahman Gümrah	Oral Presentation	Türkiye	7
Health Technologies Management of Private Hospitals (Private Eye Hospitals) Pelin Yılık	Oral Presentation	Türkiye	8
An Evaluation On Tourism Education Analysis Rade Ratković	Oral Presentation	Montenegro	9
Branch Operations Of Turkish Public Banks in The Internationalization Process Ergin Kala	Oral Presentation	Kosovo	10
Green Management İn Tourism Enterprises: Budva Five-Star Hotel Review Slobodan Medojević	Oral Presentation	Montenegro	11
The Importance of Talent Management in Tourism Management Maria Popović	Oral Presentation	Montenegro	12
Measuring Social Media Performance of Brands of The Real Estate Industry in Digital Marketing Communication Aybüke Yalçın	Oral Presentation	Türkiye	13

Evaluating the Returns of Borsa Istanbul 100 Index in U.S. Dollar Terms Between 1998 and 2023	Online Presentation	Türkiye	14
İlknur Ülkü Armağan			
Analysis of criteria for evaluating learning materials - textbook "Panorama B 1"	Online Presentation	Kosovo	15
Ilir Krusha, Shpëtim Zymberaj			
The views of primary education teachers of the Municipality of Prizren and Pristina regarding the adaptation of the didactic environment for children with special needs	Oral Presentation	Kosovo	16
Shemsi Morina , Lon Laska			
The Future of E-Commerce	Oral Presentation	Türkiye	17
Murat Alkın			
Hidden behavioural characteristics of financial awareness among the Hungarian population	Poster Presentation	Hungary	18-25
Ágnes Csiszárík-Kocsir, János Varga			
The knowledge that leads to personal success, well-being and prosperity in the rapidly changing world of the 21st century	Poster Presentation	Hungary	26-36
János Varga, Ágnes Csiszárík-Kocsir			
Challenges Faced by Parents of Children with Disabilities: Implications for Comprehensive Treatment and Support	Oral Presentation	Macedonia	37-42
Angelka Keskinova, Goran Ajdinski			
Digital Marketing & Social Media: An empirical research	Oral Presentation	Macedonia	43-54
A.Katarachia, I. Araviadi, A. Kalimeri			
Evaluation Of The Earthquake In Terms Of Criminal Liability	Oral Presentation	Türkiye	55-68
Sibel Can			
Disinformation On Social Media In The Context Of Earthquake News	Oral Presentation	Türkiye	69-77
Dilek Ulusal			
A Theoretical Approach to the Relationship between Institutional Quality and Economic Growth	Online Presentation	Türkiye	78-86
Serdar Yay, Zeynep Ezanoğlu, Recep Akan			
Pedestrian Behaviour on Different Streets in Tirana's Context, Albania	Online Presentation	Albania	87-100
Klodjan Xhexhi			
Mathematics and Science Teacher Candidates' Perceptions of Problem Solving Skills	Oral Presentation	Türkiye	101-108
Çiğdem Arslan, Dilek Zeren Özer, Burcu Karaduman			
Self-Efficacy Perceptions of Mathematics and Science Teacher Candidates on their Digital Literacy	Oral Presentation	Türkiye	109-115
Dilek Zeren Özer, Çiğdem Arslan, Burcu Karaduman			
A Study on Turkey's Central Government Budget Balance and Financing: Performance Evaluation with MULTIMOORA Method	Oral Presentation	Türkiye	116-125
Hande Eren, Esra Aksoy, Işıl Kaya, Zeynep Özkan			

A Phenomenological Approach To The Vocational Training Experiences Of Cooking Students	Oral Presentation	Türkiye	126-134
Gürkan Kalkan			
The Impact Of E-Banking On The Transformation Of The Financial System	Online Presentation	Albania	135-138
Zamira Veizi, Rovenca Bega			
Bibliometric Analysis On Scientific Studies On Food Waste	Oral Presentation	Türkiye	139-148
Mehmet Anıl Küçükyaman, Gürkan Kalkan			
International Standards On The Right To Respect Private Life And The Right To Personal Data Protection	Online Presentation	Albania	149-162
Rezana Balla			
The benefits of digitalization on the performance of accounting operations	Poster Presentation	Romania	163-169
Izabella Krajnik, Robert Demeter			
Management styles – impact on decision making	Oral Presentation	Kosovo	170-176
Ismet Pacolli, Vrullim Buja			
The Relationship Between Monetary Policies and Employment in Turkey	Oral Presentation	Türkiye	177-182
Ayşe Durgun Kaygısız			
The Recent Development of Integrated Services in Mental Health in Albania	Oral Presentation	Albania	183-191
Lorena Çadri			
An Accommodation Trend: A Bibliometric Analysis of Glamping Tourism	Online Presentation	Türkiye	192-202
Mehmet Anıl Küçükyaman, Günseli Güçlütürk Baran			
Exploring Turkish Students' Beliefs about Language Learning: Insights from the BALLI Questionnaire	Online Presentation	North Macedonia	203-209
Emrije Agai-Lochi			
Organizational Culture in International Businesses	Oral Presentation	Kosovo	210-216
Ergin Kala, Hüseyin Karagöz, Murat Alkın			
Blockchain Technology and Cryptocurrencies: Ripple Example	Oral Presentation	Türkiye	217-228
Perihan Tüzün, Murat Alkın			

Small Shop Survival Bussiness Strategy

Hanny Herlambang Pragowo*¹, Purnama Syae Purrohman²

Abstract: The research conducted to investigate the survival business strategy of a small shop at the suburb of Bekasi City, West Java Province, Indonesia. Small shop of a retail for daily needs goods, drinks, cigarettes, and so on. Even now is the era of online shop with connection of distributors. The small shop can exist because of some reasons. The research conducted by qualitative research method. The research data collected from observation, literature review, structured interviews, and in-depth interview. The data showed that some factors that make the small shop still generate the income for the owners. 1) the strategic location of the shop; 2) the hospitality of the seller; 3) excellent services for the costumers; 4) affordable prices; 5) the variety of goods according to the needs of the costumers, and 6) the long hour of the opening time. Shopping experience with face-to-face interaction still a part of Indonesian culture. Even now we have online market, but offline market still undeniable fact among the society in Indonesia.

Keywords: survival business strategy, small shop, small medium enterprise, qualitative research.

---

¹**Address:** Universitas Muhammadiyah Prof. Dr. Hamka, Faculty of Teacher Training and Pedagogy, Jakarta/Indonesia

²**Address:** Universitas Muhammadiyah Prof. Dr. Hamka, Faculty of Teacher Training and Pedagogy, Jakarta/Indonesia

*Corresponding author: purnamasae@uhamka.ac.id

Green entrepreneurship: An investigation of its adoption rate in Greece

Electra Pitoska*¹ – Georgios Damianos² – Leadros Araviadis³

Abstract: Green entrepreneurship is a form of economic activity that takes into account the various environmental, social and economic problems and the effects of climate change. The shift to this form of business is associated with innovation, clean technologies, increase of renewable energy sources, energy, water and waste management. Green actions find innovative solutions to these issues and at the same time lead the economy to sustainable development. A development that does not deprive the next generations of the right to meet their own needs. The most important thing with green actions is that they aim at a proper management of resources. In a business environment, enterprises utilize natural resources to produce quality products in an efficient manner. However, the use of these resources at a global level has led to a decrease in them, which does not help sustainable development (Sarri, S. and Trichopoulou, A. 2018). Compared to the traditional business model, the green model prioritizes the environment. More specifically, a greater emphasis is placed on reducing the environmental footprint than on profitability. The aim is to improve people's quality of life and preserve or gently exploit the environment (Zisis, I. 2003). Its activities cover all sectors of the economy, primary, secondary, tertiary. And they can adopt them all enterprises.

A new market for products and services is being created for environmental practices. Thus, businesses are transformed into new and innovative businesses with sustainable growth and additional benefits for the local and national economy. Technological development combined with increased consumer interest in green products and services encourage changes in the existing business models of companies (Caledonia T.C.Trapp Dominik K.Kanbach, 2021). Greece has a rich natural and cultural environment. This, combined with its geographical position on the map, gives it a comparative advantage over other states. In order to investigate the degree of knowledge and the attitude of citizens towards the implementation of green entrepreneurship in Greece, convenience research was organized in the spring of 2023. For the research needs, a properly structured questionnaire was prepared, which was distributed by the social media. A total of 1.067 answered questionnaires were collected. The processing of the data showed that the citizen-consumers are positive in favor of the transition to green business and a more ecological environment.

Keywords: green entrepreneurship, green practices, sustainable development

---

¹University of Western Macedonia, Department of Accounting & Finance 50100 Kyla Kozani, Greece

²University of Western Macedonia, Department of Accounting & Finance 50100 Kyla Kozani, Greece

³University of Western Macedonia, Department of Accounting & Finance 50100 Kyla Kozani, Greece

---

*Corresponding author: ipitoska@uowm.gr

Evaluation of the Change in Public Administration with Globalization

Vasila Mohsumova *¹

Abstract: Globalization and the accompanying neo-liberal economic policies have led to significant changes in the philosophy of the state in the last half century. In previous periods, the understanding that states have unlimited sovereignty within their own borders has decreased considerably with the effect of globalization. While the phenomenon of globalization has increased the effects of states on each other, on the other hand, it has expanded the sphere of influence of multinational companies and other organizations. For this reason, states have had to take into account much more variables when using decision-making mechanisms on any issue. This change was also supported by globalization and state mechanisms began to shrink physically. The minimalist approach emerged at this point, and the understanding of performing services that could be carried out more effectively and efficiently by the private sector with low efficiency by public institutions has lost its validity.

In this study, the effects of globalization on states and public administration systems and the change process it caused on these values were examined. The changes in the state structure of globalization have been revealed and it has been seen that new forces have emerged that will suppress the state mechanism, which is considered as unlimited sovereignty. Today, it has emerged that it is not possible for states to act with unlimited power, even within their own borders, and that it is necessary to consider many variables at the same time in every behavior. In addition, the change in the services expected from the states revealed the minimalist state understanding and as a result, it was understood that a smaller and more effective state structuring was required.

Keywords: Globalization, State, Public Administration.

---

¹**Address:** President of the Association for Research on Women's and Children's Problems, Dr, 0009-0003-4895-3660

---

*Corresponding author: vasilamhsmv@gmail.com,

Artificial Intelligence in Public Relations: An Innovative Approach to Enhance Communication Strategies**Ümmü Özlem Çerçi*¹**

Abstract: Public relations is a discipline that enables organizations to interact with their target audiences and build positive relationships through effective communication strategies. Artificial intelligence, on the other hand, is a technology in which computer systems are equipped with human-like abilities and can perform complex tasks. In today's rapidly evolving communication landscape, public relations professionals constantly seek new strategies to adapt to changing trends and engage their target audiences. In this context, artificial intelligence (AI) technology has emerged as a powerful tool. The integration of AI into public relations offers an innovative approach for effective communication. The purpose of this article is to highlight the importance of AI in the field of public relations, communicate the benefits of AI usage to public relations professionals, and assist them in shaping future communication strategies. In the article, the use of artificial intelligence in public relations is explained through examples such as artificial intelligence supported chatbots, automatic responses, sentiment analysis and media monitoring, and customized content production, and it is tried to reveal how these applications strengthen communication strategies. While chatbots provide instant interaction to users, sentiment analysis and media monitoring play a big role in brand reputation management and providing quick feedback. Customized content production, on the other hand, offers the opportunity for personalized communication to target audiences. Furthermore, in the study the significance of human interaction and the human factor is emphasized. As a result, it is emphasized in the study that the importance of artificial intelligence in public relations for facilitating effective strategic communication is underscored. However, the enduring significance of the human element is emphasized, with the understanding that the intrinsic human touch and expertise remain indispensable in cultivating meaningful connections and upholding trust within the realm of public relations, even as AI is employed to augment communication strategies and provide valuable insights.

Keywords: Artificial Intelligence, Public Relations, Communication Strategies

¹**Address:** Selçuk University, Silifke-Taşucu Vocational School of Higher Education, Mersin / Türkiye

*Corresponding author: ozlemcerci@selcuk.edu.tr

The Contribution of Neuroscience to Understanding Consumer Behavior: Neuromarketing

Serhat Çerçi

Abstract: Consumer behavior is a complex phenomenon that has long fascinated researchers and practitioners in the field of marketing. In recent years, the emerging field of neuromarketing has gained prominence as a powerful tool for unraveling the mysteries of consumer decision-making. This article examines the contribution of neuroscience to understanding consumer behavior through the lens of neuromarketing. By leveraging insights from neuroscience, neuromarketing aims to uncover the subconscious drivers and cognitive processes that influence consumers' preferences and purchasing decisions. Neuromarketing is an interdisciplinary field that combines principles from neuroscience, psychology, and marketing to explore the neural correlates of consumer behavior. Advanced neuroimaging techniques, such as functional magnetic resonance imaging (fMRI) and electroencephalography (EEG), are employed to measure brain responses and gain insights into consumers' thoughts, emotions, and reactions. These techniques allow researchers to delve beyond self-report measures and tap into the unconscious aspects of consumer decision-making. This study provides a comprehensive overview of the theoretical foundations, methodologies, and key findings in the field of neuromarketing. It explores how neuroscience has enriched our understanding of consumer perception, emotional processing, decision-making, and the formation of preferences. Neuroscientific studies have revealed fascinating insights into the role of brain regions, such as the prefrontal cortex and the limbic system, in mediating consumer responses to marketing stimuli. The integration of neuroscience into consumer behavior research provides unique insights that complement traditional marketing approaches, offering valuable implications for businesses seeking to engage and satisfy their target market. Understanding the neural underpinnings of consumer behavior is crucial for developing effective marketing strategies and tailored experiences that resonate with consumers on a deeper level. By bridging the gap between the conscious and unconscious aspects of decision-making, neuromarketing opens new avenues for understanding consumer behavior and optimizing marketing efforts. Through a comprehensive review of the existing literature, this study highlights the significance of neuromarketing in shedding light on the complex interplay between brain mechanisms and consumer behavior. It emphasizes the practical implications of this knowledge for marketers, urging them to leverage neuroscientific insights to create impactful marketing campaigns and enhance customer satisfaction. By embracing the potential of neuromarketing, businesses can gain a competitive edge in understanding and meeting the needs of their target audience.

Keywords: Neuromarketing, consumer behavior, decision-making, purchasing behavior.

Address: Selçuk University, Silifke Taşucu Vocational School of Higher Education, Mersin /Türkiye

*Corresponding author: serhatcerci@selcuk.edu.tr

Green Economy and Sustainable Development: The Case of Turkey

Yaşar Ayşegül Oğuz*¹, Abdurrahman Gümrah²

Abstract: This study aims to examine the contributions of green economy policies to environmental, cultural, social, and economic sustainability goals, with a focus on the case of Turkey. The research provides an overview of green economy and sustainable development concepts, emphasizing their importance in addressing pressing global challenges. The study explores Turkey's sustainable development objectives and policy framework, highlighting the implementation and impacts of green economy policies within the country. Furthermore, the research investigates key green economy sectors in Turkey and assesses their environmental, cultural, social, and economic sustainability effects. The identification and evaluation of these sectors contribute to understanding their role in promoting sustainable development. Additionally, the study analyzes the barriers encountered in the green economy and sustainable development field in Turkey, and provides recommendations and solutions to foster the transition towards a greener economy. This research is based on a comprehensive review of relevant literature, policy documents, and statistical data. Findings from this study contribute to the existing body of knowledge on green economy and sustainable development, specifically within the context of Turkey. The results and insights generated from this research have implications for policymakers, businesses, and society at large, aiming to enhance sustainable practices and contribute to a more sustainable future.

Keywords: Green Economy, Sustainable Development, Turkey, Environmental Sustainability.

---

¹**Address:** Selcuk University, Vocational School of Social Sciences, Konya/Turkiye

²**Address:** Selcuk University, Vocational School of Social Sciences, Konya/Turkiye

*Corresponding author: ayatabey@selcuk.edu.tr

Financial Performance Change In Businesses After The Covid-19 Pandemic: A Study In Istanbul Stock Market

Emine Derya Akyüz^{*1}, Abdurrahman Gümrah²

Abstract: The Covid-19 pandemic, which started in 2019, started to lose its effect after the middle of 2021. Especially with the year 2022, life has started to normalize around the world. The aim of this study is to determine the change in the financial performance of businesses after the Covid-19 pandemic. In line with this purpose, the 2021 and 2022 financial performances of 23 enterprises in the Istanbul Stock Market Basic Metal Industry sector were compared with the MOORA method. The MOORA method was first introduced in 2006, and it differs from other multi-criteria decision-making techniques in that it takes into account all the objectives among the alternatives and considers the interactions between the alternatives as a whole. First of all, the ratios of the companies included in the analysis were calculated based on the data in their financial statements. Afterwards, a comparison was made with the MOORA method, which can be described as new in the literature. Thus, the change in the financial performances of the businesses during and after the Covid-19 period was tried to be determined.

Keywords: Financial Performance, MOORA, Multi-Criteria Decision Making

---

¹**Address:** Selcuk University, Beysehir Vocational School, Konya/Turkiye

²**Address:** Selcuk University, Vocational School of Social Sciences, Konya/Turkiye

*Corresponding author: derya.simsek@selcuk.edu.tr

Health Technologies Management of Private Hospitals (Private Eye Hospitals)**Pelin Yılık*¹**

Abstract: From ancient times to the present day, the health sector has been making great progress and changes day by day. Today, in the face of constantly developing technology, the use of health technologies as well as innovations should be evaluated efficiently for a sustainable and competitive system. The health sector is a field that depends on the use of technology as intensively as human resources, and in this context, it is greatly affected by technological advances. As in all areas of the health sector, eye diseases require technology as well as human resources as a result of technological advances. This study aims to examine how private eye hospitals, which have a special emphasis on eye diseases in the health sector, manage health technologies and the effects of this management on the quality, effectiveness and accessibility of health services. Especially in the field of ophthalmology, the number of private hospitals attracts much attention compared to other branches. Eye conditions have a special importance in the healthcare sector and these hospitals play a vital role in the delivery of eye health services. As a result, this study aims to create an important resource that examines the management of health technologies of private eye hospitals and the impact of this management on the quality of health services, in order to strengthen the future success of these key actors in the health sector.

Keywords: Health technologies, health technology management, private eye hospitals.

---

¹**Address:** Kudret International Hospital, 06100, Ankara, Türkiye

*Corresponding author: pelinyilik@hotmail.com

An Evaluation On Tourism Education Analysis

Rade Ratković*¹

Abstract: The tourism sector is considered an important industry that contributes significantly to economic growth and employment around the world. Therefore, tourism education plays a critical role in meeting the needs of this dynamic sector and training qualified human resources. This article aims to evaluate the current state of tourism education and future trends. The paper begins by emphasizing the importance of tourism education. The rapidly changing nature of the tourism industry means that training programs need to be constantly reviewed and updated. In this context, it examines the studies carried out in basic areas such as the content of tourism education, pedagogical methods and the use of technology. It also addresses the mismatches between tourism education and the needs of the sector. It is recommended to review training programs and increase internship opportunities in order to ensure that graduates are better prepared for the business world. It also focuses on the future challenges of tourism education. Factors such as sustainability, digitalization and the impact of global events are important elements shaping tourism education. How educational programs can be adapted to cope with these challenges and what skills students should be provided with are discussed. In conclusion, this article highlights the importance of tourism education and discusses how training programs can be developed to better meet the needs of the sector. The future success of the tourism industry depends on a qualified and well-educated workforce, and therefore such analyzes on tourism education are of great importance.

Keywords: Tourism, education, tourism education.

---

¹**Address:** Fakultet za biznis i turizam Budva University, MONTENEGRO

*Corresponding author: njasa@t-com

Branch Operations Of Turkish Public Banks in The Internationalization Process

Ergin Kala

Abstract: Today's rapid change and globalization in the financial sector has led Turkish public banks to compete in the international arena. This study examines the branch activities of Turkish public banks during the internationalization process and the effects of this process on the banks' general strategies. The study begins by drawing the background of the internationalization process of Turkish public banks. The main factors in this process, economic and political variables, banks' motivations for opening to international markets and their current strategies are discussed in detail. The role and importance of branch activities, especially in the internationalization process of banks, is at the center of this study. Issues such as the operation of banks' branches abroad, customer portfolio, risk management and profitability analysis are examined in detail. In addition, the effects of Turkish public banks' internationalization strategies and branch activities on the banks' financial performance and international competitiveness are analyzed. In this context, banks' strategies for successfully managing the internationalization process and the challenges they face in this process are discussed. As a result, this study is considered as an effort to understand the branch activities of Turkish public banks in the internationalization process and the effects of this process on the strategic goals of the banks. The focus of this article is on how Turkish public banks follow to compete more effectively in the international arena and the opportunities and challenges they face in this process.

Keywords: Internationalization process, public banks, Turkish public banks.

---

¹**Address:** University of Prizren, Prizren, Kosovo

*Corresponding author: erginkala@gmail.com

Green Management In Tourism Enterprises: Budva Five-Star Hotel Review

Slobodan Medojević

Abstract: The tourism sector is a rapidly growing industry and has become a focal point emphasizing environmental sustainability and green business. This study aims to investigate the importance and effects of green management in tourism enterprises by examining the green management practices of five-star hotels in Budva. The study begins by discussing the definition of green management and its role in the tourism sector. It is emphasized that in a world where environmental impacts and resources are limited, tourism businesses should operate in accordance with green management principles. When examining the green management practices of five-star hotels in Budva, the focus is on important elements such as energy efficiency, waste management, water saving and use of renewable energy. Whether these hotels have green certifications and how their commitment to environmental sustainability is implemented is analyzed in detail. Additionally, the effects of green management practices of these hotels in Budva on their business performance are evaluated. By examining factors such as customer satisfaction, competitive advantage and financial results, the contribution of green management to business success is discussed. In conclusion, this study emphasizes the importance of green management in tourism enterprises and demonstrates the potential of this approach by examining the green management practices of five-star hotels in Budva. Green management is recognized as an important tool to increase environmental sustainability in the tourism sector and ensure the long-term success of businesses.

Keywords: Tourism, tourism businesses, green management.

---

¹**Address:** Fakultet za biznis i turizam Budva University, Montenegro

*Corresponding author: slobodanmedojevic@gmail.com

The Importance of Talent Management in Tourism Management

Maria Popović

Abstract: The tourism sector is a sector with high growth potential worldwide and plays an important role in economic development. Therefore, attracting, retaining and developing talented and qualified employees is of great importance for tourism businesses. This article discusses why talent management is important in tourism management and how it is a critical factor for the sustainable success of the sector. The article begins by analyzing the characteristics of the tourism industry and the talent needs of businesses. Tourism businesses face special challenges such as changing customer demands, competitive markets and seasonal fluctuations. Therefore, businesses need talent to adapt and succeed in these dynamics. The study examines the basic principles and practices of talent management and highlights how businesses can use them in processes such as recruitment, training, performance evaluation and career development. It also discusses how talent management contributes to business outcomes such as sustainability, customer satisfaction and competitive advantage. The study also addresses the future challenges of talent management in tourism management. Factors such as digitalization, global competition, environmental sustainability and crisis management require businesses to rethink their talent management strategies. In this context, the article offers tips on future talent management trends and how they can provide businesses with a competitive advantage. In conclusion, this study emphasizes the importance of talent management in tourism management and shows how it is a critical factor for the sustainable success of businesses. The tourism industry must continue to invest in talent management to attract and retain qualified employees because a successful business relies on a qualified workforce.

Keywords: Tourism, tourism management, talent management.

---

¹**Address:** Faculty of Business Economy, Bar, Montenegro

*Corresponding author: maria.popovic@fbt-budva.me

Measuring Social Media Performance of Brands of The Real Estate Industry in Digital Marketing Communication

Aybüke Yalçın*¹

Abstract: Social media platforms, which emerged with the rapid development of communication technologies, occupy a significant place in our lives. These platforms allow users to interact with each other and access information with ease. Social media users who interact with each other share their experiences on these platforms. At the same time, users create interaction by following the brands they are interested in, using, or liking on social media. After determining their target users, brands have to use social media platforms (Twitter, Instagram, Facebook, etc.) effectively in order to promote themselves, and their products, create a positive impact by interacting with their customers, and thus help increase customer satisfaction and loyalty. Another point that brands that use social media effectively should pay attention to is measuring social media activities and determining strategies according to the results. Because anything that cannot be measured cannot be managed (Drucker, 1998). This study aims to measure the social media activities of brands operating in the financial institutions sector. For this purpose, through the BoomSocial application (Barutçu and Tomaş, 2013), which allows brands to measure their performance on social media and the return on their investments, the posts made by the institutions operating in the financial institutions sector in August 2023 are analyzed in terms of the number of followers, periodic follower growth, total tweets, total likes, total retweets, total interactions and interaction rates. According to the results obtained, the five most successful financial institutions included in the study. The top 5 institutions by number of followers are Borsa İstanbul, İş Yatırım, TradeAll, Yatırım Finansman and Oyak Yatırım. Borsa İstanbul experienced an increase of 3,267 followers during the period. Borsa İstanbul followed by Yatırım Finansman with 404 followers. TradeAll lost 167 followers. İş Yatırım has the highest number of tweets, Borsa İstanbul has the highest number of retweets, and Oyak Yatırım has the highest number of likes. When total interactions analyzed among the top five institutions, Oyak Yatırım has the highest number of interactions, while TradeAll has the lowest number of interactions. In terms of interaction rates, Oyak Yatırım ranks first with 0.0297%, followed by Yatırım Finansman with 0.0229%, Borsa İstanbul with 0.0226%, Trade All with 0.0042% and İş Yatırım with 0.0020%. Brands can learn about what their target audience likes or dislikes and what they would like to hear, see or know based on the interactions they receive after their tweets. In future studies, different sectors can be examined in a wider time interval and on different social media platforms.

Keywords: Social media performance, boomsocial, digital marketing communication, real estate industry

¹**Address:** Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Real Estate and Property Management, Ankara/Türkiye

*Corresponding author: aybuke.yalcin@hbv.edu.tr

Evaluating the Returns of Borsa Istanbul 100 Index in U.S. Dollar Terms Between 1998 and 2023

İlknur Ülkü Armağan*¹

Abstract: Securities exchanges, which are one of the financial investment instruments and facilitate fund transfers, are fundamental elements of economies. In our country, Borsa Istanbul (BIST) undertakes this role. Shares (stocks) of companies listed on BIST are priced based on financial investors' buying and selling decisions. Currently, there are 620 company stocks actively traded on the exchange (Public Disclosure Platform, 2023). As a result, financial investors can choose different company stocks or entirely different financial investment instruments according to their financial investment preferences, providing a broad range of financial investment options. However, the return levels and risk profiles of all financial investment instruments in the market vary for investors. Like all investment instruments, the price formation of stocks can also be influenced by various factors such as the global economy, the national economy, other investment instruments, and legal regulations. One of the important factors influencing price in stocks is exchange rates. This is because, due to globalization and increased trade impact in our country, the most traded and nearly second currency used is the US Dollar (USD). The value of USD against our national currency Turkish Lira (TRY) is determined through a floating exchange rate system based on supply and demand equilibrium under market conditions. Consequently, the value of the national currency against the exchange rate of the foreign currency changes instantly. Therefore, it affects financial investors both as a financial investment instrument in USD and as a securities investor by influencing the USD-based prices of the index and stocks. Hence, calculating the USD-based returns of indexes and stocks traded on BIST can provide a different assessment.

In the study, the returns calculated from the daily closing prices of the Borsa Istanbul 100 Index, BIST100 (XU100), covering the period from January 4, 1988, to July 31, 2023, are compared with the dollar returns obtained using the Central Bank's indicative daily USD exchange rate. Due to fluctuations in the USD/TRY exchange rate, the obtained USD returns often differ from TRY-denominated returns. This facilitates the evaluation of returns in USD terms and their comparison with TRY returns. Overall, when considered comprehensively, the study suggests that the XU100, examined over an extended period, generally exhibits lower realized USD-based returns, which could offer a distinct perspective for financial investors and other researchers.

Keywords: Financial Markets, Stock Market, Borsa Istanbul, BIST100, Exchange Rate.

¹**Address:** Isparta University of Applied Sciences, Keçiborlu Vocational School, Isparta/Türkiye

*Corresponding author: ulkuarmagan@isparta.edu.tr

Analysis of criteria for evaluating learning materials - textbook "Panorama B 1"

Ilir Krusha*¹, Shpëtim Zymberaj¹

Abstract: The aim of this work is to compare very different textbooks, namely German as a foreign language. Since the field of possible investigations in textbook analysis is endless, the present work focuses on the International Panorama B 1.1 and its respective linguistic forms. In detailed analyzes of lessons from common German grammars, differences and similarities in textbooks are shown. The Stockholm catalog of criteria serves as a regulatory framework. At the end of the work, the knowledge gained is summarized in an overview.

Keywords: German, German as a foreign language, textbooks, analysis, comparison, differences, similarities.

---

¹**Address:** University of Prizren, Prizren, Kosovo

*Corresponding author: ilir.krusha@uni-prizren.com

The views of primary education teachers of the Municipality of Prizren and Pristina regarding the adaptation of the didactic environment for children with special needs

Shemsi Morina ^{*1}, Lon Laska ²

Abstract: The inclusiveness of children with special needs in regular schools made necessary studies that focus not only on the changes in approach and variety in teaching, but also on the creation of environments, tools and appropriate materials that approximate the differences of children in the process of learning, including children with special needs. The study in question aimed to shed light on the state of didactic environments in primary education, with a special focus on its adaptation to children with special needs.

The problem has been addressed in the theoretical but also in the empirical aspect. Through the theoretical analysis, namely the use of the most contemporary literature, instructions have been given for the adaptation of didactic environments, tools and materials with a special focus on children with special needs. While through semi-structured interviews, we have reflected how the situation is in reality of the adaptation of didactic environments, tools and materials, with a special focus on children with special needs. After the analysis of the results, as well as the findings of the study, based on the defined variables, we gave the necessary recommendations to the relevant institutions in order to change the situation in terms of the adaptation of didactic environments, tools and teaching materials with a special focus on children with special needs.

Keywords: Didactic environment, teaching materials, teaching aids, quality learning for all

¹**Address:** University of Prizren, Faculty of Education, Prizren, Kosovo

²**Address:** Kolegji Dardania, Pristina, Kosovo

*Corresponding author: lonlaska@kolegjidardania.com

The Future of E-Commerce

Murat Alkin*¹

Abstract: With the acceleration of technological development, important transformations are also taking place in the commercial sector. E-commerce is one of the most important transitions in this change. With the widespread use of the Internet, businesses have found opportunities to showcase their products and services on a digital platform, and consumers have the ability to shop online. E-commerce refers to the performance of commercial activities in an electronic environment. This type of commerce takes place on a digital platform, unlike traditional retail methods. Elements such as virtual stores, online payment systems, and digital marketing strategies are key features of e-commerce. E-commerce brings many benefits to both businesses and consumers. Businesses enjoy benefits such as reduced operating costs, global reach, and personalized marketing, while consumers enjoy benefits such as a broader product range, ease of comparison, and convenience when shopping online. With the spread of e-commerce, security and privacy issues have become an important issue. Risks such as online fraud and theft of personal data are issues faced by consumers and businesses. At the same time, the logistics and delivery process is one of the challenges of e-commerce. E-commerce has the potential to grow further in the future. It will be possible to provide a personalized shopping experience through the integration of technologies such as artificial intelligence and big data analytics. In addition, issues such as sustainability and environmental impact will influence the future direction of e-commerce. E-commerce represents a revolutionary transformation in the world of commerce. While providing a faster, more efficient global trading platform than traditional trading methods, it also poses significant security and privacy challenges. In the future, it is expected that e-commerce along with technological advancements will further develop and reshape the world of commerce.

Keywords: E trade, e trade system, globalization.

---

¹**Address:** Isparta University of Applied Sciences, Graduate Education Institute, Isparta, Türkiye

*Corresponding author: murat.alkin@icloud.com

Hidden behavioural characteristics of financial awareness among the Hungarian population

Ágnes Csiszárík-Kocsir*¹, János Varga²

Abstract: The pandemic, and the changes brought about by the pandemic, have significantly rewritten the lives of all economic agents. The effects have been felt at individual, company, national and international levels. The sudden closures required new life management decisions, which required different competences and skills. Overnight, we had to learn to make responsible decisions in the online space, moving our lives and work into virtual reality. The closures not only brought new things and new lifestyles, but also, in many cases, difficulties. Many businesses were forced to close temporarily and there were many organisations that did not survive the difficult months. The loss of jobs caused hardship for families. Savings became important, we had to learn to make responsible choices about our consumption and we had to become more conscious in many respects. All these challenges have brought the issue of financial literacy and financial awareness back to the fore. In this paper, we seek to answer which characteristics and competences have been strengthened by the pandemic, as seen through the lenses of different generations, and to show how the level of financial literacy brings differences in the perception of these characteristics and competences, based on the results of a questionnaire survey conducted in Hungary.

Keywords: financial awareness, financial consciousness, generations, behaviour

¹**Address:** Óbuda University, Keleti Károly Faculty of Business and Management, Budapest/Hungary

²**Address:** Óbuda University, Keleti Károly Faculty of Business and Management, Budapest/Hungary

*Corresponding author: kocsir.agnes@kgk.uni-obuda.hu

Introduction

The study of the factors influencing financial decisions has been a popular area of research for some time (Ingale & Paluri, 2022). Financial culture, financial literacy and financial awareness are concepts that are increasingly and more prominent today. Ever since humanity invented money and its various forms, we have been able to talk about factors that influence financial decisions, such as financial knowledge and the financial skills and experience we possess. These are, of course, not found at the same level in individuals or in individual economic agents. Some have a broader range of knowledge, while others have less knowledge, but everyone has to make financial decisions sooner or later. These can either be for better or for worse, with the primary consequence of profit or loss, but there are also other potential benefits or disadvantages. We can say that it is worthwhile to develop our knowledge, skills and literacy in finance, as these can have an impact on our lives in the future (Stolper & Walter, 2017). If we try to read up on this subject on the Internet, we will find that, in addition to the overlapping concepts, the definitions are also complex. There are numerous studies, articles, publications and research projects examining this issue. There is also a sharp debate on whether financial culture equals financial knowledge or financial literacy. A review of the literature shows that there is not necessarily agreement on the concepts and that different generations have different perceptions or perceptions of the importance of financial literacy or financial decision making. The paper seeks to highlight this and to provide evidence that the task of researching financial literacy is indeed not an easy one. The study of financial culture has become an increasingly fashionable concept, with many articles, research papers, theses and dissertations on the subject, but few concrete steps have been taken to improve it. Financial literacy is not just about looking at financial issues. Basically, we look at the behaviour of individuals, economic agents, and from this we infer their habits, methods and attitudes towards financial decisions. The paper is particularly concerned to distinguish between the concepts used in the topic under consideration and to make it clear that the availability of knowledge cannot be considered in the same breath as the issue of literacy.

Literature review

Some research links financial literacy to financial knowledge, while others define it as financial attitudes, financial literacy, financial knowledge (Garg & Singh, 2018). There is also no consensus on who is responsible for the development of this area. Some argue that financial literacy should start at primary level, others that it should only be developed at secondary level (Johnson & Margaret, 2007). Basically, it should be seen that financial knowledge, financial culture and financial literacy are not necessarily the same thing.

The notion of financial literacy has been much debated in both the Anglo-Saxon and national literature. In many cases, the terms financial awareness, financial literacy, financial education, financial literacy and financial culture are confused, but they do not mean exactly the same thing. The study by Csorba (2020), which starts with culture and moves on to financial literacy. In his article, he explains that financial knowledge, literacy and experience together contribute to the state of financial culture. In another important figure, he also shows that the cultural values of a society are fundamentally related to the nature of its financial decisions, so that cultural factors themselves must be assessed when trying to assess the state of financial culture. Financial culture has been the subject of several research and professional projects in recent years. In particular, the 2008 crisis has drawn the most attention to this area and now the 2020 crisis has shed new light on its state. Although the topic is still considered timely, the concept of financial culture was already explored in the 1900s (Kovács et al, 2012). Béres has conducted several researches on this topic. In his 2012 article, he and his co-author write that financial culture can be understood as a specific concept. This means that it mixes financial knowledge, financial skills and experience, financial skills and awareness (Béres-Huzdik, 2012). According to Süge (2010), financial culture includes everything that helps people to navigate financial issues. A more widely used concept of financial culture in this country has been defined by the MNB. It is defined by the central bank as the skills that enable individuals to identify, obtain, interpret and make decisions based on the financial information they need to make decisions. They also have the ability to analyse the possible future consequences of their decisions (MNB, 2008). This definition also includes awareness, systems thinking, foresight and responsible, sustainable thinking. Atkinson and Messy (2012) emphasise the role of financial capability, similar to Xu and Zia's study, also from 2012. Financial capability is not an innate endowment of the individual, and therefore needs to be continuously developed. Lusardi and Mitchell's 2014 study relates to sustainable finance. They argue that when income is higher, a rational individual spends less to maintain consumption levels in the future (Lusardi-Mitchell, 2014). Botos also calls for the development of financial skills and capabilities, arguing that socialisation, family and the education system can be responsible for the development of financial literacy. In his view, poor financial literacy is associated with poor decisions. Kovács et al (2012) also reach a similar conclusion. In their view, the economic crisis highlights the importance of financial literacy and shows where Hungarian society should focus its efforts. According to Huston (2010), the decisions of the population reflect the state of financial culture. Many people are in debt, household bankruptcy rates have been high, and businesses do not have significant reserves when revenues are lost in a crisis. Mandell and Klein (2009) highlight that the lack of financial literacy is a barrier to individual goals. Because individuals are not able to interpret financial information well, their decisions can work against their short- and long-term goals. Kurt Tepperwein, in his book published in 2000, argues that most people approach money on an emotional level, but the first step to proper financial literacy would be to learn how to make our existence more responsible. However, the author also stresses that what matters is not how much money we can have at any one time, but how much better we can manage it than before (Tepperwein, 2000). Financial literacy is nothing more than a set of skills and abilities that can be used to respond more effectively to changes that directly affect our finances. Financial literacy is a factor that shapes values, but values can also influence the nature of financial decisions. A high level of financial literacy shows that economic agents have financial capabilities (financial literacy), which are associated with a greater sense of responsibility, foresight, security, future orientation and preparedness. This does not mean that countries with a high financial culture avoid risk or do not invest. On the contrary, they do so in a more rational and rational way, taking into account all the factors that could potentially affect the future of economic agents (Lusardi, 2019). Financial culture, in this conception, is not only a set of financial skills, but also the specific behaviour and attitudes of economic agents (Chaulagain, 2015), which seek predictability, predictability, clarity in their daily financial transactions (Novitasari et al, 2021). Knowledge alone is not enough, as it becomes truly valuable when it can be applied appropriately. Financial knowledge becomes a truly useful attribute of an individual when he or she is able to apply this knowledge or skills well to make appropriate decisions. Financial literacy is a life skill that is highly correlated with the well-being of individuals and firms (Suri & Jindal, 2022).

Material and methods

The study is based on primary research conducted in Hungary in 2022 using a pre-tested, standardised questionnaire. The questionnaire was finalised after an in-depth interview prior to the finalisation of the questionnaire, and then based on the results of the qualitative survey. The questionnaire contained only closed questions to allow for a clearer evaluation of the sample and the responses. The survey was conducted online using the snowball method, ensuring complete anonymity of the respondents. The survey resulted in 3,515 evaluable questionnaires. The results obtained are not considered representative. The sample presented above was evaluated using SPSS 22.0 and subjected to basic statistical tests. In the present study, we investigate the background factors of financial awareness and the motives for pursuing financial literacy as perceived by the respondents. A survey was conducted with 10 statements (factors) and respondents were asked to select the factors that they themselves considered important for financial literacy.

A respondent could select more than one option. Frequency analysis, cross-tabulation analysis, adjusted standardised residuals and correlation calculations were performed.

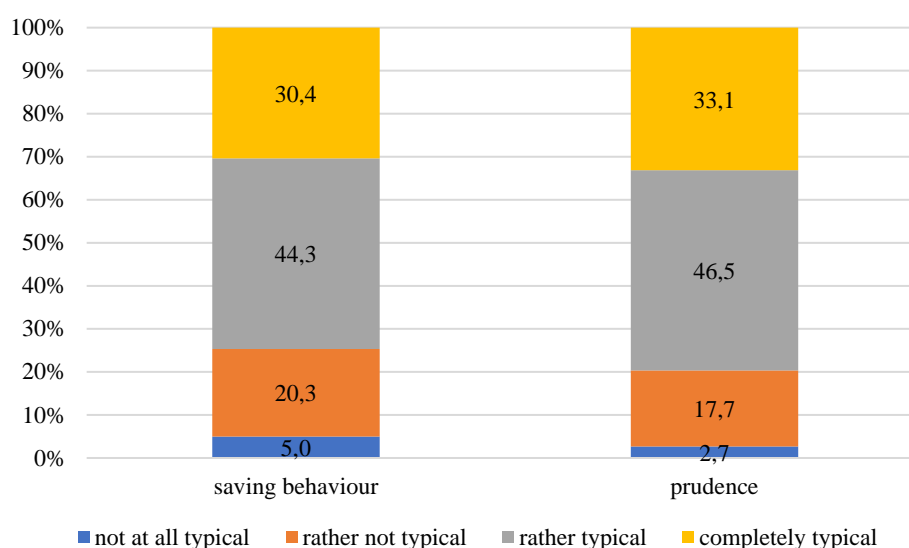

Figure 1: Composition of the sample based on respondents' subjective perceptions of saving behaviour and prudence

Source: own survey, 2022, N = 3515

Results

In the first step of the survey, I would like to show which statements were chosen by the highest percentage of respondents. It can be seen that they consider financial literacy most important because it allows them to make better use of their financial opportunities (74.8%). Furthermore, financial literacy is important to them because it allows them to make more informed financial decisions (68.4%) and avoid irresponsible financial decisions with sound knowledge (53.9%). Then, for all other statements, the percentage of respondents who chose them was below 50%. This is surprising because there are still important individual success factors to be found here. Also scoring below 50% were confidence through financial knowledge, resilience to bank campaigns, better understanding of financial products, and making effective choices between financial products. The three statements at the very bottom of the list all scored only 40%, representing a rejection rate of nearly 60%. Respondents were least likely to want to be financially literate in order to help their families, to increase their wealth and to achieve higher returns on their savings. The first of these is problematic because it creates a barrier to financial socialisation, the most important arena for which is the family.

	no	yes
Because with financial knowledge I can make better use of my financial opportunities.	25,2	74,8
Because I can make more informed financial decisions with knowledge.	31,6	68,4
Because I can better understand financial products and schemes.	54,9	45,1
Because I can achieve higher returns on my savings.	63,2	36,8
Because I am less likely to be misled by banks and financial institutions.	52,6	47,4
Because it gives me more financial confidence.	50,7	49,3
Because I can choose between financial products more efficiently.	58,4	41,6
Because I can avoid irresponsible financial decisions (debt, losses, etc.).	46,1	53,9
Because I can increase my wealth.	60,0	40,0
Because I can help my family in making financial decisions.	59,5	40,5

Table 1: Rejection and response rates for statements measuring the importance of financial literacy

Source: own research, 2022, N = 3515

The results were then further analysed along some individual characteristics. We were interested to see how thrift and prudence, based on the subjective assessment of the respondent individual, were related to the perception of each factor. The three factors listed were rated by respondents on a four-point scale for themselves. They were given a choice of four categories for each factor:

- not at all characteristic,
- rather uncharacteristic,

- rather characteristic,
- completely characteristic.

First, we examine the sample along the savings dimension using a cross-tabulation analysis based on column percentages. The results show that, along the expected factors, respondents who are not at all thrifty are much less likely to choose the factors listed. In their case, financial awareness is also the most important because they are better able to make use of their options, but this proportion is well below the sample average. The response rates for all other factors are also below the sample average. Those who prefer not to be thrifty already paint a slightly better picture, with much higher proportions choosing the characteristics listed. Those who identify themselves as thrifty or who are more likely to be thrifty are much more aware and have a stronger opinion. They perform above the sample average on all factors, indicating a clear link between financial awareness and individual awareness.

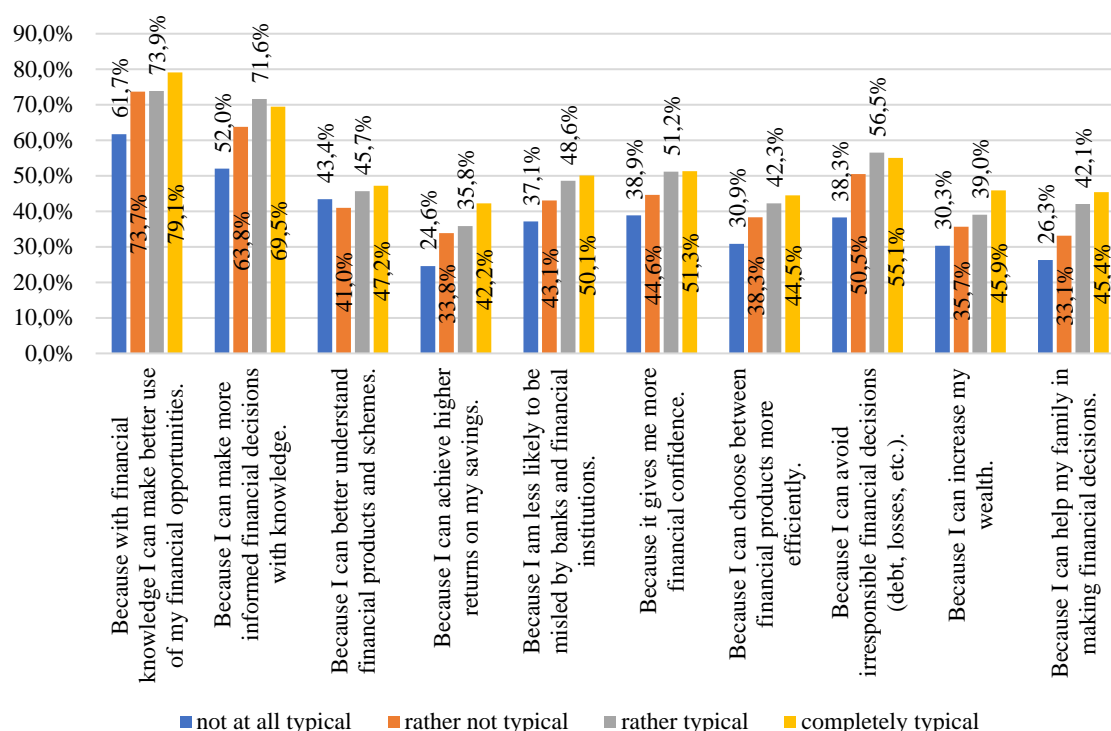

Figure 2: Response rate (yes responses) for statements measuring the importance of financial knowledge along the individual's savings characteristic
Source: own survey, 2022, N = 3515

We then examined how respondents performed in terms of their choice of statements compared to the expected value, along the adjusted standardised residuals. Respondents who are not at all motivated to be frugal underperformed on almost all factors compared to the expected value, and slightly better, but the same is true for those who are more likely to not be motivated to be frugal. Those with all of these characteristics performed above expected on several items, and the same is seen for those with the full characteristic of thrift.

	not at all typical	rather not typical	rather typical	completely typical
Because with financial knowledge I can make better use of my financial opportunities.	-4,1	-0,8	-1,2	3,9
Because I can make more informed financial decisions with knowledge.	-4,8	-3,0	3,7	0,9
Because I can better understand financial products and schemes.	-0,4	-2,5	0,6	1,7
Because I can achieve higher returns on my savings.	-3,4	-1,8	-1,1	4,4
Because I am less likely to be misled by banks and financial institutions.	-2,8	-2,6	1,3	2,1
Because it gives me more financial confidence.	-2,8	-2,8	2,0	1,6
Because I can choose between financial products more efficiently.	-2,9	-2,0	0,7	2,3

Because I can avoid irresponsible financial decisions (debt, losses, etc.).	-4,3	-2,1	2,7	0,9
Because I can increase my wealth.	-2,7	-2,7	-1,0	4,7
Because I can help my family in making financial decisions.	-3,9	-4,5	1,7	3,9

Table 2: Adjusted standardised residual values of statements measuring the importance of financial knowledge as a function of individual saving

Source: own research, 2022, N = 3515

We then looked at how much frugality affects the perception of the claims. Pearson's correlation value (Chi-square value) shows that thrift affects the perception of all statements without exception, i.e. a relationship can be detected at a significance level below 5%.

	Chi-square value
Because with financial knowledge I can make better use of my financial opportunities.	0,000
Because I can make more informed financial decisions with knowledge.	0,000
Because I can better understand financial products and schemes.	0,066
Because I can achieve higher returns on my savings.	0,000
Because I am less likely to be misled by banks and financial institutions.	0,001
Because it gives me more financial confidence.	0,000
Because I can choose between financial products more efficiently.	0,002
Because I can avoid irresponsible financial decisions (debt, losses, etc.).	0,000
Because I can increase my wealth.	0,000
Because I can help my family in making financial decisions.	0,000

Table 3: Relationship between statements measuring the importance of financial knowledge and saving

Source: own research, 2022, N = 3515

We then further analysed the sample based on the subjective judgement of individuals. Again, we see the same picture as in the previous case. Financial awareness, measured along claims, increases as individuals feel more and more considered. Those who were not at all or rather uncharacteristically prudent chose the attribute below the sample mean in virtually all cases, with a small percentage. As the level of thoughtfulness increases, so does financial awareness, as indicated by the increasing percentages. Along the dimensions we are analysing, the more prudent or frugal an individual feels, the more financially aware they are. All of these personal success factors also contribute greatly to increasing levels of financial efficiency.

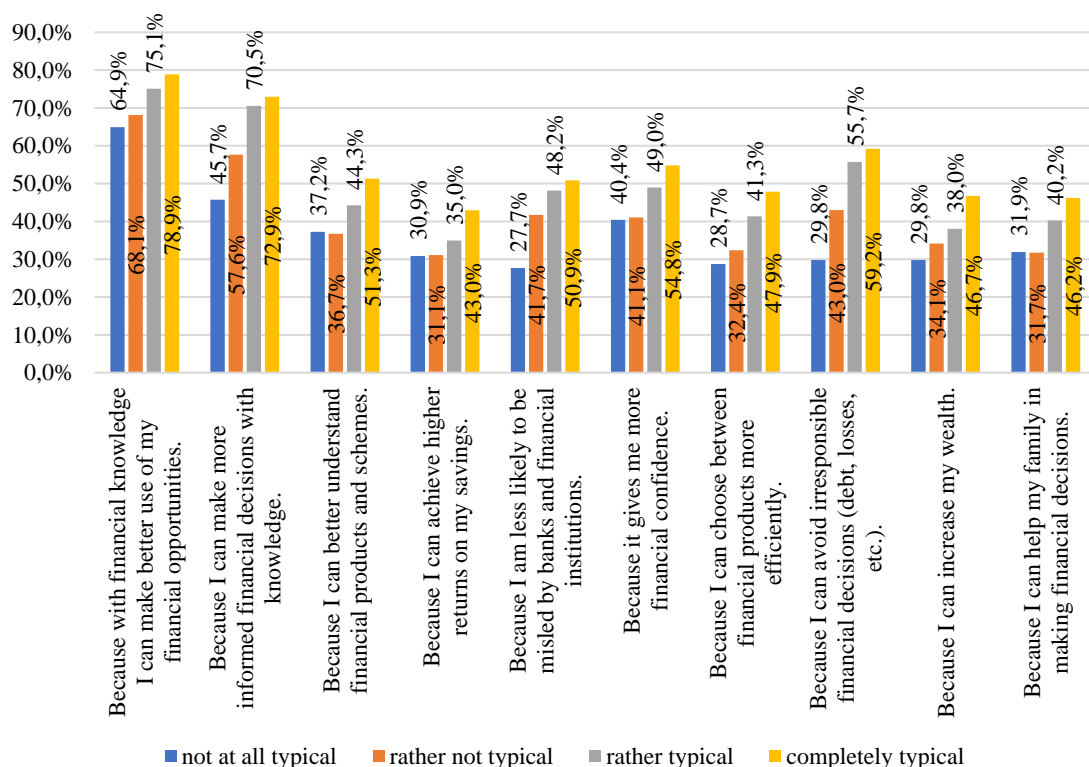

Figure 3: Response rate (yes responses) of statements measuring the importance of financial knowledge along the individual's level of prudence
Source: own research, 2022, N = 3515

We then examined who underperformed or outperformed the expected value in the assessment of the characteristics along the adjusted standardised residuals. It can be seen that for practically every single factor, those who underperformed were those who tended to underperform, as shown by the values in the table below. Likewise, for seven factors, the same can be said for those who are not at all judicious. Respondents who are considered to be fully considered performed very highly above the expected value for each factor, and respondents who are considered to be more considered performed above the expected value for only two factors and surprisingly underperformed the expected value for two factors relative to the residual values.

	not at all typical	rather not typical	rather typical	completely typical
Because with financial knowledge I can make better use of my financial opportunities.	-2,2	-4,2	0,3	3,9
Because I can make more informed financial decisions with knowledge.	-4,8	-6,3	2,6	4,1
Because I can better understand financial products and schemes.	-1,5	-4,6	-0,9	5,2
Because I can achieve higher returns on my savings.	-1,2	-3,3	-2,1	5,3
Because I am less likely to be misled by banks and financial institutions.	-3,9	-3,1	0,9	2,9
Because it gives me more financial confidence.	-1,7	-4,5	-0,3	4,6
Because I can choose between financial products more efficiently.	-2,6	-5,1	-0,3	5,3
Because I can avoid irresponsible financial decisions (debt, losses, etc.).	-4,8	-6,0	2,0	4,4
Because I can increase my wealth.	-2,0	-3,3	-2,2	5,7
Because I can help my family in making financial decisions.	-1,7	-4,9	-0,3	4,9

Table 5: Adjusted standardised residual values of statements measuring the importance of financial knowledge as a function of individual prudence
Source: own research, 2022, N = 3515

Finally, we also examined the extent to which this characteristic affects the perception of the claims. In the present case, too, there is a consistent relationship between deliberateness and the choice of the statements made for each statement.

	Chi-square value
Because with financial knowledge I can make better use of my financial opportunities.	0,000
Because I can make more informed financial decisions with knowledge.	0,000
Because I can better understand financial products and schemes.	0,000
Because I can achieve higher returns on my savings.	0,000
Because I am less likely to be misled by banks and financial institutions.	0,000
Because it gives me more financial confidence.	0,000
Because I can choose between financial products more efficiently.	0,000
Because I can avoid irresponsible financial decisions (debt, losses, etc.).	0,000
Because I can increase my wealth.	0,000
Because I can help my family in making financial decisions.	0,000

Table 6: Relationship between statements measuring the importance of financial knowledge and prudence
Source: own research, 2022, N = 3515

Conclusions

The literature highlighted that financial literacy or financial knowledge can be very useful for individuals because they can make better financial decisions that can affect their future financial opportunities and consumption. It is clear from the primary research that the majority of respondents highlighted the importance of financial literacy for this very reason. They associated not only better financial decisions but also the recognition of better financial opportunities with an adequate level of financial literacy. However, there were also some responses that were less frequently mentioned by respondents. For example, financial literacy

could be important to help their families. This assistance is twofold. On the one hand, it involves providing financial assistance to family members. Respondents would like to be less financially literate in order to help family members. The other form of assistance is the transfer of financial knowledge, which would be very, very important in terms of developing the financial literacy of the younger generation. Financial literacy can be developed in two main areas. On the one hand, it can start in primary education, although this is not universal in all countries. Primary education could lay the foundations for young people's financial literacy, which could be built upon even further in secondary schools. By the time they leave secondary school, young people should have a financial knowledge base that would enable them to cope well with the different financial instruments and options. Primary and secondary education could do much to develop and raise the financial literacy of the younger generations. Another possible development point for financial literacy would be socialisation in the family. The younger generation could learn a lot from family members, adults and older family members. However, this would require them to see good examples and models of behaviour which they could adopt and which would enable them to make better financial decisions themselves in the future. The family can do a great deal to ensure that financial awareness is much more deeply rooted in the minds of younger family members. There was also a clear correlation between awareness and prudence. The more thoughtful someone felt, the more there was evidence of higher levels of financial awareness. Both the literature and the primary research findings clearly demonstrated that financial literacy is a complex and important attribute and capability at individual and societal levels. The development of financial literacy brings with it the ability to be more prudent, to plan and anticipate more carefully, to take reasonable risks, to think ahead and to make more informed decisions. Financial literacy, while much has been addressed in recent times, remains a major focus, as we are still far from having reached a level of financial literacy that we can safely say is of high quality. In addition, digital money, financial innovation and financial technological developments require the acquisition of new skills, which makes the development of financial literacy even more necessary today. This topic will therefore remain important and topical for everyone in the near future.

References

- [1.] Atkinson, A. & Messy, F.A. 2012. Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. Paris
- [2.] Béres, D. & Huzdik, K. 2012. A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. Pénzügyi Szemle. 2012/2.
- [3.] Botos, K., Botos, J., Béres, D., Csernák, J. & Németh, E. 2012. Pénzügyi kultúra és kockázattávallás a közép-alföldi háztartásokban. Pénzügyi Szemle. 2012/2.
- [4.] Chaulagain, R.P. 2015. Contribution of financial literacy to behavior. Journal of Economics and Behavioral Studies, 7(6(J), pp. 61-71. [https://doi.org/10.22610/jebs.v7i6\(J\).618](https://doi.org/10.22610/jebs.v7i6(J).618)
- [5.] Council of the European Union (2020): Bankunió <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/banking-union/>
- [6.] European Commission 2020. What is the capital markets union? General information on the objectives of the capital markets union https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/growth-and-investment/capital-markets-union/what-capital-markets-union_hu
- [7.] Garg, N. & Singh, S. 2018. Financial literacy among youth. International Journal of Social Economics, Vol. 45 No. 1, pp. 173-186. <https://doi.org/10.1108/IJSE-11-2016-0303>
- [8.] Huston, S.J. 2010. Measuring financial literacy. The Journal of Consumer Affairs. Vol. 44. No. 2, 2010
- [9.] Ingale, K.K. & Paluri, R.A. 2022. Financial literacy and financial behaviour: a bibliometric analysis. Review of Behavioral Finance, Vol. 14 No. 1, pp. 130-154. <https://doi.org/10.1108/RBF-06-2020-0141>
- [10.] Johnson, E. & Margaret, S. 2007. From financial literacy to financial capability among youth. The Journal of Sociology & Social Welfare: Vol.34: Issue 3, Article 7. DOI: <https://doi.org/10.15453/0191-5096.3276>

- [11.] Kovács, P., Révész, B. & Ország, G.-né 2012. A pénzügyi kultúra és attitűd mérése. Szegedi Tudományegyetem. Gazdaságtudományi Kar. Szeged
- [12.] Lusardi, A. & Mitchell, O.S. 2014. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence, *Journal of Economic Literature*, Vol. LII. March 2014
- [13.] Lusardi, A. 2019. Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss J Economics Statistics* 155. 1 (2019). <https://doi.org/10.1186/s41937-019-0027-5>
- [14.] Mandell, L. & Schmid Klein, L. 2009. The impact of financial literacy education on subsequent financial behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning* Volume 20, Issue 1.
- [15.] MNB 2008. Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről. Vol. 2012. Budapest
- [16.] Novitasari, D., Juliana, J., Asbari, M., & Purwanto, A. 2021. The effect of financial literacy, parents' social economic and student lifestyle on students personal financial management. *Economic Education Analysis Journal*, 10(3), pp. 522-531. <https://doi.org/10.15294/eeaj.v10i3.50721>
- [17.] Stolper, O.A. & Walter, A. 2017. Financial literacy, financial advice, and financial behavior. *J Bus Econ* 87, 581-643 (2017). <https://doi.org/10.1007/s11573-017-0853-9>
- [18.] Suri, A., & Jindal, L. 2022. Financial literacy for well-being: Scientific mapping and bibliometric analysis. *Citizenship, Social and Economics Education*. 21(3). pp. 209-233. <https://doi.org/10.1177/14788047221120917>
- [19.] Süge, Cs. 2010. A pénzügyi kultúra mérhetősége. In: Tompáné Daubner Katalin - Miklós György (szerk.) *Tudományos mozaik 7. Második kötet*. Kalocsa, Tomori Pál Főiskola
- [20.] Tepperwein, K. 2000. *Milliomos bárki lehet*. Édesvíz Kiadó. Budapest
- [21.] Xu, L. & Zia, B. 2012. Financial Literacy around the World, An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward, The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, Policy Research Working Paper, June 2012

The knowledge that leads to personal success, well-being and prosperity in the rapidly changing world of the 21st century

János Varga^{*1}, Ágnes Csiszár-Kocsir²

Abstract: Thanks to the turbulent changes of the 21st century, our lives have been put on a completely new footing. The marked advance of online space has brought with it the diminishing role of physical space. We live a significant part of our lives in the virtual world, in online space. However, operating in the online space brings with it many difficulties, challenges and risks. This calls for new knowledge that has not been given sufficient attention. Every individual and organisation seeks to maximise its own well-being, but can only do so if it has certain competences and knowledge. The aim of this study is to assess, through the lenses of different generations, the 21st century skills and knowledge needed to be successful in our daily lives, to feel financially and mentally secure, to be financially and economically literate, to be an individual and to be able to manage in the online space, based on the results of a questionnaire survey conducted in Hungary. We will assess and investigate factors that lead to and maximise individual well-being and prosperity, with a particular focus on financial awareness.

Keywords: competencies, well-being, generations

---

¹**Address:** Óbuda University, Keleti Károly Faculty of Business and Management, Budapest/Hungary

²**Address:** Óbuda University, Keleti Károly Faculty of Business and Management, Budapest/Hungary

---

*Corresponding author: varga.janos@kgk.uni-obuda.hu

Introduction

Most of the time, we try to express the state and condition of an economy or a society by macroeconomic indicators or indices that do not necessarily cover the factors that can actually give a true picture. One can immediately think of the GDP indicator, which is often used to measure the development of a country or an economy. But this does not give a reliable picture. GDP is an excellent way of looking at the performance of a country, because GDP is the total value of goods and services produced for final consumption in a country, regardless of the economic agent that produced them. It is in no way a measure or an expression of factors such as well-being or life satisfaction, as these are determined and influenced by many other factors in addition to the goods produced. Not only measurement, but also well-being, prosperity, standard of living, life satisfaction and happiness do not necessarily mean the same thing. In the first part of this paper we will try to separate these terms and make it clear that they cannot be lumped together. Economic growth does not mean the same thing as economic development. In order to measure such factors in the economy, it is first necessary to clarify what it is that we really want to measure and to start the analysis accordingly.

Literature review

We cannot confuse indicators and indices that are supposed to express the so-called soft factors of the economy or society. These include five indicators: standard of living, well-being, prosperity, life satisfaction and happiness (Yu et al, 2020). The most common measures of standard of living are consumption and income levels. The standard of living can be related to the level at which individuals' basic needs, such as clothing, nutrition and subsistence (housing), are met (Flora, 1999). When living standards are low, individuals and communities also have difficulty accessing basic consumer goods or do not receive them in the quality and quantity they would expect. Thus, the primary determinants of living standards are the material (and material) factors that are necessary for individuals to meet their basic needs. Living standards depend on the goods and services that people can consume and that are directly available to them (Easterlin, 2000). Living standards are determined by the quantity and quality of basic goods and services available to the population and the concentration of these goods and services among the population (Cvrlje-Coric, 2010). The standard of living can be expressed in terms of income, but a distinction must be made between expenditure and consumption (Wolf et al, 2022). Expenditure (expenditure) is the monetary

liability that arises in relation to goods and services. Expenditure that may be necessary, for example, for the production of certain goods or services is also included here. In contrast, consumption refers to the final use (consumption) of goods and services (Measurement of Living Standard, 2010). Welfare is at one level the same as living standards, but in some contexts it goes beyond them (Ruggeri et al, 2020). The measurement of living standards should not be confused with other indicators of well-being (Dalla Chiara et al, 2019). Welfare is closely related to living standards, but an individual's well-being is not only determined by his or her own financial situation. An individual's well-being and effective income position also depends on the income position of other family members or spouses who share the same income and consumption unit. However, it should also be pointed out that if one individual or household has twice the measured income of another, this does not mean that his or her material well-being is twice as high. Welfare is also affected by things such as the frequency with which income is received, since there is a different welfare status associated with cases where a fixed income is received regularly (e.g. under a work contract) and a different situation when income is received temporarily. When we do not have access to adequate or previously usual income for a long period of time, our consumption patterns and thus our well-being change (KSH, 2005). Welfare and well-being are key concepts of social progress. However, the difference between the two concepts is significant. While welfare is related to the accumulation of material goods, well-being also includes intangible goods and subjective elements (such as love, happiness or satisfaction) (Haybron & Tiberius, 2015). Well-being refers to material abundance, wealth expressed in material goods, goods and services that money can buy, but it is a different concept from living standards. It is not simply related to the quantity and quality of basic goods and services, but is also strongly linked to the accumulation of wealth. In examining well-being, we must also look at the types of goods and services that determine the structure of consumption (the utility of goods for the individual, the existence of higher-order goods, luxury goods, etc.). Prosperity is also very often used as a synonym for material security and in this sense it means more than just meeting our basic needs. However, in addition to material security, the emotions we feel and the influences we are exposed to from our environment are also very important. If the latter are also positive, there will be a positive change in the level of well-being. Well-being is a much broader concept, including feelings of happiness, contentment, enjoyment, and more often linked to a healthy psychological and mental state (Tov, 2018). Curiosity and engagement are characteristic of an individual who has positive experiences. Equally important are well-being, positive relationships, and a sense of purpose, all of which are important attributes of well-being (Aked et al 2008). Well-being is a dynamic state in which individuals develop their skills, work productively and creatively, build strong and positive relationships with others, and contribute to the development of the community. Well-being is enhanced only when individuals are able to meet personal and social goals simultaneously and succeed in raising the sense of purpose in society (NEF 2012). Defining life satisfaction is as subjective as measuring well-being. Life satisfaction is largely determined by an individual's preferences or value judgements and cultural attitudes. Satisfaction with life is also determined by a great many areas that have otherwise shaped the level of well-being. An excellent example of this is the finding of the OECD and the Legatum Institute. According to the OECD, life satisfaction is determined not only by economic development, but also by people's life experiences and living conditions (OECD, 2014). According to the Legatum Institute, life satisfaction is determined by economic, social and personal factors. Economic factors include income, education and work. Personal factors include family life, community life and value, and environmental protection, while mental and physical health are among the personal factors (Legatum, 2014). The study of happiness is perhaps the most controversial area of social process analysis. Happiness is a flow of positive emotions. It can be associated with emotions such as joy, happiness, love, love, etc. In very many cases, our level of happiness is also determined by material factors, so we can say that material well-being can be an important condition for happiness, but not the only factor. One can live a happy life even if one does not have a high level of material well-being, because this concept also values the role of human relationships and is not determined by income alone. Assessing and defining happiness is extremely difficult. Unfortunately, the methodologies used in these studies are also very different and it is difficult to clearly define the determinants of happiness. Happiness depends mainly on the type of person with whom it is to be studied. Motivation, goals, values, cultural characteristics, individual preferences, hierarchy of goals, attitudes and perceptions, health, personal attitudes and aspirations, etc. can all influence how happy someone feels (Ryff, 1989; Harford, 2014). Social progress means a positive change in the indicators mentioned above. The progress of a society is embodied in the fact that, in addition to material prosperity, there is also a perceptible qualitative improvement in spiritual, social and environmental aspects. Individuals are better off financially, have better life experiences, are more positively affected emotionally, and have greater satisfaction and better living conditions (Giovannini et al, 2009).

Material and methods

The primary results presented in this paper are the results of a quantitative study conducted in Hungary in 2022. The research was conducted through an online survey, where the subjects were recruited through a snowball sampling procedure. This resulted in 3,515 evaluable questionnaires. The research tool consisted of closed questions only, at nominal measurement level (in the form of single-choice and multiple-choice questions) and metric scales (Likert scale and semantic differential scale). The research questionnaire took a complex approach to investigate individual financial literacy, the impact of digitalisation and the consumer behaviour of respondents, along with the project approach. SPSS 22.0 software was used to process the quantitative results. In the present study, we intend to examine the factors influencing the respondents' wellbeing using frequency analysis and analysis of variance. The factors listed were rated by the respondents on a scale of one to four, with the lowest value indicating total disagreement and the highest value indicating total agreement. The distribution of the sample is shown in the table below:

		Frequency (pieces)	Percentage (%)
Generational affiliation	BB gen.	154	4,4
	X gen	639	18,2
	Y gen	713	20,3
	Z gen	2009	57,2
	Total	3515	100,0
Place of residence	Capital city	1612	45,9
	City	1387	39,5
	Commune, village	516	14,7
	Total	3515	100,0

Table 1: Composition of the sample by respondents' generation and place of residence
Source: own survey, 2022, N = 3515

Results

As regards the factors affecting individual well-being, we first examined their ranking in terms of mean scores. It can be seen that health, a happy family life and a peaceful life are the most important for the respondents. These three factors are the most necessary to ensure their well-being. All these factors are not material factors, but rather elements belonging to the individual, emotional category. Freedom and a peaceful, balanced life, as well as good human relations, are also important to respondents. It can be seen, therefore, that external human relations outside the family are in the middle of the list. The least important factors are hobbies, giving pleasure to others and saving money. The latter is problematic from the point of view of financial culture and financial awareness, since financial security is not such an important factor in all these terms, as opposed to material well-being.

	Average	Std. Deviation
freedom	3,598	0,724
giving pleasure to others	3,259	0,779
to be able to afford something good	3,329	0,733
peaceful life	3,607	0,678
health	3,677	0,663
material well-being	3,393	0,722
hobby	3,261	0,779
a calm, balanced family life	3,594	0,703
good human relations	3,576	0,694
thrift	3,250	0,782

plenty of free time	3,341	0,763
career, professional success, self-fulfilment	3,289	0,796
inner harmony	3,555	0,726
happy family life	3,630	0,683
enjoyable life	3,537	0,719

Table 2: Classification of factors affecting well-being

Source: own research, 2022, N = 3515

We also wanted to know how much generational affiliation influences the perception of these factors. The oldest generation, the BB generation, does not stand out for any of the factors affecting well-being. In their case, we do not see any values that stand out as being the highest for any of the factors. Yet, one would expect health, a peaceful and balanced family life, or even inner harmony to be important to them. But for the next generation, Generation X, many factors are of paramount importance. In their case, it was freedom, giving pleasure to others, a peaceful life, health, a calm, balanced family life, good human relations, as well as inner harmony and a happy family life that were the highest values of all generations. Generation Y scored below Generation X on the vast majority of factors. In their case, what should be highlighted is material well-being, as this generation is the one that is on the verge of starting a family or about to do so. No other salient factors were identified from their responses. The youngest generation Z, born into the digital age, is often criticised for being hedonistic and for being young people who live for today. This was also confirmed by our research. Hedonism and egoism are reflected, for example, in the fact that for them the most important thing was to be able to afford something good. They also had the highest scores for the importance of having a lot of free time, career, professional success and self-fulfilment, and the highest average score for enjoying life. However, it should also be noted that austerity was most important for young people in Generation Z, which was not the case for the previous generation.

		Mean	Std. Deviation
freedom	BB gen	3,435	0,928
	X gen	3,643	0,680
	Y gen	3,603	0,708
	Z gen	3,594	0,725
	Total	3,598	0,724
giving pleasure to others	BB gen	3,240	0,825
	X gen	3,357	0,739
	Y gen	3,194	0,794
	Z gen	3,252	0,780
	Total	3,259	0,779
I can afford to do something nice	BB gen	3,045	0,827
	X gen	3,310	0,711
	Y gen	3,337	0,716
	Z gen	3,353	0,734
	Total	3,329	0,733
peaceful life	BB gen	3,630	0,732
	X gen	3,709	0,628
	Y gen	3,590	0,675
	Z gen	3,579	0,688
	Total	3,607	0,678
health	BB gen	3,656	0,803
	X gen	3,750	0,606
	Y gen	3,682	0,656
	Z gen	3,655	0,670
	Total	3,677	0,663
material well-being	BB gen	3,104	0,834
	X gen	3,338	0,705
	Y gen	3,398	0,708

	Z gen	3,431	0,718
	Total	3,393	0,722
hobby	BB gen	2,916	0,855
	X gen	3,188	0,771
	Y gen	3,285	0,758
	Z gen	3,303	0,776
	Total	3,261	0,779
a calm, balanced family life	BB gen	3,604	0,762
	X gen	3,701	0,608
	Y gen	3,592	0,713
	Z gen	3,560	0,719
	Total	3,594	0,703
good human relations	BB gen	3,468	0,785
	X gen	3,637	0,636
	Y gen	3,564	0,686
	Z gen	3,570	0,705
	Total	3,576	0,694
frugality, savings	BB gen	3,149	0,799
	X gen	3,290	0,736
	Y gen	3,231	0,787
	Z gen	3,252	0,792
	Total	3,250	0,782
lots of free time	BB gen	3,195	0,864
	X gen	3,343	0,747
	Y gen	3,342	0,741
	Z gen	3,350	0,767
	Total	3,341	0,763
career, professional success, self- fulfilment	BB gen	2,877	0,917
	X gen	3,074	0,785
	Y gen	3,226	0,828
	Z gen	3,412	0,748
	Total	3,289	0,796
inner harmony	BB gen	3,506	0,842
	X gen	3,635	0,679
	Y gen	3,572	0,692
	Z gen	3,527	0,740
	Total	3,555	0,726
happy family life	BB gen	3,584	0,756
	X gen	3,714	0,622
	Y gen	3,633	0,668
	Z gen	3,605	0,699
	Total	3,630	0,683
enjoyable life	BB gen	3,110	0,875
	X gen	3,397	0,752
	Y gen	3,555	0,695
	Z gen	3,607	0,685
	Total	3,537	0,719

Table 3: Ratings of factors affecting well-being by generational affiliation

Source: own research, 2022, N = 3515

We also looked at the extent to which generational affiliation influences the perception of each factor. To this end, an analysis of variance was carried out. Based on the significance value, it can be concluded that generational affiliation did not influence the factors of thrift and the importance of having a lot of free time, but that it did influence all other factors. All these factors clearly confirm the generational characteristics described above.

		Sum of squares	df	Square mean value	F	Sig.
freedom	Between groups	5,447	3	1,816	3,469	0,016
	Within groups	1837,735	3511	0,523		
	Total	1843,182	3514			
giving pleasure to others	Between groups	9,323	3	3,108	5,136	0,002
	Within groups	2124,604	3511	0,605		
	Total	2133,927	3514			
I can afford to do something nice	Between groups	13,853	3	4,618	8,644	0,000
	Within groups	1875,623	3511	0,534		
	Total	1889,477	3514			
peaceful life	Between groups	8,500	3	2,833	6,187	0,000
	Within groups	1607,922	3511	0,458		
	Total	1616,422	3514			
health	Between groups	4,465	3	1,488	3,394	0,017
	Within groups	1539,687	3511	0,439		
	Total	1544,152	3514			
material well-being	Between groups	17,733	3	5,911	11,435	0,000
	Within groups	1814,903	3511	0,517		
	Total	1832,636	3514			
hobby	Between groups	25,682	3	8,561	14,255	0,000
	Within groups	2108,567	3511	0,601		
	Total	2134,249	3514			
a calm, balanced family life	Between groups	9,672	3	3,224	6,558	0,000
	Within groups	1726,002	3511	0,492		
	Total	1735,675	3514			
good human relations	Between groups	4,364	3	1,455	3,029	0,028
	Within groups	1685,877	3511	0,480		
	Total	1690,240	3514			
frugality, savings	Between groups	2,811	3	0,937	1,534	0,204
	Within groups	2144,376	3511	0,611		
	Total	2147,187	3514			
lots of free time	Between groups	3,472	3	1,157	1,990	0,113
	Within groups	2041,901	3511	0,582		
	Total	2045,373	3514			
career, professional success, self-fulfilment	Between groups	88,917	3	29,639	48,732	0,000
	Within groups	2135,411	3511	0,608		
	Total	2224,328	3514			
inner harmony	Between groups	6,262	3	2,087	3,975	0,008
	Within groups	1843,836	3511	0,525		
	Total	1850,098	3514			
happy family life	Between groups	6,020	3	2,007	4,312	0,005
	Within groups	1633,703	3511	0,465		
	Total	1639,723	3514			
enjoyable life	Between groups	50,624	3	16,875	33,561	0,000
	Within groups	1765,355	3511	0,503		
	Total	1815,979	3514			

Table 4: Impact of generational affiliation on the rating of factors affecting well-being
Source: own research, 2022, N = 3515

The sample was further analysed according to the respondents' perception of each factor by place of residence. We found that for people living in the capital, freedom to enjoy themselves, a peaceful life, health, material well-being and hobbies are particularly important, as indicated by the highest mean scores. People living in the capital also value good human relations, thrift, having plenty of free time, inner harmony, a good life and career and professional advancement. For people living in the city, we did not find any factors that showed a high average value. For respondents living in villages or hamlets, completely

different factors were important for their well-being. Social elements, which tend to be more characteristic of closed communities, are much more strongly marked. For them, the ability to please others is very important, a calm and balanced family life is important, as is a happy family life. There is therefore a clear dividing line between respondents in the capital, who are individualistic and sometimes self-centred, and those in smaller communities and villages, who tend to focus on family and human relationships as a key factor in their well-being.

		Mean	Std. Deviation
freedom	Capital city	3,621	0,711
	City	3,581	0,718
	Commune, village	3,570	0,781
	Total	3,598	0,724
giving pleasure to others	Capital city	3,246	0,776
	City	3,260	0,782
	Commune, village	3,297	0,780
	Total	3,259	0,779
I can afford to do something nice	Capital city	3,360	0,716
	City	3,294	0,748
	Commune, village	3,322	0,743
	Total	3,329	0,733
peaceful life	Capital city	3,621	0,661
	City	3,589	0,701
	Commune, village	3,612	0,669
	Total	3,607	0,678
health	Capital city	3,698	0,637
	City	3,653	0,686
	Commune, village	3,678	0,678
	Total	3,677	0,663
material well-being	Capital city	3,433	0,696
	City	3,354	0,745
	Commune, village	3,374	0,736
	Total	3,393	0,722
hobby	Capital city	3,296	0,763
	City	3,239	0,784
	Commune, village	3,213	0,813
	Total	3,261	0,779
a calm, balanced family life	Capital city	3,600	0,674
	City	3,583	0,739
	Commune, village	3,605	0,693
	Total	3,594	0,703
good human relations	Capital city	3,618	0,647
	City	3,541	0,733
	Commune, village	3,541	0,719
	Total	3,576	0,694
frugality, savings	Capital city	3,264	0,764
	City	3,231	0,789
	Commune, village	3,258	0,816
	Total	3,250	0,782
lots of free time	Capital city	3,371	0,740
	City	3,314	0,771
	Commune, village	3,316	0,807
	Total	3,341	0,763
career, professional success, self-fulfilment	Capital city	3,318	0,777
	City	3,283	0,804
	Commune, village	3,217	0,826

	Total	3,289	0,796
inner harmony	Capital city	3,586	0,694
	City	3,529	0,748
	Commune, village	3,527	0,759
	Total	3,555	0,726
happy family life	Capital city	3,643	0,651
	City	3,608	0,718
	Commune, village	3,645	0,686
	Total	3,630	0,683
enjoyable life	Capital city	3,571	0,691
	City	3,509	0,746
	Commune, village	3,504	0,728
	Total	3,537	0,719

Table 5: Ratings of factors affecting well-being by respondents' place of residence
Source: own survey, 2022, N = 3515

We then used analysis of variance again to examine the extent to which place of residence influences perceptions of factors that rate well-being. In this case, the influence is not as strong as in the case of generational affiliation. Based on the significance values, a total of six factors were influenced by the place of residence of the respondents. Enjoying life, career, good human relations, hobbies, financial well-being and being able to afford something good are the factors influenced by place of residence.

		Sum of squares	df	Square mean value	F	Sig.
freedom	Between groups	1,657	2	0,829	1,580	0,206
	Within groups	1841,525	3512	0,524		
	Total	1843,182	3514			
giving pleasure to others	Between groups	1,013	2	0,506	0,834	0,434
	Within groups	2132,914	3512	0,607		
	Total	2133,927	3514			
I can afford to do something nice	Between groups	3,302	2	1,651	3,074	0,046
	Within groups	1886,175	3512	0,537		
	Total	1889,477	3514			
peaceful life	Between groups	0,777	2	0,388	0,844	0,430
	Within groups	1615,645	3512	0,460		
	Total	1616,422	3514			
health	Between groups	1,489	2	0,744	1,695	0,184
	Within groups	1542,663	3512	0,439		
	Total	1544,152	3514			
material well-being	Between groups	4,875	2	2,437	4,683	0,009
	Within groups	1827,762	3512	0,520		
	Total	1832,636	3514			
hobby	Between groups	3,837	2	1,919	3,163	0,042
	Within groups	2130,412	3512	0,607		
	Total	2134,249	3514			

a calm, balanced family life	Between groups	0,274	2	0,137	0,277	0,758
	Within groups	1735,401	3512	0,494		
	Total	1735,675	3514			
good human relations	Between groups	5,123	2	2,562	5,339	0,005
	Within groups	1685,117	3512	0,480		
	Total	1690,240	3514			
frugality, savings	Between groups	0,809	2	0,405	0,662	0,516
	Within groups	2146,378	3512	0,611		
	Total	2147,187	3514			
lots of free time	Between groups	2,758	2	1,379	2,371	0,094
	Within groups	2042,615	3512	0,582		
	Total	2045,373	3514			
career, professional success, self-fulfilment	Between groups	4,047	2	2,024	3,201	0,041
	Within groups	2220,281	3512	0,632		
	Total	2224,328	3514			
inner harmony	Between groups	2,896	2	1,448	2,753	0,064
	Within groups	1847,202	3512	0,526		
	Total	1850,098	3514			
happy family life	Between groups	1,091	2	0,545	1,169	0,311
	Within groups	1638,632	3512	0,467		
	Total	1639,723	3514			
enjoyable life	Between groups	3,553	2	1,777	3,443	0,032
	Within groups	1812,426	3512	0,516		
	Total	1815,979	3514			

Table 6: Impact of place of residence on the rating of factors affecting well-being

Source: own research, 2022, N = 3515

Conclusions

The primary research clearly confirmed what was one of the key findings of the literature review. The literature showed that there are significant differences between the indicators of the various soft factors. In no way do prosperity and well-being mean the same thing, just as standard of living does not necessarily equate to wealth, and contentment does not necessarily equate to happiness. It should also be clearly seen that these are soft factors, so there are a number of subjective elements to them that are individual dependent. Happiness or contentment does not mean the same thing to everyone, as it depends to a large extent on the individual's life circumstances, values, habits, worldview, culture, attitudes and many other similar factors. Subjectivity cannot be excluded from the measurement of these factors, so we will never be able to say with certainty what makes humanity happy or when we can be satisfied with everything. But there is one thing that all these indicators have in common. Money and financial instruments have a role to play in all of them. The primary research did not produce significantly unexpected results. One of the most important findings is that different generations have slightly different perceptions of the factors that influence well-being, but these differences are not so sharp. Well-being is mostly associated with factors such as health, a happy family life or a peaceful and secure life. It is surprising that material goods were not ranked first, although it was shown earlier that this is just as much a determinant of well-being. The research also showed that well-being is not primarily associated with saving, which is however associated with material factors. However, savings would be important not only for consumption but also for maintaining financial security. The research also shows that the responses of different generations do indeed differ, so that the perceptions of well-being of members of society change over time and with age. The research has also clearly demonstrated that the analysis of such soft indicators is indeed not straightforward, being complicated by subjectivity or different cultural characteristics of individuals or societies. One of the major challenges for social research in the future will be to find a methodology that can provide a more reliable picture of the evolution of soft factors.

List of used literature

- [1.] Aked, J., Marks, N., Cordon, C. & Thompson, S. 2008. Five ways to well-being. The New Economics Foundation
- [2.] Cvrilje, D. & Ćorić, T. 2010. Macro & micro aspects of standard of living and quality of life in a small transition economy: The case of Croatia, Faculty of Economics and Business University of Zagreb. Working paper series. Paper No. pp. 10-02.
- [3.] Dalla Chiara, E., Menon, M. & Perali, F. (2019). An integrated database to measure living standards. *Journal of Official Statistics*. 35(3). pp. 531-576. <https://doi.org/10.2478/jos-2019-0023>.
- [4.] Easterlin, R.A. 2000. The worldwide standard of living since 1800. *Journal of Economic Perspectives*, 14 (1). pp. 7-26.
- [5.] Flora, C. B. 1999. Quality of Life Versus Standard of Living. *Rural Development News*. Vol. 22. No. 4 The North Central Regional Center for Rural Development.
- [6.] Giovannini, E. 2009. A Framework to Measure the Progress of Societies. OECD. Paris.
- [7.] Harford, T. 2014. Az oknyomozó közgazdász - Hogyan virágoztathatjuk fel, vagy tehetjük tönkre egy ország gazdaságát? HVG Kiadó, Budapest
- [8.] Haybron, D. & Tiberius, V. 2015. Well-being policy: what standard of well-being? *Journal of the American Philosophical Association*. 1(4). 712-733. doi:10.1017/apa.2015.23
- [9.] International Monetary Fund. 2011. *World Economic Outlook 2011. Tensions from the Two-Speed Recovery. Unemployment, Commodities and Capital Flows*. Washington D.C.
- [10.] Latouche, S. 2011. A nemnövekedés diszkrét bája. Savaria Universtiy Press Kiadó, Szombathely.
- [11.] Legatum Institute. 2014. The prosperity index report 2014. London. www.prosperity.com
- [12.] OECD. 2013. *OECD Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth*, OECD, Paris
- [13.] OECD. 2014. Life satisfaction, in *Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators*, OECD Publishing
- [14.] Ruggeri, K., Garcia-Garzon, E. & Maguire, Á. 2020. Well-being is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries. *Health Qual Life Outcomes* 18, 192 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12955-020-01423-y>
- [15.] Ryff, C.D. 1989. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 57(6). 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- [16.] The New Economic Foundation. 2012. *The happy planet index report 2012, a global index of sustainable well-being*, London, UK
- [17.] The WorldBank Group. 2010. *Measurement of Living Standards*. WorldBank Publications
- [18.] Tov, W. 2018. Well-being concepts and components. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (eds.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City. UT: DEF Publishers.

- [19.] Wolf, F., Lohmann, H. & Böhnke, P. 2022. The standard of living among the poor across Europe. Does employment make a difference? *European Societies*, 24:5. pp. 548-579. DOI: 10.1080/14616696.2022.2076892

- [20.] Yu, G. B., Lee, D.J., Sirgy, M.J., & Bosnjak, M. 2020. Household income, satisfaction with standard of living, and subjective well-being. The moderating role of happiness materialism. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*. 21(8), pp. 2851-2872. <https://doi.org/10.1007/s10902-019-00202-x>

Challenges Faced by Parents of Children with Disabilities: Implications for Comprehensive Treatment and Support

Angelka Keskinova*¹, Goran Ajdinski²

Abstract: Parents of children with disabilities face elevated levels of stress, mental health concerns, feelings of devaluation, self-blame, and fatigue. These adverse emotions stem from the demanding and long-term nature of caring for their disabled child, exacerbated by the absence of structured familial support. In today's context, these families encounter increasingly intensified daily challenges due to the recent COVID-19 crisis.

Research Objective: Our research aimed to examine how parents in North Macedonia cope with their day-to-day difficulties, their daily routines, expectations, and sources of support. We used a convenience sample of 220 families with children with disabilities, including intellectual and multiple disabilities. The survey was conducted in 2022 using Google Forms, with a link distributed to the respondents. The questionnaire consisted of three sections, encompassing sixteen questions: acceptance of the child's diagnosis, everyday functioning, and the development of family resilience. Regarding statistical analyses, we used frequency, percentage, and chi-square with a significance level set at $p < 0.05$.

The findings reveal that merely 23.6% of the participants seek professional assistance to safeguard their mental well-being. Considering the challenging economic circumstances, particularly amidst the COVID-19 crisis, it was anticipated that a significant proportion of parents (70% in our sample) would encounter supplementary financial burdens in accessing suitable care for their child. The research outcomes substantiate the necessity for a holistic approach to treating children with disabilities, encompassing active engagement of the family, attention to the well-being of all family members, and fostering overall family functioning.

Keywords: Parents, children with disability, stress, Mental health, support

¹**Address:** Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of family studies /North Macedonia

²**Address:** Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of special education and rehabilitation/ North Macedonia

*Corresponding author: angelka@fzf.ukim.edu.mk

1. INTRODUCTION

Caring for a child with developmental disabilities presents a complex and demanding journey for parents, who face greater responsibilities compared to parents of typically developing children. These parents require additional financial, social, emotional, and physical resources, often creating conflicts with the needs of other family members. This lifelong journey involves navigating through medical, developmental, and educational interventions, alongside caregiving responsibilities, which significantly impact their overall quality of life (Theofilou, 2013; The Whoqol Group, 1998). Historically, the literature in the parent-child relationship has focused on the psychological influence of the parent on the child, and more recently, the focus has slowly shifted to studying the psychological effect that the child can have on the parents (Sofronoff & Farbotko, 2002).

When a parent first learns that their child has a disability, it is normal to experience a range of emotions, including shock, sadness, fear, and grief. The process of accepting a child with a disability is indeed a long-term journey that may have ups and downs. Research has identified six stages in the acceptance process: (1) Shock and Denial; (2) Anger and Guilt; (3) Depression and Despair; (4) Hope and Bargaining; (5) Acceptance and Realization; (6) Adaptation and Integration. These stages are not linear and a person may revisit previous stages at different times. Parents who face a lack of support often get stuck in the "denial" phase, which results in delaying or not starting at all the treatment for their child (Healey, 1996). Herman (2002) in his qualitative research on 23 parents of children with disabilities finds that most parents had to make changes in their social life and expressed high levels of frustration and dissatisfaction, many try to maintain their routine life.

Previous research has consistently demonstrated that numerous families with chronically disabled children exhibit remarkable adaptability and functional capabilities. Several factors have been extensively studied in relation to parental coping and adjustment, including the nature of the disability, parental personality traits, the child's age at the time of diagnosis, and various demographic variables such as parental educational level, gender, and socioeconomic status. These factors have been found to be associated with the ways in which parents navigate the challenges and uncertainties presented by their child's condition, influencing their ability to cope effectively and adapt to the circumstances they face. By understanding the complex interplay between these factors, we can gain valuable insights into the diverse experiences and outcomes observed among families caring for children with disabilities (Abbeduto et al., 2004; Glidden, Billings & Jobe, 2006).

According to Giallo & Gavidia-Payne (2006) parent and family factors have greater significance to predicting sibling adjustment difficulties, than the individual experiences of stress and coping reported by the siblings themselves. Key factors such as socio-economic status, prior participation in sibling support groups, parental stress levels, family time and routines, problem-solving and communication within the family, as well as family hardiness, emerged as strong predictors of sibling adjustment challenges. These findings underscore the crucial role of familial dynamics and support in shaping the well-being and adaptive behavior of siblings, highlighting the need for targeted interventions and resources that enhance family functioning and promote positive sibling relationships.

According to a recent survey focusing on families with a child with a disability in the Republic of North Macedonia, the socioeconomic status of these families has remained stagnant over the past decade. The employment rate continues to be alarmingly low, standing at only half of that of the general population. In addition, these families face the challenge of coping with low monthly incomes, with 34% reporting incomes below the average for Macedonian families. Furthermore, they bear the burden of high costs associated with caring for a child with a disability. These persistent economic constraints highlight the need for comprehensive support and interventions to improve the financial well-being and overall quality of life for families in this context (Keskinova, 2021)

2. MATERIAL AND METHOD

The aim of our research was to determine how parents in North Macedonia deal with their everyday challenges, what are their daily routines, expectations and sources of support. We used convenience sample of 220 families of children with disabilities (intellectual and multiple disability). The majority of respondents who completed the questionnaire were mothers within the family, accounting for 89.5% (197 respondents), while the remaining 10.5% (23 respondents) were fathers. The research sample size is substantial, enabling us to draw significant conclusions. but structure of the sample is also a limitation of the research, considering the composition of the sample, we can specifically address the findings and challenges related to the daily functioning of mothers raising children with disabilities.

The survey is quantitative and it was done in January 2022 through Google Forms, where a link was distributed to the respondents. The Questionnaire contains sixteen questions divided in three sections: accepting child diagnosis, everyday functioning and building family resilience. Result analysis was conducted using frequency, percentage and chi square with level of significance of $p < 0.05$.

3. RESULTS

The interpretation of the results is divided into four parts: obtaining a diagnosis and starting treatment, daily functioning of the family, building family resilience and gender balance in parenting.

Child diagnosis and treatment: Results indicate that the average age of initial detection of developmental problems is approximately 15 months ($\mu = 14.64$, $Mo = 12$, $Md = 12$, $SD = 15.33$, $min = 0$, $max = 120$). Analysis based on percentages reveals that only 14.5% of the sample received a diagnosis for developmental problems immediately after birth. Within the first year, 51.4% of the sample were diagnosed, followed by 19.1% in the second year, and 15% after the third year for the detection of developmental issues in children.

The initiation of treatment represents another significant milestone in quality rehabilitation. On average, children began receiving treatment towards the end of their second year, specifically at around 21 months ($\mu = 21.14$, $Mo = 12$, $Md = 12$, $SD = 19.93$, $min = 0$, $max = 120$). Notably, 3.6% of children commenced treatment immediately after birth, while 47.3% initiated treatment during their first year. Subsequently, 20.5% began treatment during the second year, and 28.6% received treatment after the child's third year of development.

Table 1 presents a comparative analysis between the timing of developmental difficulty detection and the commencement of treatment. The data highlights that, on average, there is a time gap of approximately 6.5 months from diagnosis to treatment initiation ($\mu=6.55$, $Mo=0$, $Md=3$, $SD=9.84$, $min=0$, $max=72$). Notably, the analysis indicates that only 35.5% of children immediately commenced treatment upon identification of developmental difficulties.

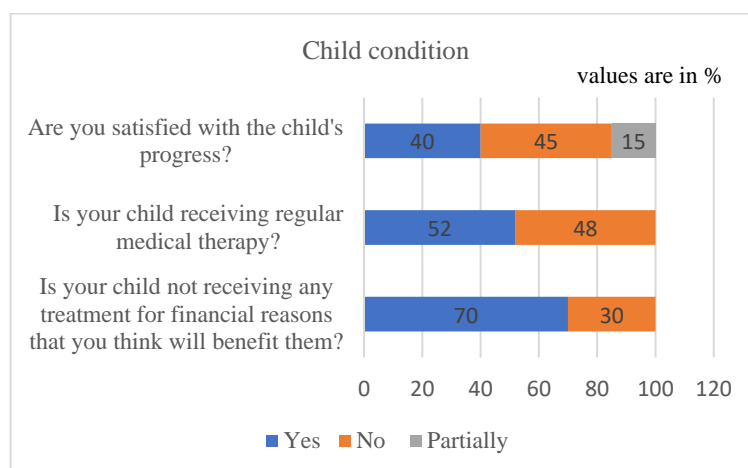
Table 1: Number of months elapsed from detection of developmental difficulties to initiation of treatment

Months	Frequency	Percent	Cumulative Percent
0	78	35.5	35.5
1-5	47.0	21.4	56.9
5-10	35.0	15.9	72.8
10-15	37.0	16.8	89.6
15-20	8.0	3.6	93.2
20-25	10.0	4.5	97.7
25>	5.0	2.3	100.0

Daily functioning: Chart 1 illustrates the findings that a significant proportion of parents (45%) express dissatisfaction with their child's progress, while 15% indicate partial satisfaction. The primary reasons for their discontent typically revolve around the absence of institutional support, including inadequate availability of qualified professionals and a lack of assistive technology. Some parents advocate for an expanded network of daycare centers as a potential solution to the issue. Additionally, they emphasize the importance of incorporating alternative treatment approaches such as hippotherapy and aqua therapy, increasing the presence of personal and educational assistants, and receiving greater financial support from the state.

Based on the findings, it is evident that 52% of the children included in our sample receive consistent medical therapy. However, a concerning revelation is that as many as 70% of the children are unable to access specific therapies or treatments that their parents believe would significantly contribute to their children's developmental progress, primarily due to financial constraints.

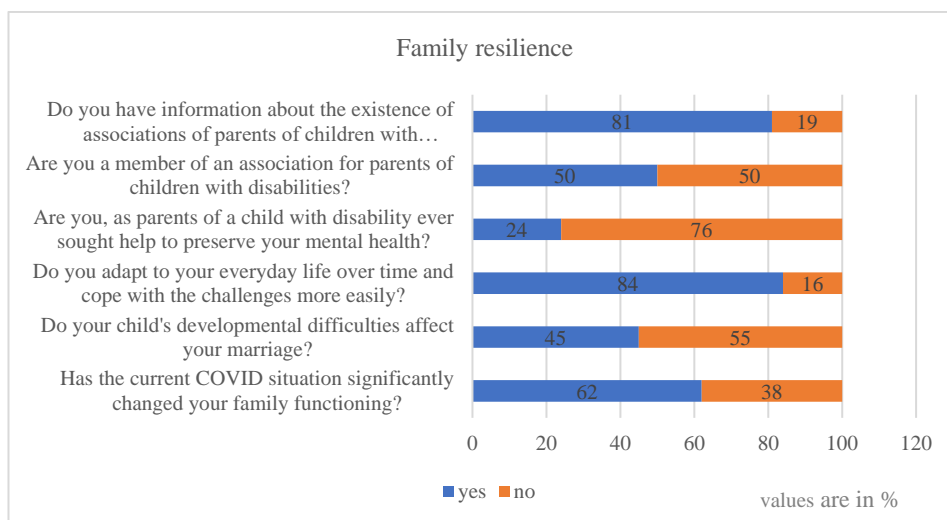
Chart 1: Parental Contentment Regarding the Child's Advancement

Building family resilience: The majority of parents possess awareness regarding the presence of associations that offer support to parents with children having disabilities. However, only 50% of them actively engage as members of these associations. In terms of other variables, 23% of parents partake in activities aimed at maintaining their mental well-being. Moreover, a significant proportion of parents (84%) testify to gradually adapting to the situation and finding it easier to cope with daily challenges over time. The devoted care for a child with a disability significantly impacts the marital life of 55% of families. Additionally, the resent COVID-19 pandemic, which has persisted for more than two years, negatively affects 62% of the surveyed families.

Chart 2: Family resilience

Gender balance in parenting: The findings also revealed a gender disparity in the caregiving and nurturing of children with disabilities. As per the results, in 50% of families, the mother assumes the primary role in caring for and tending to the child, while in 47% of families, the caregiving responsibilities are evenly shared between both parents.

The prevalence of maternal dominance in the parental role is substantiated by the data pertaining to the identification of the initial symptoms of the child's developmental difficulties. Findings reveal that in 80% of the sample, it was the mother who first noticed these symptoms. Conversely, the father, grandmother, and grandfather individually accounted for 3% each, while the remaining 14% fell under the "other" category.

Based on the χ^2 analysis, a statistically significant difference at the $p < .05$ level was observed between mothers and fathers regarding their participation in Associations of parents of children with disabilities ($X^2 (1, N=220) = 3.9, p = 0.4735$). This indicates that mothers are more frequently involved in these associations compared to fathers. However, the analysis did not reveal a statistically significant difference between the genders of parents in terms of their engagement in preserving mental health and their personal experience in coping with daily challenges.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

The timely identification and treatment of developmental issues are closely linked to the effectiveness of overall intervention for children with disabilities. They directly influence the child's quality of life and, undoubtedly, indirectly impact the overall family functioning of all its members.

Based on the analysis, it can be concluded that developmental problems are most frequently detected during the first to second year of a child's life (51.4%). During this crucial period, parents anticipate advancements in speech development and more complex motor skills such as taking the first steps and walking. The absence of these milestones serves as the initial visible indicators for parents, indicating potential developmental issues in their child. This observation sheds light on the potential reasons for delayed diagnoses.

The analysis has revealed significant challenges in initiating timely treatment immediately after diagnosis. Disturbingly, for a considerable portion (43.1%), treatment is delayed for more than five months, and a subset (6.9%) experiences delays of two or more years. The reasons for these delays can be attributed to the lack of systematic support for children with developmental difficulties and their families. This includes the absence of rehabilitation centers, insufficient availability of a professional team dedicated to working with these children, limited financial support, and a lack of familial assistance, hindering prompt responses to the needs of children with developmental difficulties.

Furthermore, institutional issues are evident in the process of detecting developmental problems. Remarkably, a substantial percentage (80%, primarily mothers) indicates that the responsibility of detection falls on parents, indicating potential shortcomings in health institutions, such as pediatric care, early intervention centers, and neonatal centers that should play a vital role in working with infants and young children. According to our sample, a mere 14% of children (as

per respondents who provided an alternative response in our questionnaire) were initially identified with developmental problems by medical institutions.

Inadequacies in the systematization of treatment, protection, and care for individuals with disabilities contribute to family members' discontent. The results indicate that 45% of parents express dissatisfaction, while 15% report partial satisfaction with their child's progress. Furthermore, the findings reveal that 52% of children receive consistent medical therapy. However, it is concerning that a significant majority (70%) of parents believe that their child requires additional specialized treatments such as speech therapy, special education, psychological support, occupational therapy, or physiotherapy. Unfortunately, financial constraints hinder their ability to access these essential services, exacerbating the concern.

Enhancing family resilience and promoting overall family functionality can be achieved through active engagement in support groups, parent associations, and prioritizing one's mental well-being. In our surveyed sample, precisely 50% of families are affiliated with Parent Associations for Children with Disabilities. These associations foster a platform for sharing experiences, information, and advocating for an improved quality of life for individuals with disabilities and their families.

In terms of mental health, a minority of parents (24%) sought assistance to safeguard their well-being. This finding is unsurprising, considering the prevailing stigma surrounding mental health care in the Republic of Macedonia. Additionally, the high cost of services provided by psychologists and psychotherapists poses a significant barrier to access for these families. The daily challenges faced by these families also impact their relationship dynamics, as indicated by 55% of families reporting marital difficulties associated with the care and support of their child with disabilities. These results align with findings from previous research studies. According to Al-Kuwari (2007) mothers of children with disabilities exhibit a higher prevalence of depressive symptoms, ranging from 35% to 53%, in comparison to mothers of typically developing children.

Moreover, a significant majority of the sample (68%) highlights the exacerbation of their circumstances during the pandemic. They mention various additional challenges such as heightened concerns for their own health and the well-being of their loved ones, restrictions on movement, limited access to healthcare facilities, lack of availability of medical therapy, school closures, and disruptions in rehabilitation treatments, including the transition to online platforms which significantly diminished their effectiveness. Some parents also express concerns about their children's developmental regression due to these changes in the pandemic and the adoption of new modes of functioning. In a recent study by Ali et al. (2021), a comparative analysis was conducted to assess the quality of life among families with typically developing children and those with children with disabilities. The findings revealed notable disparities across multiple domains, including physical health, social relationships, environment, and overall quality of life.

The findings concerning the gender distribution in the caregiving of children with disabilities align with theories highlighting the increased involvement of mothers and their heightened susceptibility to mental health issues. The statistical indicators strongly emphasize the necessity for enhanced parental engagement in their child's treatment, education, and provision of support to effectively tackle daily challenges.

Moreover, in the context of the Republic of Macedonia, a significant portion of families still adhere to a traditional division of roles, wherein the mother is responsible for nurturing the children's growth and development, while the father assumes the role of ensuring financial stability for the family. This gender-based division of roles places a greater burden on the mother, increasing the risk of burnout and mental health issues.

When we consider the lack of well-organized and structured family support alongside these traditional roles, it becomes evident why parents experience intense fear and stress. Given the persistent lack of institutional support, parents' primary concern revolves around the future well-being of their children once they are no longer there to provide care and guidance. According to the results and discussion, we suggest these recommendations that can help address the challenges identified in the analysis and contribute to improving the overall well-being and support for families with children with disabilities:

- *Enhance early detection and timely intervention:* raising awareness among parents and healthcare providers, providing training on developmental milestones, and promoting regular developmental screenings.
- *Strengthen systematic support:* establishing and expanding rehabilitation centers, ensuring the availability of a professional team specializing in working with children with disabilities, and increasing financial support for necessary treatments and therapies.
- *Improve institutional involvement:* enhancing training programs for healthcare professionals, implementing standardized screening protocols, and promoting collaboration between institutions and parent support groups.
- *Increase accessibility to specialized treatments:* exploring funding options, providing subsidies or financial assistance programs, and advocating for policies that prioritize access to these essential services.

- *Promote mental health support:* implementing awareness campaigns, expanding mental health resources in communities, and advocating for insurance coverage or subsidies for mental health treatments.
- *Foster gender equality and shared responsibilities:* awareness campaigns, parenting education programs, and providing resources and support tailored to fathers' specific needs.
- *Collaborate with stakeholders:* Foster collaboration among relevant stakeholders, including government agencies, healthcare institutions, parent associations, disability rights organizations, and community groups.

REFERENCES

1. Theofilou, P., (2013) Quality of life: definition and measurement. Eur. J. Psychol. 9:132. doi: 10.1037/e528452013-013 3.
2. Ali, U., Bharuchi, V., Ali, N.G., Jafri SK (2021). Assessing the Quality of Life of Parents of Children With Disabilities Using WHOQoL BREF During COVID-19 Pandemic. Front. Rehabil. Sci. 2:708657. doi: 10.3389/fresc.2021.708657
3. Abbeduto, L., Seltzer, M.M., Shattuck, P et al. (2004) Psychological well-being and coping in mothers of youths with autism, Down syndrome, or fragile X syndrome. Am J Ment Retard 109: 237–254. pmid:15072518
4. Al-Kuwari, M.G., (2007) Psychological health of mothers caring for mentally disabled children in Qatar. Neurosciences (Riyadh). 12(4):312-7. PMID: 21857552.
5. Giallo, R., Gavidia-Payne, S. (2006). Child, parent and family factors as predictors of adjustment for siblings of children with a disability. J. Intellect. Disabil. 50, 937–948
6. Glidden, L.M., Billings, F.J, Jobe, B.M, (2006) Personality, coping style and well-being of parents rearing children with developmental disabilities. J Intellect Disabil Res 50: 949–962. pmid:17100955
7. Healey, B., (1996) Helping Parents Deal with the Fact That Their Child Has a Disability, available at: <http://www.idonline.org/article/5937/> (accessed on 08.06.2023)
8. Heiman, T., (2002). Parents of Children with Disabilities: Resilience, Coping, and Future Expectations. Journal of Developmental and Physical Disabilities 14, 159–171. <https://doi.org/10.1023/A:1015219514621>
9. Keskinova A., (2021). Financial challenges of family of disabled children. International Conference of the Occasion of the Centennial of the Faculty of Philosophy in Skopje., Science and Society: Contribution of Humanities and Social Sciences. pp.695-707., ISBN 978-608-238-199-2, COBISS.MK-ID 53318149
10. Sofronoff, K., Farbotko, M., (2002) The effectiveness of parent management training to increase self-efficacy in parents of children with Asperger syndrome. Autism.6(3):271-86. doi: 10.1177/1362361302006003005. PMID: 12212918.
11. The Whoqol Group. The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): development and general psychometric properties. Soc Sci Med. (1998) 46:1569–85. doi: 10.1016/S0277-9536(98)00 009-4

Digital Marketing & Social Media: An empirical research

A.Katarachia¹-I. Araviadi²-A. Kalimeri³

Abstract: Enterprises in the post-covid era have adopted and used the capabilities of information technology and related strategies in order to ensure their viability. Consumers are now also served by information technology and Social Media. In order to investigate in practice, the relationship between Digital Marketing and Social Media a convenience research was organized. The purpose of the research was to record the attitude of consumers in the online and offline markets, the degree of their influence from social media ads and offline advertising as well as the changes in their shopping habits.

For the research requirements, a properly structured questionnaire was prepared, which was distributed by the Google forms through social media (Facebook, Instagram, E-mails, etc.). The survey was conducted from 03 January, 2023, until 28 February 13, 2023. A total of 464 completed questionnaires were collected. The research findings show that more and more consumers are connecting to the internet. The frequency of their daily connection to the internet and social media has increased and the percentage of consumers who maintain accounts on them has gradually increased. The pandemic period brought changes to the hitherto existing data in the online markets. Now several companies have made a strong presence on the internet by creating or improving their existing websites in order to retain and attract new customers. Consumers in recent years have turned to online shopping to meet their needs, which has made them more and more familiar with the internet. There has also been a marked increase in online shopping. More and more consumers are making their purchases online and not through physical stores despite their reopening. Offline marketing in relation to online marketing is declining while online marketing continues to evolve. Improves its existing tools and creates new ones. Breaking away from the "classic" context of the internet (SEO, SEM, PPC, email marketing), it invades other online platforms, ie social media (SMM, influencer marketing, content marketing).

Now, the ads have been integrated in the field of social media, with great success. Many consumers are influenced and eventually make their purchases through them. Emphasizing the benefits offered by online shopping (variety, quality, delivery time, pre- and after-sales service), they often follow the pages of Brands that interest them, to be informed about current discount products. Also, companies promote their products and services through their accounts or using influencers. On the contrary, the offline marketing and the ways it uses have remained stable. As it turns out, through empirical research, most consumers are not influenced in their purchases by the means used by offline marketing to promote products or services. Even television, which is considered the most popular means of advertising, has not been able to change consumers' shopping habits, although in some cases the person showing them is known to the general public. In conclusion, digital marketing has been integrated into everyone's daily life and now has more power in combination with social media, increasingly influencing their users. By comparison, traditional marketing methods began to decline after the outbreak of the COVID-19 pandemic.

Keywords: Marketing, Digital Marketing, Online marketing, Offline marketing, social media

1. INTRODUCTION

The spread of the Covid-19 pandemic has had a huge impact on the global economy and more specifically on the business environment and consumer behavior (Sheth, 2020; Szásza, et al., 2022). Many companies were forced for the first time to promote their products and services through digital platforms in order to increase their sales and maintain their viability. The outbreak of Covid-19 has given an unexpected boom

---

¹ Professor, Department of Accounting & Finance, University of Western Macedonia, E- mail: akatarachia@uowm.gr

² PhD Candidate Department of Accounting & Finance, University of Western Macedonia, E- mail: Ioannaarav@gamil.com

³ MSc Public Administration, Department of Accounting & Finance, University of Western Macedonia, E- mail: kalimeri_athina4@hotmail.com

to the digital marketing and advertising industry, as people during the pandemic have been locked at home with or without work, which has resulted in a change in their behavior towards digital platforms, digital media and digital content (Begum, 2022). The forced imposition of new measures, such as social distancing and large-scale social restrictions, significantly affected marketing patterns in a relatively short period of time (Dharma, et al., 2022), forcing many businesses to promote their products through e-shops but also through social media.

The termination of most activities during the pandemic period increased the use of online activities which was maintained and continued even after the end of the pandemic. Consumers now spend a lot of time shopping through social media. A natural consequence of the new purchasing conditions was that businesses were forced to quickly adapt to the new data of the time by adopting new modes of operation, keeping up with the new technological developments. With the help of information technologies, businesses try to serve their goals, maintain their relationships with customers and ensure their sustainability. Nowadays, most Greek consumers have purchased products through social media, at least once, while merchants, realizing the new opportunities and new possibilities in e-commerce, use social media platforms in order to make their products available at the market.

The use of some products by famous social media users and their promotion on them is one of the most popular ways of advertising these days, since most consumers will notice the product and purchase it. The influencers that exist on social media are the ones who direct the standards of beauty and style. Thus, most consumers follow certain standards in certain categories and proceed according to these criteria in their purchases.

Social media nowadays have a great and increasing influence on citizens and by extension on consumers. Now, they can influence most ages in terms of their behavior, their psychology and their purchasing habits. Most social media users are addicted to it. They get used to connecting their lives with them and try to identify with situations published on social media. Social media, in addition to the emotions of the people who use it, can also affect their consumption habits. Consumers during lockdowns have shown high engagement in digital media (Jiang & Stylos, 2021) and enhanced responsiveness to online content (Chang & Meyerhoefer, 2021). Due to the outbreak of the pandemic, internet users around the world are becoming more and more engaged in social media (Sulthana, et al., 2021).

2. MATERIAL AND METHOD

In order to investigate in practice, the relationship between digital marketing and social media an online survey was organized. Digital marketing is the branch of marketing that promotes products and services through the use of the internet and digital technologies such as computers, mobile phones, websites, social media platforms, application software, email and other platforms (Begum, 2022). The purpose of the survey was to record consumer attitudes towards online and offline shopping, their degree of influence from social media and offline advertising as well as changes in consumer purchasing habits in the post-covid era.

For the research requirements, a well-structured questionnaire was prepared with closed-ended, dichotomous, multiple-choice, calibration and ranking questions. The questionnaire, with a total of 33 questions, is structured in 4 sections. The first section refers to demographic characteristics. The second section refers to the degree of consumer satisfaction, the social media they choose to use, as well as the reasons they choose to follow the companies' pages. The third section refers to social media advertisements and whether they encourage consumers to purchase products, as well as whether there have been changes in purchasing needs and habits due to television advertisements. Finally, the fourth and last section of the questionnaire refers to the changes in consumer buying habits that have occurred, both during the pandemic and after the pandemic has passed.

The questionnaire distributed by Google Forms, through social media (Facebook, Instagram, E mail, etc.). The survey was conducted from 03 January 2023 to 28 February 2023. A total of 464 completed questionnaires were collected. The main objective of this study is:

1. to investigate whether consumers are satisfied with their online purchases, as well as the reasons they choose to follow company pages on social media,
2. to determine to what extent social media influence the purchasing habits of consumers,

3. to evaluate whether social media advertisements influence the purchases of advertised products and finally, to determine the changes that have occurred in online shopping since the opening of physical stores.

2.1 Literature Review

Digital Marketing is a promotional activity and search with the help of online digital media such as social media (Purwana, et al., 2017). Marketing existed, however, according to the constant changes in the needs and habits of consumers, as well as the evolution of technology, digital marketing made its appearance. Thus, several businesses realized its benefits and added it to the promotion of their products or services, creating various strategies on it. Digital marketing is a type of product or service that uses digital channels to connect customers in order to promote businesses through various types of digital media (Diyana & Dolah, 2018). The purpose of digital marketing is to quickly acquire customers, as well as potential customers. Through digital marketing, anyone can buy any item, pay their bills, transfer money and compare things without necessarily having to go to a physical store (Katongo & Musawa, 2022). Digital marketing has changed the way businesses manage and communicate with customers and society globally (Albukhitan, 2020) and has become in a fairly short period of time a key and necessary tool to address difficulties presented in marketing. As a result, digital marketing methods are becoming increasingly vital for companies and organizations as the number of people using the internet increases (Katongo & Musawa, 2022).

In recent years, there has been a significant increase in the use of social media (Thota, 2018) worldwide, while at the outbreak of the pandemic, this use accelerated significantly (Samet, 2020). During the pandemic, there was a conversion of traditional businesses to online businesses, which is attributed to factors such as technology adoption, social media marketing and business sustainability (Patma, et al., 2020). The internet and Web 2.0 social media have brought many changes in the acquisition and sale of products among consumers (Dwivedi, et al., 2020).

In recent years, significant and disruptive effects on customer purchasing behavior and decision-making process have been observed, emphasizing social media marketing to gain competitive advantage (Mason, et al., 2021). Digital marketing as well as social media marketing provide many possibilities and opportunities to businesses and organizations at a low cost. Marketing promotes and reaches the product economically and effectively because it creates brand awareness of the products and increases its sales (Sulthana, et al., 2021). Consumers like to spend their money on brands they are familiar with, and social media plays a big role in attracting customers to brands. Due to social media, people are more engaged and connected than ever, thus increasing the sharing of information (Aslam, et al., 2018a). Over time, interaction with organizations, governmental and non-governmental bodies have increased (Hawkins & Vel, 2013).

The method of digital marketing that is often used by business actors is the use of social media, such as marketing products through Instagram, Facebook, Twitter and many other platforms (Sepliria & Indrawati, 2022). In addition, the specific development of social media marketing has resulted in transforming market dynamics by forming a social network of experts, consumers and opinion leaders (Chauhan & Thakur, 2023). Many of the users have accepted that social networking sites are important platforms for sharing information and taking their choices (Sharma & Jhamb, 2020). Some scholars have emphasized that integrated marketing advertising messages could influence buyers' perception regarding product purchase (Kumar & Dhir et al., 2020). Consumers are increasingly engaging with social media platforms such as Instagram, Facebook, Youtube, Google+ and Twitter (Alalwan, et al., 2017; Kapoor, et al., 2017; Kim & Kim, 2018; Shareef, et al., 2017). New technology platforms, which are web-based, have opened up a new methodology for gaining knowledge and sharing user experience regarding electronic products with the help of various online channels (Szymkowiak, 2016). More specifically, consumers can post their questions in the discussion forum in order to find the appropriate solution that will help them in their decision to buy the product they want. Most companies find social media quite useful for promoting and finding the target audience for their products (Sulthana, et al., 2021). Social media is key for all types of businesses, especially when consumer preference follows fashion and changes from time to time so that marketers can promote their products and services (Kathirvel & Srinivasan, 2018).

3. RESULTS

After completing the collection of the completed questionnaires through Google Forms, the Excel program was used to process the responses and conduct tables and diagrams of the answered questions, arriving at the following results.

The vast majority of the survey participants have an Internet connection at home, and more specifically 90% of the respondents have an Internet connection at home, as opposed to 10% of the respondents, who answered that they do not have an Internet connection.

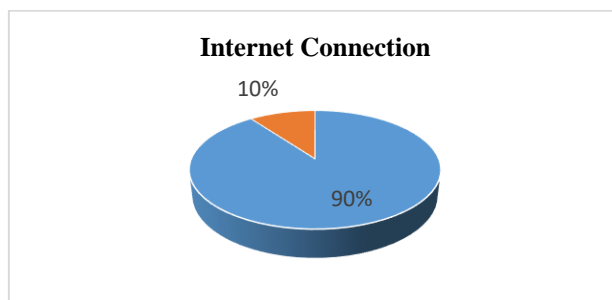

Figure 1. Internet Connection

When asked how often the respondents connect to the Internet, the largest percentage 51% answered that they connect every day, while the smallest percentage, 5% of the respondents, answered that they connect once a week.

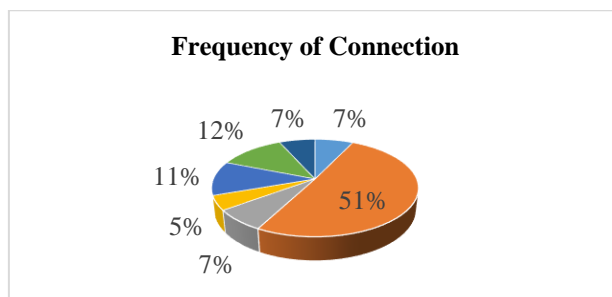

Figure 2. Frequency of Connection

Consumers who have made no or only one online purchase are no more than 5%, while those who have made several online purchases amount to 48%.

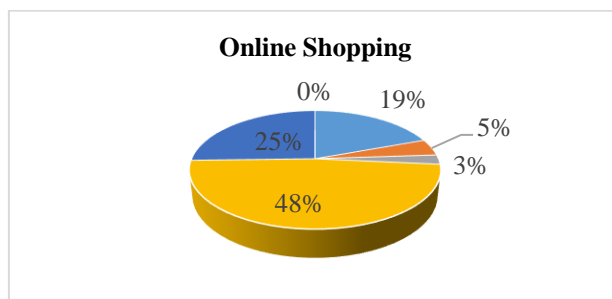

Figure 3. Online Shopping

The survey participants-consumers are hardly satisfied with their online shopping. More specifically, the price, the variety and the quality of the products slightly satisfy the consumers with a percentage of 36%, 35% and 31% respectively. Regarding delivery time, 35% of participants receive moderate satisfaction. With regard to service during the sale (e.g. clarifications, communication with the eshop), the degree of consumer satisfaction is moderate to minimal with 33%, as well as after-sales service satisfies consumers

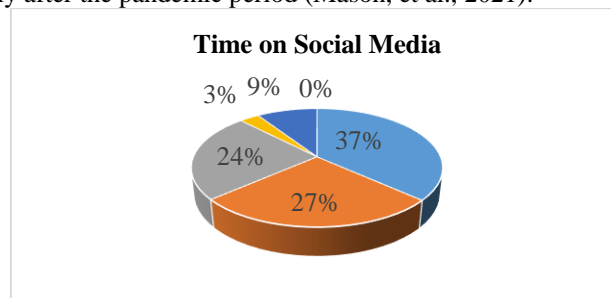
minimally with 38%. Finally, the payment method moderately satisfies the survey participants, with a rate of 26%. The estimates for their degree of satisfaction to a very, excellent, moderate and minimal degree are reflected in the table below.

Table 1: Degree of Satisfaction with Online Shopping

	Price	Variety	Quality	Delivery Time	Service during the Sale	After-Sales Service	Payment Method
Minimum	36%	35%	31%	28%	33%	38%	25%
Moderate	22%	22%	28%	35%	33%	32%	26%
Very	23%	17%	23%	21%	21%	16%	20%
Excellent	8%	20%	5%	6%	3%	5%	11%

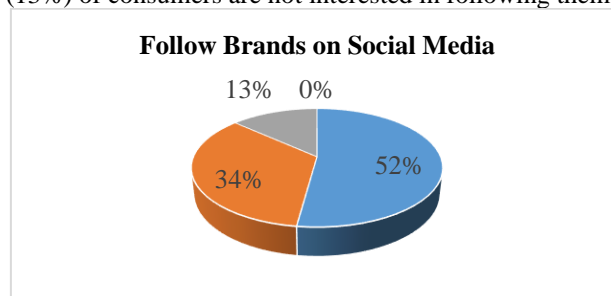
Regarding the Social Media they wish to use, the participants stated that they prefer Instagram (15%), Facebook (8%) and, by a small margin, Youtube (6%). While Twitter, Tik Tok and Pinterest have lower user rates of 3%, 2% and 1%, respectively. Finally, 1% do not maintain any social media accounts. Online users have at least one or more accounts on social media platforms such as Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Pinterest. Each of these social media marketing platforms has its own feature that facilitates both the buying and selling of products or services (Sulthana, et al., 2021). Contrary to the above results, some scholars observed that Facebook page helps in branding, product promotion and increasing sales, and also that Facebook is the most discussed content on Social Media platforms (Cvijikj & Michahelles, 2023).

Answers to the question of how much time consumers spend on social media each day vary. More specifically, several respondents reported spending 1-4 hours (37%) daily on social media, 27% of participants spend 5-8 hours, as opposed to a very small percentage (3%) who spend no time at all. The study coincides with the findings of some scholars, according to which the use of social media has increased tremendously after the pandemic period (Mason, et al., 2021).

Figure 4. Time on Social Media

Regarding the question of whether participants follow the companies (Brands) they are interested in on Social Media, the largest percentage (52%) answered that they rarely follow these companies, while a very small percentage (13%) of consumers are not interested in following them.

Figure 5. Following Companies on Social Media

Most participants follow the companies' pages with the main purpose of being informed about new products 13%, in order to be informed about new products and to be informed about current discount products 11%, to get personal answers to their related questions about services and products 11%, as well as to be informed about current discount products 8%. However, a percentage of around 10% of the participants answered that they do not follow company pages. Company pages on social media help consumers in locating available products online, where through the discussion forum new and existing customers can review and finalize their products so that the consumer can buy the products they want (Sulthana, et al., 2021).

Regarding influencers, citizens' assessments show that they have a strong role of influence, as according to the results of the survey, it was observed that they influence consumers in their purchases by a percentage of 60%. An influencer on social media can independently support and shape the attitude of the public (Freberg, et al., 2011). Usually, influencers are trustworthy individuals, are considered knowledgeable about a topic, have the necessary skills or hold prestigious titles (Gass & Seiter, 2011).

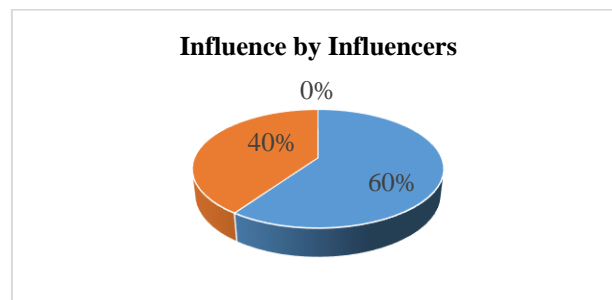

Figure 6. Influence by Influencer

Consumers are influenced in their purchases by social media advertisements, to a considerable extent, and the probability of making a purchase because they saw an advertisement on social media is shown in the table below.

Table 2: Impact on Social Media Advertising Markets

	Degree of Influence	Probability of Purchase
Not at all	17%	18%
A little	33%	22%
Moderate	41%	50%
Very	8%	11%

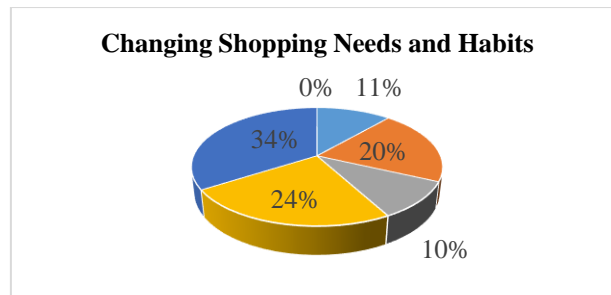
Regarding the influence of traditional marketing promotion tools, it seems that consumers are less often influenced by traditional marketing advertisements such as, offers they heard on the radio (41%), offers/discounts they saw on TV (48%), advertisements in print (newspapers, magazines, etc.) with a percentage of 36% and from advertising brochures (39%). While, a large percentage just below 50% is not influenced at all by nightly television programs (telemarketing), by billboards or posters (38%) and by informational messages on mobile phones (SMS) with a percentage of 41%. The following tables show in detail the degree of consumer influence from traditional marketing promotion tools.

Table 3: Impact of Traditional Promotional Tools

	Offers you heard on the radio	Offers/discounts you saw on TV	From nightly television programmes (telemarketing)
Not at all	39%	22%	48%
Less often	41%	48%	30%
Often	20%	28%	22%
Very often	-	1%	-

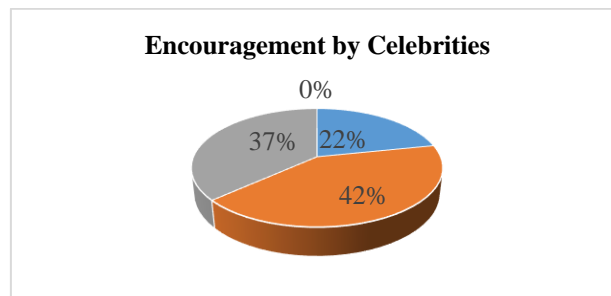
	From billboards or posters	From mobile information messages (SMS)	From advertisements in print (newspapers, magazines, etc.)	From brochures
Not at all	38%	41%	33%	37%
Less often	36%	39%	36%	39%
Often	26%	20%	31%	22%
Very often	1%	-	1%	2%

Regarding the extent to which purchasing needs and habits have changed as a result of television advertising or product exposure through television programs, 34% responded that they have changed very little, while 24% of participants believe that they have changed a lot, as opposed to the 20% who believe that their purchasing needs and habits have changed a little.

Figure 7. Changing Shopping Needs and Habits

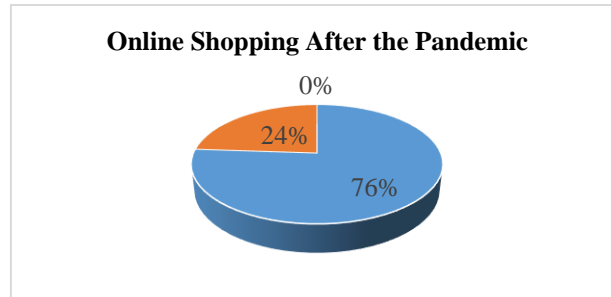
With a percentage of 42% of the participants believe that TV commercials in which a famous person (actor, singer, athlete) presents a product/service encourages them to buy it more easily, while 37% do not and 22% maybe. Customers' product purchase decisions and service usage are influenced by celebrities (Rashid, et al., 2002). Celebrity images will on the one hand attract customers and on the other hand improve the recognition of a product (Rafique & Zafar, 2012). A person's publicity helps attract consumers by drawing attention to the person's actions.

Figure 8. Encouragement by Celebrities

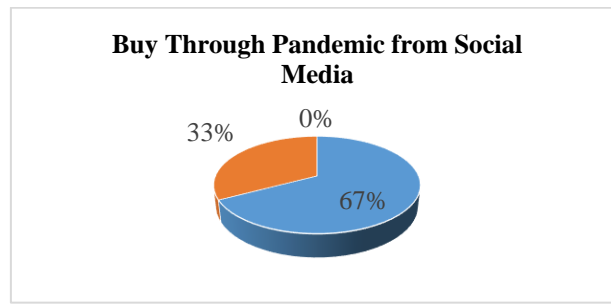

After the Covid-19 pandemic, there were many consumers who increased their online shopping (76%), in contrast to a very small group of consumers (24%) who did not increase their online shopping.

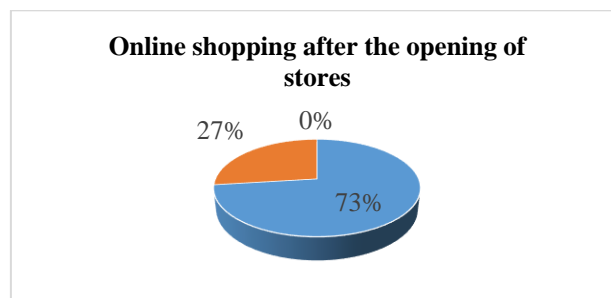
Figure 9. Online Shopping After the Pandemic

According to the results, 67% answered that during the pandemic, they bought products promoted through advertisements from business social media, while 33% did not make such purchases.

Figure 10. Shopping During the Pandemic

Despite the reopening of physical stores, consumers, affected by the Covid-19 pandemic and now familiar with online stores, continued to make their purchases online (73%), while few (27%) continued their purchases in physical stores. According to scholars Donthu and Gustafsson (2020), the outbreak of the pandemic resulted in an increase in digital marketing, while many consumers continued to shop online even after the pandemic ended (Donthu & Gustafsson, 2020).

Figure 11. Online shopping after the opening of stores

The profile of the consumers who participated in the research is mostly women (52%), while men participated with a smaller percentage (48%). The age composition covers the whole range from the age of 18 to 62 and above. The predominant age group is 26-31 with a percentage of 45%. Then, the age groups 18-25 (34%), 32-37 (12%) follow, while the rest of the age groups from 38 to 62 and above are below 5%. Regarding their occupation, the highest percentage is occupied by students (35%) while the lowest percentage is occupied by retirees (1%). The level of education of the participants who participated in the research were graduates of higher education institutions (34%), followed by students with a percentage of 27% while the rest of the categories are below 20%.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Social Media is one of the most important tools of digital marketing. Social media platforms provide many opportunities for buyers and sellers. Social Media, promote their products through various platforms such as Facebook, Instagram, Tik Tok, Instagram, Youtube and Twitter.

During the pandemic, social media proved to be one of the most effective communication networks for sharing and receiving any information (Padilla & Blanco, 2020). Users do research about any product they are interested in on the most prevalent social media before making their purchase. They are looking for photos, videos, reviews and any other information they can use about the specific product they want. In addition, by using social media to select the product they are looking for, users have the luxury of choosing between many products until they end up buying one and choosing the right price for them.

According to the results of the survey, offline marketing is declining compared to online marketing. According to a comprehensive model of factors that influence consumers' attitudes towards online shopping, it found that consumers attach great importance to the convenience that online shopping brings to their lives (Akroush & Al-Debei, 2020). In contrast to offline marketing, in online marketing consumers can easily observe the reductions and prices of the products on the internet, as well as the availability of the products which is even greater on the internet. Most people have an internet connection at home, so they have more contact with the internet and its tools. Gradually, there is a percentage increase in the number of consumers who connect daily to the internet and especially to social media, which nowadays dominate, since a large percentage of consumers maintain accounts on them. With the passage of time, online marketing continues to evolve. It improves its existing tools and creates new ones. Escaping from the 'classic' online frameworks (SEO, SEM, PPC, email marketing), it also invades other online platforms, namely social media (SMM, influencer marketing, content marketing).

Now, advertisements have entered the social media space as well, with great success. Although consumers are influenced and make their purchases through the social media space, however, they are poorly satisfied with online shopping, in terms of price, variety and quality of products, as well as the after-sales service provided by such shopping. Quite often they follow the pages of Brands they are interested in, in order to be informed about new products but also to be informed about current discounted products, as well as to receive personal answers to questions related to the products offered to them. The brand offers the positivity and creates confidence in the customers, regarding the safety of the market, after Covid-19 (Khan, 2020). Also, most companies promote their products and services through their accounts or using influencers (people who influence public opinion). In this way, consumers are highly influenced as they see a familiar person they trust introducing the product to them.

In contrast, offline marketing and the methods it uses have remained constant. As proven through empirical research, most consumers are not influenced in their purchases by the media used by offline marketing to promote products or services. Even television, which is considered the most popular medium for displaying advertisements, has not succeeded in changing consumer buying habits, even though in some cases the person displaying them is known to the general public.

The pandemic period has brought major changes to the previously existing data in online marketplaces. Several businesses made their presence felt on the internet by creating or improving their existing websites, in order to retain and attract new customers. Physical stores due to pandemic measures were closed, so consumers turned to online shopping to meet their needs, which made them increasingly familiar with the internet and shopping, which of course continued after the end of the pandemic. As can be seen after conducting the survey, there was an obvious increase in online shopping, even after the end of the pandemic. Consumers continue to this day to choose to shop online rather than in physical stores, despite their reopening. The online shopper with strong social ties between sellers tends to buy more products frequently (Yang & Che, 2020). A very important communication and marketing network for any type of business is social media (Appel, et al., 2019). The specific communication channels have brought about enormous changes in the shopping environment, which are not only due to the advancement of technology, but also due to the behavioral changes, such as user preference for social media sites (Sulthana, et al., 2021).

In conclusion, digital marketing has been integrated into the daily life of all people and now, it has more power in combination with social media, influencing more and more its users, becoming an integral part of the daily life of consumers. In comparison, traditional marketing methods began to decline after the emergence of the COVID-19 pandemic, despite the efforts made by physical stores to attract or bring consumers back to face-to-face shopping by providing them with better discounts, in-store discounts, throughout the year, even payment facilitation. Nowadays, consumers operate on the basis of familiarity and experience gained in the midst of a pandemic, by buying products from online stores. Now, physical stores have to accept the new challenges of the market, in order to maintain their viability and keep up with the new purchasing data, promoted by the new trend of things and globalization.

REFERENCES

- Akroush, M. N. & Al-Debei, M. M., 2020. An integrated model of factors affecting consumer attitudes towards online shopping. *Business Process Management Journal*, 21(6), p. 1353–1376.
- Alalwan, A., Rana, N., Dwivedi, Y. & Algharabat, R., 2017. Social media in marketing: A review and analysis of the existing literature. *Telematics and Informatics*, 34(7), p. 1177–1190.
- Albukhitan, S., 2020. Developing Digital Transformation Strategy for Manufacturing. *Procedia Computer Science*, Volume 170, pp. 664-671.
- Appel, G., Grewal, L., Hadi, R. & Stephen, A. T., 2019. The future of social media in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, Volume 48, p. 79–95.
- Aslam, U. et al., 2018a. Exploring the sources and role of knowledge sharing to overcome the challenges of organizational change implementation. *International Journal of Organizational Analysis*, 26(3), pp. 567-581.
- Begum, I., 2022. Impact of Covid-19 on digital marketing- A study. *International Journal Of Creative Research Thoughts*, 10(5).
- Chang, H. & Meyerhoefer, C., 2021. COVID-19 and the demand for online food shopping services: empirical Evidence from Taiwan. *Am. J. Agric. Econ.*, 103(2), p. 448–465.
- Chauhan, S. & Thakur, S., 2023. A Study on Consumers' Perspective Towards Social Media Marketing During Covid-19. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management (IJSREM)*, 7(2), pp. 2-19.
- Cvijikj, I. P. & Michahelles, F., 2023. Understanding social media marketing: A case study on topics, categories and sentiment on a facebook brand page. *MindTrek '11, International Academic MindTrek Conference*, pp. 175-182.
- Dharma, A., Lasmawan, W. & Suastika, N., 2022. Digital technology to improve marketing strategy In the era of pandemic Covid-19. *The ES Economy and Entrepreneurship*, December, 01(02), pp. 41-48.
- Diyana, A. G. & Dolah, J., 2018. *How Digital Marketing Affects Consumer Behavior*. Amsterdam, Atlantis Press.
- Donthu, N. & Gustafsson, A., 2020. Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, Volume 117, pp. 284-289.
- Dwivedi, Y. K. et al., 2020. Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, Issue 102168.
- Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K. & Freberg, L. A., 2011. Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1), pp. 90-92.
- Gass, R. H. & Seiter, J. S., 2011. *Persuasion, social influence and compliance gaining*. United Kingdom: Routledge.
- Hawkins, K. & Vel, P., 2013. Attitudinal loyalty, behavioural loyalty and social media: An introspection. *The Marketing Review*, 13(2), pp. 125-141.

- Jiang, Y. & Stylos, N., 2021. Triggers of consumers' enhanced digital engagement and the role of digital technologies in transforming the retail ecosystem during COVID-19 pandemic. *Technol. Forecast. Soc. Change*, 172(121029).
- Kapoor, K. K. et al., 2017. Advances in Social Media Research: Past, Present and Future. *Information Systems Frontiers*, pp. 1-28.
- Kathirvel, D. & Srinivasan, J., 2018. Social Media Marketing. *International Journal of Management (IJM)*, 9(1), p. 78-83. Article ID: IJM_09_01_013.
- Katongo, B. & Musawa, N., 2022. The Impact of Digital Marketing on Consumer Involvement in Zambia during the Covid-19 Epidemic. *International Journal of Scientific Research and Management (IJSRM)*, 10(7), pp. 1-11.
- Khan, N., 2020. "Outbreak of Covid-19: Its Impact On Brand Health And Marketing Communications". *Business Review*, Volume 3, pp. 55-59.
- Kim, S. & Kim, S., 2018. Perceived values of TV drama, audience involvement, and behavioral intention in film tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(3), pp. 259-272.
- Kumar, S. & Dhir et al., 2020. What drives brand love for natural products? The moderating role of household size. *Journal of Retailing and Consumer Services*, pp. 58-59.
- Mason, A. N., Narcum, J. & Mason, K., 2021. Social media marketing gains importance after Covid-19. *Cogent Business &*, Volume 8, pp. 1-17.
- Padilla, G. D. & Blanco, T. L., 2020. Social media influence in the COVID-19 Pandemic. [Online] Available at: <https://www.scielo.br/j/ibju/a/nV6DpnQf7GWYrd94ZcHQBWz/?lang=en> [Accessed 12 December 2022].
- Patma, T. S., Wardana, L. W., Wibowo, A. & Narmaditya, B. S., 2020. The shifting of business activities during the COVID-19 Pandemic: Does social media marketing matter?*. *Journal of Asian Finance Economics and Business*, 7(12), pp. 283-292.
- Purwana, D., Rahmi, R. & Aditya, S., 2017. Pemanfaatan Digital Marketing Bagi Usaha Mikro, Kecil, Dan Menengah (UMKM) Di Kelurahan Malaka Sari, Duren Sawit. *Jurnal Pemberdayaan Masyarakat Madani*, 1(1), pp. 1-17.
- Rafique, M. & Zafar, Q. U., 2012. Impact of celebrity advertisement on customers' brand perception and purchase intention. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 1(11), pp. 53-67.
- Rashid, M. Z., Nallamuthu, J. & Sidin, S. M., 2002. Perceptions of advertising and celebrity endorsement in Malaysia. *Asia Pacific Management Review*, 7(4), pp. 535-554.
- Samet, A., 2020. 2020 US social media usage: How the coronavirus is changing consumer behavior. [Online] Available at: <https://www.businessinsider.com/2020-us-social-media-usage-report> [Accessed 02 December 2022].
- Sepliria, D. G. & Indrawati, I., 2022. Digital marketing communication in improving consumer purchase decisions during the Covid-19 Pandemic. *Jurnal Penelitian Pendidikan Indonesia*, 8(3), pp. 588-596.
- Shareef, M. A. et al., 2017. Social Media Marketing: Comparative effect of advertisement sources. *Journal of Retailing and Consumer Services*, Volume 46, pp. 58-69.
- Sharma, A. & Jhamb, D., 2020. Changing Consumer Behaviours Towards Online Shopping-An Impact of Covid 19. *Academy of Marketing Studies Journal*, 24(3), pp. 1-10.
- Sheth, J., 2020. Impact of Covid-19 on consumer behavior: will the old habits return or die?. *J. Bus. Res.*, Volume 117, pp. 280-283.
- Sulthana, N. A., Evangelin, R. M. & Vasantha, D. S., 2021. Influence of Social Media marketing in post Covid-19. *Design Engineering*, Issue 7, pp. 2-9.

- Szásza, L. et al., 2022. The impact of COVID-19 on the evolution of online retail: The pandemic as a window of opportunity. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 69(103089).
- Szymkowiak, A., 2016. Social Media Marketing, In Book: Innovation Management. In: Bogucki: Publisher: Wydawnictwo Naukowe, pp. 91-98.
- Thota, S., 2018. A conceptual model of the why's, when's and how's of consumer usage of social media and implications on business strategies. *Academy of Marketing Studies Journal*, 22(3), pp. 1-12.
- Yang, R. & Che, T., 2020. Do social ties matter for purchase frequency? The role of buyers' attitude towards social media marketing. *Computers in Human Behavior*, 110(3).

Evaluation Of The Earthquake In Terms Of Criminal Liability

Sibel Can*¹

Abstract: Turkey is geopolitically located in the Alpine-Himalayan seismic belt, which is one of the most seismically active earthquake belts in the world and has hosted devastations that have destroyed cities many times throughout history. Earthquake, which is one of the most dangerous natural disasters in terms of the threat it poses to human life, also causes great financial losses due to the destruction of buildings, transport and infrastructure systems. For this reason, a country located in an seismic belt should be prepared for the possible destructive effects of severe ground movements and minimize losses. At this point, it is especially vital that the buildings are built in an earthquake-resistant manner. As a matter of fact, thousands of people lose their lives and many of our citizens are injured as a result of building collapses in earthquakes that occur in our country. In this study, the responsibilities of especially the building owner, contractors, engineers, building inspection organizations and other persons, who are responsible for the soundness and safety of a building, due to the consequences of death and injury will be evaluated in the context of criminal law.

Keywords: Earthquake, Building collapse, Reckless killing, Reckless injury, Duty of care

¹**Address:** Kırıkkale University, Faculty of Law, Department of Criminal and Criminal Procedure Law, Kırıkkale/Turkey

*Corresponding author: sibel.can.992@gmail.com

Depremın Cezai Sorumluluk Bakımından Değerlendirilmesi

Özet: Türkiye jeopolitik konum itibarıyla dünyanın sismik olarak en aktif deprem kuşaklarından olan ve tarih boyunca çok defa şehirleri yerle bir edecek şiddetteki yıkımlara ev sahipliği yapan Alp-Himalaya deprem kuşağında yer almaktadır. İnsan yaşamına yönelttiği tehdit bakımından en tehlikeli doğal afetlerden birisi olan deprem, binalar, ulaşım ve alt yapı sistemlerinde meydana getirdiği yıkım sebebiyle de büyük maddi kayıplara yol açmaktadır. Bu sebeple deprem kuşağında yer alan bir ülkenin şiddetli yer hareketlerinin olası yıkıcı etkilerine karşı hazırlıklı olması ve kayıpları en aza indirmesi gerekmektedir. Bu noktada özellikle binaların depreme dayanıklı bir şekilde inşa edilmesi hayati önem arz etmektedir. Nitekim ülkemizde meydana gelen depremlerde bina çökmeleri sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmekte ve yine çok sayıda vatandaşımız yaralanmaktadır. Bu çalışma ile bir binanın sağlamlığından ve güvenliğinden sorumlu olan başta bina sahibi olmak üzere, müteahhit, mühendis, yapı denetim kuruluşları ve sair kişilerin meydana gelen ölüm ve yaralanma neticelerinden dolayı sorumlulukları ceza hukuku bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Bina çökmesi, Taksirle öldürme, Taksirle yaralama, Dikkat ve özen yükümlülüğü.

1. GİRİŞ

Deprem, yer kabuğunda ortaya çıkan enerji sonucunda meydana gelen sismik dalgalanmalar ve bu dalgaların yeryüzünü sarsması olayıdır¹. Jeolojiden meteorolojiye psikolojiden ekonomiye pek çok alanda bilimsel olarak incelenen bir doğal afet türü olan deprem, özellikle insan yaşamına ve kamu maliyesine verdiği yüksek zararlar nedeniyle tarih boyunca insanoğlunun ilgisi çekmiştir (Akar, 2013, 186). Nitekim doğal afetler etkileri açısından incelendiğinde depremlerin yıkıcı etkisinin diğerlerine göre çok daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir (TMMOB Raporu, 2012, 1).

Deprem haritası ve bu haritaya esas sismisite verilerine göre, Türkiye topraklarının % 93'ü deprem bölgeleri içinde yer almaktadır. Türkiye nüfusunun ise % 98'i deprem tehdidi altında yaşamaktadır (TMMOB Raporu, 2012, 1). Ülkemizin belirli aralıklarla deprem üreten fay hatları üzerinde olması, bölge insanının sıklıkla şiddetli depremlere tanık olmasına

¹ <https://istatistik.com.tr/1990-2020-turkiye-deprem-istatistikleri/>, (Acc: 7.08.2023).

sebebiyet vermektedir. Tarihsel sürece bakıldığında özellikle Antakya ve Maraş yörelerinde yaşanan depremler, nüfusun büyük bölümünün hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir (13 Aralık 115 Antakya Depremi: Türkiye bölgesindeki en çok insan kaybedilen -260 bin- deprem olduğu tahmin edilmektedir. 19 Mayıs 526 Antakya depremi: Bu olay tarihte altıncı ölümcül doğal felaket ve üçüncü ölümcül deprem olarak bilinmektedir. 1114 Maraş depremi: Dönemin kaynaklarına göre şehir tamamen toprak altında kalmış ve şehirde yaşayanların çoğu -40 bin-hayatını kaybetmiştir. 1513, 1544, 1795 Maraş depremleri ile şehrin büyük bir bölümü yıkılmıştır (wikipedia.org). Türkiye tarihinde ise gerçekleşen sayısız depremin arasında özellikle 27 Aralık 1939 Erzincan depremi (33 bin kişi hayatını kaybetmiştir), 17 Ağustos 1999 Gölcük depremi (17 bin kişi hayatını kaybetmiştir), 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri (50.783 kişinin öldüğü, 107.204 kişinin yaralandığı tahmin edilmektedir) ön plana çıkmaktadır (wikipedia.org).

Ülkemizde depremin sebebiyet verdiği fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıpların fazlalığı, konunun hukuken de incelenmesini gerektirmiştir (Yıldırım;Demir, 2023, 20). Her ne kadar deprem önlenemez bir doğa olayı olsa da sonuçları itibariyle öngörülebilir ve önlenebilir niteliktedir. Hukuk, depremin bu öngörülebilir ve önlenebilir sonuçlarını en aza indirmek veya engellemek amacıyla pek çok alanda düzenleme sevk etmiştir(Yıldırım;Demir, 2023, 20). Çalışma konumuz itibariyle deprem sonucunda meydana gelen ölüm vakaları yalnızca ceza hukuku boyutuyla ele alınacaktır. Bilindiği üzere depremin varlığı tek başına kişilerin ölmesine veya yaralanmasına sebebiyet vermemekte, deprem etkisiyle yıkılan binalar zararlı sonuçlara yol açmaktadır. Bu sebeple yıkılan bir binaya ait süreçte yer alan kişi ve kurumların cezai sorumluluğunun irdelenmesi gerekmektedir.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın yazımında literatürde daha önce konuya dair gerçekleştirilen çalışmalar, konuya dair Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, Anayasa Mahkemesi kararları ve Yargıtay'ın konu dair verdiği kararlardan yararlanılmıştır.

2.1. Deprem ve Maddi Ceza Hukuku

Deprem nedeniyle yaptırım sorumluluğu idare hukukundan, ceza hukukundan ve özel hukuktan kaynaklanabilmektedir. Ceza hukuku bakımından ise başta ölüm ve yaralanmalarla ilgili olarak Türk Ceza Kanununda (TCK) hüküm altına alınmış suç tipleri olmak üzere, Yapı Denetimi Hakkında Kanunun (YDHK) 9. maddesinde düzenlenen suçlar ve yine TCK'da yer alan genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması (m.171), halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma (m. 217/A) suçları ön plana çıkmaktadır (Akbulut, 2023, 573).

Bu çalışmada depremle bağlantılı olarak yaşanan ölüm neticesine ilişkin değerlendirme TCK m.81 ve TCK m.85 çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmada kasten öldürme ve taksirle öldürme suçlarına ilişkin genel açıklamalar yapılmayıp, söz konusu suç tipleri deprem özelinde ele alınacaktır.

2.2. Korunan Hukuksal Değer

TCK'da öldürme suçu kasten ve taksirle olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Her iki suç düzenlenmesinde de korunan hukuksal değer yaşam hakkıdır. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS) gerekse Anayasada koruma altına alınmış olunan yaşama hakkına yönelik tehditler TCK bünyesinde de sevk edilen hükümlerle yaptırım altına alınmıştır.

Anayasa Mahkemesine (AYM) göre, “Kişinin yaşam hakkı ile maddi ve manevi varlığını koruma hakkı, birbirleriyle sıkı bağlantıları olan, devredilmez ve vazgeçilmez haklarından. Anayasa Mahkemesince belirtildiği gibi yaşam ve vücut bütünlüğü üzerindeki temel hak, devletlere pozitif ve negatif yükümlülük yükleyen haklardan (AYM, E.2007/78, K.2010/120, K.T. 30/12/2010).” (AYM Kerimoğlu vd. Kararı, pr.50)

Yine, AYM kamuoyunda “Bayram Otel Kararı” olarak da bilinen kararında yaşama hakkına yönelik şu tespitlerde bulunmuştur: “Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen yaşam hakkı kapsamında, devletin, negatif bir yükümlülük olarak, yetki alanında bulunan hiçbir bireyin yaşamına kasıtlı ve hukuka aykırı olarak son vermeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunun yanı sıra devlet, pozitif bir yükümlülük olarak, yine yetki alanında bulunan tüm bireylerin yaşam hakkını gerek kamusal makamların, gerek diğer bireylerin, gerekse kişinin kendisinin eylemlerinden kaynaklanabilecek risklere karşı koruma yükümlülüğü altındadır. Devlet, bireyin maddi ve manevi varlığını her türlü tehlikeye, tehditte ve şiddetten korumakla yükümlüdür” (AYM Kerimoğlu vd. Kararı, pr.51).

Görüleceği üzere, yaşam hakkı bir yandan bireyin öldürülmemesini içerirken diğer yandan öldürülme risk veya tehlikelerine karşı korunmasını içermektedir. Bu anlamda devletin depreme dair asıl sorumluluğu pozitif yükümlülükler bağlamında ortaya çıkmaktadır (Bayra, 2021, 73). Devletin yaşam hakkını korumaya yönelik olarak alabileceği önleyici

tedbirlerin hukuki zemini oluşturmaları ve söz konusu düzenlemeleri etkin bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Devlet, doğal afetlerin olumsuz sonuçlarını önlemek amacıyla gerekli tedbirleri almak ve afet sonrası zarar görenlerin zararını giderme ve eski hale getirmekle yükümlüdür (Sınar, 2010, 873). Dolayısıyla yaşama hakkına yönelik ihlalleri cezalandıran, caydırıcı bir adli sistem kurmak devletin pozitif yükümlülüğünün bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayra, 2023, 74).

2.3. Fail Sıfatına Sahip Olabilecek Kişiler

Bir önceki başlıkta açıklanan yükümlülüklerle karşın ülkemizin deprem karnesinin, yaşama hakkını koruma noktasında pek de iç açıcı olmadığı ifade edilebilecektir. Ülkemizde özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında depremin yıkıcı etkileri nedeniyle sorumluluğu bulunanlara karşı yapılan yargılamalar ne yazık ki başarılı bir şekilde yürütülememiştir². Depremde hayatını kaybeden kişilerin hatalı ve denetimsiz binaların üzerlerine yıkılması sonucunda zarar gördükleri gerçeği göz önüne alındığında, fail sıfatına haiz olabilecek kişilerin belirlenmesi ve adil bir yargılamanın yapılması yaşam hakkının korunması açısından önem arz etmektedir.

2011 Van depremi sonrasında hazırlanan rapora göre, yapılarda hasara yol açan nedenlerden bazıları olarak “Taşıyıcı kolonlara aşırı yük bindirilmesi, kaç yapılar, yapı denetimindeki eksiklikler, imar planının afet politikası ve potansiyel politikalar dikkate alınmadan yürütülmesi, kullanılan malzemeden kaynaklı eksiklikler, zemin kontrollerinin gerekli bilimsel ve teknik kriterlere uygun yapılmamış olması, işçilikten kaynaklanan sorunlar” gösterilmiştir (TMMOB Raporu, 2012, 26). Görüldüğü üzere, deprem neticesinde meydana gelen yıkımlara bağlı olarak gerçekleşen ölüm neticelerinin nedeni ceza hukuku kapsamında binanın yapım aşamasındaki inşaat işlerine ilişkindir (Yıldırım;Demir, 2023, 30). Depremde zarar gören yapının, deprem bölgeleri ve zemin özellikleri dikkate alınarak belirlenecek tasarım ile inşaat için gerekli olan azami şartların yer aldığı yönetmeliklere aykırı yapıldığının tespiti halinde cezai sorumluluk gündeme gelmektedir. Örneğin, yapının projelerinin mevzuata aykırı yapan, inşaat malzemesi kalitesinin standartlara aykırı kullanan, işçilik hatası yapan, yapıyı ruhsatsız ve projersiz inşa eden, elverişli olmayan zeminlere yapı inşa eden, yapı üzerinde gerekli güçlendirme işlemlerini yapmayan, yapı statisini zayıflatacak tadilatlar yapan veya denetimleri hiç veya gereği gibi yapmayan kimseler, ceza soruşturmasının muhatabı olacaklardır (TBB, 2023, 10).

Depreme ilişkin yapılacak değerlendirmede 3194 sayılı İmar Kanunu, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik, Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği ve diğer deprem yönetmelikleri, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği gibi mevzuat hükümleri ön plana çıkmaktadır Akbulut, (2023, 578). Bu kapsamda deprem sonrasında yıkılan bir yapıya dair yürütülecek soruşturmada şüpheli olabilecek kişiler genel olarak şu şekilde sıralanabilecektir (Yıldırım;Demir, 2023, 30-31):

- İnşaat Şirketleri
- Kooperatif Şirketleri
- Müteahhitler
- Fenni Mesuller (Mimar ve Mühendisler)
- Bina Maliki
- İşletme Maliki
- Yapı Denetim Görevlileri
- Kamu Görevlileri
  - Depremde yıkılan veya hasar alan binalara ruhsat veren kamu görevlileri
  - Deprem riski taşımaya rağmen riskli binaların tespitinde ve gerekli önlemlerin alınmasında ihmal gösteren kamu görevlileri
  - AFAD görevlileri
  - Sivil Toplum Kuruluşları, Dernek ve Vakıflar, Depremde Görevli ve Yetkili Kılınmış Kamu Görevlileri, Sağlık Çalışanları, Kolluk görevlileri

2.3.1. Müteahhitler: İnşaat projelerini tamamlayan, organize eden, inşaatın yapım sürecini koordine eden genellikle inşaat şirketi sahibi olan kişidir. Müteahhit, projenin tamamlanması için gereken kaynakları yöneten kişidir. İnşaat mühendisleri, mimarlar, işçiler ve alt yüklenicileri işe alıp, tüm süreci denetlemek ile yükümlüdür³. 4734 sayılı Kamu

² Adil bir yargılamanın gerçekleştirilememesinin sebepleri olarak, suç tipinin doğru vasıflandırılması, görevli mahkemenin değişmesi, soruşturma evresindeki eksik ve hatalı işlemler yapılması, zamanaşımı sorunu gösterilmektedir. (Bkz. Sınar, 2010, 874).

³ <https://sertifika.subu.edu.tr/muteahhit-nedir-ne-is-yapar-maasi-nedir#:~:text=M%C3%9CTEAHH%C4%B0T%2C%20in%C5%9Faat%20projelerini%20planlayan%2C%20organize,in%C5%9Faat%20s%C3%BCrecinin%20t%C3%BCm%20y%C3%B6nlerini%20denetler.> E.T.12.08.2023.

İhale Kanunun 4. maddesinde yapım müteahhidi, “Yapım işi ihalesine teklif veren gerçek veya tüzel kişileri veya bunların oluşturdukları ortak girişimleri” şeklinde tanımlanmıştır.

Esasen söz konusu sektörün ana aktörü olan müteahhitlik mesleğinin ülkemizde mesleki bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte mesleki yeterlilik ölçütleri de mevcut değildir. Ayrıca ülkemizde büyük bir ivme kazanmış olan inşaat sektörü bünyesinde yapılan inşaatlardaki işçilik ve malzeme kalitesinin düşük olması, işlerin süresinde bitirilmemesi, tamamlanmış işlerde karşılaşılan ayıplar için muhatabın bulunmaması, iş güvenliğinde karşılaşılan yetersiz önlemler gibi pek çok sorun ihtiva etmektedir (Bayraktar;Bayraktar, 2017, 41).

3194 sayılı İmar Kanununun 28. maddesine göre “Yapı müteahhidi ve şantiye şefi; yapıyı, tesisatı ve malzemeleriyle birlikte bu Kanuna, ilgili diğer mevzuata, uygulama imar planına, ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere, standartlara ve teknik şartnamelere uygun olarak inşa etmek, neden olduğu mevzuata aykırılığı gidermek mecburiyetindedir. Yapı müteahhidi ve şantiye şefi, ilgili fenni mesullerin denetimi olmaksızın inşaat ve tesisatlarına ilişkin yapım işlerini sürdüremez, inşaat ve tesisat işlerinde yetki belgesi olmayan usta çalıştıramaz.”

Öğretide müteahhitlik hizmetleri, ekonomik anlamda oldukça önemli olmasına rağmen sektörü tanımlayan, düzenleyen bir hukuki zemin olmayışı sebebiyle eleştirilmektedir. Ayrıca mesleki yeterlilik ölçütlerinin olmayışı da istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yeterli sermayesi bulunmayan inşaat şirketlerince ya ayıplı imalat yapıldığı ya da ikinci sınıf malzeme kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu durum kayıt dışı işçilik ve malzeme üretimini de teşvik etmektedir. Ayrıca birçok inşaat firması maliyeti düşürebilmek adına kadrosunda mühendis, mimar gibi teknik personele yer vermeyip, tekniker veya teknisyenler çalıştırmaktadır. Bu durum ise şantiyelerde modern mühendislik yaklaşımlarının kullanımını engellemektedir (Bayraktar;Bayraktar, 2017, 46).

Deprem sonrası açılan soruşturmalarda hazırlanan bilirkişi raporlarında belirlenen yapı kusurları olarak çoğunlukla fazla kat, imara aykırı tadilat, yönetmeliğe aykırı proje ve imalat yapımı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda müteahhitlerin nazım ve uygulama imar planına uygun bir şekilde hareket etmesi, yapıyı mimari projeye uygun şekilde eksiksiz bir şekilde inşa etmekle yükümlüdür. Aksi halde ceza sorumlulukları gündeme gelecektir (Yıldırım;Demir, 2023, 32).

2.3.2. Fenni Mesuller (Mimarlar ve İnşaat/Makine/Elektrik Mühendisleri): 5940 sayılı İmar Kanunu ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 1. maddesine göre, “Fenni mesul mimar ve mühendisler uzmanlık alanlarına göre; yapının, tesisatı ve malzemeleri ile birlikte, bu Kanuna, ilgili diğer mevzuata, uygulama imar planına, ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere, standartlara ve teknik şartnamelere uygun olarak inşa edilmesini denetlemekle görevlidir. Yapı sahibine ve idareye karşı sorumlu olan fenni mesuller, uzmanlık alanına uygun olarak yapıda yetki belgesi olmayan usta çalıştırılması veya şantiye şefi bulundurulmaksızın yapım işinin sürdürülmesi veya yapının mevzuata aykırı yapılması veya istifaları halinde, bu durumları altı iş günü içinde ilgili idareye yazılı olarak bildirmek zorundadır. Aksi takdirde, fenni mesuller kanuni mesuliyetten kurtulamaz.”. Bahsedilen mesuliyetler dışında fenni mesullerin pek çok görev ve sorumluluğu bulunmaktadır⁴.

Deprem dolayısıyla yıkılan bir binanın, inşaatın yapım aşamasındaki eksikliklerden dolayı yıkılmış olduğunun tespiti halinde fenni mesullerin cezai sorumlulukları gündeme gelebilecektir⁵.

2.3.3. Yapı Denetim Kuruluşları: 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunun 1. maddesine göre, “Yapı denetim kuruluşu: Bakanlıktan aldığı izin belgesi ile münhasıran yapı denetimi görevini yapan, ortaklarının tamamı mimar ve mühendislerden oluşan tüzel kişiyi” ifade etmektedir. Yapı denetim kuruluşları bir inşaatın başlangıcından bitimine kadar olan süreçte inşaatı denetleyen kuruluşlardır (Yıldırım;Demir, 2023, 33). Ülkemizde inşa edilen her yapının

⁴ Fenni mesulün görev, yetki ve sorumluluklarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Makina Mühendisleri Odası Mekanik Tesisat Fenni Mesuliyet Hizmetleri Yönetmeliği m.5.

⁵ “...söz konusu kolon eksikliğinin inşaatın yapım aşamasında oluşan bir eksiklik olması durumunda yapı müteahhidinin ve fenni sorumlusunun asli kusurlu olduğu, bina tamamlandıktan sonra oluşan bir eksiklik olması halinde ise tadilatı yapan kişinin asli kusurlu olacağı...” Yargıtay 12. CD’nin 2020/4170 Esas, 2021/2742 Karar sayılı kararı; “...anığin fenni sorumlu olarak yapımına katıldığı binanın 12.11.1999 günü meydana gelen depremde yıkılmasından önce 17.08.1999 günü meydana gelen depremde hasar görmesi karşısında; bu husus araştırılıp gerektiğinde bina sakinleri de dinlenerek birinci depremde hasar tespiti yapıp yapılmadığı belirlendikten sonra, sanığın eylemi ile binanın ikinci deprem sırasında yıkılması olayı arasında illiyet bağı bulunup bulunmadığı konusunda yeniden bilirkişi incelemesi de yaptırılarak sonucuna göre hukuki durumunun değerlendirilmesi gerekirken eksik soruşturma ile yazılı şekilde hüküm tesisi, Kanuna aykırı, sanığın temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmesi olduğundan hükmün bu sebepten dolayı istem gibi BOZULMASINA...” Yargıtay 9. CD’nin 15.06.2004 Tarih, 2004/2697 Esas, 2004/2859 Kararı. www.legalbank.net, E.T.15.08.2023.

denetimi 4708 sayılı Kanuna tabidir ve inşa edilen her yapının bir yapı denetim kuruluşu tarafından denetlenmesi gerekmektedir (Uzun, 2014, 491).

İcra ettikleri görev sebebiyle pek çok yükümlülüğe haiz olan Yapı Denetim Kuruluşlarının bu yükümlülükleri ihlal etmeleri yaptırıma bağlanmıştır. 4708 sayılı Kanunun 8. maddesinde belirtilen yükümlülüklerle aykırılık halinde uygulanacak idari yaptırımlar düzenlenmiş iken, 9. maddesinde cezai yaptırımlara yer verilmiştir. 8. maddede belirtilen yeni iş almaktan men cezası verilmesi gerektiren fiillerin icrası halinde ayrıca 9. maddeye göre hapis cezasına hükmedilebilecektir. Bunun dışında 9. maddenin 2. fıkrasında “*Yapı denetim kuruluşunun ortak ve yöneticileri, mimar ve mühendisleri ile laboratuvar görevlileri bu Kanun hükümleri çerçevesinde yapmaları gereken denetimi yapmadıkları hâlde yapmış gibi veya yapmalarına rağmen gerçeğe aykırı olarak belge düzenlemeleri hâlinde Türk Ceza Kanununun resmi belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümlerine göre cezalandırılır.*” düzenlemesine yer verilmiştir. Kanun koyucu yapı denetim görevlilerini hem birinci fıkra hem ikinci fıkra itibarıyla kamu görevlisi gibi cezalandırmak istemiştir (Kaplan, 2021, 147).

Denetim görevini gereği gibi yerine getirmeyen şahısların deprem sonucu meydana gelen ölüm neticelerinden de ayrıca sorumlu tutulmaları gerekmektedir. Zira kişi, mevzuattan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal ederek hem 4708 sayılı Kanundan kaynaklı özen yükümlülüğünü ihlal etmiş hem de ölüm neticesinin ortaya çıkma riskini doğurmuştur. Dolayısıyla denetim görevinin kötüye kullanılması fiilinden bağımsız olarak başka bir neden tek başına neticeye sebebiyet vermediği sürece failin sorumluluğu devam edecektir (Kaplan, 2021, 165). Öğretide yer alan diğer bir fikre göre, denetçinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi sonucunda binadaki kişilerin yaralanmaları veya hayatlarını kaybetmeleri halinde, fail artık TCK hükümleri gereğince taksirle yaralama veya öldürme suçundan sorumlu olacak olup, failin 4708 sayılı Kanunun 9. maddesi dolayısıyla cezalandırılması mümkün değildir (Uzun, 2014, 500).

2.3.4. Statik ve Mimari Projenin Sahibi: Bir binanın yapımı için temelde mimari, statik, elektrik, mekanik gibi temel projeler gerekmektedir. Nitekim bir yapının meydana gelebilmesi için onun fikri temellerinin oluşturan plan ve projelerin hazırlanması zaruridir (Uzun, 2014, 483).

Statik proje, inşaat mühendisleri tarafından çizilen, bir binanın taşıyıcı sistem özelliklerini içeren ve bina taşıyıcı sisteminin nasıl inşa edileceğine dair detayları ihtiva eden projedir. Özellikle depreme dayalı binaların inşasında statik proje büyük önem arz etmektedir⁶. Yapı ruhsatı almak için gerekli belgeler arasında sayılan mimari projeler ise, yapının kesit, plan, bağlantı detayları hakkında mimari ve teknik olarak bilgi veren projelerdir⁷.

Yapıyı projelendiren kişilerin yaptıkları hatalardan dolayı sorumlu tutulmaları çok eski tarihlere dayanmaktadır (Uzun, 2014, 483). Bu anlamda hukuki sorumluluğun yanı sıra, deprem dolayısıyla yıkılan bir binanın yıkımında söz konusu projelerden kaynaklanan hataların etkili olduğunun tespiti halinde, projeyi çizen inşaat mühendisi veya mimarın cezai sorumluluğu da söz konusu olacaktır.

2.3.5. Yapı Maliki ve Kullanım Sırasında Binaya Müdahalede Bulunanlar: Deprem sonrası cezai sorumluluğu doğabilecek kişilerin arasında yapı malikleri de bulunmaktadır. Esasen yapı malikinin sorumluluğu Türk Borçlar Kanunu (TBK) m.69’da “*Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya yapımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür.*” şeklinde düzenlenmiştir. Benzer şekilde mevzuata uygun bina yapılması noktasında gerekli özeni göstermeyen yapı malikinin de yıkım dolayısıyla cezai sorumluluğu gündeme gelebilecektir.

Özellikle kamuoyunda *İmar Barışı* olarak adlandırılan düzenleme sonrası yapı maliklerinin sorumluluğu daha yoğun tartışılmaya başlanmıştır. 18 Mayıs 2018 tarihinde 7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun 16. maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanununa geçici madde eklenmiştir. İmar Kanununun geçici 16. maddesinin birinci fıkrasına göre, “*Afet risklerine hazırlık kapsamında ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine aykırı yapıların kayıt altına alınması ve imar barışının sağlanması amacıyla, 31/12/2017 tarihinden önce yapılmış yapılar için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve yetkilendireceği kurum ve kuruluşlara 31/10/2018 tarihine kadar başvurulması, bu maddedeki şartların yerine getirilmesi ve 31/12/2018 tarihine kadar kayıt bedelinin ödenmesi halinde Yapı Kayıt Belgesi verilebilir. Başvuruya konu yapının ve arsasının mülkiyet durumu, yapı sınıf ve grubu ve diğer hususlar Bakanlık tarafından hazırlanan Yapı Kayıt Sistemine yapı sahibinin beyanına göre kaydedilir*”. Bu düzenleme ile başvuru halinde yapı maliklerine Yapı Kayıt Belgesi verilmesinin yolu açılmıştır.

⁶

<https://riskliyapitespiti.com/statik-proje/#:~:text=Bir%20binan%C4%B1n%20ta%C5%9F%C4%B1y%C4%B1c%C4%B1%20sistem%20C3%B6zelliklerini,mekanik%20gibi%20temel%20projeler%20gereklidir.>

⁷ <https://www.intacinsaat.com/mimari-proje-nedir/>, E.T.12.08.2023.

Ek olarak, Yapı Kayıt Belgesi verilen yapılarla ilgili bu Kanun uyarınca alınmış yıkım kararları ile tahsil edilemeyen idari para cezaları iptal edileceği düzenlenmiştir (Geçici 16. Madde 4. Fıkra). Buna karşın kayıt bedelinin ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Söz konusu madde ile getirilen düzenleme yapının “*kullanım amacına*” ilişkindir (Geçici 16. Madde 3. Fıkra). Yapının güvenli olup olmadığına ilişkin bir tespit içermemektedir (Akbulut, 2023, 621). Kaldı ki yapının depreme dayanıklılığı hususu yapı malikinin sorumluluğuna bırakılmıştır (Geçici 16. Madde 10. Fıkra). Dolayısıyla yapı kaydının yapılmış olması tek başına bina malikini sorumluluktan kurtarmayacak olup, mevzuata aykırı bir şekilde inşa edilmiş yapının deprem kaynaklı çökmesi halinde bu kişiler hakkında adli soruşturma yapılması gerekecektir. Ayrıca öğretide, geçici 16. madde 10. Fıkra düzenlemesinin idarenin sorumluluğunu kaldırmayacağı ifade edilmektedir. Yıldırım;Demir’e göre, söz konusu düzenlemede sorumluluk yapı malikine bırakılmış ise de Anayasanın 125. maddesi gereğince “*İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır.*”. Akbulut’a göre, bir hukuk devletinde kişilere suç işleme görev veya yetkisinin verilmesi veya sorumsuz kabul edildiklerinin söylenmesi ve sorumluluğun malike ait olduğunun kabul edilmesi söz konusu değildir. Kanunlarda herhangi bir işlemin yapılmasına katılanların sorumluluğunu ortadan kaldıracak şekilde düzenleme yapılması doğru değildir. Geçici 16. maddenin suç teşkil eden eylemleri kapsamadığının kabulü gerekmektedir (Akbulut, 2023, 622). Biz de bu görüşlere katılmaktayız. Kaçak olarak yapılmış bir yapının depreme dayanıklılığı konusunda herhangi bir denetim yapmamış olan idarenin, bu yapıyı yapı kayıt sisteme yalnızca ücretini tahsil ederek, yasal hale getirmesi ve tüm sorumluluğu bina malikine bırakması hukuken kabul edilemez bir durumdur. Bu şekilde imar barışından faydalanmış bir binanın depremde yıkılmış olması halinde gerçekleşen ölüm ve yaralanma neticeleri bakımından gerek yapı maliki⁸ gerekse denetimi yapmayan idarenin sorumluluğu devam edecektir.

Yine, yapıyı kullanan kişilerin kullanım sırasında yaptıkları müdahalelerin binanın yıkımı üzerinde etkili olduğunun tespiti halinde bu kişilerin cezai sorumlulukları gündeme gelecektir. Örneğin, taşıyıcı kolonların kiracılar tarafından kesildiğinin tespiti halinde, kolon kesimini yapan kiracının da ölüm neticesinden sorumluluğu söz konusu olacaktır (Yıldırım;Demir, 2023, 37).

2.3.6. Kamu Görevlileri: Kamu görevlilerine ilişkin değerlendirmeler özellikle Van depreminde yıkılan Bayram Otele ilişkin yapılan şikayetlerde gündeme gelmiştir. 03.10.2011 tarihinde Van ilinde meydana gelen depreme dayanan otel, 09.10.2011 tarihinde meydana gelen 5.6 büyüklüğünde depremde çökmüştür. Çökme sonucunda oteldeki 24 kişi hayatını kaybetmiştir. Olaya ilişkin hazırlanan bilirkişi raporunda her ne kadar ilk depremin ardından otel binasında hasar tespiti yapmayan birimlerin kusurlu olduğu belirtilse de yalnızca otel işletmecisi hakkında dava açılmış, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Van Valisi ve AFAD yetkilileri hakkındaki şikayetlerin somut bilgi ve belgelere dayanmadığı gerekçesiyle ön inceleme yapılmasına gerek bulunmadığına karar verilmiştir (Bayra, 2021, 80).

Bayram Otel başvurusunda Vali ve AFAD yetkilileri hakkında ceza yargılaması yapılmadığından AYM, söz konusu kararda devletin yaşam hakkına yönelik pozitif yükümlülükleri ihlali iddiasını değerlendirememiştir (Bayra, 2021, 82). Bununla birlikte Mahkeme kararında “*Devletin sorumluluğunu gerektirebilecek şartlar altında can kaybının gerçekleştiği durumlarda Anayasa’nın 17. maddesi, Devlete, elindeki tüm imkânları kullanarak, yaşam hakkını korumak için oluşturulan yasal ve idari çerçevenin gereği gibi uygulanmasını ve bu hakka yönelik ihlallerin durdurulup cezalandırılmasını sağlayacak etkili idari ve yargısal tedbirleri alma görevi yüklemektedir. Bu yükümlülük, kamusal olsun veya olmasın, yaşam hakkının tehlikeye girebileceği her türlü faaliyet bakımından geçerlidir.*” (AYM Kerimoğlu vd. Kararı, pr.52) değerlendirilmesinde bulunduktan sonra, Devletin sorumluluğunun sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Söz konusu kararda “*Ancak, özellikle insan davranışının öngörülemezliği, öncelikler ve kaynaklar değerlendirilerek yapılacak işlemin veya yürütülecek faaliyetin tercihi göz önüne alınarak; pozitif yükümlülük, yetkililer üzerine aşırı yük oluşturacak şekilde yorumlanmamalıdır. Pozitif yükümlülüğün ortaya çıkması için yetkililerce, belirli bir kişinin*

⁸ “...sanıkların kaçak nitelikte olup meydana gelen deprem neticesinde yıkılan yapıyı usul ve yönetmeliklere uygun hale getirme niyet ve girişimlerinin ileride ortaya çıkabilecek resmi ve sanıklar arasında mülkiyete ilişkin oluşabilecek sorunları önlemeye yönelik olduğu, 1. dereceden deprem bölgesi sınırları içinde bulunan Van ilinin bu özelliğinin öngörülebilir nitelikte olduğundan şüphe bulunmamakla beraber sanıklar tarafından meydana gelen depremin ve bu deprem neticesinde kendilerinin de bizzat ikamet ettikleri yapının yıkılabileceğini öngörmelerinin beklenemeyeceği, bununla beraber deprem bölgelerinde yapılan inşaatların, inşa edilen yerin deprem risk durumuna göre sağlamlık ve direnç hesaplamalarının inşaatları bizzat projelendiren, sürdüren ve denetleyen kişilerce yapılması gerektiği, sanıklar ... ve ...’ın satın aldıkları ve deprem neticesinde yıkılan binanın kaçak nitelikte olduğunu bilmelerine rağmen inşa aşamasında etkin bir rol almadıkları, kaçak nitelikteki binayı satın alarak bir takım riskleri üstelen sanıkların meydana gelen neticede taksir düzeyinde sorumlu oldukları kabulünde tereddüt bulunmamakla, bir depremin meydana geleceği ve bu deprem neticesinde sahip oldukları binanın yıkılarak ölümlere sebebiyet vereceğini öngörmelerinin kendilerinden beklenemeyeceği gözetilmeden basit taksir düzeyinde sorumlulukları bulunan sanıklar hakkında TCK’nın 22/3. maddesinde tanımlı bilinçli taksir hükümleri uygulanmak suretiyle fazla cezaya hükümlenmesi...” Yargıtay 12. CD’nin 9.3.2020 Tarih, 2020/332 Esas, 2020/2497 Karar sayılı kararı.

hayatına yönelik gerçek ve yakın bir tehlikenin bulunduğu biliniyor ya da bilinmesi gerektiği durumların varlığı kabul edildikten sonra, böyle bir durum dahilinde, makul ölçüler çerçevesinde ve sahip oldukları yetkiler kapsamında bu tehlikenin gerçekleşmesini önleyebilecek şekilde kamu makamlarının önlem almakta başarısız olduklarının tespiti gerekmektedir.” (AYM Kerimoğlu vd. Kararı, pr.53) sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda AYM Devletin pozitif yükümlülükleri noktasında değerlendirme yaparken, “bilinen gerçek ve yakın bir tehlikenin bulunmasını”, “müdahalenin makul ölçüler çerçevesinde”, “tehlikenin gerçekleşmesini önleyecek şekilde” yapılması ve “kamu görevlisinin yetkisi kapsamında” olmasını aramıştır.

Somut olay çerçevesinde incelendiğinde, mevzuatımızda pek çok yerde valiliklere doğal afetleri önleme ve müdahale noktasında görev ve sorumluluk verildiğini görmekteyiz.

- 15/5/1959 tarih ve 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun’un 1. Maddesinde “*Şu kadar ki, afetin meydana gelmesi halinde bu kanun gereğince alınması lazımgelen acil tedbirlerin itti hazına afetin meydana geldiği bölgenin valisi yetkilidir.*” düzenlemesiyle esas yetki Valiye verilmiştir. Yine 4. maddede İçişleri, İmar ve İskan, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Tarım Bakanlıklarınca acil yardım teşkilatı ve programları hakkında genel esasları kapsayan bir yönetmelik yapılacağı belirtilmiş ve bu yönetmelik çerçevesinde valiliklere program hazırlama görevi verilmiştir (Bayra, 2021, 81).
- 7269 sayılı Kanunun 13. maddesinde afet bölgesinde yapılacak teknik işlere dair düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre, İmar ve İskan Bakanlığınca kurulacak fen kurulları tarafından, afetin meydana geldiği arazinin durumu ile bütün yapılar ve kamu tesisleri incelenerek, hasar tespit raporu düzenlenecektir. Bu kapsamda arazinin tehlikeli durumu ve binaların gördüğü hasar bakımından yıktırılması ve boşaltılması gerekenler hakkında, o il ve ilçenin en büyük mülkiye amirine ayrı bir rapor verilir. Bu makamlarca böyle binalar derhal boşaltılır (m.13/3).
- 29/5/2009 tarih ve 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda illerde il özel idaresi bünyesinde, valiye bağlı il afet ve acil durum müdürlükleri kurulacağı ve bu müdürlüklerin sevk ve idaresinden valinin sorumlu olacağı belirtilmiştir (m.18).
- 8/5/1988 tarih ve 19808 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmeliğin “sorumluluk” başlıklı 4. Maddesine göre, “*Vali ve kaymakamlar, görevli bakanlık, kurum ve kuruluşlar ile askeri birlikler, ilgili mevzuat ve bu Yönetmelik gereğince düzenlenecek acil yardım planları ve acil yardımla ilgili yönergelerle kendilerine verilen görevleri yerine getirmekten ayrı ayrı sorumludurlar. Afetin meydana gelmesinden itibaren, alınması gereken her türlü acil tedbirlerin alınmasından ve acil yardımların bir emir beklemeden yapılmasından afetin meydana geldiği yerin mülki amiri sorumludur*” düzenlemesine yer verilmiştir.

Söz konusu yükümlülükler çerçevesinde somut olaya ilişkin öncelikle, doğal afetin etkisi dışında sorumluluğun ne ölçüde ilgili kamu görevlilerinin ihmeline atfedilebileceğini ortaya koyacak bir soruşturma açılması gerekmektedir (AYM Kerimoğlu vd. Kararı, pr.82).

Kamu görevlileri arasında özellikle Belediye ve Valilik personellerinin sorumlulukları büyük önem taşımaktadır. Bilindiği üzere hukukumuzda tüzel kişilerin suç faili olmayacağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla tüzel kişiliğe sahip kamu kurumlarının cezai sorumluluğunun bulunmadığı konusunda şüphe yoktur. Buna karşın idari faaliyeti yerine getirmekle yükümlü olan kamu personelinin gerçekleştirdiği suç teşkil eden eylemi sebebiyle şahsi olarak cezai sorumluluğu mevcuttur (Bucaktepe, 2012-2013, 96).

3194 sayılı İmar Kanununun “Yapı Ruhsatı” başlıklı 21. maddesine göre, “*Bu Kanunun kapsamına giren bütün yapılar için 26 ncı maddede belirtilen istisna dışında belediye veya valiliklerden (...) (1) yapı ruhsatı alınması mecburidir*”. Yapı ruhsatı alabilmek için Belediye veya Valiliklere dilekçe ile tapu (istisnai hallerde tapu senedi yerine geçecek belge), mimari proje, statik proje, elektrik ve tesisat projeleri, resim ve hesapları, röperli veya yoksa, ebatlı kroki eklenerek başvurulması gerekmektedir (m.22). Gerekli işlemleri yapmakla yükümlü Belediye veya Valilik personelinin başvuruyu incelemede özensizlik göstermesi veya çıkar karşılığında eksikliği mevcut olan bir başvuruyu onaylaması halinde sorumluluğu söz konusu olacaktır.

Danıştay idareye karşı açılan tam yargı davalarında “*imar planları hazırlanırken gerekli jeolojik ve jeoteknik raporları hazırlamayan, afete uğrayabilecek ve yapı yapılması mahzurlu bulunan bölgeleri tespit ettirmeyen, bu bölgeleri imar planında göstermeyen, plan notlarına bu konu ile ilgili hükümler koymayan ve bunların sonucu olarak bölgede yapı*

yapılmasına göz yuman idareler, bu yapıların deprem nedeni ile yıkılması sonucu ortaya çıkan zarardan idarenin kusuru oranında sorumlu” olacağını kabul etmektedir⁹.

Peki, örneğin, gerekli raporlar hazırlanmadan verilen inşaat ruhsatı sonrasında yapılan yapının deprem kaynaklı olarak çökmesi halinde, raporu veren kamu personellerinin meydana gelen ölümlerden dolayı cezai sorumluluğu olabilecek midir? Kanaatimizce gerek deprem öncesinde gerekli önlemleri almayan, denetim görevini yerine getirmeyen kamu personelinin gerekse deprem sonrası yapılması gereken arama kurtarma ve diğer hayati önem arz eden görevlerinin geç, eksik veya kusurlu yerine getiren kamu görevlisinin ortaya çıkan ölüm neticesinden sorumluluğu söz konusu olmalıdır. Nitekim çalışmamızda daha önce belirttiğimiz gibi yaşam hakkı konusunda devletin negatif, pozitif ve usuli yükümlülükleri söz konusudur. Bu anlamda icrai veya ihmali bir hareketle kişilerin yıkılan binaların arasında hayatını kaybetmesi neticesine sebebiyet veren kamu görevlisi hakkında ceza soruşturması açılması gerekmektedir.

2.4. Nedensellik Bağı ve Objektif İsnadiyete İlişkin Tespitler

Nedensellik bağı fail ve icra ettiği fiil ile gerçekleşen netice arasındaki objektif ilişkiyi temsil etmektedir (Özgenç, 2022, 191). Gerçekleşen neticenin failinin fiilen kaynaklanmadığı durumlarda cezai sorumluluktan bahsetmek mümkün değildir (Hakeri, 2020, 161; Koca;Üzülmez, 2022, 132). Başka bir ifadeyle somut netice ile failin özen yükümlülüğüne aykırı davranışı arasında illiyet bağı kurulamadığı hallerde failin neticeden sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Zira kural ihlali bulunmakla birlikte, söz konusu ihlal depremde binanın yıkılması hususunda etken değil ise kişinin ölüm neticesinden sorumlu tutulmaması gerekmektedir. Nitekim ceza hukukunda neticenin faile isnat edilebilmesi için, failin hareketinin suçun konusu üzerinde izin verilmeyen bir tehlike yaratması ve bu tehlikenin neticeyi meydana getirmesi gerekmektedir (Akbulut, 2023, 581)¹⁰. Örneğin, yapı denetim görevlilerince denetim görevinin yerine getirilmediği bir binanın patlayıcı madde saldırısı sonucu çökmesi halinde denetim görevlilerinin ölüm neticesinden sorumlu tutulması mümkün olmayacaktır (Kaplan, 2021, 165).

Ceza hukukunda failin işlediği fiilden dolayı sorumluluğundan bahsedebilmek için nedensellik bağının tespiti yeterli olmamakta, ayrıca objektif isnadiyetin tespiti gerekmektedir (Akbulut, 2023, 584). Doğal afetler söz konusu olduğunda yükümlülüğe aykırı eylem ile ortaya çıkan netice arasındaki illiyet bağı ve objektif isnadiyet değerlendirmesinde çok defa zorluk yaşanmaktadır (Cankurt, 2021, 131). Özellikle somut olayda dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı bir davranış bulunmakla birlikte, özene uygun davranılsaydı dahi neticenin ortaya çıkabileceği hallerde nasıl hareket edileceği belirsizdir. Bu sorunun cevabı çeşitli teorilere göre farklılık göstermektedir. Alman hukukunda konuya dair “*yalın nedensellik teorisi*”, “*riskin yükseltilmesi teorisi*” ve bugün Alman Federal Mahkemesi içtihatlarında genellikle kabul edilen “*kaçınılabilirlik teorisi*” yer almaktadır. Bahse konu kaçınılabilirlik teorisine göre, özen yükümlülüğüne uygun davranılmış olsaydı dahi netice meydana gelecek idiyse, netice faile isnat edilemeyecektir (Koca;Üzülmez, 2022, 219; Keçelioğlu, 2015, 155 vd.). Gerçekleştirilen yükümlülüğe aykırı eylemin neticenin gerçekleşmesinde etkisinin bulunmaması halinde ölüm neticesinden sorumluluk tayin edilemeyecektir (Akbulut, 2023, 584). Bir diğer ifadeyle somut olayda yükümlülüğe aykırı eylem bulunsaydı dahi bu eylem ile netice ilişkilendirilemiyorsa, netice faile isnat ettirilemeyecektir. Bu çerçevede fail, yükümlülüğe uygun davranılsaydı dahi söz konusu netice yine de meydana gelecek idiyse, isnadiyet söz konusu olmayacaktır. (Akbulut, 2023, 584; Koca;Üzülmez, 2022, 142).

Benzer bir değerlendirme Alman Yüksek Mahkemesi tarafından yapılmıştır. Almanya’nın Bad Reichenhall şehrindeki bir spor salonun çatısının çökmesi sonucu meydana gelen ölüm ve yaralama neticelerinden dolayı Belediye İmar Komisyonu üyesi olan inşaat mühendisi hakkında soruşturma açılmıştır. Yapılan yargılama sonucunda Alman Yüksek Mahkemesi, “*Mühendisin acemi olması nedeniyle denetimleri yapmış olsa dahi henüz tecrübesi ve bilgisi nedeniyle eksiklikleri tespit edemeyeceğini, mühendisin denetimleri yapması halinde dahi neticenin kesinliğe yakın olarak önlenemeyeceğini belirterek ölüm olayları ile mühendisin ihmali arasında nedensellik ilişkisinin kurulamayacağını*” belirtmiş ve neticenin mühendise isnat edilemeyeceği sonucuna varmıştır (Kaplan, 2021, 150).

Aksi yönde değerlendirme yapan Özgenç’e göre, objektif özen yükümlülüğünün ihlali ile gerçekleşen netice arasında illiyet bağının varlığı halinde varsayımlardan hareketle sorumluluktan sarfınazar edilemez. Bu itibarla depremlerde yıkılan binalarla ilgili olarak hazırlanan aksi yöndeki düşünce doğru değildir (Özgenç, 2022, 271; Benzer yönde bkz.

⁹ Danıştay 6.Dairesinin 12.04.2004 Tarih, 2004/1477 Esas, 2004/2115 Karar sayılı kararı, Danıştay 6.Dairenin 16.04.1984 Tarih, 1981/2740 Esas, 1984/1712 Karar sayılı kararı. Bkz. <https://gayrimenkulmevzuati.com/deprem-nedeniyle-ortaya-cikan-zarardan-belediyelerin-ve-belediye-personelinin-sorumlulugu/>, E.T. 13.08.2023.

¹⁰ Benzer yönde iş kazalarına ilişkin değerlendirme yapan Özgenç’e göre, işverene terettüp eden bir yükümlülük ihlali söz konusu olduğunda, failin ceza hukuku bakımından bu ihlalden sorumlu tutulabilmesi için, yükümlülük ihlali ile kaza arasında illiyet bağının bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla bir yükümlülük ihlal edilmiş olsa bile iş kazası bu yükümlülük ihlalinin dışında bir sebeple meydana gelmiş ise failin ceza hukuku bakımından sorumlu tutulması mümkün değildir. Bkz. Özgenç, 2022, 262.

Kaplan, 2021, 166)¹¹. Yine, öğretide Koca;Üzülmez'e göre, kaçınılabilirlik teorisinin taksirli suçlar bakımından pek çok sakıncası mevcuttur. Bu teori çok sayıda nedenselliğin olduğu olaylarda failleri karşılıklı olarak aklama sonucuna götürebilecektir. Ayrıca söz konusu teori varsayımsal bir süreci sorumluluk üzerinde etkili olacak şekilde yorumlamaktadır. Halbuki, varsayım üzerine, kişilerin özene aykırı davranışlarından sorumlu tutulmasından sarfinazar edilmemelidir. Bu sebeple neticenin isnadiyeti bakımından failin davranışıyla neticenin meydana getirme riskini yükseltmesi yeterli kabul edilmelidir. Şayet netice bu riske bağlı gerçekleşmiş ise failin davranışına isnat edilmelidir (Koca;Üzülmez, 2022, 220; Benzer yönde bkz. Akbulut, 2023, 585).

Somut olayda kimi zaman failin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranışından sonraki etkenler zararlı neticeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu halde sonradan gerçekleştirilen fiil önceden gerçekleştirilmiş fiilin netice üzerinde etki doğurmasını engellemektedir (Özgenç, 2022, 196). Örneğin, Yargıtay vermiş olduğu bir kararında ilk depremde hasar almış bir yapının kullanımına devam edilmesi halinde daha sonra gerçekleşen yıkım ile ortaya çıkan neticelerin faille isnat edilemeyeceğine, yapının inşasında mevzuata aykırılıklar bulunsada dahi ilk depremin nedensellik bağı kestirildiğini kabul etmiştir (Kaplan, 2021, 166)¹². Bununla birlikte öğretide Akbulut'a göre, binanın hasar gördüğü belli değilse ve kişiler binaya girerek ikinci sarsıntıda zarar görmüşse, nedensellik bağı ve objektif isnadiyet devam edecektir (Akbulut, 2023, 586).

2.5. Manevi Unsura İlişkin Değerlendirme

¹¹ Benzer şekilde Özgenç, yanlış tıbbi uygulama sonucu ölümün meydana geldiği bir olayda Adli Tıp Kurumunca düzenlenen raporda yer verilen "kırıkların..zamanında tespit edilerek uygun tedavinin başlanması durumunda da kişinin kurtarılmasının kesin olmadığı" şeklindeki değerlendirmesinin ceza sorumluluğunun belirlenmesinde hiçbir şekilde dikkate alınmaması gerektiğinin, bu gerekçenin zaman zaman kişinin sorumluluktan kurtarılmasını için oluşturulmuş fiktif bir dayanak olduğunu belirtmiştir. Bkz. Özgenç, 2022, 199.

¹² "...6 katlı çöken bina için 16.05.1986 tarihinde müteahhit A.. A.. ile Teknik Uygulama Sorumlusu olan sanık Z.. A.. adına yapı ruhsat izni verildiği ve 1987 yılından itibaren oturulmaya başlanıldığı, sözkonusu binanın 2. derece deprem bölgesine göre projelendirildiği ve yürürlükte olan 1975 tarihli deprem yönetmeliği kapsamı içinde yapıldığı, sanığın çizdiği projede dükkan olarak belirlenen bölümde bilgisi dahilinde olmadan fırın yapıldığı, herhangi bir ısı yalıtım sistemi yapılmaksızın, 1989 yılından 1999 yılına kadar binanın bodrum ve zemin katının ekmek fırını olarak işletildiği, 17 Ağustos 1999 depreminden sonra 21.08.1999 tarihinde Zeytinburnu Belediyesi tarafından yapılan tespitlerde hasarlı görülerek mühürlendiği ve tahliye edildiği, ancak bir ay sonra Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğünce hasarsız binalar arasında gösterilmesi üzerine tekrar oturulmaya başlanıldığı, İstanbul Belediye Başkanlığı'nın 23.11.1999 tarihli "apartman sakinlerine" başlıklı resmi yazısı ile oturanların binayı güçlendirmesi ve bunun yasa gereği olduğu, aksi takdirde oturmalarının riskli olacağını apartman sakinlerine bildirildiği, 1999 depreminden sonra maliklerin Belediye Başkanlığının uyarı yazısına rağmen anılan binada oturmaya devam ettikleri ve ayrıca kat maliklerince teras kata 20 cm kalınlığında beton atıldığı, kömürlük ve çatı yapıldığı böylece hasarlı binaya yeni bir yük yükledikleri ve binanın 21.02.2007 tarihinde bu aşamalardan sonra çöktüğü, çökme sonucu 3 kişinin ölümü ve 21 kişinin yaralandığı olayda; Binanın olay tarihinde çökmesi üzerine İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın 28.02.2007 tarihli yazısında, üniversite öğretim üyeleri tarafından binanın deprem performans puanı tespitinin yaptırıldığı ve binanın 37 puanla riskli binalar sınıfına dahil edildiği, soruşturma aşamasında alınan bilirkişi kurulu tekniği raporunda her ne kadar binanın 1975 deprem yönetmeliğine uygun olarak yapılmadığı, beton basıncı mukavemetinin düşük olduğu ve yönetmeliğe aykırı birçok hususun tespit edildiği hususlarına değinilmiş ise de; söz konusu binanın büyük deprem sonrası hasarlı olarak ayakta kaldığı, hasarlı binalar sınıfına dahil edildiği, binada güçlendirme yapılmasının zaruri olduğu ve belirtilen hususun apartman sakinlerine bildirilmesi karşısında; 21.02.2007 tarihinde binanın çökmesi olayında, binanın yapım aşamasında sanığa yükletilecek kusurlar açısından illiyet bağının 17 Ağustos 1999 depremi ile kesildiği, sanığın binayı yapıp teslim ettiği ve 20 yıl boyunca bina ile ilgisinin olmadığı, binada oturanların tüm uyarılara rağmen binayı güçlendirmeden oturmaya devam etmeleri ve çatı katına beton atarak fazla yük bindirmeleri hususları dikkate alındığında; binanın çökmesi şeklinde gerçekleşen netice ile teknik uygulama sorumlusu olan sanığın hareketleri arasında nedensellik (illiyet) bağının mevcut olmadığı ve ayrıca meydana gelen neticenin objektif olarak sanığa yüklenebilir olmadığı gözetilmeden beraati yerine yazılı şekilde mahkumiyetine karar verilmesi..." Yargıtay 12. CD'nin 20.02.2014 Tarih, 2013/8258 Esas, 2014/4319 Karar sayılı kararı; "...Sanığın fenni sorumlu olarak yapımına katıldığı binanın, 12.11.1999 tarihli depremde yıkılmasından önce 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen depremde hasar gördüğüne ilişkin beyanı karşısında; bu husus araştırılıp gerektiğinde bina sakinleri de dinlenerek birinci depremde hasar tespiti yapıp yapılmadığı belirlendikten sonra, sanığın eylemi ile binanın ikinci deprem sırasında yıkılması arasında illiyet bağı bulunup bulunmadığı konusunda yeniden bilirkişi incelemesi de yaptırılarak sonucuna göre hukuki durumunun değerlendirilmesi gerekirken eksik soruşturma ve yetersiz bilirkişi raporuna dayanılarak yazılı şekilde hüküm tesisi..." Yargıtay 9. CD'nin 13.10.2003 Tarih, 2003/1731 Esas, 2003/1749 Karar sayılı kararı, www.legalbank.net

Suçun manevi unsuru, işlenen fiil ile kişi arasındaki manevi bağı ifade etmektedir. Manevi unsur tesis edilmeden bir suçtan bahsetmek mümkün değildir (Özgenç, 2022, 231). Bu çerçevede değerlendirdiğimizde deprem kaynaklı bina yıkımları sonucunda meydana gelen ölüm neticelerinden kişinin sorumluluğu için kast veya taksirinin bulunması gerektiği sonucuna varılacaktır.

Manevi unsura ilişkin yapılacak değerlendirme her yapıya göre ayrı ayrı yapılacak ve bu çerçevede kişi ve kurumların sorumlulukları birbirinden bağımsız olarak ele alınacaktır. Suç tipine ilişkin belirleme yapılırken özellikle bilirkişiler tarafından hazırlanan ve hangi yükümlülüklerin kim tarafından ihlal edildiğine ilişkin bilgi içeren raporlar göz önünde tutulacaktır (Akbulut, 2023, 579).

- **Doğrudan Kast:** TCK m.21/1'e göre, suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast, suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir. Bu kapsamda fail işlediği fiilin tüm maddi unsurlarını düşünmüş, bilgi sahibi olmuş ve sebebiyet vereceği tüm neticeleri muhakkak surette öngörmüş ise failin doğrudan kast ile hareket ettiği ifade edilebilecektir (Özgenç, 2022, 242).

Mevzuata aykırı bina yapımı gerçekleştiren veya denetim görevini icra etmeyen kişilerin söz konusunu eylemlerini ölüm veya yaralama kastıyla gerçekleştirmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla deprem kaynaklı yıkımlarda meydana gelen ölüm neticelerinin doğrudan kast ile gerçekleşmesi ve fail/faillerin TCK m.81 kapsamında sorumlu olmaları uzak bir ihtimaldir.

- **Olası Kast:** Kişinin, suçun kanuni tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen, fiili işlemesi halinde olası kasttan söz edilecektir (TCK m.21/2). Doğrudan kasttan farklı olarak fail, neticenin gerçekleşmesini muhtemel addetmekte ve buna rağmen fiili işlemeye devam etmektedir (Koca;Üzülmüş, 2022, 173).

Öğretide Şen;Gözükkan'a göre, deprem kaynaklı ölüm olaylarında kimi zaman olası kastın varlığını kabul etmek gerekecektir. Özellikle müteahhitlerin yüksek kazanç düşük maliyet uğruna olursa olsun kastıyla hareket ettiği durumlarda olası kasttan bahsedilebilecektir. Örneğin, müteahhidin deprem mevzuatına aykırı şekilde inşa ettiği binanın, ilk depremde çökmesi durumunda, deprem bölgesi veya deprem bölgesine yakın bir yerde inşa edilen yapılarda, bu mevzuata aykırılığa rağmen, binanın inşasının tamamlandığı, satışa çıkarıldığı, hatta ilanlarda deprem mevzuatına uygun şekilde inşa edildiğinin söylendiği ihtimalde olası kast ile öldürme veya yaralama gündeme gelecektir (Şen;Gözükkan, 2023).

Kanaatimizce deprem kaynaklı ölümlerde özellikle yapının inşası sırasında gerçekleştirilen hukuka aykırı eylemlerde olası kasta ilişkin değerlendirme yapılması elbette mümkündür. Ancak olası kastla öldürmeden bahsedebilmek için failin sonuca ilişkin daha yoğun bir öngörüye sahip olması ve yükümlülük ihlalinin taksirli sorumluluğa göre daha ağır olması gerekmektedir. Bununla birlikte günlük hayatta failin bilerek imar mevzuatına aykırı gerçekleştirdiği işlemlerde suçun manevi unsurunun olası kasttan ziyade bilinçli taksir seviyesinde kaldığı ifade edilebilecektir. Nitekim olası kast halinde failin neticenin gerçekleşmeyeceği yönündeki kanaati, bilinçli taksirde olduğu kadar kuvvetli olmayıp, fail neticeyi kabullenmektedir (Yaşar;Diken, 2018, 108).

- **Bilinçli Taksir:** TCK m.22/2'ye göre, kişinin öngördüğü neticeyi istememesine karşın neticenin meydana gelmesi halinde bilinçli taksir vardır. Bu kapsamda yapının deprem durumunda çökme ihtimalinin öngörülmesine rağmen, mevzuatın öngördüğü yükümlülüğe aykırı şekilde davranılması halinde bilinçli taksirin varlığını kabul etmek gerekecektir (Kaplan, 2021, 167). Zira bir kimsenin bilinçli taksirle hareket ettiğinden söz edebilmek için, kişinin muhtemel surette öngördüğü neticeyi istememesine rağmen, kendi becerisine, tecrübesine veya şansına güvenerek fiilini icra etmeye devam etmesi gerekmektedir (Yaşar;Diken, 2018, 109). Örneğin, 2011 yılında Van depreminde yıkılan Bayram Otele ilişkin görülen davada gerek ilk derece mahkemesi sanığın bilinçli taksirle hareket ettiğine karar vermiştir. Nitekim söz konusu olayda ilk depremde hasar almasına rağmen, herhangi bir hasar tespiti yapılmadan kullanılmaya devam edilen otelin ikinci depremde çökmesi sonucu 24 kişi hayatını kaybetmiştir. Yargıtay olaya ilişkin yaptığı bir değerlendirmede otel sahibinin kendisinin ve kardeşinin de otelde kaldığı ve sorumlu kişi ve kurumlarca otelin güvenli olduğu konusunda yanıltıldığı bu sebeple sanığın neticeyi öngördüğü halde sonucun gerçekleşmeyeceğine ilişkin, şansına veya başka etkenlere güvenerek hareket ettiğinden söz edilemeyeceğinden bilinçli taksir koşullarının oluşmadığı sonucuna varmıştır¹³. Buna karşın Yargıtay olaya ilişkin yaptığı başka bir değerlendirmede, sanığın

¹³ "...bozma ilamına uyularak yapılan yargılaması sonunda, sanığın eyleminde bilinçli taksirin koşullarının oluştuğu kabul edilmiş ise de, taksir ile bilinçli taksir arasındaki ayırıcı ölçüt taksirde failin öngörülebilir nitelikteki neticeyi öngörememesi, bilinçli taksir halinde ise bu neticeyi öngörmüş olmasına rağmen sırf şansına veya başka etkenlere,

uzun yıllardır otelin işletmeciliğini yapan tecrübeli bir tacir olduğu, binanın ilk depremde hasar görmüş olabileceğinin ve ileride yaşanabilecek herhangi bir depremde otel binasının daha önce aldığı hasar nedeniyle yıkılabileceğinin sanık tarafından da öngörülmesi gerektiği ancak yeni bir deprem yaşanmayacağına dair hatalı güveni nedeniyle depreme dayanıklılık testi yaptırmaksızın oteli işletmeye devam ettiği, bu sebeple bilinçli taksir koşullarının oluştuğunu kabul etmiştir¹⁴.

- **Basit Taksir:** Taksir, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyle gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (TCK m.22/2). Taksirle gerçekleştirilen davranışın haksızlık unsurunu objektif özen yükümlülüğünün ihlali oluşturmaktadır. Fail hukuk düzeninin kişiye yüklediği özen yükümlülüğüne aykırı davranarak hukukun önemseydiği bir neticeyi meydana getirmektedir. Bu çerçevede söz konusu yükümlülüğe rağmen gerekli dikkat ve özeni göstermeyerek zararlı neticeye sebep olan kişi, her ne kadar neticenin meydana gelmesi hususunda istekli olmasa da bu neticeden sorumlu tutulmaktadır (Koca;Üzülmez, 2022,194). Örneğin, deprem riskinin az olduğu İç Anadolu Bölgesinde mevzuata aykırı olarak yapılmış bir binanın deprem nedeniyle yıkılması halinde failin bu neticeyi öngörmesi gerekirken, tedbirsizliği, meslek ve sanatta acemiliği, kurallara riayetsizliğinden öngöremediği ve bu sebeple basit/adi taksirden sorumlu olacağı düşünülebilecektir (Şen;Gözükan, 2023)¹⁵.

Taksirli suç sebebiyle cezai sorumluluğun doğabilmesi için hangi yükümlülüğün ihlal edilmiş olduğunun, söz konusu yükümlülüğün kime ait olduğunun açık bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir (Özgenç, 2023, 264). Yine, birden fazla kişinin sorumluluğunun söz konusu olduğu olaylarda herkes kendi kusurundan dolayı sorumlu olacaktır ve her failin cezası kusuruna göre ayrı ayrı belirlenecektir (TCK m.22/5)

3. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Depremler yerkürenin doğal süreçleridir. Günümüzde sahip olunan bilim seviyesi ile tabiata ait bu doğal süreçlerin oluşumunun engellenmesi mümkün olmamaktadır. Buna karşın gerekli tedbirler alınarak can ve mal kayıplarının en aza indirilmesi mümkündür.

hatta kendi beceri ve bilgisine güvenerek hareketini sürdürmesidir. İlk deprem öncesinde, deprem anında ve sonrasında otel binasında kullanımı veya müşteri kabulünü engelleyecek şekilde nitelikli bir hasarın bulunmadığı, güvenlik kamerası kayıtları, sanığın ilk deprem sonrası hasar tespiti için Van Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na başvurduğuna ilişkin savunması, bu savunmanın tanık beyanları ve bu arada Afad şube müdürü tanık ...'in beyanı ile desteklenmesi ve bozmadan sonra yapılan yargılama sırasında ortaya çıkan ve sanığın işleteni olduğu ... Otel'in ilk depremden sonra "HASARLI-OTURULUR" olduğunu bildiren "ÖN HASAR TESPİT FORMU" ile sabit olup, bu belge içeriği zabıt mümzi tanıklarca da teyit edilmiş olup bu kabulün aksini gösteren kanıt da bulunmamaktadır. ... Bankası tarafından 23.10.2011 tarihli deprem sonrası Van şubesi ile sınırlı olarak, ... İnşaat Tic. ve San. Ltd. Şti'ne, ... Otel altındaki Van şubesinin durumunun genel bir değerlendirmesi sonucu verilen 25.10.2011 tarihli raporun sonuç kısmında iskan edilebilir şeklindeki tespit ve bu raporu hazırlayan makine mühendisi tanık ...'nın duruşmada binaya girilebilir olduğunu ancak küçük bir risk olduğunu ifade etmesi, otelin sigortasını yapmış olan ... Sigorta A.Ş. eksper tarafından düzenlenen 01.11.2011 tarihli Deprem Ekspertiz Raporu'nda; ilk deprem sonrası binada sadece boya, dış cephe ve zemin seramik hasarları için 10.520 TL tazminat ödemesi yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmış olması da yukarıda verilen sonuçları doğrulamaktadır. Yine ilk deprem sonrası Van Valisi ile diğer yetkililerin, büyük bir depremden sonra fay hattının enerjisini boşalttığını, bu nedenle yıkıcı bir deprem beklenmediğini bildirip, evlere girilebileceğini basın yolu ile ifade etmeleri, ilk deprem nedeniyle yurt içinden ve yurt dışından gelen yardım kuruluşu görevlileri ile gazetecilerin ve bu arada bir kısım kamu görevlilerinin güvenli buldukları için ... Otelde kalmaları ile sanığın kardeşi ...'in enkazdan çıkarılmış olması ve sanığın kendisinin de otelde kaldığına dair aksi ispat edilemeyen savunması diğer delillerle birlikte nazara alındığında sanığın neticeyi öngördüğü halde sonucun gerçekleşmeyeceğine ilişkin, şansına veya başka etkenlere güvenerek hareket ettiğinden söz edilemeyeceğinden bilinçli taksir koşullarının oluşmadığı gözetilmeksizin bilinçli taksir nedeniyle sanık hakkında tayin olunan cezanın TCK'nın 22/3. maddesi uyarınca arttırılması..." Yargıtay 12. CD nin 17.06.2016 Tarih, 2016/4242 Esas, 2016/10443 Karar sayılı kararı. www.legalbank.net, E.T. 15.08.2023.

¹⁴ Yargıtay 12. CD'nin 17.02.2022 Tarih, 2020/1794 Esas, 2022/1215 Karar sayılı kararı. www.legalbank.net, E.T. 15.08.2023.

¹⁵1999 Marmara Depremi sonrasında yapılan yargılamalarda suç tipinin belirlenmesi konusunda birtakım sorunlar yaşanmıştır. Yıkılan binaların inşasında rolü olan kişiler hakkında 765 sayılı TCK m.455 çerçevesinde taksirle ölüme sebebiyet verme suçundan dolayı kamu davası açılmış ve bu çerçevede kararlar verilmişse de Yargıtay söz konusu olaylarda taksirle öldürme suçundan değil, 765 sayılı TCK m.383'te düzenlenen taksirle umumi tehlikeye sebebiyet verme suçunun nitelikli hali olan "bu fiilden...ölüm vukua gelmesi" hükmü çerçevesinde sorumluluk doğacağı iktihadında bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sınar, 2010, 876.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yapılan istatistiki çalışmalar yarattığı yıkım sebebiyle en fazla zarar veren doğa olayının deprem olduğunu göstermektedir. Bu sebeple deprem kaynaklı kayıpları en aza indirmek için gerek deprem öncesi gerek deprem sonrası atılması gereken pek çok adım bulunmaktadır. Hele ki Türkiye gibi deprem kuşağında yer alan bir ülkenin hem ülke genelinde hem deprem riskinin yüksek olduğu iller bazında her anlamda olası bir depreme hazırlıklı olması gerekmektedir. Aksi halde bir doğa olayının doğal afete ve hatta kaosa dönüşme ihtimali kaçınılmazdır.

Devletin deprem riskinin yüksek olduğu bölgeler için gerekli önlemleri almak, olası afet durumlarına hazırlıklı olmak, can ve mal kaybı riskini en aza indirmek için bilimsel veriler ışığında depreme dayanaklı bina yapım kurallarını mevzuatta hüküm altına almak ve bu kurallara uygun yapı inşasında titiz denetim gerçekleştirmek gibi hassas yükümlülükleri mevcuttur. Yine, deprem sonrası yeterli sayıda profesyonel ekip ile acil müdahalenin gerçekleştirilmesi ve vakit kaybetmeksizin arama kurtarma çalışmalarına başlatılması henüz hayatta olan kişilerin kurtarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca deprem sonrası yıkılan binalara ilişkin soruşturulma başlatılması ve mevzuata aykırılıkların tespit edilip kusuru bulunanlar hakkında gerekli yargılamaları yapmakla yükümlüdür.

Devletin deprem riski karşısında gerekli hazırlıkları yapması, en başta yaşam hakkını koruma görevinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim devlet pozitif bir yükümlülük olarak bireyi kendinden gelebilecek tehlikelere karşı korumakla yükümlüdür. Bununla birlikte yaşam hakkının devlete yüklediği usuli yükümlülük karşısında devletin bireylerin maddi ve manevi varlığına yönelmiş saldırılar hakkında etkin bir soruşturma yürütme ve sorumluların yargı makamları önünde hesap vermelerini sağlamakla yükümlüdür. Aksi halde gerek uluslararası gerek ulusal metinlerde koruma altına alınmış temel bir hak olan yaşam hakkının ihlali sonucu doğacaktır.

Deprem kaynaklı yıkımlarda yürütülecek soruşturmaların bina eksenli olması ve soruşturma için gerekli delillerden toplanmadan enkazın kaldırılmaması büyük önem arz etmektedir. Bu noktada yıkıma etkisi olan faktörlerin birlikteliği kanalıyla tespiti, fail sıfatına haiz olabilecek kişilerin belirlenmesi açısından yol gösterici olacaktır. Çalışmamızda ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere bir yapının ortaya çıkmasında pek çok aşama ve birçok sorumlu bulunmaktadır. Bu sebeple yıkımın hangi yükümlülüğe aykırılıktan kaynaklandığının tespiti nedensellik bağının kurulması açısından tespiti zorunlu bir husustur. Özellikle ilgili kişilerin yükümlülüklerine uygun davranışları dahi somut neticenin yine de ortaya çıkacağı durumlar öğretide tartışma yaratmaz. Ayrıca, deprem sonrasında etkin arama kurtarma faaliyeti gerçekleştirmeyen yetkili kişilerin de cezai sorumluluklarının değerlendirilmesi gerekecektir. Yine, ceza hukuku açısından, imar barışı çerçevesinde denetimsiz şekilde yapı kayıt belgesi verilen binalar açısından pek çok kişinin sorumluluğu gündeme gelebilecektir.

Çalışmada değindiğimiz üzere Türkiye'nin deprem yargılamalarındaki başarısızlığı sorumlu kişilerin cezasız kalmasına sebebiyet vermektedir. AİHM 17 Ağustos Marmara Depreminden sonra açılan *M. Özel vd.& Türkiye* davasında şu tespitlerde bulunmuştur: Toplum hayatını derinden etkileyecek afetlerin meydana gelmesi durumunda tüm yetki kamu yöneticilerinde olmasına rağmen bu kişiler süreci doğru yönetememişlerdir. Depremden etkilenen bölgenin önemi, iletişimin kesilmesi, enerji kesintileri ve alt yapılara erişilememe durumları da bu sonucu teyit etmektedir. Ayrıca afet riski yüksek bölgeler arasında yer alan bu iller için daha önce gerekli tüm plan ve programların yapılması gerekirken, afet sonrası gecikmeler yaşanmıştır. Ek olarak, kurtarma operasyonu görevli ekibinin sayısının azlığı, yıkılan binlerce binanın enkazında kalan kişilerin kurtarılamamasına ve hayatlarını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Bunun dışında illerde imar planı yapmakla görevli belediyeler yetkilerini kötüye kullanmış ve şehirleri beton yığına çevirmişlerdir¹⁶.

17 Ağustos 1999 yılından 6 Şubat 2023 yılına kadar geçen süreçte ülkemizde deprem bilincinin oldukça geliştiğini söylemek ne yazık ki mümkün değildir. 6 Şubat depremlerinin etkilediği alanın genişliği yadsınamayacak bir gerçektir. Bununla birlikte 1999 yılında gerçekleşmiş bir deprem sonrası yaşanan problemlerin benzerlerinin 2023 yılında yaşanıyor olması, hala afet yönetimine ilişkin olması gereken seviyeye erişilemediğini göstermektedir. Yaşam hakkını korumakla yükümlü devletin, gerek deprem öncesi gerek deprem sonrası gerçekleştirilen yükümlülük ihlallerini tespit ederek, sorumluların en kısa sürede yargılanmasını sağlaması hukuk devletine olan inancın korunması adına elzemdir.

¹⁶ AİHM, *M. ÖZEL VE DİĞERLERİ / TÜRKİYE DAVASI*, (Başvuru No. 14350/05, 15245/05 ve 16051/05), 17 Kasım 2015.

KAYNAKLAR

- Akar, S. (2013). Doğal Afetlerin Kamu Maliyesine ve Makro Ekonomiye Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Iss:21, pp.185-206.
- Akbulut, B. (2023). Deprem Nedeniyle Meydana Gelen Ölüm ve Yaralanmalara Ait Ceza Hukuku Sorunlarına İlişkin Bazı Tespitler, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol:31, Iss:2, pp. 569-628.
- Bayra, A.,E. (2021). Anayasa Mahkemesi ve AİHM Kararları Işığında Yaşam Hakkı ve Deprem, in: Nuhoglu A., Gönenç F., Ulusal Ve Uluslararası Yargı Kararları Işığında Deprem Hukuku Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı / 24-25 Mayıs, İstanbul, pp. 67-88.
- Bayraktar, D., Bayraktar, E., A. (2017). Türkiye’de Yapı Müteahhitliği Tanımının Yasal Bir Çerçeve de Tartışılması, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Vol:4, Iss: 2, pp: 41-49.
- Bucaktepe, A. (2013). Depremden Dolayı İdarenin Sorumluluğu, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol: 17-18, Iss: 26-27-28-29, pp. 93-122.
- Cankurt, E. (2021). Afet Ceza Hukukunun Sınırlarının Tespitine İlişkin Değerlendirmeler, in: Nuhoglu A., Gönenç F., Ulusal Ve Uluslararası Yargı Kararları Işığında Deprem Hukuku Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı / 24-25 Mayıs, İstanbul, pp. 131-140.
- Hakeri, H. (2020). Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, 18. Bs.
- Kaplan, M. (2021). Yapı Denetim Görevlilerinin Depremde Meydana Gelen Ölüm ve Yaralanmalardan Kaynaklı Cezai Sorumluluğu, in: Nuhoglu A., Gönenç F., Ulusal Ve Uluslararası Yargı Kararları Işığında Deprem Hukuku Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı / 24-25 Mayıs, İstanbul, pp. 141-174.
- Keçelioğlu, E. (2015). Taksirli Suçun Doğmatığı, Ankara.
- Koca, M., Üzülmüş İ. (2022). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Bs. Ankara.
- Özgenç, İ. (2022). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 18. Bs, Ankara.
- Sınar H. (2010). Türk Hukukunda Doğal Afetlerden Kaynaklanan Ceza Sorumluluğu Üzerine Notlar, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Köksal Bayraktar’a Armağan, pp.873-885.
- TMMOB Makine Mühendisleri Odası (2012). Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makine Mühendisleri Odasının Önerileri, Ankara.
- Türkiye Barolar Birliği (2023). Depremzedeler İçin Hukuk Rehberi, Ankara.
- Uzun, N. (2014). Denetçi, Mimar ve Mühendislerin Yapı Denetimine İlişkin Ceza Sorumlulukları, TAAD, Y:5, Iss:18, pp: 481-513.
- Yaşar Y., Diken, N., M., G. (2018). Karar İncelemesi - Bilinçli Taksir ve Olası Kast (Dolus Eventualis) Farkının Değerlendirilmesi” Social Sciences Research Journal, Vol: 7, Iss: 1, pp: 97-113.
- Yıldırım, U., Demir, A. (2023). Ceza Hukuku Açısından Deprem, in: Umut, Y. (Ed.), Deprem Hukuku Başvuru Kitabı (Ceza/İdare/Tazminat Hukuku Boyutu), Ankara, pp. 21-173.

Elektronik Kaynaklar:

- Şen, E., Gözükan, A. (2023). “Depremlerde Yıkılan Binalardan Doğan Ceza Sorumluluğu”, <https://sen.av.tr/tr/makale/depremlerde-yikilan-binalardan-dogan-ceza-sorumlulugu>, (Accessed: 09.08.2023)
- <https://riskliyapitespiti.com/statik-proje/#:~:text=Bir%20binan%C4%B1n%20ta%C5%9F%C4%B1y%C4%B1c%C4%B1%20sistem%20%C3%B6zelliklerini,mekanik%20gibi%20temel%20projeler%20gereklidir>.
- <https://www.intacinsaat.com/mimari-proje-nedir/>, (Accessed: 12.08.2023)
- <https://gayrimenkulmevzuati.com/deprem-nedeniyle-ortaya-cikan-zarardan-belediyelerin-ve-belediye-personelinin-sorumlulugu/>, (Accessed: 09.08.2023)

<https://sertifika.subu.edu.tr/muteahhit-nedir-ne-is-yapar-maasi-nedir#:~:text=M%C3%9CTEAHH%C4%B0T%2C%20in%C5%9Faat%20projelerini%20planlayan%2C%20org anize,in%C5%9Faat%20s%C3%BCrecinin%20t%C3%BCm%20y%C3%B6nlerini%20denetlerler>. (Accessed: 12.08.2023)

<https://istatistik.com.tr/1990-2020-turkiye-deprem-istatistikleri/>, (Accessed: 07.08.2023)

wikipedia.org, E.T: 18.08.2023. (Accessed: 18.08.2023)

www.legalbank.net.

Disinformation On Social Media In The Context Of Earthquake News

Dilek Ulusal*

Abstract: Social media has the feature of being the most preferred communication tool of today, causing significant changes in the field of journalism. Today, social media users can produce content like a messenger and instantly share this content with a very large audience. However, in such an environment where every social media user can be a content producer, it does not seem possible to talk about a control mechanism. One of the most basic elements of journalism is control. In an environment where there is no control, doubtful situations arise regarding the authenticity and reliability of the news. In this context, it is seen that the intense interest of social media in getting news and sharing news today brings information pollution in social media to the agenda. Information pollution, which serves the purpose of showing a nonexistent situation as if it exists, is defined as disinformation. This study aims to reveal how the content about the Kahramanmaraş earthquake affects the followers in the context of reality on “X”, a platform where current news is shared and followed intensively. For this purpose, in the study, field research was carried out by applying in-depth interview technique with the people selected based on the age variable among “X” followers. In the research, it was concluded that most of the earthquake posts in “X” are not related to reality and that such content causes disinformation in social media. Another result of the research is that “X” followers should be conscious about following the content, and accurate posts about the earthquake can usually be obtained through the official accounts of earthquake experts and media organizations.

Keywords: Social Media, Journalism, Earthquake reporting, Disinformation

Address: Kırıkkale University, Kırıkkale Vocational School, Audio Visual Techniques and Media Production Department, Kırıkkale/Türkiye

*Corresponding author: dilekulusal@kku.edu.tr

1. INTRODUCTION

Social media journalism is a field where individuals and users, as well as traditional media organizations, gain the ability to share, discuss and disseminate news, and news spreads rapidly through social media platforms. Social media journalism has become increasingly popular today due to the wide reach and instant sharing capabilities of social media platforms.

Disaster journalism, which is one of the types of journalism, has recently become more important with the increase in natural disasters such as earthquakes, fires and floods occurring in the world and in Turkey. Since disasters are events that seriously affect human life, it is necessary to ensure the accuracy of the news when reporting on disasters. Earthquake journalism also has an important place in disaster journalism. Making and spreading false and speculative news about the earthquake can cause people to panic and experience unnecessary anxiety. Therefore, when reporting earthquake news on social media, it is necessary to use reliable sources, verify information, avoid speculation, use hashtags correctly, share aid resources, and support emergency communication. However, in a social media environment where every social media user can act as a content producer, it is extremely difficult to access accurate and reliable information. This leads to disinformation on social media. According to Ireton (2022, p. 32), disinformation is deliberately produced misinformation. Disinformation on social media is largely due to lack of oversight. The lack of control over social media content leads to information pollution on social media. An example of this is that after the Kahramanmaraş Earthquake on February 6, many false and speculative content about the earthquake was shared on social media. Such content misleads followers and negatively affects social awareness. In this context, the study will try to reveal how the content shared about the Kahramanmaraş earthquake on "X", a platform where current news is intensively shared and followed, affects the followers in terms of reality. As a method in the study, field research will be conducted using in-depth interview technique in order to determine the impact on followers.

2. MATERIAL AND METHOD

In this study, considering that they follow social media more, the age variable was taken as a basis and impact research was conducted on 7 people between the ages of 20-40, selected among X users. Since social media constitutes a very large area, only the content shared on "X" was included in the scope of the study. The focus group was asked what they pay attention to while following the news and content published so far about the Kahramanmaraş Earthquake, which occurred on February 6, 2023 and caused the death of thousands of people, and how they follow a path to reach accurate information.

2.1. Disaster Reporting on Social Media

Disaster journalism is a type of journalism practiced during natural disasters such as earthquakes, floods, landslides and fires that disrupt the normal life processes of both individuals and societies (Koç Akgül, 2017, p. 9). In times of disaster, the media should assume a role that will contribute to the disaster area and support the work in the disaster area, regardless of the type and location of the disaster. The role of media and communication tools continues not only in the first periods of the disaster, but also in the reconstruction of the area affected by the disaster in the following process and in the reconstruction of the people in the disaster area (Ata, 2023, p. 625). In this respect, disaster journalism consists of two parts: flash and reconstruction periods. The flash period covers the first days of the disaster. In the first days of the disaster, the number of news on the subject in the media is quite high (Nugent et al., 2017). In this period, information on the loss of life and property, the emergency aid that needs to be sent to the disaster area, and the latest situation in this region is provided. During the reconstruction period, issues such as material and moral support, volunteering, and cooperation to heal the wounds of the people in the region after the disaster are covered in the media (Schiffes and Coulter, 2013).

On February 6, 2023, two major earthquakes with magnitudes of 7'7 and 7'6 occurred in Turkey, causing serious destruction in southern and southeastern Turkey and killing thousands of people. In the aftermath of this disaster, journalism has become more important in Turkey. In this process, earthquakes became the main agenda of Turkey. Thus, disaster journalism has come to the forefront due to the recent natural disasters in Turkey. Earthquake journalism, which is included in disaster journalism, constitutes one of the most popular areas of journalism in recent times. In this period, especially on social media, professional journalists and citizens played an important role in the dissemination of earthquake-related developments.

Social media has recently emerged as an effective communication tool in terms of spreading news quickly and reaching large masses. Accordingly, an evaluation of earthquake news on social media requires the consideration of various aspects of such news. In social media, news can be instantly communicated to very large masses and the events taking place in the world can be followed instantly by the masses. Thus, earthquake news on social media provides the masses with the necessary information about earthquakes and helps them to take the necessary precautions in a short time. According to Demirel and Durgeç (2022, p. 29), since earthquake news is of vital importance for individuals and is generally based on scientific data, digital media can present the information behind these news in a fast, concise and rich content. However, as earthquake news spreads rapidly on social media, the accuracy of the information is in doubt. This leads to fake, false and misleading news about the earthquake. According to Koçyiğit (2023, p. 69), disinformative content and fake news increase on social media, especially in situations such as social developments and natural disasters. These cause citizens to feel more fear and anxiety than they should. According to Maden (2023, p. 407), in earthquake-related news on social media, it is sometimes seen that images of previous earthquakes are used, unfounded information is turned into news, facts are hidden and statements of non-experts are included. In addition, news containing marginalizing, provocative and hate speech is frequently shared on social media. Therefore, social media followers can access accurate information about earthquakes by following the posts of earthquake experts and media organizations on their social media accounts.

Emergencies such as earthquakes provide an opportunity to use social media for outreach and fundraisers. People can make calls for help from social media platforms, create aid organizations and raise public awareness about the needs of earthquake victims. In addition, images and videos shared on social media can be considered

as powerful tools to understand the effects of the earthquake and to empathize. However, sometimes such content can also affect people emotionally and increase their stress levels. Social media can also include informative and educational news about earthquakes, such as earthquake preparedness, safety and emergency news. Social media provides the masses with the opportunity to include informative news about the causes of earthquakes, how to prepare, and how to proceed in terms of safety.

2.2. Disinformation on Social Media

Disinformation is the act of spreading false information in order to mislead people. Disinformation can be carried out by a person, group, organization or state. According to Aydın (2020, p. 79), disinformation is the deliberate production of untrue news. According to Erkan and Ayhan (2018, p. 206), disinformation is false information that is deliberately produced to manipulate people.

Disinformation can be used for political, social and economic purposes. For example, a political group can influence public opinion by spreading false information about a rival candidate. A commercial company can manipulate consumers by spreading false information about competitor. The ways in which disinformation is spread include, in particular, fake news, manipulated images or videos, and social media posts. Such misleading content shapes the way people think and can lead to social unrest. Therefore, people need to be aware of disinformation, and to prevent disinformation, they need to acquire the habit of obtaining information from verifiable and reliable sources.

Social media refers to an area where users can create, share and interact with content through internet based platforms. Social media platforms have the potential to reach a wide user base and spread content rapidly. According to Sarıoğlu (2020, p. 387), the fact that news can spread so quickly and be shared easily in the social media environment are factors that feed disinformation. Accordingly, spreading fake news and manipulative content through social media has become a very effective way. Since anyone can be a content producer in the social media environment, it becomes much easier to spread disinformative content in this environment. According to Soğukdere and Öztunç (2020, p. 60), social media can be the channel through which news is transmitted, but it can also be the source of news. The understanding of journalism in social media, which is an environment where the boundaries between those who produce and consume news disappear, shows different characteristics from the understanding of journalism in traditional media. Unlike traditional media, not only journalists but all citizens can be news producers in social media. This situation causes disinformation in social media.

The uncontrolled publication of information and content on social media also leads to problem of disinformation. This lack of control in social media leads to the rapid spread of false and inaccurate content on social media. According to Kiraz (2019, p. 11-12), the desire to share information on social media in a short time leads to the rapid dissemination of false information, which is often unverified, and brings up the problem of sharing social media content without verification, which is another important ethical violation area of citizen journalist posts in the new media.

Accordingly, there have recently been serious debates and concerns about the lack of oversight of social media platforms. Problems such as the spread of fake news and harmful content, online harassment and bullying in the social media environment can be cited as consequences of the lack of oversight. Therefore, platforms have started to take various steps to strengthen control mechanisms, protect users and enforce community rules. In this regard, the Directorate of Communication established the Center for Combating Disinformation (DMM) to prevent lack of oversight in social media, and publishes the truth about false/false news.

2.3. Analysing the Kahramanmaraş Earthquake through X Shares

In times of disasters, "X" stands out as functional in Turkey and the world. Thanks to the posts made on "X", it is possible to be informed about the events taking place all over the world. Twitter, now known as "X", has been the most followed platform among social media platforms since 2010, especially in political, social and current events (Erkaraman, 2023, p. 7343). After the February 6 Kahramanmaraş earthquake, all kinds of information and news about the earthquake were also followed on "X". However, controversial situations usually arise regarding the accuracy of the posts made on "X". For this reason, it is extremely important to follow the news about the earthquake on "X" through the posts made by newspapers and televisions on "X" accounts and the posts of experts on their own accounts in terms of access to accurate information. In line with these discourses, it would be appropriate to give a few examples of earthquake-related news published on "X". These news can be exemplified as follows:

Image 1. Twitter (X) Shares

As can be seen in the sample news articles taken from the official "X" accounts of Hürriyet.com.tr and Habertürk, camera footage of buildings destroyed in the Kahramanmaraş earthquake and photographs from the earthquake zone were shared. The most important documents showing the accuracy of the news are the images taken at the scene. In the news examples above, both the fact that information about the Maraş earthquake was shared on the official "X" pages and the fact that event was supported by images from the scene of the event proves the reality and accuracy of the event.

Image 2: Twitter (X) Shares

In the aftermath of the Kahramanmaraş earthquake, news spread on social media claimed that the earthquake was an artificial earthquake generated by vibrations caused by seismic waves sent from under the sea by the US warship USS Nitze. No evidence or document has been presented to prove that the above news report is true, and anyone

can share it, whether they are a journalist or not. Therefore, it is very likely that the news shared above is fake news. Such posts lead to disinformation on social media.

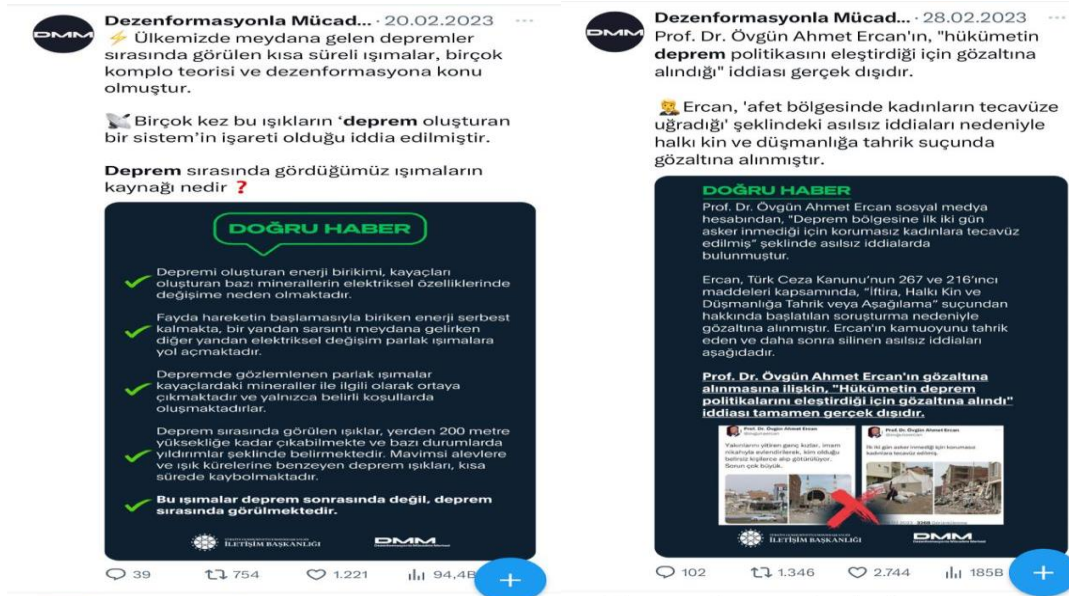
Image 3. Twitter (X) Shares

Note @nagigorur, 2023, (Tweet), Twitter (X)

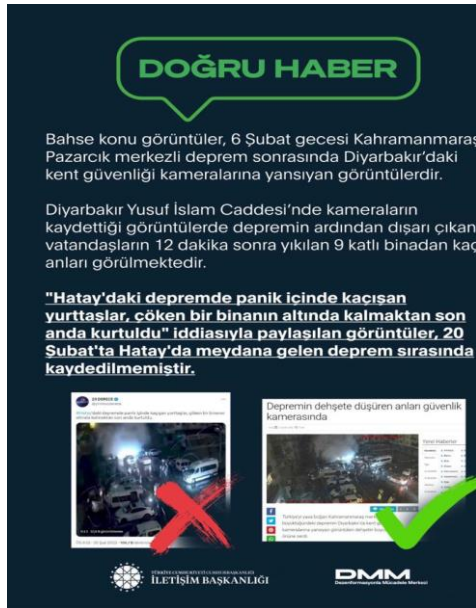
In order to access accurate information on social media, it should be noted that the people sharing information are experts in that subject. If the people providing the information are experts in the subject, the authenticity of the information should not be doubted. After the Kahramanmaraş Earthquake, earthquake scientists made statements about the earthquake in various media organizations and also shared informative posts on their social media accounts. As seen in the example above, earthquake scientist Prof. Dr. Naci Görür has been sharing informative content on his "X" account since the first day of the earthquake and raising public awareness about the earthquake. It is recommended that users who want to get accurate information about earthquakes on social media should follow the social media accounts of earthquake scientists.

Image 4: Twitter (X) Shares

Note @dmmiletisim, (Tweet), Twitter (X)

Note @dmmiletisim, (illustrated Tweet), Twitter (X)

Note @dmmiletisim, (illustrated) (Tweet), Twitter (X)

In order to prevent disinformation on social media, the Directorate of Communication established the "Center for Combating Disinformation". The Counter Disinformation Center addresses fake news published on "X". DMM tries to prevent disinformation by publishing correct versions of false news on the "X" account.

As a result, social media plays an important role in earthquake news. However, it is necessary to be selective in accessing accurate information, following reliable news sources and managing emotional effects. It is important to act responsibly and consciously while utilising the power of social media.

2.4. The Effect of "X" Posts about Earthquake on Followers

This study is based on the age variable, considering that they follow social media more. In this context, an impact analysis was conducted on 7 people between the ages of 20-40, randomly selected among "X" followers. Since social media covers a very wide area, only the effects of the content shared on the "X" platform on the followers were analysed in this study.

The determined focus group was asked what they pay attention to while following the news and content published so far about the Kahramanmaraş Earthquake that occurred on 6 February 2023 and how they follow a way to access accurate information. From the participants;

L1: I follow the world and national agenda through social media rather than television. Access to social media has become very easy thanks to mobile phones and the internet. In this way, I can look at everything published on social media whenever I want. I also follow the developments related to the earthquake through the news published on social media. "X" is among the social media platforms where I intensively follow the developments on the agenda. I prefer to follow the developments related to the earthquake mostly through the posts made by earthquake scientists on "X" accounts. I think I am a conscious follower. Therefore, I don't rely on speculative content about the earthquake.

L2: "X" is the social media platform where I follow the developments on the agenda the most. I also follow the developments related to the earthquake on X. A lot is shared about the earthquake on the "X" platform. This situation causes information pollution in social media. Unfortunately, it is not known what is true and what is false in an environment where everyone can share. I know that there is a disinformation problem in social media, but this problem does not concern me much. I follow all kinds of posts about the earthquake.

L3: I have been following earthquake-related developments on "X" since day one. "X" is a platform where we can access any information we want. On this platform, we can decide on the content selection ourselves. As for earthquake-related developments, I follow the developments through the informative content of earthquake experts on their "X" accounts. I also follow the developments regarding the earthquake through the content shared by newspapers and television channels on their official "X" accounts. The accuracy of the content shared on social media is extremely important to me. Anyone can share content on the "X" platform. This situation has caused the

spread of a lot of unproven information in posts about the earthquake. Anyone can share content on the "X" platform. This situation has caused the spread of a lot of unproven information about the earthquake. I think most of the posts about the earthquake are fake. Unfortunately, since anyone can share content on social media, information pollution occurs.. I think this problem needs to be prevented.

L4: I have been reading and watching Prof. Dr. Naci Görür's interviews about the earthquake on "X". Earthquake is a very important natural event. As the people of Kayseri, we were also affected by the Maraş earthquake. Everyone shares about the earthquake on the "X" platform. I think we need accurate information on this subject. For this reason, I follow the posts of earthquake scientists very carefully. I think that the problem of disinformation in social media should be combated. Not everyone should write everything, everyone should be sensitive about this issue and the work should be left to the experts.

L5: Social media is very popular nowadays. I use Instagram and "X" the most. "X" is a platform where I follow the news. After the Maraş earthquake, I followed the developments mostly on "X". I don't watch TV, I follow all the developments on social media. I can say that I have read and watched almost everything shared on "X" about earthquake so far. There are so many things written and drawn about the earthquake on "X" that I am confused which one to believe. Of course, the fact that what is shared is very different shows that most of these posts are lies. However, I still have question marks in my mind. Even the things I don't believe, I start to believe after a while, it's strange situation. The biggest problem of social media is lack of control. Everyone can write whatever they want like a journalist. For this reason, it is absolutely necessary to follow earthquake-related information through official accounts and earthquake scientists. I think they have the most accurate information on the subject. I believe that the solution to the disinformation problem is the conscious choice of users in choosing information and content.

L6: I have an account "X". I follow the developments on the agenda on "X". After the earthquake, aftershocks continue to occur. Many parts of Turkey are shaking. Since I want to get information about the reasons for this, I mostly follow earthquake experts. But in the first months of the earthquake, I was following all kinds of information and news shared on "X". There is definitely fake news about the earthquake on "X". I saw that the news that I thought was false was constantly talked about among my friends. Thus, after a while, false news manipulates the public by spreading to the whole public as if were true. In my opinion, no unverified information should be published on social media. Uncontrolled information causes the public to have a wrong perception about earthquake and mislead them.

L7: I am a user of "X". I follow the developments on the agenda. I do not make posts myself, but I read the posts. I follow earthquake-related news through the posts made on "X". I follow earthquake-related developments through the official accounts of newspapers and televisions on the "X" platform. I watch the images shared there. I think that news supported by images of the scene is more accurate. However, I do not care about the posts of individuals. I do not read them. I do not look at every post that comes my way. I follow the pages of earthquake experts. Occasionally, I read their posts to get information on the subject. As in other social media platforms, I think that there is a lot of unnecessary and fake content on "X". However, this content is very obvious. For this reason, I think accurate information about the earthquake is available on official news accounts and on the pages of experts.

3. FINDINGS

According to the results of the research, it was revealed that there are conscious followers among the participants and that these followers follow earthquake-related developments mostly through the posts made by earthquake experts and media organizations from official "X" accounts. All of the participants in the study stated that they were aware that most of the posts about earthquakes on "X" were unrealistic, yet some of the participants stated that they took into account every content shared, even if it was unrealistic. Accordingly, it is understood that any real or fake content shared on social media about the earthquake deeply affects the followers. If the answers given by the participants in the study regarding the problem of disinformation in social media are evaluated, most of the participants, as conscious followers, stated that many unrealistic content can be encountered in social media due to lack of control. Accordingly, the study concluded that the likelihood of the posts made on the social media platform "X" regarding the earthquake being lies is very high and that disinformation is also experienced in the earthquake issue.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Today, social media is the most preferred mass communication tool for sharing and following news and information. The popularity of social media has been realized with the widespread use of the internet worldwide and the proliferation of social media platforms. In addition, citizens can also share news and information through their social media accounts and act as journalists on social media. As such, social media journalism, which is different from traditional journalism has come to the fore. In an environment where every social media user can share content, it becomes almost impossible to speak of the accuracy of information.

After the 7.6 and 7.7 earthquakes in Kahramanmaraş, the agenda of the media suddenly changed and the earthquake became the center of the media agenda. Earthquake news and earthquake-related developments took the first place on the agenda of social media for months. In this process, in addition to the informative posts made by earthquake experts and media organizations on their social media accounts, false and speculative and false content manipulates the public and causes a false awareness about the earthquake.

At this point, it is necessary to raise public awareness on the use of social media. It is extremely important that the fight against disinformation in social media initiated by the Directorate of Communication is made more widespread and that such efforts are promoted and advertised. It is also recommended to increase academic studies on the use of social media and the fight against disinformation.

REFERENCES

- Ata, F. (2023). Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme: TRT Akademi, Vol:18, Iss:8, pp.606-629. DOI: 10.37679/trta.1271366
- Aydın, A. F. (2020). Post-truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci: Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar, Vol:4, Iss:11, pp.76-90.
- Demirel, S., D., & Durgeç, P. (2022). Dijital Medyada Deprem Haberlerini İnfografikler Üzerinden Okumak: Anadolu Ajansı ve TRT Haber Örneği: Journal of Communication, Sociology and History Studies, Vol:2, Iss:2, pp.27-44. <http://dx.doi.org/10.53723/cosohis.23>
- Erkan, G., Ayhan, A. (2018). Siyasal iletişimde dezenformasyon ve sosyal medya: Bir doğrulama platformu olarak teyit.org. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Iss:30, pp.201-223.
- Erkaraman, M. (2023). Sosyal Medyanın Depremlerde Kullanımı: 6 Şubat Pazarcık ve Elbistan Depremleri Örneği: International Social Sciences Studies Journal, Vol:9, Iss: 112, pp.7338-7347.
- Ireton, C. (2022). Gerçek, Güven ve Gazetecilik: Neden Önemli?, in: Cherilyn, I., Julie, P. (Ed.). Elif, K., Verda, U. (Çev.), Gazetecilik, Sahte Haber ve Dezenformasyon, Fransa, pp.31-42.
- Kiraz, E. (2019). Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: İngiltere'nin Brexit Sürecinde Sosyal Medya Dezenformasyonu: Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Vol:15, Iss:1, pp.1-16.
- Koç Akgül, S. (2017). Olağanüstü Durumlar, iletişim ve habercilik yaklaşımları: TRT Akademi Dergisi, Vol:3, Iss:2, pp.6-47.
- Koçyiğit, A. (2023). Olağanüstü hallerde sosyal medyada dezenformasyonla mücadele ve kriz iletişimi: Kahramanmaraş Depremi üzerine bir analiz: Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD), Iss: 10, pp.68-86. DOI: 10.56676/kiad.1264562
- Nugent, T., Petroni, F., Raman, N., Carstens, L., & Leidner, J. L. (2017). A comparison of classification models for natural disaster and critical event detection from news. 2017 IEEE International Conference on Big Data, pp.3750-3759.
- Sarioğlu, E. B. (2020). Yalan Haber, "Post-truth" Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten günümüze gündem belirleyen örnekler: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Vol:9, Iss:1, pp.377-397.
- Soğukdere, Ş., Öztunç, M., (2020). Sosyal Medyada Koronavirüs Dezenformasyonu: Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, Iss: 5, pp.60-85.
- Schifferes, S., & Coulter, S. (2013). Downloading disaster: BBC news online coverage of the global financial crisis. Journalism, Vol:14, Iss:2, pp. 228-252. doi. org/10.1177/1464884912460171.

Electronic References

- <https://x.com/haberturk/status/1654733721281474560?s=46>. (Accessed: 14.08.2023)
- <https://x.com/davidchestoff/status/1689989152106811393?s=46>. (Accessed: 20.08.2023)
- <https://x.com/nacigorur/status/1628794999755210754?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/nacigorur/status/1627780859217551361?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/nacigorur/status/1627780863126642688?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/nacigorur/status/1627578867706654720?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/dmmiletisim/status/1627773001457455124?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/dmmiletisim/status/1630648490261897226?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)
- <https://x.com/dmmiletisim/status/1627758241085116443?s=46>. (Accessed: 21.08.2023)

A Theoretical Approach to the Relationship between Institutional Quality and Economic Growth

Serdar Yay¹, Zeynep Ezanoğlu², Recep Akan³

Abstract: Institutional economics has left its mark on the Nobel Prize in Economics in recent years, the studies carried out under its roof have increased and the rules and institutions that have been neglected for many years in economics have become the focal point of economics. It is seen that the number of studies carried out under the umbrella of institutional economics has increased in recent years, and it is known that the relationship between institutional quality and economic growth has become a focus of attention since the mid-1990s. Institutional quality, in the most general sense, is defined as the positive development of the activities in the sphere of influence of the institutions, the effective functioning of the institutions and the correct and applicable rule sets. The importance of the concept of institutional quality in the effective management of institutions in the economy is increasing day by day. Regulatory quality, rule of law, control of corruption, independence of the judiciary and protection of property rights are known as indicators used to measure the institutional quality of countries. Achieving sustainable growth in macroeconomic policies is among the main macro targets of countries. There is an important link between institutional quality elements and economic growth. In this study, which aims to investigate how economic growth, which is one of the most fundamental problems of macroeconomics, will be affected by institutional quality indicators, first of all, previous studies in this field will be examined in detail. Within the framework of studies under the umbrella of institutional economics, some institutional quality factors have a direct and significant effect on economic growth, while the relationship with some institutional indicators is at a lower level. There are also studies that found a negative relationship between institutional factors and growth. However, when the literature studies are evaluated in general, it is seen that institutional quality factors affect economic growth positively. In this study, the effects of these indicators on economic growth will be discussed.

Keywords: Institutional Economics, Institutional Quality, Economic Growth

Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım

Özet: Kurumsal iktisat, son yıllarda Nobel Ekonomi Ödülü'ne adeta damga vurmuş, çatısı altında yürütülen çalışmalar artmış ve iktisat biliminde uzunca yıllar ihmal edilen kurallar ve kurumları iktisadın odak noktası haline getirmiştir. Kurumsal iktisat çatısı altında yapılan çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı görülmekte olup, 1990'lı yılların ortalarından günümüze dek kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin büyük bir ilgi odağı haline geldiği bilinmektedir. Kurumsal kalite, en genel anlamda, kurumların etki alanındaki faaliyetlerin olumlu yönde gelişimi, kurumların etkin şekilde işleyebilmesi ve kural setlerinin isabetli ve uygulanabilir olması şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomide kurumların etkin bir şekilde yönetilebilmesinde kurumsal kalite kavramının önemi her geçen gün artmaktadır. Düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, yargı bağımsızlığı ve mülkiyet haklarının korunması ülkelerin kurumsal kalitesinin ölçülmesinde kullanılan göstergeler olarak bilinmektedir. Makroekonomik politikalarda sürdürülebilir büyümenin yakalanması ülkelerin temel makro hedefleri içerisinde yer almaktadır. Kurumsal kalite unsurları ve ekonomik büyüme arasında önemli bağlantı söz konusudur. Makro ekonominin en temel sorunlarından biri olan ekonomik büyümenin kurumsal kalite göstergelerinden nasıl etkileneceğini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle bu alanda yapılan daha önceki çalışmaların detaylı incelemesi yapılacaktır. Kurumsal iktisat çatısı altındaki çalışmalar çerçevesinde, bazı kurumsal kalite faktörleri iktisadi büyüme üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkiye sahipken, bazı kurumsal göstergeler ile ilişki daha düşük düzeydedir. Kurumsal unsurlar ile büyüme arasında negatif bir ilişki tespit

*Bu çalışma İzmir Demokrasi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: HIZDEP.İİBF.-2303) tarafından desteklenmiştir.

¹ Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir/Türkiye

² Dr., Isparta/Türkiye

³ Öğr.Gör., Ege Üniversitesi, Tire Kutsan Meslek Yüksekokulu, İzmir/Türkiye

eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak, literatür çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında bu göstergelerin ekonomik büyüme üzerinde etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Kurumsal Kalite, Ekonomik Büyüme

1.GİRİŞ

Keynesyen iktisadın 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz sonrası değer kazanmasının ardından yeni iktisat okullarının ortaya çıkmasına kadarki uzun süreçte iktisatçılar ekonomik büyümenin ana kaynaklarını analiz ederken kurumsal kalitenin rolünü çok uzun yıllar ihmal etmişlerdir. 1993 yılına gelindiğinde yeni kurumsal iktisat okulunun en önemli temsilcilerinden olan Amerikalı iktisatçı Douglass C. North⁴'ün Nobel Ekonomi Ödülü ile taltif edilmesinin ardından iktisatçıların ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasındaki ilişkiler üzerine çalışmalarının yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Kurumsal iktisat, iktisatta kurallar ve kurumların önemine, etkilerine, işleyişine vs. önem veren ve bu doğrultuda analizler, incelemeler, araştırmalar vs. yapan iktisat biliminin en önemli araştırma alanlarından birisidir. Tarihsel süreçte kurumsal iktisat, Thorstein B. Veblen, John R. Commons ve Wesley C. Mitchell öncülüğünde entelektüel temelleri atılan ve zaman içerisinde çok geniş bir düşünce yelpazesini içerisine alan eski kurumsal iktisat ve North'un yanı sıra Ronald H. Coase ve Oliver E. Williamson gibi isimlerin öncülüğünde zamanla önemini kaybetmiş kurumsal iktisadı yeniden canlanan ve kurallar ile kurumların önemine işaret eden muhtelif iktisat öğretilerini içerisinde barındıran yeni kurumsal iktisat olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Aktan ve Yay, 2019). Kurumsal iktisat, iktisadın uzunca yıllar boyunca ihmal edilen kurumsal yönüne verdiği ile günümüzün halen en etkili iktisat öğretilerinin başında gelirken, çalışmamızın esas konusu olan kurumsal kaliteyi tanımlamadan önce kısaca kurum kavramına değinmekte yarar bulunmaktadır.

North'a göre (North, 2010): *"Kurumlar bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; daha formel bir anlatımla, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalardır."* Görüldüğü üzere North, kurumları toplumsal düzenin ve sosyal etkileşimler için gerekli unsur olarak yapılar olarak ele almaktadır. Kurumlar, bu doğrultuda ele alındığında nihai çıktı olan kurumsal kalite ise tüm bu kurumların birleşiminden oluşmaktadır.

North (1991), bir ülkedeki insanların resmi ve gayri resmi davranışlarının o bölgenin kurumsal kalitesi olduğunu belirtmiştir. Daha geniş bir ifadeyle kurumsal kaliteyi, en geniş anlamda, kurumların etki alanındaki faaliyetlerin olumlu yönde gelişimi, kurumların etkin şekilde işleyebilmesi ve kural setlerinin uygun ve uygulanabilir olması şeklinde tanımlamak mümkündür (Figankaplan, 2017).

Ekonomik büyüme ise kişi başına düşen reel hasılda meydana gelen devamlı artışa denilmektedir (Ünsal, 2007). Hemen belirtelim ki, North, ekonomik büyümeyi açıklamada da kurumlara büyük rol atfetmiştir. North'un bir diğer kurum tanımlamasına göre kurumlar, uzun dönemde ekonomik performansın altında yatan belirleyici unsur olup, son derece önem arz etmektedir (North, 1990).

Gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına uzun vadede ulaşabilmek için gerekli temel şey üstün kurumsal kalitesidir. Çünkü ekonomik büyüme hızının yavaşlamaması, ekonominin şoklara karşı dayanıklılığını sürdürmesi ve ekonomik performansın artırılması için gereken şey birikimli bir kurum oluşturma süreci ile birlikte ekonomik performansını hızlandırmaya yönelik stratejiler geliştirmektir. Bu durum North'un çalışmaları başta olmak üzere yapılan tarihsel değerlendirmeler ile hem de ekonometri araştırmalarıyla yeterince kanıtlanmıştır (Rodrik, 2009).

---

⁴ North'un iktisat bilimi için değeri ve önemi oldukça büyüktür. Ancak, ne yazık ki Türkçe literatürde North ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. North'un iktisat bilimine katkıları hakkında şu makaleye müracaat edilebilir: (Aktan ve Yay, 2018).

North'un önemli çalışmaları için bkz.: (North, 1990, 1991, 1995, 1997, 2005).

Son olarak eklemek gerekirse, ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlük, mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü, politik yapı gibi kurumsal kaliteyi temsil eden çok sayıda unsur arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmaların giderek önem kazandığı görülmektedir. Her ne kadar az sayıda kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışma olsa da, yapılan çalışmaların önemli bir kısmında kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğuna dair güçlü bir uzlaşma oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Çalışmamızın amacı kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisine dair yapılan bu çalışmaların bir özetini sunmak ve literatüre katkı sağlamaktır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif, negatif veya aralarında ilişki bulunmadığını savunan çalışmalara rastlanmaktadır. Knack ve Keefer (1995, 1997), Acemoğlu vd. (2001), Acemoğlu (2003), Rigobon ve Rodrik (2004), Acemoğlu ve Robinson (2008) ve Sobhee (2012) gibi birçok yazar kurumsal kalite ve farklılıkların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Keskin ve Yıldırım (2021) ise, kurumsal yapının ülkelerin ekonomik performansları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu göstermemektedir. Ancak kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmaların büyük çoğunluğu, kurumsal kalite ile büyüme arasında pozitif bulgular ortaya koymuştur. İncelenen çalışmalarda genellikle düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, yargı bağımsızlığı ve mülkiyet haklarının korunması kurumsal kalitenin parametreleri olarak gösterilmektedir.

Knack ve Keefer (1995), kurumsal kaliteyi oluşturan unsurların hukukun üstünlüğü, bürokratik kalite, yolsuzluk düzeyi, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği ile hükümet tarafından varlıkların kamulaştırılması riski olduğunu savunmaktadır. Ayrıca hukukun üstünlüğünün, büyümeyi etkileyen en önemli kurumsal faktör olduğunu belirtmişlerdir.

Martin (1997), kurumsal kaliteyi mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğü ile ilişkilendirmektedir. Yaptığı çalışmada bu değişkenlerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Knack ve Keefer (1998), gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatmalarında en önemli etkenin, ekonomik aktivitelerin gerçekleştiği kurumsal çevre olduğunu savunmaktadır. Knack ve Keefer (1998)'e göre gelişmemiş ekonomiler, gelişmiş ekonomilere kıyasla sahip oldukları ileri teknolojiye ucuz maliyetle erişim avantajından, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun yaygınlığı, kamulaştırma riski ve sözleşme güvencesini içeren kurumsal kalite unsurlarından yoksun olmaları sebebiyle yararlanamamaktadırlar. Ayrıca sözleşme ve mülkiyet haklarının korunmasındaki yetersizlik, söz konusu ülkelerde beşeri ve fiziki sermaye birikimi ile yabancı yatırımların düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada, iyi kurumların ekonomik büyümeyi hızlandırdığını ifade etmişlerdir.

Mauro (1995), kurumsal kalite unsurlarından yolsuzluk ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, 41-67 ülkeye ait 1960-1985 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yatırımları azaltması nedeniyle yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisinin olumsuz olacağını belirtmiştir.

Barro (1996), kurumsal faktörler çerçevesinde iktisadi büyümenin belirleyicileri araştırdığı çalışmada, 100 ülkeye ait 1960-1990 yılları arasındaki veriler ile yapılan analiz sonucunda, hukukun üstünlüğü göstergesinin büyüme üzerinde etkisinin belirgin olduğu, ancak diğer göstergelerin etkisinin daha az olduğunu ve bazı göstergelerin ise negatif yönde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Alesina ve Perotti (1996), 71 ülkeye ait 1960-1985 dönemi verileri ile yapılan analiz bulgularına göre, sosyo-politik istikrarsızlığın neden olduğu belirsizliğin yatırım düzeyi ve iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir.

Tanzi ve Davoodi (1997), 42-95 ülkenin 1980-1995 yıllarına ait verilerini kullanarak yolsuzluk ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada elde edilen bulgulara göre, yolsuzluk düzeyinin yükselmesinin, verimliliği düşük olan büyük ölçekli kamu yatırımlarının artmasına ve mevcut altyapının kalitesinin düşmesine neden olması sebebiyle ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Hall ve Jones (1998)'e göre, yatırım oranları ve verimlilik düzeyleri ekonomik faaliyetlere ilişkin kurumlar ve hükümet politikaları tarafından belirlenir. Dolayısıyla uzun vadede ekonomik performansın öncelikli ve temel belirleyicisi, kurumları ve hükümet politikalarını içeren sosyal yapılarıdır. Kneller ve vd., (1999), tarafından elde edilen sonuçlara göre kurumlarda yapılan düzenlemeler ekonomiyi etkilemektedir.

Bussiere ve Mulder (1999) politik istikrarsızlığın ekonomik kırılganlık üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, siyasi kutuplaşma düzeyi, hükümet etkinliği ve yürütme erkinin uyumu, siyasi rejim ve seçim sistemi ile seçim süreçlerinin ekonomik yapıyı etkileyen önemli kurumsal faktörler olduğunu ifade etmişlerdir.

Campos, (2000), merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte kurumsal değişimi araştırdığı çalışmada, kurumsal kalite kavramı ve beş göstergesi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada 25 Orta ve Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerine ait, 1989-1997 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, hukukun üstünlüğü değişkeninin, kişi başına düşen geliri etkileyen en önemli kurumsal kalite unsuru olduğunu göstermektedir.

Chong ve Calderon (2000), Yolsuzluk, mülkiyet hakları, bürokratik kalite ve diğer kurumsal faktörleri ele alarak kurumsal kalite ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki araştırılan çalışmada 35-110 ülkenin 1972-1995 yılları verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal değişkenler ve büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, bürokratik kalitenin artması, yolsuzluk seviyesinin düşmesi, mülkiyet haklarının daha iyi korunması ve belirsizliğin azaltılması; üretim düzeyini ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ayrıca, gelir seviyesi düşük olan ülkelerde kurumsal kalite ve büyüme arasındaki etkinin daha belirgin olduğu vurgulanmıştır.

Aron (2000), kurumsal kalite, yatırım ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, değişkenler arasında bir ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin önemli derecede olmadığını belirtmiştir.

Rivera-Batiz ve Oliva (2002), gelişmiş ülkelerde hukukun üstünlüğünün eğitimi teşvik ederek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını desteklediği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermektedir.

Acemoğlu vd. (2003), ülkelerin kurumsal kalite faktörleri ile makroekonomik durumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Makroekonomik dalgalanmaların sebebi olarak zayıf bir kurumsal yapıya sahip olmaları gösterilmiştir. Mülkiyet haklarının korunması konusundaki eksiklikler, yolsuzluklar ve yüksek derecedeki siyasi istikrarsızlıklar zayıf kurumsal yapının özellikleri olarak belirtilmiştir.

Alesina ve Wagner (2003), iktisadi, politik ve sosyal alanlarda kurumsal kalitesi düşük olan ülkelerde, döviz kuru rejimlerinin gerekliliklerini yerine getirememelerinin oldukça zor olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumun sebebi olarak zayıf ekonomik kurumların zayıf ekonomik yönetime ve ekonomik istikrarsızlığa yol açtığını ve bunun da parasal istikrarı ve döviz kuru istikrarını zedelediğini belirtmişlerdir. Ayrıca iyi kurumsal yapıya sahip ülkelerin döviz kurunu sabitlemeye veya müdahale etmeye gerek duymadan, dalgalanmaya bırakabildiklerini ve dalgalanmalarında çoğunlukla beklenilenden daha düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Glaeser vd. (2004), politik kurumsal faktörler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, hükümetin etkinliği, otokrasi, kamulaştırma riski, hükümet üzerine yasal kısıtlamalar, yargı sisteminin bağımsızlığı ve yönetimde orantılı temsil gibi çeşitli kurum veya şahıslara ait endekslerden elde edilen göstergeler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, kurumsal değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkisi bulunduğu dair bir kanıt olmadığı ve beşeri sermayenin kurumsal faktörlere göre ekonomik büyüme için daha önemli bir kaynak olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Shimpalee ve Breuer (2006), krizlerin oluşmasında kurumsal faktörlerin etkisini inceledikleri çalışmalarında, 13 kurumsal faktörü dikkate alarak 40 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeye ait 1984-2002 dönemini kapsayan veriler ile yaptıkları analizde dikkate alınan kurumsal faktörler kamu düzeni, bürokratik kalite, yolsuzluk, hükümet istikrarı, döviz kuru rejimi, sermaye kontrolleri, mevduat sigorta sistemi, merkez bankasının bağımsızlığı, etnik gerilimler, iç ve dış çatışmalar, finansal liberalizasyon ve hukuk sistemidir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular ile hükümet istikrarı, hukuk düzeni, bürokratik kalite ve yolsuzluğun kriz olasılığını artıran en belirgin kurumsal faktörler olduğunu tespit etmişlerdir. Bu

sonuçlara göre zayıf kurumsal yapının oluşmasına yol açan bu faktörler, risk, belirsizlik ve kaynakların yanlış tahsisi gibi sorunlara neden olması ve iktisadi problemlerin çözümünde engel teşkil etmesi sebebiyle krizler için zemin oluşturmaktadır.

Yapraklı (2008), kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmada 36 üst orta gelir düzeyindeki ülkeye ait 2002-2005 dönemi verileri ile yaptığı analiz sonuçlarına göre, politik istikrar ve hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve şeffaflık ve düzenlemelerin kalitesi değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif; yolsuzluğun önlenmesi ve yönetim etkinliği değişkenlerinin ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.

Acemoğlu ve Robinson (2008), ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklamada, kurumsal kalite düzeyinin, şans, coğrafya ve kültür faktörlerine göre daha etkili olduğunu ampirik çalışmalarla desteklemektedir. Çalışma sonuçları, iyi iktisadi kurumlara sahip olan ülkelerin daha yüksek gelire sahip olduğunu göstermektedir.

Huynh ve Chavez (2009), kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, 127 ülkeye ait 1996-2006 dönemi verilerini kullanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, altı kurumsal kalite göstergesinden, siyasi istikrar ve hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğu gibi göstergelerin önemli ölçüde ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer göstergelerin ise (yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve yolsuzluğun kontrolü) ekonomik büyüme üzerinde etkisinin anlamsız olduğunu belirtmişlerdir.

Du (2010), kurumsal kalite ve ekonomik krizler arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada yolsuzluk, bürokratik kalite, mülkiyet hakları ve diğer kurumsal faktörlerini kullanmıştır. 35 ülkenin 1972-2005 yılları arasındaki kurumsal değişkenlere ait verileri kullanılarak yapılan analiz sonuçları, kurumsal değişkenler ve ekonomik kırılganlıklar arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, bürokratik kalitenin artması, mülkiyet haklarının daha iyi korunması, yolsuzluk seviyesinin düşmesi ve belirsizliğin azaltılması, üretim düzeyini ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Gelir seviyesi düşük olan ülkelerde kurumsal kalite ve büyüme arasındaki etkinin daha belirgin olduğu vurgulanmaktadır.

Osman vd., (2011), 27 Sahra Afrika ülkesinde 1984-2003 döneminde kurumsal kalite ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, kurumsal kalite değişkenlerinin ekonomik kalkınma sürecinde önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Daha iyi bir kurumsal alt yapının sağlanmasının, ekonomik kalkınmanın ve sosyal refahın sağlanmasında önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir.

Kilishi vd., (2013), 36 Sahra Altı Afrika ülkesinde 1996-2010 dönemi arası kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmada elde edilen bulgular, kurumsal kalitenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığını göstermektedir. Düzenleyici kalite ve hukukun üstünlüğünün ekonomik büyüme üzerindeki en önemli kurumsal belirleyici olduğunu ortaya koymuşlardır.

Aytun ve Akın (2014), kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 83 ülkeye ait veriler, dört gelir grubu için 2000-2010 yıllarını kapsayacak şekilde analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, alt gelir gurubunda nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Orta gelir gruplarında kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, yüksek gelir grubunda nedensellik her iki yönde bulunmaktadır.

Alexiou vd., (2014), Sudan ekonomisinde 1972-2008 dönemleri için kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz ettikleri çalışmada kurumsal kalitenin ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Nawaz vd., (2014), seçilmiş Asya ekonomileri için 1996-2012 dönemi verileri ile kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, kurumların Asya ekonomilerinde uzun vadede ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğunu, ancak bu etkinin ekonomilerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Kurumsal kalitenin gelişmiş ekonomilerde gelişmekte olan ekonomilere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Afonso ve Jalles (2016), kurumsal kalite, kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 40 ülke için 1970-2010 dönemi verileri ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğunu ortaya koymuşlardır.

Figankaplan (2017), kurumsal kalite faktörlerinin ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde etkili olup olmadığını incelediği çalışmada 11 ülke için 1990-2015 dönemini kapsayan verileri kullanarak yaptığı analiz sonuçlarına göre, kurumsal kalite faktörlerinden hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu, düzenlemelerin kalitesi ve yargı bağımsızlığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğunu göstermektedir.

Şahin (2018), kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 12 MENA ülkesi için (Mısır, Ürdün, Fas, Cezayir, Tunus, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Kuveyt, Bahreyn, İsrail, Irak) 2002-2015 dönemleri verilerini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, MENA ülkelerinde yönetim kalitesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi desteklerken; politik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır.

Literatür taramasına göre, genel olarak hukukun üstünlüğünün ekonomik büyüme üzerindeki en önemli kurumsal belirleyici olduğu söylenebilmektedir (Knack ve Keefer, 1995; Barro, 1996; Campos, 2000; Huynh ve Chavez, 2009; Kilishi vd., 2013). Yolsuzluk ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde ise çalışmalar genel olarak, negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Akçay, 2002; Mauro, 1995; Tanzi ve Davodi, 1997; Yapraklı, 2008; Anderson ve Marcouiller, 2000; Faruq, 2011; Knack ve Keefer, 1997). Dolayısıyla yolsuzluk düzeyinin yüksek olması ülkelerin ekonomik performansını olumsuz etkilemektedir. Ancak, Huynh ve Chavez (2009), çalışmasında kurumsal kalitenin göstergesi olan yolsuzluğun kontrolünün büyüme üzerinde anlamsız ya da önemsiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tornell (1997) ise mülkiyet haklarının uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliğinin ekonomik büyümenin temel gereksinimlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Ancak Aron (2000), bu değişkenler arasında kayda değer bir ilişki olmadığını savunmaktadır. Glaeser vd. (2004), genel olarak kurumsal değişkenlerin ekonomik büyümeye doğrudan etkisi bulunduğuna dair geniş çaplı bir kanıt olmadığı belirtmektedir. Kurumsal kalite ve ekonomik krizler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar da bulunmaktadır (Shimpalee ve Breuer, 2006; Du, 2010). Shimpalee ve Breuer (2006)'e göre, zayıf kurumsal yapının oluşmasına yol açan faktörler, ekonomik krizler için zemin oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, kurumsal kalite unsurları ve ekonomik büyüme arasında önemli bağlantı söz konusu olduğu yapılan çalışmaların birçoğunda görülmektedir. Kurumsal iktisat çatısı altındaki çalışmalar çerçevesinde, bazı kurumsal kalite faktörleri iktisadi büyüme üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkiye sahipken, bazı kurumsal göstergeler ile ilişki daha düşük düzeydedir. Kurumsal unsurlar ile büyüme arasında negatif bir ilişki tespit eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak, literatür çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kurumsal iktisadın giderek önem kazanması ile birlikte ekonomik özgürlük, mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü, politik yapı gibi kurumsal kaliteyi temsil eden çok sayıda unsur ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmaların giderek önem kazandığı görülmektedir. Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar belirli ülke grupları verileri ile panel veri analizi yapan çalışmaların yanı sıra zaman serisi analizleri ile bu ilişkiyi inceleyen çalışmalara rastlanmıştır. Artan vd. (2017), kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin kullanılan kurumsal gösterge ve ülke grubuna göre farklılaşmakla olduğunu belirtmişlerdir. İncelenen ülke gruplarına ve incelenen dönemlere göre kurumsal kalite unsurlarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin farklılık göstermesi sebebiyle kesin bir yargı bulunamamaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu çalışma İzmir Demokrasi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: HIZDEP.İİBF.-2303) tarafından desteklenmiştir.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D. (2003). Root Causes: A Historical Approach To Assessing The Role of Institutions in Economic Development. *Finance and Developments*, June, 27-30.
- Acemoğlu, D. & Robinson, J. (2008). The Role of Institutions in Growth and Development. *World Bank Working Paper* No: 10.
- Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*. 91 (5): 1369-1401.
- Afonso, Antonio & Furceri, D. (2008), Government Size Composition, Volatility and Economic Growth, *European Central Bank Working Paper Series* No: 849.
- Akçay, S. (2002). Corruption and Economic Growth: Across-National Study. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (1): 1-13.
- Aktan, C. C. & Yay, S. (2018). Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi Douglass C. North'un İktisat Bilimine Katkıları: Yeni İktisat Tarihi ve Kurumsal İktisat. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2): 62-82.
- Aktan, C. C. & Yay, S. (2019). *Kurallar ve Kurumlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alesina, A. & Perotti, R. (1996). Income Distribution, Political Stability and Investment. *European Economic Review*, 40 (6): 1203-1228.
- Alesina, A. & Wagner, A. (2003). Choosing and Reneging on Exchange Rate Regimes. *NBER Working Paper* No: 9809.
- Alexiou, C., Tsaliki, P., & Osman, H. (2014). Institutional Quality and Economic Growth: Empirical Evidence from the Sudanese Economy. *Economic Annals*, 9: 119-137.
- Ali, A. M. (2003). Institutional Differences of Sources of Growth Differences. *American Economic Journal*, 31 (4): 348-362.
- Anderson, J. E. & Marcouiller, D. (2000). Insecurity and the Pattern of Trade: An Empirical Investigation. *Review of NBER*, Working Paper No: 7000.
- Aron, J. (2000). Growth and Institutions: A Review of the Evidence. *The World Bank Research Observer*, 15 (1): 99-135.
- Artan, S., Hayaloğlu, P., & Demirel, S. K. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Kesimi Büyüklüğü, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5 (3): 1-9.
- Aytun, C., & Akın, C. S. (2014). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1): 89-100.
- Barro, R. J. (1996). Determinants of Economic Growth: A Cross-country Empirical Study. *NBER Working Paper* No: 5698.
- Bussiere, M. & Mulder, C. (1999). Political Instability and Economic Vulnerability. *IMF Working Paper* No: WP/99/46
- Campos, N. F. (2000). Context is Everything: Measuring Institutional Change in Transition Economies, *World Bank Policy Research*, Working Papers No: 2269.
- Chong, A. & Calderon C. (2000). Causality and Feedback between Institutional Measures and Economic Growth. *Economics & Politics*, 12 (1): 69-81.
- Du, J. (2010), Institutional Quality and Economic Crises. *The Review of Economics and Statistics*, 92 (1): 173-179.
- Faruq, H. A. (2011). How Institutions Affect Export Quality. *Economic Systems*, 35: 586-606.
- Figankaplan, T. (2017). Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 11 (1): 65-91.
- Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2004). Do Institutions Cause Growth?. *Journal of Economic Growth*, 9: 271-303.
- Hall, R. & Jones, C. (1998). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? *The Quarterly Journal of Economics*, 114 (1): 83-116.

- Hashim Osman, R., Alexiou, C., & Tsaliki, P. (2011). The Role of Institutions in Economic Development: Evidence from 27 Sub-Saharan African Countries. *International Journal of Social Economics*, 39 (1/2): 142-160.
- Huynh, K., P. & Chávez, D., T. (2009). Growth and Governance: A Nonparametric Analysis. *Journal of Comparative Economics*, 37 (1): 121-143.
- Keskin, İ., & Yıldırım, E. (2021). Kurumsal Kalite ve Dış Açıklık Ekonomik Büyüme Nasıl Etkiler? Sermaye ve İşgücü Maliyetleri Işığında Gelişmiş Ülkeler Üzerine Panel Veri Kanıtları. *Journal of Research in Economics*, 5 (2): 146-171.
- Kilishi, A. A., Mobolaji, H. I., Yaru, M. A., & Yakubu, A. T. (2013). Institutions and Economic Performance in Sub-Saharan Africa: A Dynamic Panel Data Analysis. *Journal of African Development*, 15(2): 91-119.
- Knack, S. & Keefer, P. (1995). Institutions And Economic Performance: CrossCountry Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics and Politics*, 7(3): 207-227.
- Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Pay off? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1251-1288.
- Kneller, R., Bleaney, M. & Gemmell, N., 1999. Fiscal Policy and Growth: Evidence from OECD Countries, *Journal of Public Economics*, 74:171-190.
- Martin, S. X., (1997). I Just Ran Two Million Regressions, *American Economic Review*, 87 (2): 178–183.
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110 (3), 681-712.
- Nawaz, S., Iqbal, N., & Khan, M. (2014). The Impact of Institutional Quality on Economic Growth: Panel Evidence. *The Pakistan Development Review*, 55 (1), 15-31.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press
- North, D. C. (1991). Institutions, *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1): 97- 112.
- North, D. C. (1995). Douglass C. North, in: W. Breit & R. W. Spencer (ed.), *Lives of the Laureates: Thirteen Nobel Economists*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 251-267.
- North D. C. (1997). *The Process of Economic Change*, UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Discussion Paper, 128.
- North, D. C. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press.
- North, D. C., (2010), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Rigobon, R. & Rodrik, D. (2004). Rule of Law, Democracy, Openness, and Income: Estimating the Interrelationships”. *National Bureau Economic Research, Working Paper No: 10750*.
- Rivera-Batiz , L. A. & Oliva, M. A. (2002). Political Institutions, Capital Flows, and Developing Country Growth: An Empirical Investigation, *Review of Development Economics*, 6, 248-262
- Rodrik, D. (1997). TFPG Controversies, Institutions, and Economic Performance in East Asia. *National Bureau Economic Research, Working Paper No: 5914*.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi, Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. N. Domaniç), Ankara: Efil Yayınevi.
- Shimpalee, P. & Breuer, J. (2006). Currency Crises and Institutions, *Journal of International Money and Finance*, 25 (1): 125-145.
- Sobhee, S. K. (2012). Quality of Institutions and Economic Growth in Developing Economies, *Electronic Journal*, November, SSRN, DOI:10.2139/ssrn.2176542.
- Şahin, D. (2018). MENA Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5 (1): 1-9.
- Tanzi, V. & Davoodi, H. (1997). Corruption, Public Investment and Growth. *IMF Working Paper No: 139*.
- Tornell, A. 1997. Economic Growth and Decline with Endogenous Rights, *Journal of Economic Growth*, 2: 219-250.

Ünsal, E. M. 2007. İktisadi Büyüme. Ankara: İmaj Kitabevi.

Yapraklı, S. (2008). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. Ege Akademik Bakış, 8(1): 301-317.

Pedestrian Behaviour on Different Streets in Tirana's Context, Albania

Klodjan Xhexhi*¹

Abstract: The aim of this paper is to make a comparison between different streets typology (with a distribution from center to suburb) specified in Tirana, taking into account the pedestrians' behavior on these streets. This paper will primarily focus on the following streets: "Myslym Shyri" street, "Bllok" area, "Kombinat" area, (an extension of Kavaja's Street), and also "Ana Komnena" street (former "Fusha e Aviacionit"). The pedestrian actions, likeness, dissatisfaction, walking distance while transferring to another zone, greenery effects on pedestrians, time spent, points of interest, level of frequency, pavement quality, the favorite time for walking, meeting points, benches usage, ambulant sellers, vegetation and greenery impact, water basins, public transport preference, and road signs are some of the topics to be addressed in this paper. Determination of these data will be made by employing a questionnaire and direct observation. The study should provide recommendations as guidance for municipalities and stakeholders to better understand the behavior of pedestrians in Tirana. The "Bllok" area and "Myslym Shyri" Street are the most frequented streets by pedestrians. "Myslym Shyri" street has a slight edge over the "Bllok" area and is populated by different categories of pedestrians involving children, youth, middle ages, and the elderly. Ana Komnena Street (former "Fusha e Aviacionit") is not lacking any urban components. Meanwhile, the pedestrians on Kombinati's street suffer a little bit more because of the traffic jam and vehicle pollution.

Keywords: street characteristics, pedestrian movement, street typology, pedestrian behavior.

¹**Address:** Polis University, Faculty of Research and Development, Tirana/Albania

*Corresponding author: klodjan_xhexhi@universitetipolis.edu.al

1. INTRODUCTION

It is crucial to pay close attention to every component of the streets, including similar-height buildings, fascinating facades, trees, windows that promote viewing, crossroads, beginnings, and endings, halting points, and areas for leisurely strolling. In order to effectively manage social interaction, it is crucial to understand how individuals actively utilize and change the physical environment rather than basically reacting to it. The behavior of pedestrians is largely impacted by culture, preference, and personality features as well as by environmental and situational variables. Walking as a physical exercise is influenced by environmental conditions (Beirlaire, & Robin, 2009).

It is significant to underline that every attractive street welcomes leisurely and secure strolling, particularly from automobiles. The most popular means of segregating and thereby protecting people from automobiles are sidewalks and curbs. They could be physically apart, but it is not a guarantee of safety or peace. A safe pedestrian area is created by trees. Separations are also made by a vehicle parking lane at the curb. Once begun, the spacing of trees along a street shouldn't be interrupted. It is extremely important to keep pedestrians and automobiles apart while also providing shade and aiding in the definition of a roadway. Typically, the conflict centers consist of the desire to prevent trees from blocking entry to a significant public or private structure. Many attractive streets are surrounded by trees, and these may play just as much of a role in defining a street as the buildings do (Allan B. Jacobs, 1995).

Great streets are well-defined. Streets may be categorized in two ways: vertically, which is determined by the height of the walls or trees that are lined in the street, and horizontally, which is determined by the length and distance between the defining elements (Allan B. Jacobs, 1995). Transparency on the street is a crucial problem. Typically, the roadway is made transparent by windows and doors. The maintenance component of the streets is also crucial. Since streets must begin and end someplace, their locations ought to be carefully planned. Doors may always be left open and welcoming.

Numerous elements such as fountains, gates, benches, kiosks, asphalt, lighting, signs, and canopies might be crucial to the effectiveness of the street. In terms of illumination, a streetlight that is positioned too high won't illuminate the immediate area surrounding it sufficiently. In order to better illuminate city streets, lowering the streetlight's height is one of the solutions. Special pavement can be quite expensive, and it rarely results in a noticeable improvement. The benches encourage our presence and assist in keeping people on the sidewalk. Generally, the finest streets are equipped

with benches. Great fountains, gates, pavement, or lighting alone are insufficient. An attractive street should mostly have expanding areas at the intersections, and of course, the great street seems to be accessible by public transportation. Of course, roadways need to consider variables like density, diversity, length, slope, and land use. Great streets exist in many shapes, sizes, and varieties (Allan B. Jacobs, 1995).

The chance of a physical accident, as well as the impression of the consequences of safety, comfort, and enjoyment of walking behavior, are key factors in pedestrian behavior. In the 1930s, Le Corbusier proposed his 'autostradas' as concrete ribbons woven through the canopies of skyscrapers, elevated above ordinary roadways and free of visitors and people for maximum motor speed. Modernism's physical manifestation, urban modernity, was all about speed and also the idea of limitless mobility (Norton, 2008). The young, the weak, the impoverished, and the marginalized are more likely than the wealthy and powerful to be injured by an automobile. Cultural variables, personal circumstances, preferences, and qualities, as well as environmental elements, all have a significant impact on walking. The potential of the environment to meet basic requirements, foster place connection, and foster a feeling of community are all highly significant primary factors and must be taken into account.

The majority of studies investigate elements like expansion pattern compactness, housing and employment density, accessibility, variety in land utilization, and architectural characteristics like shading setting, the aesthetic appeal of the local environment, neighboring shops, distance from shopping centers, and the availability of appealing stores and homes to determine the environmental matches of walking (Handy et al., 1998); (Ball et al., 2001); (Handy, & Clifton, 2001). According to some studies, users are more inclined to walk to districts that have dining outlets including cafés and restaurants, a range of stores, and local and retail purchasing options (Handy, & Clifton, 2001); (Montgomery, 1998); (Hass-Klau et al., 1999); (Brown et al., 2007).

According to some studies, a person's perception of their level of street safety can be affected by a variety of elements, including the preservation and overall condition of the environment, the design of the streets and spaces, various land uses, the environment's adjustments and adaptations, people's presence or absence, as well as the type of users. "Third places," including shops, bars, and eateries, were highlighted in research on city streets as crucial components of daytime security and monitoring. According to several additional researchers (Perkins et al., 1993); (Jacobs, 1961), people reported that streets with businesses and other nonresidential properties on them were safer.

Just the psychological and environmental influences of the surroundings can provide pedestrian comfort. Outdoor activities need favorable microclimatic conditions, which include temperature, sunshine, shade, and wind (Bosselmann et al., 1984). Protection from the sun, wind, and rain offer an environment that is physiologically acceptable.

According to Xhexhi (2023) some of the most classical examples of Greek cities, using the typical east-west axes, Islamic cities with the prevalence of the narrow streets and north-south axis dominant in Roman cities, are designed to benefit from the use of the winds. Besides geography, climatic change has an impact on urban density, directions, the street network, as well as their shape. On the other hand, trees are a part of the vegetation that contributes to a strong sense of attachment to certain locations. The utilization of trees ensures diversity and prevents monotony. They are essential in shaping the microclimates that affect a certain area's thermal comfort. The incorporation of green areas in urban life, pollution reduction, alternative modes of transportation, the presence of vegetation, greater vertical and horizontal urban corridors, and the presence of vegetation are also important factors that enhance the quality of life of the residents (Xhexhi, 2023).

According to another questionnaire conducted within a neighborhood in the city of Tirana, it is revealed that the residents are also concerned about noise and air pollution, regardless of the fact that the level of nostalgia and place attachment for the inner neighborhood is very high (Xhexhi, 2023).

2. METHODOLOGY

The approach consists of direct investigation, direct observation, and direct contact with the pedestrians. The questionnaire has been created in a manner that makes it simple for users to get as much data as possible. There are three methods followed to inquire about pedestrians:

1. Direct confrontation (with the pedestrians)
2. Indirect confrontation (the questionnaires were left in a bar (nearby this road) and the clients respond to them).
3. Memory confrontation (pedestrian memory analysis)

All the responses were collected, digitalized, and analyzed. Each question will be compared for each street, creating different graphs, tables, and findings.

2.1. Location of the streets and areas

The main scope of this survey is to make a comparison between these streets in order to become acquainted with the most frequented street, and of course to show evidence of the deficiencies and the benefits of these roads.

A total of 18 questions were answered. There were collected 28 responses for the "Bllok" area, 25 responses for "Myslym Shyri" street, 27 responses for the "Kombinati" Area, and 23 responses for the "Fusha e Aviacionit" area.

Figure 1. Location of the streets (Source: Google Earth; author's elaboration)

Figure 2. "Kombinat" area, (extension of Kavaja street), by night and by day (source: Xhexhi, K)

Figure 3. "Myslym Shyri" Street in the morning (source: Xhexhi, K)

Figure 4. "Blllok" area in the morning (source: Xhexhi, K)

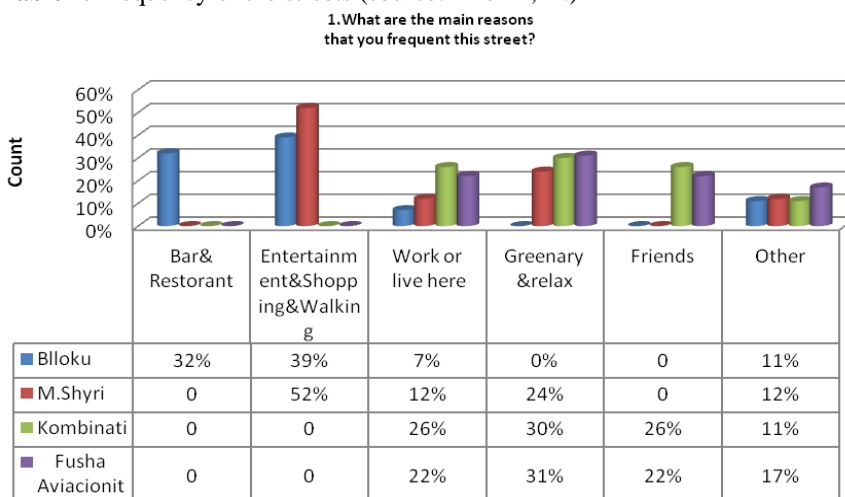

Figure 5. "Ana Komnena" street (former "Fusha e Aviacionit") in the morning and in the afternoon (source: Xhexhi, K)

3. RESULTS OF THE QUESTIONNAIRE

The results of each question are analyzed in the next graphs.

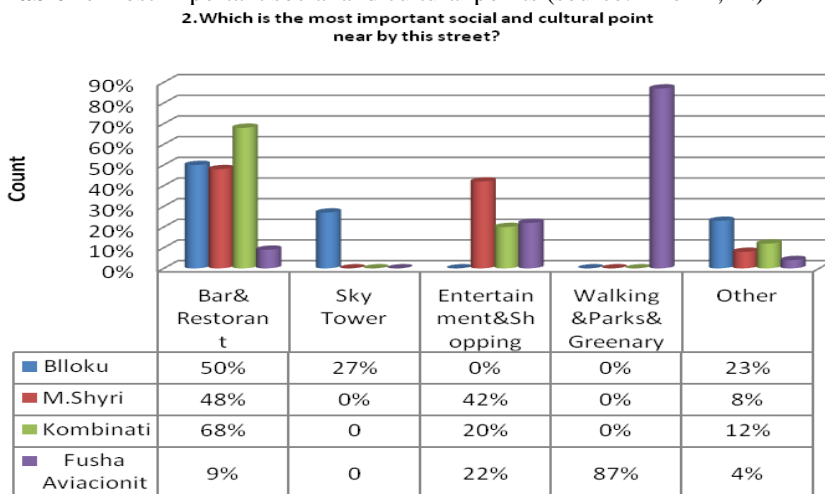
Table 1. Frequency of the streets (source: Xhexhi, K.)

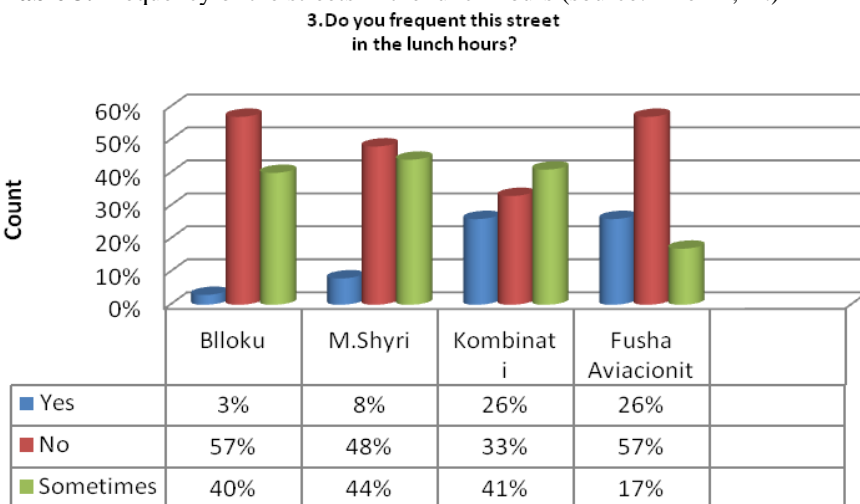
The main reasons for the level of frequency of the first two streets category are entertainment, shopping, and walking mostly in the “Bllok” area and in “Myslym Shyri” street. For the other ones, the most popular choices are greenery and relaxation, work, and friends. According to Table No. 1, the first two streets are the most preferred by pedestrians in terms of entertainment.

Table 2. Most important social and cultural points (source: Xhexhi, K.)

It is observed that the most specific social and cultural points of interest for pedestrians on all these streets are bars and restaurants. The second place belongs to entertainment and shopping. It is rather interesting to observe that in the “Bllok” area the Sky Tower is the most interesting point of contact, meanwhile in Ana Komnena Street (Fusha e Aviacionit) is the new pedestrian area recently build as seen in Table no.2. Considering the large extent of this pedestrian area (promenade), the users prefer to walk in order to take advantage of the park and green spaces.

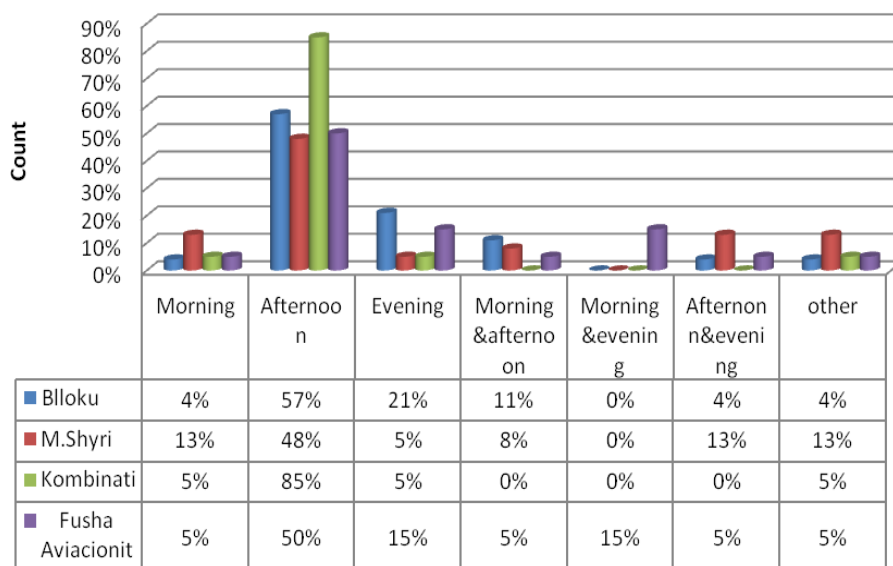
Table 3. Frequency of the streets in the lunch hours (source: Xhexhi, K.)

The level of frequency of the lunch hours in all the streets dropdown. The “Bllok” area and the “Ana Komnena” (Fusha e Aviacionit) street have a higher percentage of non-attendance during lunch hours. Meanwhile, the higher value of the attendance is in “Kombinati’s” street as seen in Table no.3.

Table 4. The favorite time for walking (source: Xhexhi, K.)

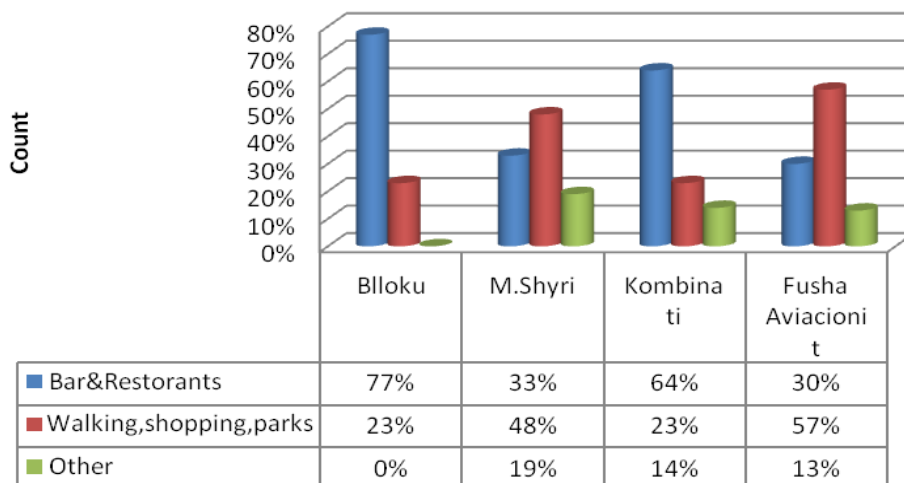
4. When you prefer to walk in this street?

The results of the above table are pretty clear. The majority of the pedestrians interviewed prefer to walk in this street in the afternoon and some of them in the evening. Pedestrians do not like to walk in the “Kombinati” area in the morning they prefer mostly in the afternoon as seen in Table no.4.

Table 5. Leisure time spent in the afternoon (source: Xhexhi, K.)

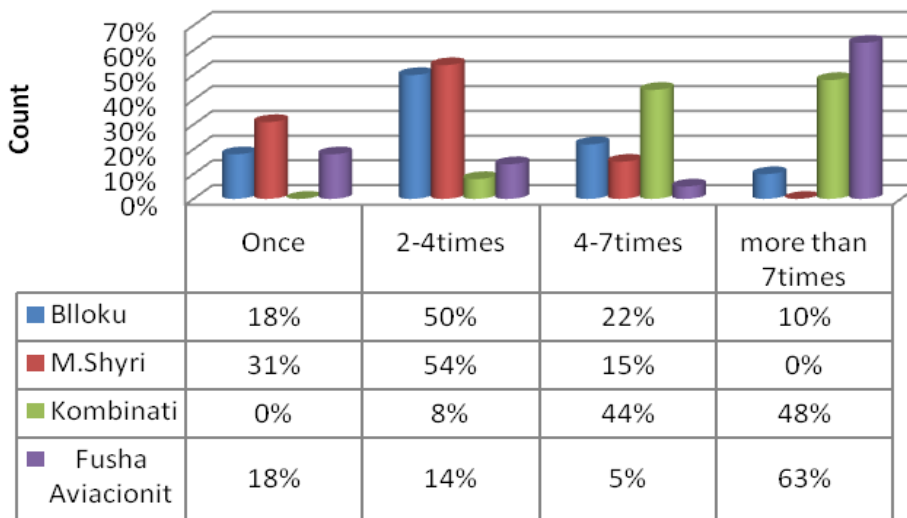
5. Where do you like to spend your time in afternoon?

The majority of pedestrians like to spend time frequenting bars and restaurants. “Ana Komnena” (Fusha e Aviacionit) is the exception. The majority of the pedestrians on this street like to walk on the new pedestrian route. Meanwhile “Myslym Shyri” street has the second biggest value on walking, shopping, and parks as seen in Table no.5.

Table 6. Frequency during a week (source: Xhexhi, K.)

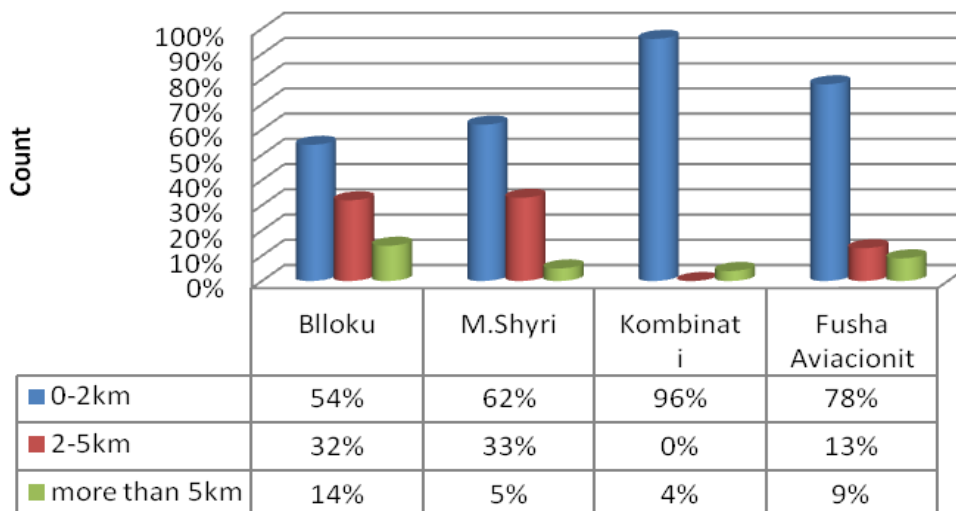
6.How many times a week, you walk in this street?

The higher percentage for this question goes in favor of the “Ana Komnena” (Fusha e Aviacionit) and “Kombinati” streets. The second place goes to “Bllok” and “Myslym Shyri” streets. According to the observations, it is clearly defined that the suburban pedestrians frequent mostly the streets near their homes, and a minimum of twice a week the inner city streets like “Bllok” area or “Myslym Shyri” street as seen in Table no.6.

Table 7. Distance from the street (source: Xhexhi, K.)

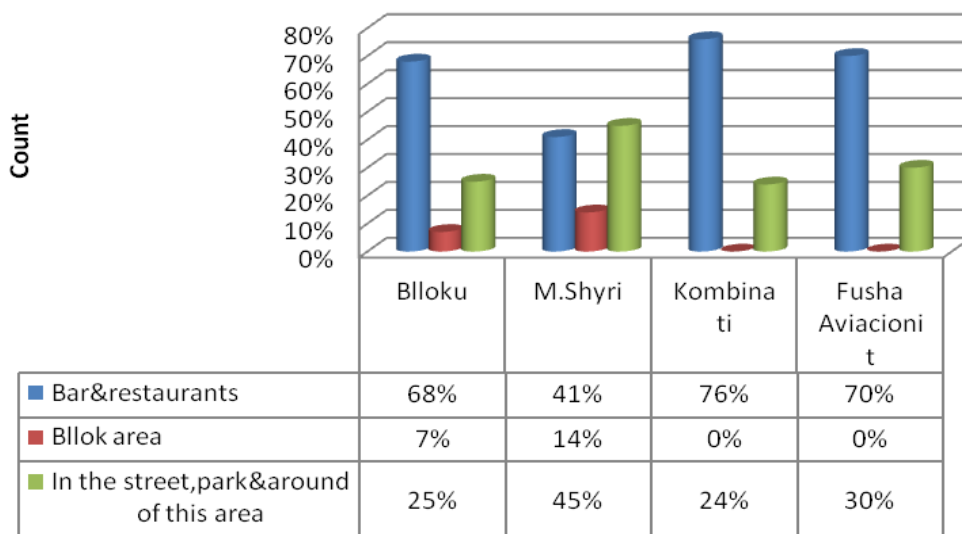
7.How far away is your home from this street?

It is observed that the higher values go in favor of the shorter distances, a maximum of 2km for all the streets. In the “Kombinati” area and the “Ana Komnena’s” (Fusha e Aviacionit) pedestrians are more attached to the place they live meanwhile the values in the other two streets are smaller. The distance is a key factor for the level of the frequency of the street. Suburban pedestrians do not prefer to frequent these streets as a consequence of the long-distance as seen in Table no.7.

Table 8. Meeting point (source: Xhexhi, K.)

8. Where do you meet your friends?

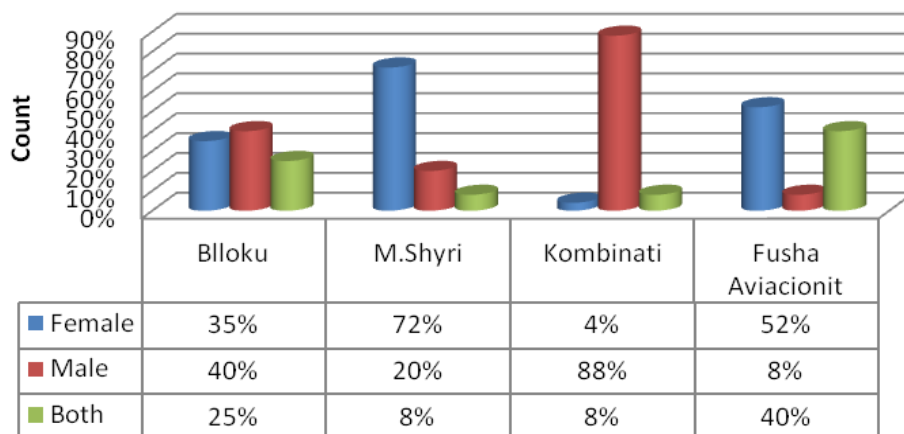

Mostly the pedestrians meet their friends in suitable bars and restaurants on the appropriate streets. This logic is applied to the four streets. The second place goes to the parks around the appropriate area as seen in Table No. 8.

Table 9. Gender frequency (source: Xhexhi, K.)

9. Who do you think frequent more this street?

a. Female b. Male

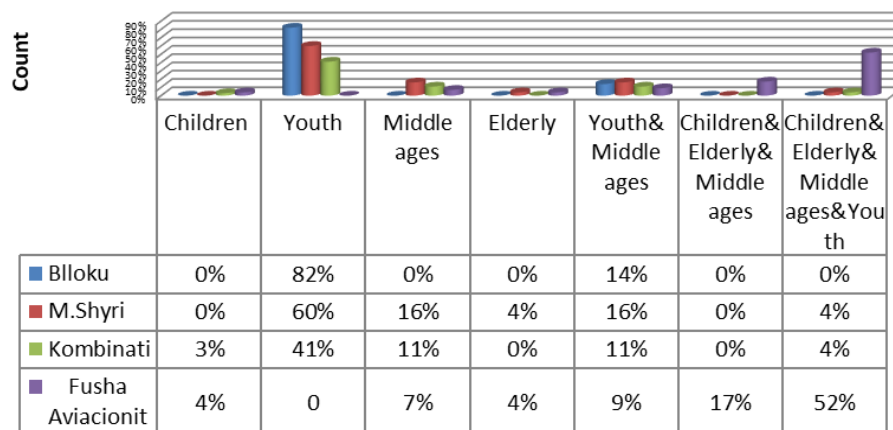

There are relatively different points of view related to the above question. The first place in “Kombinati’s” street goes to the males. Meanwhile in “Myslym Shyri” street and in “Fusha Aviacionit” street the first place goes to the female. The “Bllok” area is relatively compact. According to the observation it was emphasized that males respond to this question by supporting their gender and the same reasoning is also valid for the females too. Furthermore, in “Kombinati” street is clearly visible that the majority of the interviewed pedestrians are male as seen in Table no.9.

Table 10. Frequency by age (source: Xhexhi, K.)

10. Who do you think like more to frequent this street?

- a. Children
- b. Youth
- c. Middle ages
- d. Elderly

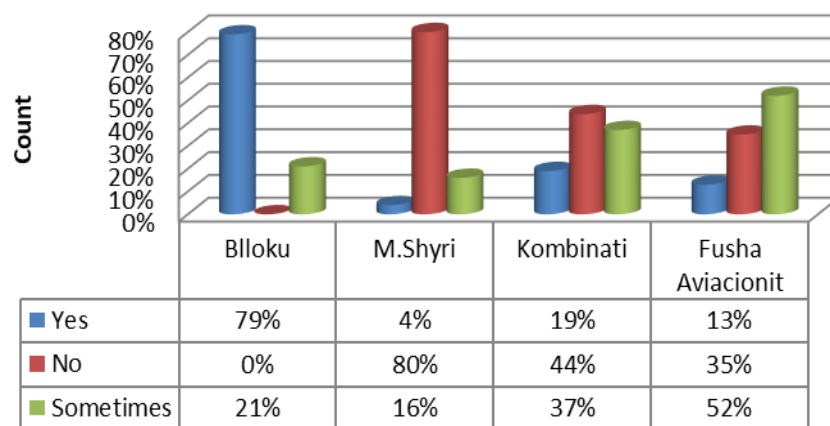

It is observed that the power of the youth is concentrated in the “Bllok” area. Meanwhile, it is observed that approximately no one considered an important or powerful group the children and the elderly in these streets as seen in Table no.10. According to the responses these categories are unfortunately neglected.

Table 11. Benches usage (source: Xhexhi, K.)

11. Do you use benches if they exist in this street?

- a. Yes
- b. No
- c. Sometimes

There are different points of view related to the above question between the “Bllok” area and “Myslym Shyri” street. These two areas are relatively close to each other but according to the questionnaire, their responses are different. It is noticed that the average age of the pedestrian interviewed is relatively young. The young generation in the “Bllok” area enjoys sitting down, watching, and experiencing a lot, meanwhile, in the “Myslym Shyri” street they just pass through. This is due to the character of the area. The lack of benches in these two areas is evident. The will of the pedestrian is to use them if they exist. Meanwhile, the pedestrians of the suburban areas do prefer sometimes to use benches as seen in Table no.11. The benches in these areas are a common component. The need for benches in the “Bllok” area and “Myslym Shyri” street is necessary in order to revitalize these areas even more.

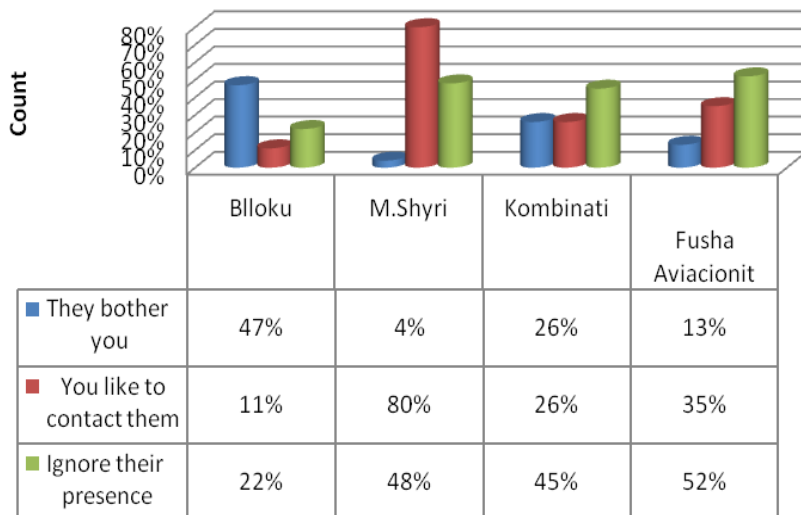
Table 12. Ambulant sellers (source: Xhexhi, K.)

12.What do you think about ambulant sellers?

a.They bother you

b.You like to contact them

c.Ignore their presence

There are a lot of imbalanced values in the above table. The most powerful one is the likeness of the pedestrians to contact the ambulant sellers in “Myslym Shyri” street. According to the observations such responses are related to the commercial character of the street. The pedestrians are prepared for such an impact. Meanwhile, the “Bllok” area is a different story because of the different characters of the street.

In “Kombinati” and “Fusha e Aviacionit” streets the pedestrians prefer mostly to ignore the presence of the ambulant sellers as seen in Table no.12.

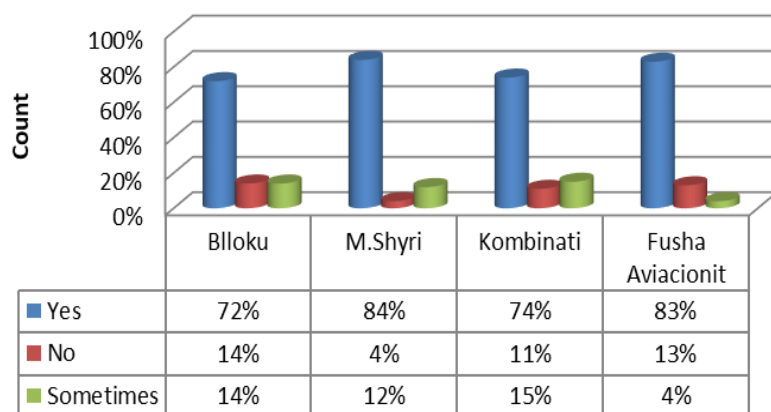
Table 13. Pavement quality (source: Xhexhi, K.)

13.Are you concern about the quality of the pavement?

a.Yes

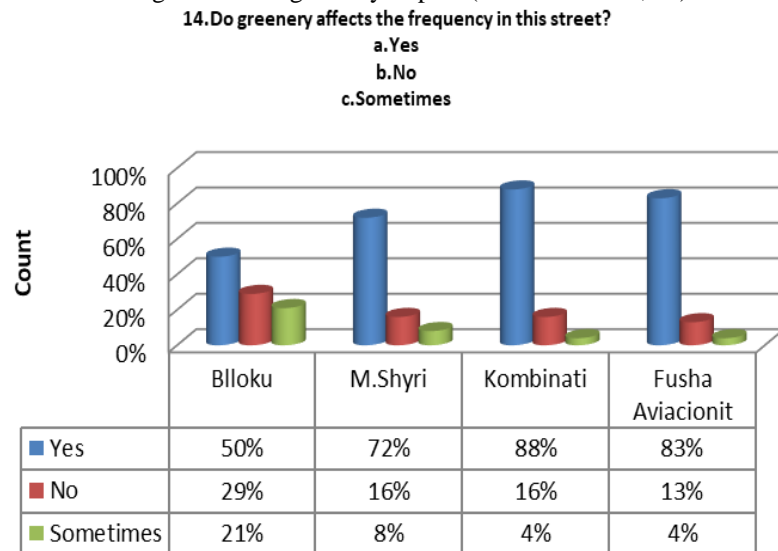
b.No

c.Sometimes

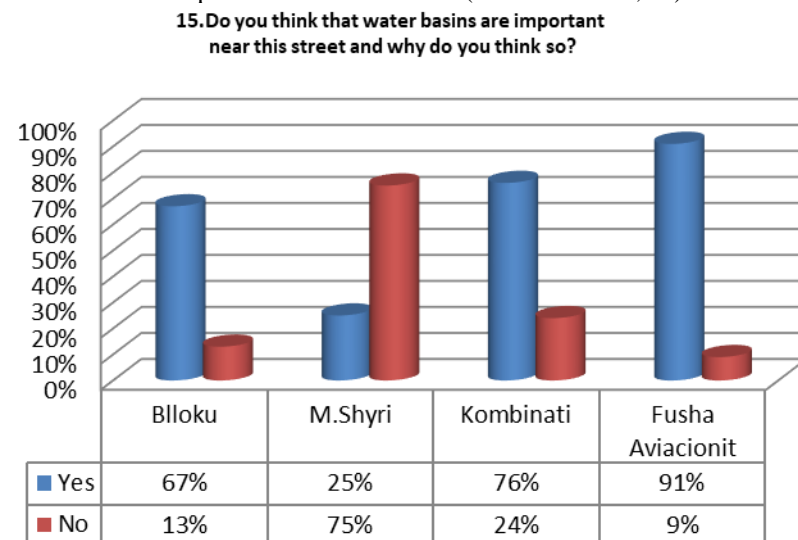
The responses to the above question are clearly understandable. The pedestrians in all the areas are very sensitive and have a lot of concern about the quality of the pavement as seen in Table no. 13.

Table 14. Vegetation and greenery impact (source: Xhexhi, K.)

Approximately the same responses are archived also for the vegetation and greenery impact in all the areas. They do consider that the vegetation is important during the frequency of the street. The pedestrians in the "Bllok" area are not so convinced of the impact of the green spaces in the frequency of this area. They consider also other parameters as seen in Table No. 14.

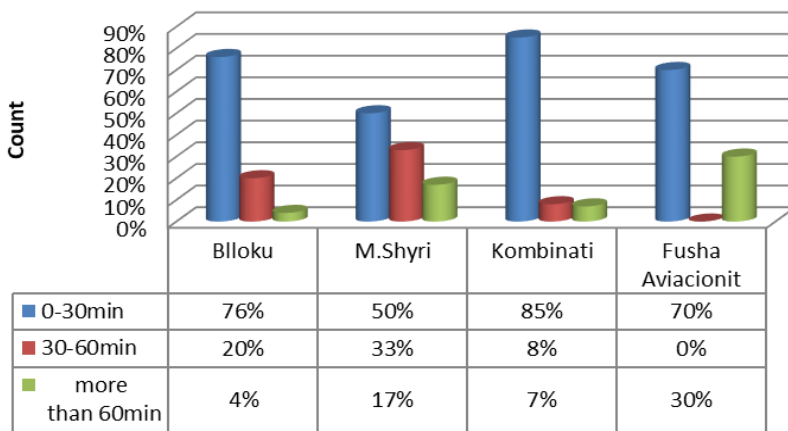
Table 15. The importance of water basins (source: Xhexhi, K.)

The responses are mostly related to the creation of the microclimate on the streets because of the water basins. Because of the density of high vegetation, and shade provided on "Myslym Shyri" Street, pedestrians do not consider water basins to be essential in this area. Meanwhile, the lack of such commodities for the rest of the streets is associated with the need for water basins as seen in Table No. 15.

Table 16. Walking distance calculation (source: Xhexhi, K.)

16.Can you calculate the walking distance?

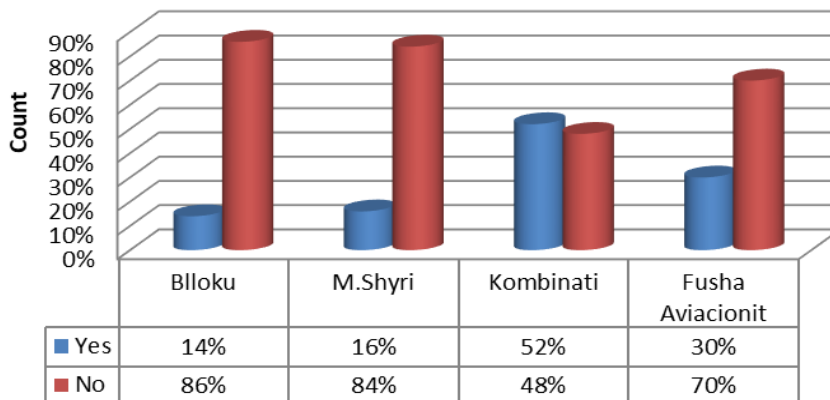

The majority of pedestrians do not frequent these streets for an extended period of time. They relatively just pass through these areas. “Myslym Shyri” is the most frequented street considering the time period together with “Fusha e Aviacionit” street as seen in Table no.16.

Table 17. Public transport preference (source: Xhexhi, K.)

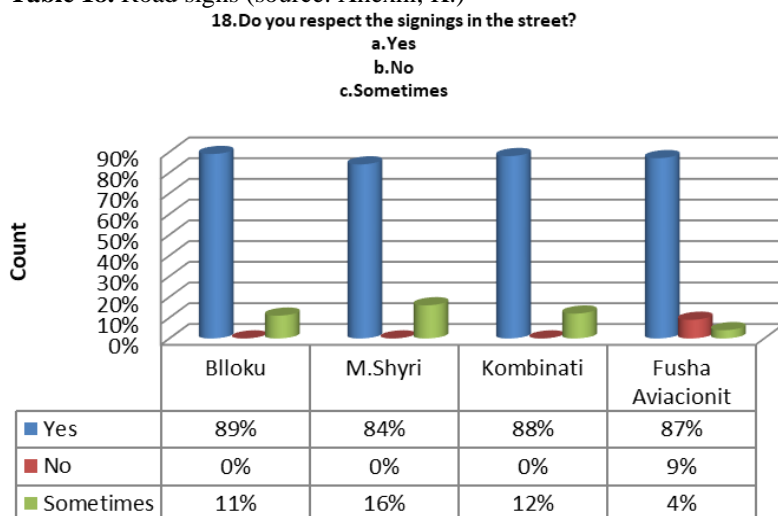
17.Do you prefer public transport in this street?

a.Yes
b.No

According to the above table, the base response is no, except for “Kombinati’s” street. The large distance from the center is the answer to this problem. Public transport is necessary for the community in order to get to the center of the city, as an interconnection point. The necessity for public transportation is not as significant on the remaining streets. The pedestrians believe this one will be confusing for them, due to traffic jams and vehicle pollution as seen in Table No. 17.

Table 18. Road signs (source: Xhexhi, K.)

According to the above table, the majority of the pedestrians respect the signings in the streets but according to the direct observation, the responses do not match. It has been noted that pedestrian traffic on these streets may occasionally be chaotic disobeying traffic signs.

4. DISCUSSION AND FUTURE WORK

Due to various projects and numerous constructions, the city of Tirana is presently experiencing a reality that is changing every day. The city continues to place a high priority on building new roads as well as maintaining and repairing those that are already operating for both motor cars and pedestrians. The challenge of today's city is also the creation of roads that should serve the community in the best possible way by integrating all the aforementioned necessary urban components in order to enhance the quality of life of the residents. The study should provide recommendations as guidance for municipalities and stakeholders to better understand the behavior of pedestrians in Tirana. The future work of the study will focus more on the construction materials, the role of the vegetation, and the orientation of these roads as well as the focal points of interest located in them.

5. CONCLUSIONS

Pedestrians circulate along all the streets mentioned above. There is a tendency that the majority of the suburban pedestrians to frequent the central area ("Bllok" area, "Myslym Shyri" street) a minimum twice a week. The reverse situation happens very rarely and it happens just for any particular reason. "Bllok" area and "Myslym Shyri" street are the most frequented streets by pedestrians. "Myslym Shyri" street has a slight edge over the "Bllok" area, getting populated by different categories of pedestrians involving children, youth, middle ages, and the elderly. The lack of some urban components such as benches in these areas by adding them, will help to improve the quality of life of the pedestrians. However, such components do not exist in isolation. According to the observations, there are some missing parts of water basins and some minimal resting areas (small parks) mostly for the majority of the streets. The quality of life will be improved much more if such elements will be implemented along these streets.

"Ana Komnena's" Street (Fusha e Aviacionit) is relatively a new walking path and does not lack any of the urban components (regardless of the fact that the water basins need to be fixed). For that reason, this promenade is too much frequented not just by the pedestrians nearby but also from the vicinity areas.

"Kombinati's" street being part of the national street that passes through this area is relatively psychologically damaged. Pedestrians like passing through this street but also, they are all aware because of the traffic jam and vehicle pollution. According to them, this street is not the best place to raise healthy children. The other urban components are not absent in this street, giving it a constantly balanced appearance.

Acknowledgements / Teşekkür

none

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

N/A

Peer-review / Akran Değerlendirmesi

Externally peer-reviewed.

Author Contributions / Yazar Katkıları

Conceptualization: Xhexhi, K.; Investigation: Xhexhi, K.; Material and Methodology: Xhexhi, K.; Supervision: Xhexhi, K.; Visualization: Xhexhi, K.; Writing-Original Draft: Xhexhi, K.; Writing-review & Editing: Xhexhi, K.; Other: The author has read and agreed to the published version of the manuscript.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding / Finansal Destek

The authors declared that this study has received no financial support.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Beirlaire, M., Robin, T. (2009). Pedestrian Choices. Book chapter. Emerald Group Publishing. ISBN 978-1848557505.
- Allan B. Jacobs. (1995). "Great Street" Cambridge, MA: MIT Press.
- Norton, P. D. (2008). Fighting Traffic: The Dawn of the Motor Age in The American City (Cambridge, MA: MIT Press).
- Handy, S., Clifton, K.J. and Fisher, J., (1998). The effectiveness of land use policies as a strategy for reducing automobile dependence: a study of Austin neighborhoods. Austin, TX: Center for Transportation Research, Southwest Region University Transportation Center.
- Ball, K. et al., (2001). Perceived environmental aesthetics and convenience and company are associated with walking for exercise among Australian adults. Preventive Medicine, 33, 434–440.
- Handy, S. and Clifton, K.J., (2001). Local shopping as a strategy for reducing automobile travel. Transportation, 28, 317–346.
- Montgomery, J., (1998). Making a city urbanity, vitality, and urban design. Journal of Urban Design, 3, 93–116.
- Hass-Klau, C. et al., (1999). Streets as living space: helping public spaces play their proper role. London: ETP/Landor.
- Brown, B. et al., (2007). Walkable route perceptions and physical features: converging evidence for en route walking experience. Environment and Behavior, 39, 43–61.
- Perkins, D. et al., (1993). The physical environment of street crime: defensible space, territoriality, and incivilities. Journal of Environmental Psychology, 13, 29–49.
- Jacobs, J., (1961). The death and life of great American cities. New York, NY: Vintage.
- Oldenburg, R., (1981). The great good place. Berkeley, CA: University of California Press.
- Bosselmann, P. et al., (1984). Sun, wind and comfort: a study of open spaces and sidewalks in four downtown areas. Berkeley, CA: Institute of Urban and Regional Development, College of Environmental Design, University of California.
- Xhexhi, K. (2023). Ecovillages and Ecocities. Bioclimatic Applications from Tirana, Albania. Urban Book Series, Publisher: Springer Cham; ISBN 978-3-031-20959-8; <https://doi.org/10.1007/978-3-031-20959-8>.
- Xhexhi, K. (2023). Climate Parameters, Heat Islands, and the Role of Vegetation in the City. In: Ecovillages and Ecocities. The Urban Book Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20959-8_6.
- Xhexhi, K. (2023). Social Impact in a Specific Neighborhood in Tirana, Albania. In: Ecovillages and Ecocities. The Urban Book Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20959-8_4.

Mathematics and Science Teacher Candidates' Perceptions of Problem Solving Skills

Çiğdem Arslan * ¹, Dilek Zeren Özer ¹, Burcu Karaduman ¹

Abstract: A problem can be defined as a situation in which a person cannot immediately see a solution for what to do when faced. On the other hand, problem solving is a process of producing strategies, applying and finalizing them in the face of this unknown situation. From the first moment in the world to the last, a person is faced with numerous problems. Advanced problem-solving skills are needed to overcome all of these. Especially in the past years, the worldwide pandemic has increased this requirement of problem solving skills even more. Considering the importance of problem solving skills and its place among 21st century skills, the aim of this study is to reveal the perceptions of mathematics and science teacher candidates about problem solving skills. The research was carried out with mathematics and science teacher candidates from freshman, sophomore, junior and senior years of a university located in the west of Turkey in the 2022-2023 academic year. This study was conducted in the survey model. "Personal Information Form" prepared by the researchers and "Problem Solving Inventory" developed by Heppner and Peterson (1982) and adapted into Turkish by Taylan (1990) were used as data collection tools. It was focused on whether the teacher candidates' perceptions of problem solving differ according to their grade levels and departments. As a result of the research, when the problem solving skill perception scores of the pre-service teachers were examined throughout the sample, no significant difference was observed on the basis of gender, grade level and program.

Keywords: Mathematics teacher candidate, problem solving skills, science teacher candidate, 21st century skills,

¹Address: Bursa Uludağ University, Faculty of Education, Bursa/Türkiye

*Corresponding author: arslanc@uludag.edu.tr

1. GİRİŞ

Teknoloji, 21. yüzyılın iş dünyası ve günlük yaşamında köklü değişikliklere neden olmuştur, ancak pek çok eğitim sistemi hâlâ 20. yüzyılın başındaki gibi işlemektedir. Günümüzün iş ve sosyal uygulamaları, insanları karmaşık problemleri çözmeye, yeni fikirler oluşturmaya ve paylaşmaya yönlendirirken, geleneksel öğretim ve değerlendirme yöntemleri, öğrencileri gerçekleri hatırlamaya, bireysel olarak çalışmaya veya önceden formüle edilmiş sorulara dar bir çerçevede cevap verme konusunda teşvik etmektedir. Genellikle öğrencilerin sınıf derslerinin sınırları içinde kalmasına ve okul çalışmalarının yalnızca öğretmenle paylaşılır ve sadece öğretmen tarafından değerlendirilir olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, eğitim alanında küresel çapta önemli reformlara ihtiyaç duyulmuştur (Griffin, Care ve McGaw, 2012). Bu reform hareketinin etkisiyle öğretmen, akademisyen ve iş dünyası liderlerinin katılımıyla 21.Yüzyıl Becerileri Ortaklığı (P21) oluşturulmuştur. P21'in amacı 21. yüzyıl becerilerini ve öğrencilerin bu becerilere uygun şekilde sahip olması gereken akademik bilgiyle birleştirerek onların yaşam boyu öğrenmesine katkıda bulunacak kalıcı öğrenmeyi sağlamaktır (P21, 2019).

Bilgi, medya ve teknoloji becerileri, yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilik becerileri olmak üzere üç ana kısma ayrılmakta olan 21. Yüzyıl becerilerinin amacı girişimci, etik değerlere sahip, eleştirel düşünebilen, keşfetme merakı olan, teknolojiyi kullanabilen, iletişimci ve hayat boyu öğrenen bireyler yetiştirmektir (Trilling ve Fadel, 2009). 21. yüzyıl becerileri temelinde literatüre bakıldığında öncelikle birinci ana başlık olan öğrenme ve yenilenme becerileri başlığı altında yaratıcı düşünme, iletişim ve iş birliği, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri yer almaktadır. Bu başlık altında bulunan problem çözme becerisi problem kavramını tanımlamayı gerektirir. Buna göre problem kavramı çok geniş, kapsamlı ve sınırlarının çizilmesi oldukça güç bir kavramdır ve farklı açılardan farklı tanımları bulunmaktadır. Bu tanımların ortak noktaları ise bireyin bir amaca ulaşmak istemesi, engellerle karşılaşılması veya bireyde rahatsızlığa sebep olma gibi özelliklerdir.

Problemler farklı kararlar alırken, zor bir görevi yerine getirirken, bazen bir arkadaş veya eş ile anlaşma veya seçme durumunda, bazen istenmeyen duruma hayır diyebilme, bazen bütçe düzenlemesinde, bazen bir rahatsızlıkla mücadelede gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Okul ortamlarında karşılaşılabilen problemlerde benzerlik göstermektedir.

Öğretmenlerin iş arkadaşları ile, idarecileri ile, velileri ve öğrencileri ile zaman zaman problemleri ortaya çıkabilmekte, ayrıca öğrencilerinin yaşadığı birçok problem ile de ilgilenmek, yol göstermek ve destek olmak durumunda kalabilmektedirler. Kişi ne yapacağına dair bir çözümü hemen göremiyor ise bu durum onun için problemdir ve bu bilinmez durum karşısından stratejiler üretebilmeli, bunları uygulayabilmeli ve sonuçlandırabilmelidir. Böylelikle problemler çözüme kavuşabilir.

Eğitim sisteminde başrolde yer alacak olan öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin incelenmesi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır (Alcı, Erden ve Baykal, 2010; Alver, 2013; Çınar, Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2009; Erdem ve Yazıcıoğlu, 2015; Katkat, 2003; Kolayış ve Turan, 2018; Ocak, ve Eğmir, 2014; Temel, 2015) ve yapılmaya devam edilmektedir. Dünyadaki hızlı gelişim ve değişimin yansımalarını görmek için daha önce yapılmış olan çalışmalar aralıklarla tekrar edilerek güncellenmelidir. Mevcut çalışma dünya genelinde yaşanan Covid 19 pandemi süreci sonrasında öğretmen adaylarının bir kez daha problem çözme beceri algılarını ortaya koymak, pandemi öncesi çalışmalar ile karşılaştırarak bu sürecin etkilerini görmek açısından diğer çalışmalardan farklı görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın amacı “Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine yönelik algıları cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri program değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada öğretmen adaylarının algıladıkları problem çözme beceri düzeylerini herhangi bir müdahale söz konusu olmadan belirlemek amaçlandığından tarama deseni tercih edilmiştir.

2.1. Çalışma grubu

Araştırmada amaçlı çalışma gruplarından, uygun durum çalışma grubu tercih edilmiştir. Uygun durum çalışma grubu üzerinde kolaylıkla çalışma yapılabilir, araştırmacının kolayca ulaşabileceği grupların tercih edilmesidir (Sönmez ve Alacapınar, 2019). Araştırma, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin batısında yer alan bir üniversitenin birinci, ikinci, üçüncü ve son sınıflarında öğrenim gören matematik ve fen bilgisi öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 261 kadın 53 erkek olmak üzere toplam 314 öğretmen adayı katılmıştır. Öğretmen adaylarının cinsiyet, öğrenim gördükleri program ve sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Grubuna Demografik Özellikler

Değişken		n (fen)	n (mat)	n (toplam)	% n (toplam)
Cinsiyet	Kız	145	116	261	83,12
	Erkek	28	25	53	16,88
	Toplam	173	141	314	100
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	47	36	83	26,43
	2.Sınıf	30	37	67	21,34
	3.Sınıf	59	36	95	30,25
	4.Sınıf	37	32	69	21,97
	Toplam	173	141	314	100

2.2. Veri toplama aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve Heppner ve Petersen (1982) tarafından geliştirilen Türkçe’ye Taylan (1990) tarafından uyarlanmış, Problem Çözme Ölçeği kullanılmıştır. Problem çözme becerisine yönelik algı ölçeği insanların kişisel ve günlük hayattaki problemlerine ilişkin nasıl tepkide bulunduğunu ve nasıl davrandığını betimleyen 35 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi dereceleme ölçeğinden oluşan ölçekten alınabilecek puan ranji, 32-192’dir. Elde edilen düşük puanlar yüksek problem çözme becerilerini, yüksek puanlar ise zayıf problem çözme becerilerini gösterir. Puanlamada düşük puanlar problemleri çözmede etkililiği, yüksek puanlar ise problemler karşısında etkili çözümler bulamamayı göstermektedir (Taylan, 1990). Aynı çalışmada ölçeğin problem çözme yeterliğine güveni, yaklaşma-kaçınma ve kişisel kontrol olmak üzere üç alt boyuttan oluştuğu belirtilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmen adaylarının problem çözme becerisine yönelik algılarının cinsiyete, sınıf seviyelerine ve bölümlere göre farklılık gösterip göstermediği üzerinde durulmuştur. Ölçme aracı için gerekli etik kurul izinleri alınmış olup anketi katılımcıların gönüllülük esasına göre doldurmaları istenilmiştir. Katılımcılardan kimlik bilgilerini vermeleri zorunlu tutulmamıştır. Anketin doldurulma süresi 10-15 dakika arasında değişmiştir. Veri toplama araçlarında elde edilen

verilerin işlenmesi ve yorumlanmasında IBM SPSS 28 programı kullanılmıştır. Araştırma sorularının yanıtlanmasına geçilmeden önce parametrik testlerin kullanılabilmesi için gerekli olan normal dağılım varsayımı kontrol edilmiştir. Normal dağılıma uyduğu tespit edilen veriler için ilişkisiz örneklemelerde t-testi ve ANOVA analizleri yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi %95 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının problem çözme becerisine yönelik algılarının cinsiyete, sınıf seviyelerine ve bölümlere göre farklılık gösterip göstermediği ilişkin elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur. Tablo 2’de öğretmen adaylarının öğretmenlik programları ve sınıf düzeylerine göre problem çözme beceri algılarına ait toplam puanları sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma grubunun problem çözme becerilerine yönelik algılarının puanları

Program	Sınıf	Ortalama	n
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	1.Sınıf	72.72	36
	2.Sınıf	71.26	37
	3.Sınıf	73.33	36
	4.Sınıf	66.14	32
Fen Bilgisi Öğretmenliği	1.Sınıf	88.59	47
	2.Sınıf	99.80	30
	3.Sınıf	84.53	59
	4.Sınıf	78.54	37
Toplam		79.36	314

Tablo 2 incelendiğinde her iki programda ortak olan bulgu son sınıf öğretmen adaylarının problem çözmeye yönelik algılarının diğer sınıf düzeylerinden yüksek olduğudur. Genel ortalama puanlara ek olarak ölçeğin alt boyutlarına göre madde bazında ortalamalar hesaplanmıştır. Tablo 3’de problem çözme yeterliğine güven alt boyutuna ait detaylı puanlar yer almaktadır.

Tablo 3. Problem çözme yeterliğine güven alt boyutuna ait madde puanları

Madde Ortalamaları										
Maddeler/Problem Çözme Yeterliğine Güven	Öğrenim Görülen Lisans Programı									
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği					Fen Bilgisi Öğretmenliği				
	Sınıf Düzeyi					Sınıf Düzeyi				
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total
5. Sorunlarımı çözme konusunda genellikle yaratıcı ve etkili çözümler üretebilirim.	1,94	1,89	2,33	2,09	2,06	2,32	2,37	2,39	2,11	2,31
10. Başlangıçta çözümünü fark etmesem de sorunlarımın çoğunu çözme yeteneğim vardır.	2,19	2,43	2,17	2,38	2,29	2,38	2,37	2,34	2,08	2,30
11. Karşılaştığım sorunların çoğu, çözebileceğimden daha zor ve karmaşıktır.	3,22	3,27	3,11	2,84	3,12	3,51	3,90	3,44	3,43	3,54
12. Genellikle kendimle ilgili kararları verebilirim ve bu kararlardan hoşnut olurum.	2,17	2,05	2,00	2,06	2,07	2,23	1,90	2,44	2,00	2,20
19. Bir sorunumu çözmek üzere plan yaparken o planı yürütebileceğime inanırım.	2,39	2,84	2,64	2,63	2,62	2,79	2,77	2,68	2,51	2,69
23. Yeterince zamanım olur ve çaba gösterirsem karşılaştığım sorunların çoğunu çözebileceğime inanıyorum.	2,44	2,00	2,11	1,97	2,13	2,23	2,27	2,32	1,97	2,21
24. Yeni bir durumla karşılaştığımda ortaya çıkabilecek sorunları çözebileceğime inancım vardır.	2,25	1,97	2,33	1,94	2,13	2,26	2,17	2,44	2,30	2,31
27. Yeni ve zor sorunları çözebilme yeteneğime güveniyorum.	2,56	2,03	2,42	2,22	2,31	2,87	2,60	2,41	2,46	2,58
33. Bir karar verdikten sonra ortaya çıkan sonuç genellikle benim beklediğim sonuca uyar.	2,28	2,38	2,28	2,31	2,31	2,85	2,37	2,49	2,32	2,53

34. Bir sorunla karşılaştığımda o durumla başa çıkabileceğimden genellikle pek emin değilimdir.	2,67	2,73	2,94	2,56	2,73	3,28	3,67	3,15	3,19	3,28
35. Bir sorunun farkına vardığımda ilk yaptığım şeylerden biri sorunun tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışmaktır.	2,00	1,68	1,50	1,53	1,68	1,87	1,87	1,75	1,46	1,74
Ortalama	2,37	2,30	2,35	2,23	2,31	2,60	2,57	2,53	2,35	2,52

Problem çözme yeterliğine güven alt boyutu sonuçları incelendiğinde en yüksek algının her iki program için son sınıflarda olduğu görülmektedir. Matematik öğretmen adaylarının algı ortalamasının fen bilgisi öğretmen adaylarının ortalamasından az olması problem çözme yeterliğine açısından kendilerine daha fazla güvendikleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Yaklaşma-Kaçınma alt boyutuna ait madde puanları

Madde Ortalamaları										
Maddeler/Yaklaşma-Kaçınma	Öğrenim Görülen Lisans Programı									
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği					Fen Bilgisi Öğretmenliği				
	Sınıf Düzeyi					Sınıf Düzeyi				
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total
1. Bir sorunumu çözmek için kullandığım çözüm yolları başarısız ise bunların neden başarısız olduğunu araştırmam.	1,92	2,03	2,08	2,00	2,01	1,89	1,70	1,80	2,73	2,01
2. Zor bir sorunla karşılaştığımda ne olduğunu tanı olarak belirleyebilmek için nasıl bilgi toplayacağımı uzun boylu düşünmem.	2,22	2,19	2,08	2,53	2,25	2,32	2,23	2,08	2,59	2,28
4. Bir sorunumu çözdükten sonra bu sorunu çözerken neyin işe yaradığını neyin yaramadığını ayrıntılı olarak düşünmem.	2,31	1,62	2,39	2,25	2,13	2,36	2,77	2,47	2,41	2,48
6. Bir sorunumu çözmek için belli bir yolu denedikten sonra durur ve ortaya çıkan sonuç ile olması gerektiğini düşündüğüm sonucu karşılaştırırım.	1,81	1,86	1,94	1,94	1,89	1,81	2,07	1,86	1,76	1,86
7. Bir sorunum olduğunda onu çözebilmek için başvurabileceğim yolların hepsini düşünmeye çalışırım.	2,17	2,08	2,47	2,25	2,24	2,06	2,33	2,05	2,27	2,15
8. Bir sorunla karşılaştığımda neler hissettiğimi anlamak için duygularımı incelerim.	2,19	2,54	2,31	2,34	2,35	2,15	2,70	2,36	2,05	2,29
13. Bir sorunla karşılaştığımda onu çözmek için genellikle aklıma gelen ilk yolu izlerim.	4,33	4,16	4,36	4,44	4,32	3,83	4,27	4,03	3,78	3,97
15. Bir sorunla ilgili olası bir çözüm yolu üzerinde karar vermeye çalışırken seçeneklerimin başarı oranını tek tek değerlendiririm.	2,81	3,24	3,03	2,75	2,96	3,02	3,23	2,63	2,49	2,81
16. Bir sorunla karşılaştığımda başka konuya geçmeden önce durur ve o sorun üzerinde düşünürüm.	2,36	2,35	2,00	2,00	2,18	2,00	1,87	2,31	2,00	2,08
17. Genellikle aklıma ilk gelen fikir doğrultusunda hareket ederim.	3,81	3,86	4,06	4,06	3,94	3,57	4,10	3,68	3,84	3,76
18. Bir karar vermeye çalışırken her seçeneğin sonuçlarını ölçer, tartar, birbiriyle karşılaştırır sonra karar veririm.	2,14	1,89	2,14	2,41	2,13	2,36	2,53	2,08	1,62	2,14
20. Belli bir çözüm planımı uygulamaya koymadan önce nasıl bir sonuç vereceğini tahmin etmeye çalışırım.	1,94	2,08	1,83	1,84	1,93	1,91	1,97	1,92	1,70	1,88
21. Bir soruna yönelik olası çözüm yollarını düşünürken çok fazla seçenek üretmem.	2,53	2,81	2,86	2,91	2,77	3,02	3,40	2,98	3,24	3,12

28. Elimdeki seçenekleri karşılaştırırken ve karar verirken kullandığım sistematik bir yöntem vardır.	2,28	2,38	2,11	2,22	2,25	2,23	2,73	2,42	2,35	2,41
30. Bir sorunla karşılaştığımda bu sorunun çıkmasında katkısı olabilecek benim dışındaki etmenleri genellikle dikkate almam.	3,03	3,19	3,00	3,50	3,17	3,40	3,73	3,49	3,73	3,56
31. Bir konuyla karşılaştığımda ilk yaptığım şeylerden biri durumu gözden geçirmek ve konuyla ilgili olabilecek her türlü bilgiyi dikkate almaktır.	1,94	1,76	2,00	1,97	1,91	1,89	1,93	2,02	1,92	1,95
Ortalama	2,49	2,50	2,54	2,59	2,53	2,49	2,72	2,51	2,53	2,55

Yaklaşma-Kaçınma alt boyutuna ait Tablo 4 incelendiğinde en yüksek algının her iki program için birinci sınıf öğretmen adaylarında olduğu görülmüştür. Tüm sınıf düzeylerindeki genel ortalamalar ise her iki program için çok yakın düzeydedir.

Tablo 5. Kişisel kontrol alt boyutuna ait madde puanları

Maddeler/Kişisel kontrol	Öğrenim Görülen Lisans Programı									
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği					Fen Bilgisi Öğretmenliği				
	Sınıf Düzeyi					Sınıf Düzeyi				
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Total
3. Bir sorunumu çözmek için ilk çabalar başarısız olursa o sorun ile başa çıkabileceğimden şüpheye düşerim.	3,67	3,41	3,28	2,94	3,33	3,55	3,40	3,54	3,11	3,43
14. Bazen durup sorunların üzerinde düşünmek yerine gelişigüzel sürüklenip giderim.	2,83	2,43	2,33	2,19	2,45	2,45	3,13	2,14	2,49	2,47
25. Bazen bir sorunu çözmek için çabaladığım halde bir türlü esas konuya giremediğim ve gereksiz ayrıntılarla uğraştığım duygusunu yaşıyorum.	2,69	2,81	2,58	2,63	2,68	2,62	2,60	2,81	2,73	2,71
26. Ani kararlar verir ve sonra pişmanlık duyarım.	3,36	3,11	3,61	2,94	3,26	3,11	3,70	2,97	3,24	3,19
32. Bazen duygusal olarak öylesine etkilenirim ki sorunumla başa çıkma yollarından pek çoğunu dikkate bile almam.	2,83	2,62	2,31	2,25	2,51	2,72	2,53	2,63	2,16	2,54
Ortalama	3,08	2,88	2,82	2,59	2,85	2,89	3,07	2,82	2,75	2,87

Kişisel kontrol alt boyutu ortalamaları incelendiğinde ortalamaların diğer alt boyutlara göre farklılaştığı dikkat çekmektedir. En düşük algının bu boyutta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca en yüksek algı puanlarının her iki bölüm için dördüncü sınıflarda olduğu görülmüştür.

Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine yönelik algılarının cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri program değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmama durumlarının analizi için öncelikle veriler normallik analizine tâbi tutulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 6 da yer almaktadır.

Tablo 6. Normallik analizleri

Program	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	sd	p	Statistic	sd	p
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	0,07	141	0,20	0,98	141	0,14
Fen Bilgisi Öğretmenliği	0,06	173	0,07	0,99	173	0,12

Tablo 6'ya bakıldığında her iki öğrenim programının p değerinin $> 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durumda veriler normal dağılım sergilemektedir. Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine yönelik algılarının cinsiyet ve öğrenim gördükleri program değişkenlerine göre farklılaşma durumları İlişkisiz Örneklem t-testi, sınıf düzeyi değişkene göre farklılaşma durumları ise ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Problem çözme becerilerine yönelik algıların cinsiyete göre karşılaştırılması

Program	Cinsiyet	N	Ort	t	sd	p
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	Kadın	116	2,47	-1,48	139	0,14
	Erkek	25	2,65			
Fen Bilgisi Öğretmenliği	Kadın	145	2,59	0,20	171	0,84
	Erkek	28	2,57			

Yapılan test sonucu öğretmen adaylarının problem çözme becerisi algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,005$). Araştırmanın diğer bir bulgusu öğretmen adaylarının problem çözme beceri algılarının bulundukları programa göre farklılaşıp farklılaşmadığı konusundadır. Tablo 8’de analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 8. Problem çözme becerilerine yönelik algıların öğretmenlik programlarına göre karşılaştırılması

Program	N	Ortalama	t	sd	p
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	141	2,50	-1,30	312	0,19
Fen Bilgisi Öğretmenliği	173	2,59			

Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine yönelik algılarından elde edilen ortalama puanlar arasında öğretmenlik programlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farka rastlanılmamıştır. Tablo 9’da ise sınıf düzeylerine göre analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. Problem çözme becerilerine yönelik algıların sınıf düzeylerine göre karşılaştırılması

Program		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	Gruplararası	0,11	3	0,04	0,13
	Gruplariçi	39,26	137	0,29	
	Toplam	39,37	140		
Fen Bilgisi Öğretmenliği	Gruplararası	0,86	3	0,28	0,87
	Gruplariçi	55,55	169	0,33	
	Toplam	56,40	172		

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıflar ile problem çözme becerileri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farka rastlanılmamıştır. Ancak istatistiksel olarak anlam düzeyinde çıkmamış olsa da sınıf düzeyi ilerledikçe her iki bölüm öğrencilerinde de algının arttığı ve en yüksek problem çözme beceri algısının son sınıflarda öğretmen adaylarında olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının problem çözme beceri algı puanları örneklem genelinde incelendiğinde cinsiyet, sınıf düzeyi ve program bazında anlamlı farklılık görülmemiştir. Matematik ve fen bilgisi programları aynı bölümün altında benzer yapıda olduklarından dolayı problem çözme becerileri açısından da benzer algıya sahip oldukları düşünülebilir. Alt boyutlara göre bakıldığında kişisel kontrol ve yaklaşma kaçınma alt boyutlarındaki puan ortalamaları çok yakın iken problem çözme yeterliğine güven boyutunda matematik öğretmen adaylarının puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Ölçeğin özelliği gereği düşük puan daha yüksek algıyı göstermektedir. Bu durumda matematik öğretmen adaylarının problem çözme yeterliğine güven konusunda fen bilgisi öğretmen adaylarından azda olsa daha yüksek algıya sahip oldukları söylenebilir.

Öğretmen adaylarının problem çözme becerisine yönelik algılarına ait toplam puanları önceki çalışmalar ile birlikte değerlendirildiğinde mevcut çalışmada algı düzeyinin daha yüksek olduğu dikkat çekmiştir. Bu çalışmalara örnek olarak Aslan & Uluçınar Sağır (2012) ve Bahtiyar ve Can (2016) tarafından yapılan araştırmalarda fen ve teknoloji öğretmen adayları ile Katkat’ın (2003) sayısal bölümlerdeki öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği araştırmalar gösterilebilir.

Sınıf düzeylerine göre anlamlı fark çıkmamasına rağmen ortalama puanlar incelendiğinde her iki programda da son sınıf öğretmen adaylarının problem çözme becerisine yönelik algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç öğretmenlik programlarında almış oldukları eğitimin öğretmen adaylarının algılarına etki ettiği şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde Üstündağ ve Alıcı (2012) tarafından fen bilgisi öğretmen adayları ile yapılan çalışmada son sınıfların daha

yüksek algıya sahip olduğu ve Katkat'ın (2001) öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği çalışmada sınıf düzeyi yükseldikçe problem çözme becerisinin arttığı sonuçları ile örtüşmektedir.

Cinsiyet değişkeninin problem çözme becerisine yönelik algı ile ilişkisine dair yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Erdem ve Yazıcıoğlu (2015) öğrenim türü, sınıf düzeyi, yaş, mezun olunan lise türü ve anabilim dalı değişkenlerinin problem çözme becerileri üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmazken cinsiyet değişkeninin önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, problem çözme becerileri algılarında cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmayan çalışmalarda mevcuttur. Örneğin müzik öğretmen adayları ile Çarkacı (2022) tarafından yapılan, Aslan ve Uluçınar'ın (2012) fen ve teknoloji öğretmen adayları ile, Üstündağ ve Alıcı'nın (2012) fen bilgisi öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmalarda cinsiyet ile ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç mevcut çalışmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Katkat (2003) tarafından 2968 öğretmen adayı ile yapılan çalışmada ise problem çözme beceri algılarının kadın öğretmen adayları lehine anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan matematik ve fen bilgisi öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerilerinde önemli bir yere sahip olan problem çözme becerisine yönelik algılarının COVID 19 pandemi sürecinde dünya genelinde yaşanan olumsuzluklara rağmen bu dönem öncesinde yapılan çalışmalardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Teşekkür

Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından SGA-2023-1389 numaralı proje ile desteklenmiştir.

Etik Kurul Onayı

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 26.08.2022 tarih 2022-07 sayılı oturumu.

Yazar Katkıları

Kavramsallaştırma: C.A. , D.Z.Ö Araştırma: C.A., B.K. Yöntem: B.K., C.A. Denetim: C.A., D.Z.Ö. Görselleştirme: B.K., C.A.; Yazı yazma-Orjinal Taslak Hazırlama: C.A.; Yazı yazma-gözden geçirme ve düzenleme: C.A., D.Z.Ö. Diğer: Tüm yazarlar makalenin yayınlanmış versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarların beyan edecek çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek

Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından SGA-2023-1389 numaralı proje ile desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Alcı, B., Erden, M., Baykal, A. (2010). Üniversite öğrencilerinin matematik başarıları ile algıladıkları problem çözme becerileri, özyeterlik algıları, bilişüstü özdüzenleme stratejileri ve ÖSS sayısal puanları arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler örüntüsü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 25(2), 53-68.
- Alver, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerileri ve akademik başarılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(21), 75-88.
- Aslan, O., Sağır, Ş. U. (2012). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının problem çözme becerileri. *Journal of Turkish Science Education*, 9(2), 82-94.
- Bahtiyar, A., Can, B. (2016). An investigation of problem-solving skills of preservice science teachers. *Educational Research and Reviews*. 11(23), 2108 -2115.
- Çarkacı, Ş. (2022). Müzik öğretmeni adaylarının problem çözme becerilerine yönelik algı düzeyinin farklı değişkenler açısından incelenmesi (Konya ili örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Çınar, O., Hatunoğlu, A., Hatunoğlu, Y. (2009). Öğretmenlerin problem çözme becerileri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 215-226.

- Erdem, A. R., Yazıcıoğlu, A. (2015). The relation between teacher candidates' ability of solving problems and critical thinking. *OPUS International Journal of Society Researches*, 5(9), 27-41.
- Griffin, P., Care, E. (Eds.). (2014). *Assessment and teaching of 21st century skills: Methods and approach*. Springer.
- Katkat, D. (2003). Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin cinsiyetler ve alanlar bakımından karşılaştırılması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 11-18.
- Kolayış, H., Turan, H. (2018). Öğretmen adaylarının algılanan problem çözme becerileri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 22-32.
- Ocak, G., Eğmir, E. (2014). Investigation of pre-service teachers' problem solving skills in terms of different variables. *Asian Journal of Instruction*, 2(1), 27-45.
- Partnership for 21st Century Learning (P21). (2007). Framework for 21st century learning. <http://www.p21.org/our-work/p21>
- Sönmez, V., Alacapınar, F. G. (2019). *Exemplified scientific research methods*. Ankara: Anı Publishing.
- Taylan, S. (1990). Heppner'in problem çözme envanterinin uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi.
- Temel, V. (2015). The problem-solving skills of the teachers in various branches. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 641-647.
- Trilling, B., Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.
- Üstündağ, S., Beşoluk, Ş. (2012). Fen bilgisi öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi - Niğde Üniversitesi, Niğde*.
- Yanış-Kelleci, H., Karaçam, S. (2021). Problem Çözme Becerisi., Kabataş Memiş, E., (Editör), *21. Yüzyıl Becerileri İçin Fen Eğitimi: Öğrenmeyi Derinleştirme: içerisinde*, Pegem Akademi, Ankara, ss. 214-239.

Self-Efficacy Perceptions of Mathematics and Science Teacher Candidates on their Digital Literacy

Dilek Zeren Özer^{*1}, Çiğdem Arslan¹, Burcu Karaduman¹

Abstract: In our era, societies need individuals with the knowledge and skills of the 21st century to adopt cultural values, improve economic conditions, increase welfare and create a sustainable structure. In this context, knowledge, media and technology skills recommended by P21 (Partnership for 21st Century Skills) are important. Digital literacy, on the other hand, is considered integrated with these skills. Therefore, the aim of this study is to examine the relationship between mathematics and science teacher candidates' self-efficacy perceptions and their digital literacy levels. The research was conducted during the 2022-2023 academic year and involved mathematics and science teacher candidates from different years (freshman, sophomore, junior, and senior) at a university located in western Turkey. This research is designed in accordance with a quantitative research approach and follows a survey model. "Personal Information Form" prepared by the researchers and "Digital Literacy Self-Efficacy Scale" developed by Çocuk (2020) were used as data collection tools. The study focused on examining whether the self-efficacy perceptions of teacher candidates regarding their digital literacy levels varied across different grade levels and departments. As a result of the research, no significant difference was observed between teacher candidates' digital literacy self-efficacy perception scores on the basis of gender, grade level and the program they studied.

Keywords: Digital literacy self-efficacy, mathematics teacher candidate, science teacher candidate, 21st century skills

¹**Address:** Bursa Uludağ University, Faculty of Education, Bursa/Türkiye

*Corresponding author: dzeren@uludag.edu.tr

1. GİRİŞ

Çağımızda, toplumlar kültürel değerleri benimsemek, ekonomik koşulları iyileştirmek, refah seviyesini artırmak ve sürdürülebilir bir yapı oluşturmak için 21. yüzyılın bilgi ve becerilerine sahip bireylere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, P21 (Partnership for 21st Century Skills) tarafından önerilen bilgi, medya ve teknoloji becerileri önem taşımaktadır. Farklı kurumlar tarafında farklı olarak sınıflandırılan ve 21. yüzyıl (21. yy) becerileri olarak adlandırılan 21. yy becerileri Avustralya, Kanada, Finlandiya, Belçika, İrlanda, İtalya Norveç, Yeni Zelanda gibi ülkelerin eğitim programlarında yer almaktadır. Türkiye’de ise 2004 programlarında bu becerilere yer verilmiş olup, bütün derslerde, ortak beceriler olarak eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik becerilerine yer verilmiştir. P21 sınıflandırmasında farklı alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar “öğrenme ve yenilenme, yaşam ve kariyer beceriler ile bilgi, medya ve teknoloji” temalarından oluşmaktadır. Öğrenme ve yenilenme becerileri, “bilgi ve beceri kuşağı ile yenilenmeyi ve öğrenmeyi öğrenme” becerilerinden oluşur. “Esneklik ve uyum sağlayabilme, girişim ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürler arası etkileşim, üretkenlik ve hesap verebilirlik, liderlik ve sorumluluk alma” becerileri de “Kariyer ve Yaşam Becerileri” kısmının altında toplanmıştır. “Bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı” becerileri ise bilgi, medya ve teknoloji becerilerini meydana getirmektedir. Dijital okuryazarlık ise bilgi, medya ve teknoloji temasındaki becerilerle birlikte entegre olarak değerlendirilmektedir.

Dijital okuryazarlık, bireylerin dijital teknoloji ve araçları anlama, etkili ve etik bir biçimde kullanabilme, yeni materyal ve içerikler üretebilme, etkili iletişim kurabilme gibi bir dizi bilgi ve beceri setini ifade eder. Dijital okuryazarlık kavramı ilk defa Gilster (1997) tarafından kullanılmıştır (Süslü, 2022). Eshet-Alkalai (2004) bu kavramı, en genel tanımıyla “dijital çağda hayatta kalma becerisi” şeklinde yapmıştır. Başka bir tanıma göre ise dijital okuryazarlık bireylerin dijital araçları ve olanakları etkili biçimde kullanabilme, yeni medya öğeleri yaratabilme, bunları etkili biçimde kullanabilme yetisi olarak ifade edilmektedir. Jeressa & Boffone (2021: 219)’nın çalışmasında yer alan bir diğer tanım göre “sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda yer alan dijital faaliyetler” şeklindedir (Nichols & Stornaiuolo 2019). Tanımlardan da anlaşılabacağı üzere, dijital okuryazarlık şemsiye bir kavram niteliğinde olup bilgi okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı gibi birçok okuryazarlığı kapsar. Bu şemsiye kavramın içinde, dijital okuryazarlık ile ilgili farklı araştırmacıların farklı değişkenlere göre ortaya koyduğu birtakım beceri sınıflandırmaları ve alt boyutlar yer almaktadır.

Örnek olarak, Martin ve Grudziecki (2016) yapmış oldukları çalışmada okuryazarlığın üç seviyeden oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu seviyeler: Dijital Yetkinlik (beceriler, kavramlar, yaklaşımlar, tutumlar), Dijital Kullanım (profesyonel/disiplin uygulamaları) ve Dijital Dönüşüm (yenilik, yaratıcılık) şeklindedir (Günay & Özden, 2022).

Dijital okuryazarlığın içerdiği bilgi ve beceriler ile ilgili literatürde farklı tanım ve sınıflandırmalar söz konusu olsa da en temel haliyle bile dijital okuryazarlık beceri ve yeteneklerinin bireylerde gelişmiş olması beklenir. Dijital okuryazarlıklar, etkili öğrenme, iş gücü dünyasında rekabet avantajı, dijital bilgi kaynaklarının kullanılması, yapılandırılması ve bu kaynakların eleştirel kullanılması; meslektaş ve/veya paydaşlarla iletişim kurma, siber güvenlik, dijital etik gibi konularda önemlidir. Yeni nesillere yön veren öğretmenler için de dijital okuryazarlık becerilerinin gelişmiş olması bir gerekliliktir. Çünkü, teknolojinin hızla gelişmesi öğrencileri de etkilemekte onların dijital ortamlarda bilgiye ulaşması söz konusu olmaktadır. Öğretmenler, öğrencilerine güvenli ve dijital araçları kullanarak etkili bir şekilde bilgiye ulaşma yollarını, ulaştıkları bilginin doğru olup olmadığını ve ulaştıkları dijital kaynakların nasıl kullanılacağını öğretmelidirler. Dijital okuryazarlık becerisi yüksek olan öğretmenler öğrenme ortamlarında ses, video, interaktif içerik, simülasyonlar, web 2.0 vb. araçları kullanarak farklı öğrenme stillerini desteledebilecek öğrenme fırsatları yaratabilirler. Bu sayede öğrencilerinin derslere olan katılımını ve motivasyonlarını arttırabilirler. Dijital okuryazarlığı gelişmiş olan öğretmenler ayrıca, ihtiyaç duydukları, öğretim materyallerini kendileri tasarlayarak alanlarında yeni ve yaratıcı ürünler ortaya koyabilirler. Öğretmenler, dijital platformlarda yazılı ve görsel iletişimin nasıl olacağı, iletişim süreçlerinin nasıl olacağına yönelik dijital dünyanın iletişim süreçlerinde güvende ve etik kalma konularında rehberlik edebilirler. Kısacası öğrenenlerin güvenli birer dijital vatandaş olmalarını sağlayabilirler. Dijital okuryazar bireyler, böylelikle sürekli olarak kendilerini güncelleyebilmekte ve yeni teknolojilere daha kolay uyum sağlayabilmektedirler.

Hızla değişen teknolojiler nedeniyle eğitimde kullanılan dijital araçlar ve uygulamaların sayısı da giderek artmaktadır. Öğretmenlerde öğretim materyalleri oluşturma, öğrenci düzeyleri uygun farklı dijital içerikleri seçip derslerine entegre etmede, ders planlaması ve öğretim stratejileri oluştururken teknolojiyi nasıl etkili bir şekilde kullanacaklarını belirlemede, öğretim süreci sırasında karşılaştıkları teknik sorunları gidermede bir takım sorunlar yaşayabilirler. Bunun için öğretmenler öncelikle öz-yeterlik algısı olarak da tanımlayabileceğimiz kendi beceri ve kapasitelerine inanç duymalıdır (Süslü, 2022). Benzer durum öğretmen adayları için de geçerlidir. Öz yeterlik, kişilerin bir performans gerçekleştirebilmek için gerekli olan eylemleri yerine getirebilme ve bu eylemleri organize edebilme kapasiteleri olarak tanımlanır (Bandura, 1982). Öz yeterlik algısı, bireylerin kendine olan güveni ve bir görevi başarma konusundaki motivasyonlarını, zorluklarla başa çıkma durumlarını, sosyal etkileşim ve iletişimi etkilemektedir. Yapılan çalışmalara göre, öz yeterlik algısı bireysel öğrenme, bireysel başarı ve eğitim süreçleri üzerinde etkilere sahiptir. Bandura (1982) öz yeterliği genel ve belirli bir alana özgü öz-yeterlik olarak ikiye ayırmaktadır. Bir alana özgü öz-yeterlik ne kadar fazlaysa o alandaki öğrenme potansiyelinin de o derece fazla olduğunu yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır (Klassen ve Mieu, 2010).

Bandura'nın (1982) da tanımladığı gibi alana özgü olarak nitelendirilebilecek dijital okuryazarlıklar ile ilgili öz-yeterlik algısı, öğretmenlerin dijital teknolojileri etkili bir şekilde kullanma yetenekleri ve bu konuda kendilerine duydukları güveni ifade eder. Eğitimde dijital araçların ve kaynakların kullanımında ne kadar başarılı ve etkili olabileceklerini belirler. Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık alanında sahip oldukları öz-yeterlik algısı, onların teknolojiyi eğitimde daha etkili ve amacına uygun bir şekilde kullanmalarını sağlar. Bu durum öğrenenlerin, öğrenme deneyimlerini zenginleştirebilir. Öğretmen eğitiminde öncelikle öğretmen adaylarının hangi düzeyde bir dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algısına sahip olduğunun belirlenmesi ve belirlenen düzeylere uygun öğretim programlarının tasarlanması önemlidir. Bu nedenle, araştırmanın amacı, matematik ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algılarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır.

- Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algıları, cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri program değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma yaklaşımına uygun tasarlanmış olup tarama modelindedir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırma, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin batısında yer alan bir üniversitenin birinci, ikinci, üçüncü ve son sınıflarında öğrenim gören matematik ve fen bilgisi öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 314 öğretmen adayı dahil edilmiştir. Öğretmen adaylarının yaş ortalaması 20,65'tir. Araştırma toplamında 261 (% 83,12) kız öğretmen adayı yer almaktadır. Erkek öğretmen adayların sayısı 53 (% 16,88)' tür. Araştırma grubunun demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma grubuna demografik özellikler

Değişken		n (fen)	n (mat)	n (toplam)	% n (toplam)
Cinsiyet	Kız	145	116	261	83,12
	Erkek	28	25	53	16,88
	Toplam	173	141	314	100
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	47	36	83	26,43
	2.Sınıf	30	37	67	21,34
	3.Sınıf	59	36	95	30,25
	4.Sınıf	37	32	69	21,97
	Toplam	173	141	314	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" ve Çocuk (2020) tarafından geliştirilen "Dijital Okuryazarlık Öz-Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 20 madde ve dört faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçekten alınabilecek puan 20 ile 100 arasında değişmektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Yüksek puan öz yeterlik algısının yüksek olduğunu ifade eder. Ölçeğin faktörleri şu şekildedir: 1) Dijital Ortam Odaklı Görsel Okuryazarlığı, 2) Dijital Ortam Odaklı Bilgi Okuryazarlığı, 3)Dijital Ortam Odaklı Teknoloji Okuryazarlığı, 4)Dijital Ortam Odaklı Eğitim Süreçleri'dir. Çocuk (2020) tarafından ölçeğin alfa güvenirliği 0,825 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algılarının sınıf seviyelerine ve öğrenim gördükleri lisans programlarına göre farklılık gösterip göstermediği üzerinde durulmuştur. "Kişisel Bilgi Formu" ve Çocuk (2020) tarafından geliştirilen "Dijital Okuryazarlık Öz-Yeterlik Ölçeği" için gerekli etik kurul izinleri alınmış olup katılımcıların ölçeği gönüllülük esasına göre doldurmuşlardır. Katılımcılardan kimlik bilgilerini vermeleri zorunlu tutulmamıştır. Anketin doldurulma süresi 10-15 dakika arasında değişmiştir. Veri toplama araçlarında elde edilen verilerin işlenmesi ve yorumlanmasında IBM SPSS 28 programı kullanılmıştır. Araştırma sorularının yanıtlanmasına geçilmeden önce verilerin normal dağılım varsayımı kontrol edilmiştir. Yapılan Kolmogorov-Smirnova testine göre verilerin normal dağılmadığı belirlenmiştir. Bu yüzden gruplar arası karşılaştırmaları için parametrik olmayan analiz yöntemlerinden olan Kruskal-Wallis ile Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi %95 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde bulgular, araştırmanın probleminde yer alan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algıları, cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri lisans program değişkenlerine göre farklılıkları, ölçme aracından elde edilen veriler betimsel olarak verildikten sonra belirtilen sıraya göre sunulmuştur.

Tablo 2'de veri toplama aracından elde edilen veriler, ölçme aracında yer alan madde ve boyutlar temelinde, öğretmen adaylarının öğrenim gördüğü programa, sınıf düzeyine göre madde ortalamaları alınarak oluşturulmuştur. Her sınıf düzeyinde öğretmen adayı sayıları birbirinden farklı olması nedeniyle ortalamalar alınırken bu durum dikkate alınmıştır. Tablo 2'ye göre ilk faktör olan "Dijital Ortam Odaklı Görsel Okuryazarlığı" hem fen bilgisi öğretmenliği hem de matematik öğretmenliğinde birinci sınıflarda en az düzeydedir. Birinci faktörün neredeyse tüm maddeleri her iki programın 1. sınıflarında en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 2. Madde ortalamaları

Lisans Programı	Fen Bilgisi Öğretmenliği				Matematik Öğretmenliği			
Faktörler ve maddeleri/Sınıf Düzeyi	1.sınıf $\bar{x}$	2.sınıf $\bar{x}$	3.sınıf $\bar{x}$	4.sınıf $\bar{x}$	1.sınıf $\bar{x}$	2.sınıf $\bar{x}$	3.sınıf $\bar{x}$	4.sınıf $\bar{x}$
A) Dijital Ortam Odaklı Görsel Okuryazarlığı	3,77	3,85	4,12	3,89	3,70	4,21	3,86	3,95
1. Görsel iletileri yazılı metinlere göre daha kolay anlayabilme	3,96	3,97	4,08	3,97	3,78	4,16	3,97	3,91
2. Problem çözme sürecinde görsellerden yararlanabilme	4,00	4,03	4,25	3,95	3,69	4,22	4,08	4,09
3. Görsellerdeki boyut (uzaklık, yükseklik, derinlik vb) ayarlarına karar verebilme	3,57	3,67	4,08	3,84	3,53	4,14	3,81	3,72
4. Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme	4,26	4,40	4,44	4,16	3,89	4,57	4,08	4,28
5. Görsellerdeki renk (dolguluk, zıtlık vb) ayarlarına karar verebilme	3,89	3,90	4,25	4,00	3,78	4,19	3,86	4,03
6. Görsel imgeleri sözel iletilere dönüştürebilme	3,36	3,40	3,90	3,68	3,42	4,05	3,61	3,91
7. Görsel imgeleri yazılı metne dönüştürebilme	3,34	3,57	3,83	3,62	3,83	4,16	3,58	3,69
B) Dijital Ortam Odaklı Bilgi Okuryazarlığı	3,8	3,67	3,78	3,75	3,73	4,02	3,67	3,75
8. Bilgiyi ihtiyaç doğrultusunda dijital ortamda yeniden düzenleyebilme	3,51	3,53	3,73	3,70	3,64	3,97	3,58	3,72
9. Bilgiyi dijital ortamda etkili biçimde kullanabilme	3,55	3,67	3,78	3,65	3,64	4,05	3,47	3,66
10. Bilgiye erişim sağlayan elektronik veri tabanlarını kullanabilme	3,79	3,60	3,73	3,62	3,72	3,86	3,44	3,53
11. Farklı türlerdeki bilgi kaynaklarını (internet, kitap, dergi vb.) kullanabilme	4,34	3,93	3,83	3,97	4,08	4,27	4,03	4,13
12. Gereksinim duyulan bilgiyi belirli özelliklere (tür, tarih, dil vb.) göre sınırlandırabilme	3,81	3,60	3,85	3,78	3,58	3,92	3,83	3,72
C) Dijital Ortam Odaklı Teknoloji Okuryazarlığı	3,47	3,55	3,76	3,68	3,74	3,79	3,56	3,66
13. Teknoloji ile ilgili etik kurallara uyulup uyulmadığına karar verebilme	3,53	3,27	3,63	3,49	3,64	3,57	3,5	3,56
14. Teknoloji kaynaklarını güvenli biçimde kullanabilme	3,68	3,73	3,90	3,62	3,92	3,86	3,64	4,06
15. Problem çözme sürecinde teknolojik kaynaklardan yararlanabilme	3,79	3,90	4,05	4,05	4,08	4,00	3,78	3,78
16. Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme	3,30	3,30	3,46	3,57	3,31	3,73	3,31	3,25
D) Dijital Ortam Odaklı Eğitim Süreçleri	3,71	3,54	3,74	3,71	3,56	3,74	3,49	3,65
17. Eğitimde kullanılabilecek yeni teknolojilerle ilgili araştırmalar yapabilme	3,77	3,67	3,76	3,76	3,44	4,14	3,31	3,41
18. Yeni teknolojileri sınıf içi uygulamalarda kullanabilme	3,66	3,63	3,78	3,73	3,64	3,59	3,81	3,81
19. Öğrenme etkinliklerine ilişkin teknolojik kaynakların kontrolünü yapabilme	3,81	3,40	3,71	3,65	3,61	3,62	3,53	3,75
20. Teknoloji ile zenginleştirilmiş öğrenme modelleri oluşturabilme	3,60	3,47	3,69	3,70	3,53	3,59	3,33	3,63

Tablo'2 de "Dijital Ortam Odaklı Bilgi Okuryazarlığı" şeklinde isimlendirilen ikinci faktörde madde ortalamalarına program bazında bakıldığında en düşük ortalamanın fen bilgisi öğretmenliğinin ikinci sınıf düzeyinde, matematik öğretmenliğinin üçüncü sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir. "Dijital Ortam Odaklı Teknoloji Okuryazarlığı" faktöründe ise en düşük faktör ortalaması, fen bilgisi öğretmenliğinde birinci sınıf; matematik öğretmenliğinde üçüncü sınıf düzeyindedir. "Dijital Ortam Odaklı Eğitim Süreçleri" faktöründe ise, fen bilgisi öğretmenliğinde ikinci sınıf, matematik öğretmenliğinde üçüncü sınıfta en düşük faktör ortalamaları görülmektedir. Tabloda ayrıca programlara göre hangi sınıf düzeyinde hangi maddeler daha düşük ortalamaya sahip diye bakıldığında fen bilgisi öğretmenliğinde birinci sınıfta "Görsel imgeleri yazılı metne dönüştürebilme" maddesi, ikinci sınıf düzeyinde "Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme" maddesi; üçüncü sınıf düzeyinde "Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme" ve dördüncü sınıf düzeyinde ise "Teknoloji ile ilgili etik kurallara uyulup uyulmadığına karar verebilme" maddesi en düşük düzeyde ortalamaya sahip maddelerdir. Aynı şekilde matematik öğretmenliği programına bakıldığında birinci sınıflarda, "Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme" maddesi; ikinci sınıflarda, "Teknoloji ile ilgili etik kurallara uyulup uyulmadığına karar verebilme" maddesi; üçüncü sınıflarda, "Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme" ve "Eğitimde kullanılabilecek yeni teknolojilerle ilgili araştırmalar yapabilme" maddeleri; dördüncü sınıflarda ise "Teknoloji ile sosyo-kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi açıklayabilme" maddesidir.

Öğretmen adaylarının ölçekte buluna diğer maddelere göre daha güçlü olduğu maddeler hangileridir diye bakıldığında; fen bilgisi öğretmenliğinde birinci sınıflarda, "Farklı türlerdeki bilgi kaynaklarını (internet, kitap, dergi vb.) kullanabilme" maddesi, ikinci sınıflarda "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" maddesi, üçüncü sınıflarda, "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" ve dördüncü sınıflarda da aynı şekilde "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" maddesi ön plana çıkmıştır. Matematik öğretmenliğinde birinci sınıflarda "Farklı türlerdeki bilgi kaynaklarını (internet, kitap, dergi vb.) kullanabilme" ve "Problem çözme sürecinde teknolojik kaynaklardan yararlanabilme" maddeleri, ikinci sınıflarda "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" maddesi, üçüncü sınıflarda, "Problem çözme sürecinde görsellerden yararlanabilme", "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" maddeleri; dördüncü sınıflarda ise "Sunumlarda görsel içeriklere yer verebilme" maddelerinde öğretmen adaylarının öz yeterlilik algıları daha fazladır. Dikkat çekici bir şekilde hem fen bilgisi hem de matematik öğretmenliğindeki öz yeterlilik algılarının yüksek olduğu maddeler oldukça benzerdir.

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlilik algılarını, cinsiyete göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığını tespit edebilmek için Mann-Whitney Testi yapılmıştır. Tablo 3'te de görüldüğü üzere, ölçekten alınan ortalama puanlara göre kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,005$).

Tablo 3. Dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlilik algılarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Dijital okuryazarlık	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Cinsiyet	Kız	261	158,21	41292,50	6731,500	,759
	Erkek	53	154,01	8162,50		
	Toplam	314				

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlilik algılarına ait ortalamalar arasında, sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığını tespit edebilmek için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Tablo 4'te de görüldüğü üzere, ölçekten alınan ortalama puanlara göre sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,005$).

Tablo 4. Dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlilik algılarının sınıf düzeylerine göre karşılaştırılması

Dijital okuryazarlık	Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	H	p
Toplam Puan	1. Sınıf	83	163,99	2,162	,539
	2. Sınıf	67	147,22		
	3. Sınıf	95	164,02		
	4. Sınıf	69	150,70		
	Toplam	314			

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algılarına ait ortalamalar arasında, öğrenim gördükleri lisans programlarına göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığını tespit edebilmek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Tablo 5'te de görüldüğü üzere, ölçekten alınan ortalama puanlara göre lisans programlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,005$).

Tablo 5. Dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algılarının lisans programlarına göre karşılaştırılması

Dijital okuryazarlık	Lisans Programı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Toplam Puan	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	141	154,97	21850,50	11839,500	,655
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	173	159,56	27604,50		
	Toplam	314				

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, fen bilgisi ve ilköğretim matematik öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının cinsiyet, öğrenim gördükleri lisans programı ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algıları incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, alanyazında yer alan dijital okuryazarlık düzeyleri üzerine yapılmış olan araştırma sonuçları ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının, dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz-yeterlik algıları cinsiyet, öğrenim gördükleri lisans programı ve sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ocak ve Karakuş'un yapmış oldukları benzer bir çalışmada cinsiyet değişkeninin sadece uygulama kullanabilme boyutunda farklılık gösterdiği ifade edilmiştir. Karasu ve Arıkan (2016) ve Ayvaci, Bülbül ve Ünsal (2019) çalışmalarında bu araştırmadan elde edilen bulgular ile benzer şekilde cinsiyetin dijital okuryazarlık/teknoloji okuryazarlığı üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkeninin işe katıldığı çalışmalarda bu çalışmanın aksine erkek bireylerin bilgi ve iletişim teknoloji puanlarının kızlara göre daha yüksek olduğu (Kubiatko vd., 2010); erkek öğretmenlerin teknoloji yeterliliklerinin kadınlara göre daha fazla olduğu gibi sonuçlar yer almaktadır (Çetin, Çalışkan ve Menzi, 2012).

Öğrenim görülen lisans programı değişkeni ile dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algıları ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasında karşılaştırma yapıldığında programlar arasında farklılığa rastlanmamıştır. Bunun sebebinin öğretmen adaylarının aynı eğitim sisteminin içinden gelerek farklı öğretmenlik programları olsa da dijital okuryazarlıklarının gelişebileceği derslerin ortak olması şeklinde yorumlanabilir. Karasu ve Arıkan (2016) çalışmalarında lisans programlarının medya okuryazarlığı üzerinde etkisinin olmadığını belirlemişlerdir. Ancak Ocak ve Karakuş (2019) bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölümlere göre teknoloji yeterlilikleri ve teknolojiye yönelik tutumlarında farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre aşağıdaki öneriler sıralanabilir;

- Öğretmen adaylarının, öğrenim gördükleri programdan mezun olduktan sonra dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin öz yeterlik algıları tespit edilebilir.
- Farklı öğretmenlik programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin özyeterlik algıları belirlenebilir.

Teşekkür

Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri komisyonuna teşekkür ederiz.

Etik Kurul Onayı

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 26.08.2022 tarih 2022-07 sayılı oturumu.

Akran Değerlendirmesi

Dışarıdan akran değerlendirilmesi.

Yazar Katkıları

Kavramsallaştırma: D.Z.Ö., C.A. Araştırma: C.A., B.K. Yöntem: B.K., D.Z.Ö. Denetim: D.Z.Ö., C.A.; Görselleştirme: B.K., D.Z.Ö.; Yazı yazma-Orjinal Taslak Hazırlama: D.Z.Ö.; Yazı yazma-gözden geçirme ve düzenleme: D.Z.Ö., C.A. Diğer: Tüm yazarlar makalenin yayınlanmış versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansal Destek

Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından SGA-2023-1389 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Ayvacı, H. Ş., Bülbül, S., ve Ünsal, H. (2019). Farklı Programlarda Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Teknoloji Okuryazarlık Seviyelerinin Çeşitli Değişkenler Çerçevesinde Karşılaştırılması. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.
- Çetin, O. , Çalışkan, E. ve Menzi, N. (2012). Öğretmen Adaylarının Teknoloji Yeterlilikleri İle Teknolojiye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online*, 11 (2), 273-291.
- Çocuk, H.E. (2020) Dijital Öykü Uygulamalarının Türkçe Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına, Dijital Okuryazarlık ve Türkçe Öğretimi Öz yeterlik Algılarına Etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of educational multimedia and hypermedia*, 93-106.
- Gilster, P. (1977). *Digital Literacy*. New York: Wiley Computer Pub
- Günay, G., ve Özden, M. (2022). Dijital okuryazarlık becerisi ve ana dili eğitimi çerçevesinde dijital okuryazarlığa ilişkin öğrenci ve akademisyen algıları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 163-183.
- Jerasa, S., & Boffone, T. (2021). BookTok 101: TikTok, digital literacies, and out-of-school reading practices. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 65(3), 219-226.
- Karasu, M. ve Arıkan, D. (2016). Öğretmen adaylarının sosyal medya kullanım durumları ve medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 17 (2), 549-566.
- Klassen, R. M. & Mieu, M. M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job Satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. *Journal of Educational Psychology*, 101 (3), 741-756.
- Kubiatko, M., Uşak, M., Yılmaz, K. ve Tasar, M. F. (2010). A cross-national study of Czech and Turkish university students' attitudes towards ict used in science subjects. *Journal of Baltic Science Education*, 9 (2), 119-134.
- Martin, A. & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: Concepts and tools for digital literacy development. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5 (4), 249-267
- Nichols, T. P. & Stornaiuolo, A. (2019). Assembling "Digital Literacies": Contingent Pasts, Possible Futures. *Media and Communication*, 7 (2), 14-24. <http://dx.doi.org/10.17645/mac.v7i2.1946>
- Ocak, G. ve Karakuş, G. (2019). Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Öz-yeterlilik Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 129-147.
- Süslü, S. İ. (2022). Dijital Okuryazarlık Öz-Yeterlik ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yayınlanmamış tez. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Yılmaz, Ö. (2021). Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Beceri Düzeylerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (19), 17-27.

A Study on Turkey's Central Government Budget Balance and Financing: Performance Evaluation with MULTIMOORA Method

Hande Eren, Esra Aksoy, Işıl Kaya, Zeynep Özkan

Abstract: The inability to maintain the budget balance, which is an important problem for most countries today, can cause countries to deviate from their financial, economic and social goals, and also to deteriorate the income distribution. Among the most important problems of the Turkish economy, as in underdeveloped and developing countries; difficulties experienced in channeling the savings in the general balance of the economy to investments, insufficient balance between fund supply and demand, and the inability to find the necessary fund resources for the financing of investments. In this study, it is aimed to evaluate the central government budget balance and financing performance of Turkey between the years 2006-2022 with the MULTIMOORA method, which is one of the Multi-Criteria Decision-Making methods. In the study, 8 criteria were determined for performance evaluation: tax revenues, personnel expenses, duty losses, treasury aid, transfers to households, agricultural support, transfers for social purposes and interest expenses. These criteria were weighted with the SD Method and the ranking was made by the MULTIMOORA method for the annual performance evaluation of the central government budget balance and financing. As a result of the MULTIMOORA method, the year with the best performance was 2022, while the year with the lowest performance was 2006. According to the ranking results obtained from the research, it is expected that this study will guide the policies to be determined and researchers interested in the subject by evaluating the central government budget balance and financing performance on a yearly basis and making comments and suggestions in this direction.

Keywords: Budget balance and financing, Multi-Criteria Decision Making, SD Method, MULTIMOORA Method.

Türkiye'nin Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı Üzerine Bir Araştırma: MULTIMOORA Yöntemi ile Performans Değerlendirmesi

Özet: Günümüzde çoğu ülke için önemli bir problem olan bütçe dengesinin sağlanamaması ülkelerin mali, ekonomik ve sosyal amaçlarından sapmasına, aynı zamanda gelir dağılımının da bozulmasına yol açabilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de en önemli problemleri arasında; ekonominin genel dengesi içindeki tasarrufların yatırımlara kanallanmasında yaşanan zorluklar, fon arzı ve talebi arasındaki dengelerin yeteri kadar sağlanamaması ve yatırımların finansmanı için gereken fon kaynaklarının bulunamaması yer almaktadır. Bu çalışmada da Türkiye'nin 2006-2022 yılları arası merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada performans değerlendirilmesi için vergi gelirleri, personel giderleri, görev zararları, hazine yardımları, hane halkına yapılan transferler, tarımsal destekleme, sosyal amaçlı transferler ve faiz giderleri olmak üzere 8 kriter belirlenmiştir. Bu kriterler SD Yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanının yıl bazlı performans değerlendirilmesi için yıllara göre sıralama MULTIMOORA yöntemi ile yapılmıştır. MULTIMOORA yöntemi sonucunda en iyi performansa sahip olan yıl 2022 yılı olurken, en düşük performansa sahip olan yıl 2006 yılı olmuştur. Araştırmadan elde edilen sıralama sonuçlarına göre merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının yıl bazlı olarak değerlendirilip bu doğrultuda yorum ve önerilerin yapılması ile bu çalışmanın belirlenecek politikalara ve konu ile ilgilenen araştırmacılara yol gösterici nitelikte olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe dengesi ve finansmanı, Çok Kriterli Karar Verme, SD Yöntemi, MULTIMOORA Yöntemi

1.GİRİŞ

Ekonomik perspektifte bütçe, devletin sonraki döneme ilişkin gelir ve harcama miktarlarını ve dengesini içeren bir tablodur. Yani bütçe temel olarak kaynak kullanım dengesini ifade etmektedir. Devletler, her yıl milli ekonomiden vergi vb. kaynaklar toplamaktadırlar. Bütçe bu kaynaklardan ne kadar toplanacağı ve nerelere harcanacağını göstermektedir. Bu kapsamda, bütçe ekonomi içerisinde toplam arz ve talep dengesinin bir yapısını oluşturmaktadır (Pehlivan, 2020: 23). Devletin topluma karşı yüklendiği bazı temel görevleri mevcuttur (güvenlik, adalet, eğitim vb.). Bütçe ile devlet, bu temel görevleri yerine getirebilmekte ve mal ve hizmetler üretebilmektedir. Temel mal ve hizmetlerin karşılığı olarak, egemenlik gücüne dayanarak vergi, resim, harç, borçlanma gibi finansman araçlarını kullanmaktadır (Tügen, 2021: 2).

Kamu mali yönetiminin ve ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği için devlet bütçesini oluşturan kamu gelir ve giderleri arasındaki makasın çok açılmaması oldukça önem arz etmektedir. Devletler kamu harcamalarını finanse ederken birincil olarak vergi, resim, harç gibi olağan gelir kaynaklarını kullanmaktadırlar. Ancak, kamu gelirlerinin kamu harcamalarından çok daha düşük düzeyde kalması sonucu kamusal hizmetlerin finansmanı için borçlanma yoluna gidilebilmektedir. Özellikle 20. yy'ın başlarından sonra borçlanma yöntemi sıkça kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Bu süreçte, borç yönetiminde başarılı olamayan ülkeler ise borç krizine girmişlerdir (Bektaş & Çetinkaya, 2021). Bütçenin finansmanındaki dengesizlik ve bütçe açığındaki değişiklikler devletin işlevlerini yerine getirmesini kısıtlarken ekonomik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Literatürde bütçe açıkları ve borçlanmalarının döviz kurları, enflasyon, tasarruflar, ekonomik büyüme gibi temel makroekonomik değişkenleri etkilediğini gösteren çokça çalışma bulunmaktadır (Tujula & Wolswijk, 2004). Bu çerçevede, merkezi yönetim bütçesindeki kırılganlıklar beraberinde ekonomik kırılganlıkları da getirmektedir. Örneğin; 2007 yılında Lehman Brothers'ın iflası sonucunda ABD'de başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan kriz sonucunda mali dengesizliği yüksek olan Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkeler borç krizi ile karşı karşıya kalmışlardır (Afonso & Alves, 2014). Bu nedenle, ekonomik kırılganlıkları yüksek olan ve geçmişte çeşitli dönemlerde borç krizi yaşamış (bkz: 1958 Krizi, Petrol Krizleri (1974-1980), 1994 Krizi) bir ülke olan Türkiye için kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki farkın çok yüksek düzeylere çıkmaması ve bütçe finansmanının etkin bir şekilde yapılması oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı ise Türkiye'nin 2006-2022 yılları arası merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi ile değerlendirilmesidir. Çalışmada performans değerlendirmesi için vergi gelirleri, personel giderleri, görev zararları, hazine yardımları, hane halkına yapılan transferler, tarımsal destekleme, sosyal amaçlı transferler ve faiz giderleri kriterleri olmak üzere 8 kriter belirlenmiştir. Bu kriterlerin SD yöntemi ile önem ağırlıkları belirlenmiştir. Hesaplanan ağırlıklar MULTIMOORA yöntemine atanarak Türkiye'nin merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanının yıl bazlı performans değerlendirmesi yapılmıştır. MULTIMOORA yöntemi ÇKKV yöntemlerinden biri olmakla birlikte literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. MULTIMOORA yöntemi diğer ÇKKV yöntemleri; SAW, WASPAS, TOPSIS, MAIRCA, MOOSRA, EDAS, ELECTRE yöntemlerinde olduğu gibi bir çok alanda kullanılmaktadır. Bu alanlardan bazıları, finans, ekonomi, beşeri bilimler, sağlık ve mühendislik alanlarıdır. MULTIMOORA yönteminin; tedarikçi seçimi Shang vd., (2022), düşük karbonlu turizm stratejisi değerlendirmesi Mishra vd.(2022), sürdürülebilir operasyonel yönetim sistemi geliştirme Goli ve Mohammadi (2022), acil müdahale planı değerlendirmesi Qin ve Ma (2022), hastane sağlık hizmeti sunumu kalite değerlendirmesi Liang vd. (2022), birleşme ve devralmalarda hükümetlerin rolünü keşfetme Opoku-Mensah vd., (2023) gibi birçok farklı alanda kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da maliye ve finans alanını birarada değerlendirerek bütünsel olarak analiz yapılacaktır. SD ve MULTIMOORA'nın teorik bilgilerine aşağıda detaylı olarak değinilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada belirlenen kriterler SD Yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanının yıl bazlı performans değerlendirmesi için yıllara göre sıralama MULTIMOORA yöntemi ile yapılmıştır.

2.1. SD yöntemi

SD (Standard Deviation) yöntemi performans kriterlerinin önem ağırlıklarını hesaplayan objektif bir ağırlıklandırma yöntemidir. Diakoulaki vd. (1995) tarafından ileri sürülen bu yöntem her bir değişkenin ortalamasından ne kadar saptığını tespit etmesi açısından önemlidir. Yöntem üç aşamadan oluşmaktadır (Diakoulaki et al., 1995):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

Karar matrisi $X = [x_{ij}]_{m \times n}$ aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{21} & \cdots & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

x_{ij} , i . alternatifi, j . kriterdeki değeri ifade etmektedir.

Adım 2: Normalize karar matrisinin oluşturulması

Karar matrisinde yer alan değerler maksimum ve minimum durumlar göz önüne alınarak normalize edilir. Verilerin normalize işlemleri yapılırken karar verici açısından ilgili kriter fayda özelliğine sahipse eşitlik (2)'den faydalanılır. İlgili kriter maliyet özelliğine sahip ise eşitlik (3)'ten faydalanılır.

x_j^{max} = j . kriterin alternatifler arasındaki maksimum değeri

x_j^{min} = j . kriterin alternatifler arasındaki minimum değeri

$i = 1, 2, \dots, m$ (alternatifler)

$j = 1, 2, \dots, n$ (kriterler) olmak üzere;

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (2)$$

$$x_{ij}^* = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (3)$$

x_{ij}^* i . alternatifi j . kriter açısından normalize edilmiş değeri ifade etmektedir.

Adım 3: Kriter ağırlıklarının hesaplanması

SD yönteminin son adımında eşitlik (4) ile her bir kriterin önem ağırlığı hesaplanır.

$$W_j = \frac{\sigma_j}{\sum_{j=1}^n \sigma_j} \quad j = 1, 2, \dots, m \quad (4)$$

Eşitlik 4'te yer alan σ_j değeri j . kritere ait standart sapma değeridir.

2.2. MULTIMOORA yöntemi

MULTIMOORA metodu Brauers ve Zavadskas tarafından 2006 yılında "Control and Cybernetics" isimli araştırma ile tanıtılmıştır (Brauers vd., 2006). Bu yöntem, maliyet ve fayda kriterleri söz konusu olduğunda alternatifleri kolaylıkla sıralamaktadır. MULTIMOORA kendi içerisinde üç yöntemden meydana gelir ve bu üç yöntemden elde edilen üç sonucu, baskınlık teorisini kullanarak birleştirir. Bu yöntemler (Karabasevic vd., 2015):

- MOORA-Oran Metodu
- Referans Noktası Yaklaşımı
- Tam Çarpım Formu

Yöntem, karar matrisinin oluşturulması ile başlar (Brauers ve Zavadskas, 2009; Balezentis vd., 2010).

-MOORA-Oran metodu

MOORA, bir kriter üzerindeki bir alternatifi her yanıtının, o kriterler ile ilgili tüm alternatifleri temsil eden bir payda ile karşılaştırıldığı bir oran sistemini tercih eder. Her kriterin, her bir alternatifte aldığı değerlerin kareler toplamının karekökü paydayı oluşturur. x_{ij} : i kriteri için j alternatifi değeri; $j = 1, 2, \dots, m$; m alternatiflerin sayısı, $i = 1, 2, \dots, n$; n kriterlerin sayısı; x_{ij}^* : i kriteri için j alternatifi değeri normalize edilmiş değeri temsil eden boyutsuz (ölçüleri olmayan) sayıdır (Brauers ve Zavadskas, 2012)

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}} \quad (5)$$

Normalize değerler eşitlik (6)'daki gibi maksimizasyon durumunda eklenir ve minimizasyon durumunda ise çıkartılır;

$$y_j^* = \sum_{i=1}^g x_{ij}^* - \sum_{i=g+1}^n x_{ij}^* \quad (6)$$

x_{ij}^* ; i kriterinde j alternatifi aldığı skorun normalize edilmiş değeri ifade etmektedir. $i = 1, 2, \dots, g$, maksimize edilecek (fayda) kriterleridir; $i = g + 1, g + 2, \dots, n$ ise minimize edilecek (maliyet) kriterleridir. $j = 1, 2, \dots, m$ alternatifleri

ifade etmektedir ve y_j^* ; j alternatifinin toplam sıralama indeksidir ve $y_j^* \in [-1, 1]$. Y_j 'nin büyüklük sıralaması nihai durumu gösterir. En yüksek y_j^* değerine en iyi alternatif sahipken, en düşük y_j^* değeri de en kötü alternatifi ifade eder.

-Referans noktası yaklaşımı

Bir diğer MULTIMOORA yaklaşımı oran sistemine dayanan Referans Noktası yaklaşımıdır. Maksimal Hedef Referans Noktası (vektör), eşitlik (7)'de bulunan oranlara göre hesaplanır. Referans noktasının j 'inci koordinatı, maksimizasyon durumunda olduğu gibi tanımlanabilir. Bu vektörün her koordinatı, belirli bir amacın (yapısal gösterge) maksimumlarını veya minimumlarını temsil eder. Daha sonra normalleştirilmiş yanıtlar matrisinin her elemanı eşitlik (8) ile yeniden hesaplanır (Balezentis vd., 2010).

$$d_{ij} = |r_i - x_{ij}^*| \quad (7)$$

$$P_i = \min_{(j)} (\max_{(i)} |r_i - x_{ij}^*|) \quad (8)$$

- Tam çarpım formu

MULTIMOORA yöntemi için son aşama Tam Çarpım Formu yaklaşımıdır. Tam çarpım formu için eşitlik (9)'daki formülasyon geliştirilmiştir (Brauers ve Zavadskas, 2011).

$$U_i = \frac{A_i}{B_i} \quad (9)$$

Burada $A_i = \prod_{j=1}^g x_{ij}^*$, $B_i = \prod_{j=g+1}^n x_{ij}^*$ şeklinde gösterilir. U_i ise i . alternatifin kullanım derecesidir. Pay olarak maksimize edilecek kriter (fayda kriteri), payda olarak da minimize edilecek kriter (maliyet kriteri) ifade edilmektedir.

3. BULGULAR

Çalışmada Türkiye'nin 2006-2022 yılları arası merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada performans değerlendirmesi için *vergi gelirleri*, *personel giderleri*, *görev zararları*, *hazine yardımları*, *hane halkına yapılan transferler*, *tarımsal destekleme*, *sosyal amaçlı transferler* ve *faiz giderleri* olmak üzere 8 kriter belirlenmiştir. Bu kriterler SD Yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanının yıl bazlı performans değerlendirmesi için yıllara göre sıralama MULTIMOORA yöntemi ile yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan kriterler, kriterlere ait kodlar ve her bir kriter açısından amaçlar (maximum ve minimum olma durumu) Tablo 1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Kriterler, Kriter Kodları ve Her Bir Krite Ait Amaçlar

Kriter	Kod	Amaç
Vergi Gelirleri	K1	Max
Personel Giderleri	K2	Min
Görev Zararları	K3	Min
Hazine Yardımları	K4	Max
Hane Halkına Yapılan Transferler	K5	Max
Tarımsal Destekleme	K6	Max
Sosyal Amaçlı Transferler	K7	Max
Faiz Giderleri	K8	Min

3.1. SD yönteminin uygulanması

Çalışmada ilk olarak SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmıştır.

1. Adım: Standart karar matrisinin oluşturulması: Karar matrisinde kullanılan veriler T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi Finansmanı İstatiklerinden elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan 8 kriter ve 17 alternatif için oluşturulan karar matrisi Tablo 2'de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Karar Matrisi

Yıllar	Kriterler							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2006	137480.292	37812.207	7245.287	21759.862	796.917	4746.708	25.98	45962.709
2007	152835.111	43568.839	1401.325	36273.271	996.119	5555.092	67.398	48752.891
2008	168108.96	48856.322	2040.894	38768.639	1100.942	5809.044	441.617	50661.305
2009	172440.423	55946.887	4138.312	56951.199	1276.134	4494.568	1027.013	53200.894
2010	210560.388	62315.338	3297.481	60323.212	1598.544	5817.012	1609.763	48298.762
2011	253809.179	72914.142	4739.2	59352.985	2156.386	6961.306	2255.374	42231.558
2012	278780.848	86462.71	3912.41	70184.497	2891.491	7553.045	2922.424	48416.047

2013	326169.164	96235.367	4305.021	79007.641	3543.009	8684.168	7293.071767	49986.05
2014	352514.457	110370.088	3835.955	83528.334	3781.878	9147.584	7735.258	49913.317
2015	407818.455	125051.412	4819.986	87560.386	4279.841	9971.168	9089.402	53004.239
2016	459001.741	148864.123	5832.403	116763.289	5432.429	11488.898	10814.341	50246.537
2017	536617.206	162145.555	7371.036	143524.562	6279.22	12721.747	12225.517	56711.803
2018	621536.356	200903.304	7406.673	161034.512	7257.392	14552.453	13783.987	73961.212
2019	673859.718	249892.167	8013.138	219545.744	6661.653	16965.139	19888.965	99939.64
2020	833250.502	287784.715	11005.986	275858.271	7661.229	21943.631	22990.16	133962.309
2021	1164988.132	346278.626	41928.061	294324.061	9151.717	24124.984	26907.002	180852.27
2022	2353285.988	615277.684	48386.83	449695.652	14134.261	39642.22	44385.066	310903.2

2.Adım: Karar matrisinin normalize edilmesi

Karar matrisi eşitlik (2) ve eşitlik (3)'e göre normalize edilmiştir.

Tablo 3. Normalize Karar Matrisinin Hesaplanması

Yıllar	Kriterler							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2006	2006	0	1	0.875622024	0	0	0.007173737	0
2007	2007	0.006929678	0.99003121	1	0.033914922	0.014935657	0.030173395	0.000933698
2008	2008	0.013822813	0.980874848	0.986387951	0.039746096	0.022795018	0.037398686	0.009369828
2009	2009	0.015777616	0.968596079	0.941748269	0.082235087	0.035930467	0	0.022566583
2010	2010	0.032981275	0.957567799	0.959643809	0.090114804	0.060103946	0.037625387	0.035703689
2011	2011	0.052499588	0.939213795	0.928959474	0.087847579	0.101929515	0.070182156	0.050257889
2012	2012	0.06376938	0.915751668	0.946556177	0.113158647	0.157045811	0.087017961	0.065295394
2013	2013	0.085155875	0.898828307	0.938200175	0.133776563	0.205894967	0.119199997	0.1638242
2014	2014	0.097045587	0.874351136	0.948183381	0.144340514	0.223804755	0.132384832	0.173792535
2015	2015	0.122004453	0.84892741	0.927240092	0.15376261	0.261140749	0.155816952	0.204319404
2016	2016	0.14510363	0.807690814	0.90569266	0.22200393	0.347558854	0.198998499	0.243205214
2017	2017	0.18013173	0.784691288	0.872945688	0.28453965	0.411049081	0.234074783	0.275017772
2018	2018	0.218456007	0.717574291	0.87218722	0.325456887	0.484389921	0.286160936	0.310150822
2019	2019	0.242069703	0.632740019	0.859279729	0.462185885	0.439722931	0.354805237	0.447777148
2020	2020	0.314003259	0.567121295	0.795582467	0.593776952	0.514668588	0.496450318	0.517688304
2021	2021	0.463717483	0.465827082	0.137463011	0.636927795	0.626421572	0.55851287	0.605986832
2022	2022	1	0	0	1	1	1	1

Adım 3: Kriter ağırlıklarının belirlenmesi

SD yöntemi ile kriter ağırlıkları eşitlik (4)'e göre hesaplanmıştır.

Tablo 4. Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
STDS	0.245580586	0.256153331	0.287276378	0.270157138	0.269234302	0.259899934	0.270740026	0.259639208
w_j	0.115912021	0.12090227	0.135592093	0.127511952	0.127076381	0.122670636	0.12778707	0.122547576

SD yöntemi ile yapılan kriter ağırlıklandırması sonrasında, vergi gelirleri, personel giderleri, görev zararları, hazine yardımları, hane halkına yapılan transferler, tarımsal destekleme, sosyal amaçlı transferler ve faiz giderleri kriterlerinden önem derecesi en yüksek olan kriter *görev zararları* kriteri olmuştur.

3.2. MULTIMOORA yönteminin uygulanması

Çalışmada Türkiye'nin 2006-2022 yılları arası merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanının performansı Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için ilk olarak karar matrisine yer verilmiştir.

1. Adım: Standart karar matrisinin oluşturulması

MULTIMOORA yöntemi için oluşturulan karar matrisi Tablo 2'de gösterildiği gibidir.

2.Adım: Karar matrisinin normalize edilmesi

Karar matrisi eşitlik (5)'e göre normalize edilmiştir. Normalize edilen değerler Tablo 5'te gösterildiği gibidir.

Tablo 5. Normalize Karar Matrisinin Hesaplanması

Yıllar	Kriterler							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2006	0.044343425	0.042403889	0.106725437	0.030385853	0.03328	0.075682	0.000396761	0.104715
2007	0.049296028	0.04885957	0.020641974	0.050652632	0.041598	0.088571	0.001029287	0.111072
2008	0.054222514	0.054789133	0.030063033	0.054137207	0.045976	0.09262	0.006744277	0.11542
2009	0.055619601	0.062740732	0.060958683	0.079527653	0.053292	0.071662	0.015684314	0.121206
2010	0.067914962	0.069882529	0.048572969	0.084236391	0.066756	0.092747	0.024583943	0.110038
2011	0.081864594	0.081768386	0.069809959	0.082881549	0.090051	0.110992	0.03444357	0.096215
2012	0.089919053	0.096962209	0.057631073	0.098006863	0.12075	0.120427	0.044630609	0.110305
2013	0.105203864	0.107921597	0.063414361	0.110327656	0.147957	0.138462	0.11137817	0.113882
2014	0.113701377	0.123772752	0.056504866	0.116640431	0.157932	0.14585	0.11813114	0.113716
2015	0.131539342	0.140236885	0.070999963	0.122270859	0.178728	0.158982	0.138811326	0.120758
2016	0.148048197	0.166941265	0.085913195	0.163050305	0.22686	0.183181	0.165154211	0.114475
2017	0.17308259	0.181835513	0.10857776	0.200420216	0.262222	0.202837	0.186705377	0.129205
2018	0.200472741	0.225299764	0.109102705	0.224871417	0.303071	0.232026	0.210505984	0.168503
2019	0.21734932	0.280237533	0.118036132	0.306577528	0.278193	0.270494	0.303739851	0.227689
2020	0.26875984	0.322731518	0.162121757	0.385213328	0.319935	0.349872	0.351100611	0.305202
2021	0.375759779	0.38832857	0.61761399	0.410999281	0.382179	0.384652	0.410917751	0.41203
2022	0.759037967	0.689993217	0.71275376	0.627962896	0.590251	0.632061	0.677838858	0.708321

3.Adım: Ağırlıklandırılmış normalize matrisi ve MOORA-Oran metodunun hesaplanması

Ağırlıklandırılmış normalizasyon matrisi için Tablo 2.'daki sütunlardaki her bir değer SD yöntemi ile elde edilmiş ağırlıklarla çarpılarak Tablo 6 elde edilmiştir. MOORA metodunun oran sistemi yaklaşımına dayanan optimizasyonunun hesaplanmasında eşitlik (6) kullanılmıştır.

Tablo 6. Ağırlıklandırılmış Normalize Matrisi ve MOORA-Oran Metodunun Hesaplanması

Yıllar	Kriterler								Toplam	Sıralama
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8		
2006	0.005139936	0.005126726	0.014471125	0.003874559	0.004229	0.009284	0.00005070	0.012833	-0.0098523	17
2007	0.005714002	0.005907233	0.002798888	0.006458816	0.005286	0.010865	0.00013153	0.013612	0.00613784	15
2008	0.006285041	0.006624131	0.00407631	0.006903141	0.005842	0.011362	0.000861831	0.014144	0.00640933	14
2009	0.00644698	0.007585497	0.008265515	0.010140726	0.006772	0.008791	0.002004253	0.014853	0.00345041	16
2010	0.007872161	0.008448956	0.00658611	0.010741147	0.008483	0.011377	0.00314151	0.013485	0.01309535	13
2011	0.009489091	0.009885984	0.009465678	0.010568388	0.011443	0.013615	0.004401443	0.011791	0.01837523	12
2012	0.010422699	0.011722951	0.007814318	0.012497046	0.015344	0.014773	0.005703215	0.013518	0.02568536	11
2013	0.012194392	0.013047966	0.008598486	0.014068095	0.018802	0.016985	0.01423269	0.013956	0.04067984	10
2014	0.013179356	0.014964407	0.007661613	0.014873049	0.020069	0.017892	0.015095632	0.013936	0.04454744	9
2015	0.015246991	0.016954958	0.009627034	0.015590996	0.022712	0.019502	0.017738293	0.014799	0.04941013	8
2016	0.017160566	0.020183578	0.01164915	0.020790863	0.028829	0.022471	0.021104573	0.014029	0.06449405	6
2017	0.020062353	0.021984326	0.014722286	0.025555973	0.033322	0.024882	0.023858533	0.015834	0.07514095	5
2018	0.023237201	0.027239253	0.014793464	0.028673793	0.038513	0.028463	0.026899943	0.02065	0.08310451	4
2019	0.025193399	0.033881354	0.016004766	0.039092299	0.035352	0.033182	0.038814026	0.027903	0.09384429	3
2020	0.031152496	0.039018973	0.021982428	0.049119303	0.040656	0.042919	0.044866118	0.037402	0.11031002	2
2021	0.043555075	0.046949806	0.083743574	0.052407321	0.048566	0.047186	0.052509975	0.050493	0.0630371	7
2022	0.087981625	0.083421746	0.096643774	0.080072775	0.075007	0.077535	0.086619042	0.086803	0.14034723	1

4.Adım: MOORA- Referans noktası yaklaşımı

“Maksimal Amaç Referans Noktalarının belirlenmesi için MOORA- Referans Noktası Yaklaşımı’ndan faydalanılır. Referans noktaları için, eşitlik (7) kullanılmıştır.

Tablo 7. Referans Noktaları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Ri	0.087981625	0.005126726	0.002798888	0.080072775	0.07500699	0.07753532	0.086619042	0.01179089

Referans noktası matrisi eşitlik (8) yardımıyla hesaplanarak Tablo 8'deki değerler elde edilmiştir.

Tablo 8. Referans Noktası Matrisinin Hesaplanması

Yıllar	Kriterler								Max	Sıralama
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8		
2006	0.082841689	0	0.011672237	0.076198215	0.070778	0.068251	0.086568341	0.001042	0.086568	16
2007	0.082267622	0.000780507	0	0.073613959	0.069721	0.06667	0.086487512	0.001821	0.086488	15
2008	0.081696584	0.001497404	0.001277421	0.073169634	0.069165	0.066174	0.08575721	0.002354	0.085757	14
2009	0.081534644	0.002458771	0.005466627	0.069932048	0.068235	0.068744	0.084614789	0.003063	0.084615	13
2010	0.080109464	0.00332223	0.003787222	0.069331628	0.066524	0.066158	0.083477532	0.001694	0.083478	12
2011	0.078492534	0.004759257	0.00666679	0.069504387	0.063564	0.06392	0.082217599	0	0.082218	11
2012	0.077558926	0.006596225	0.005015429	0.067575728	0.059663	0.062762	0.080915827	0.001727	0.080916	9
2013	0.075787232	0.00792124	0.005799598	0.06600468	0.056205	0.06055	0.072386352	0.002165	0.075787	8
2014	0.074802268	0.00983768	0.004862725	0.065199726	0.054938	0.059644	0.071523409	0.002145	0.074802	7
2015	0.072734634	0.011828231	0.006828145	0.064481779	0.052295	0.058033	0.068880749	0.003008	0.072735	6
2016	0.070821059	0.015056852	0.008850262	0.059281912	0.046178	0.055064	0.065514469	0.002238	0.070821	5
2017	0.067919272	0.0168576	0.011923397	0.054516802	0.041685	0.052653	0.062760508	0.004043	0.067919	4
2018	0.064744424	0.022112527	0.011994576	0.051398981	0.036494	0.049073	0.059719099	0.008859	0.064744	3
2019	0.062788226	0.028754627	0.013205878	0.040980476	0.039655	0.044354	0.047805016	0.016112	0.062788	2
2020	0.056829128	0.033892247	0.01918354	0.030953471	0.034351	0.034616	0.041752923	0.025611	0.056829	1
2021	0.044426549	0.041823079	0.080944685	0.027665454	0.026441	0.03035	0.034109066	0.038702	0.080945	10
2022	0	0.07829502	0.093844886	0	0	0	0	0.075012	0.093845	17

5. Adım: MOORA-Tam çarpım formu

Son adımda MOORA-Tam Çarpım Formu Yaklaşımı için Eşitlik (9)' a göre değerler Tablo 9'daki gibi normalleştirilir.

Tablo 9. MOORA Tam Çarpım Formunun Hesaplanması

	1	2	2.1	3	3.1	4	4.1
	max	min	2.1:1:2	min	3.1=2.1:3	max	4.1=3.1*4
Yıllar	K1	K2		K3		K4	
2006	137480.292	37812.207	3.635870607	7245.287	0.000501826	21759.86	10.91965614
2007	152835.111	43568.839	3.507899556	1401.325	0.002503273	36273.27	90.80191337
2008	168108.96	48856.322	3.440884478	2040.894	0.001685969	38768.64	65.36273229
2009	172440.423	55946.887	3.082216585	4138.312	0.0007448	56951.2	42.41727789
2010	210560.388	62315.338	3.378949626	3297.481	0.001024706	60323.21	61.81357667
2011	253809.179	72914.142	3.480932122	4739.2	0.000734498	59352.99	43.59463876
2012	278780.848	86462.71	3.224289963	3912.41	0.000824119	70184.5	57.8403514
2013	326169.164	96235.367	3.389285812	4305.021	0.000787287	79007.64	62.20166561
2014	352514.457	110370.088	3.193931104	3835.955	0.00083263	83528.33	69.54819439
2015	407818.455	125051.412	3.261206319	4819.986	0.000676601	87560.39	59.24342604
2016	459001.741	148864.123	3.083360394	5832.403	0.00052866	116763.3	61.72812489
2017	536617.206	162145.555	3.309478363	7371.036	0.000448984	143524.6	64.44025406
2018	621536.356	200903.304	3.093708982	7406.673	0.000417692	161034.5	67.26284745
2019	673859.718	249892.167	2.696602003	8013.138	0.000336523	219545.7	73.88210374
2020	833250.502	287784.715	2.895395268	11005.986	0.000263075	275858.3	72.57130188
2021	1164988.132	346278.626	3.364308521	41928.061	0.00008	294324.1	23.61656902
2022	2353285.988	615277.684	3.824754333	48386.83	0.00008	449695.7	35.54635411

Tablo 7. MOORA Tam Çarpım Formunun Hesaplanması (Devamı)

	5	5.1	6	6.1	7	7.1	8	
	max	5.1=4.1*5	max	6.1=5.1*6	max	7.1=6.1*7	min	Sıralama
Yıllar	K5		K6		K7		K8	
2006	796.917	8702.05961	4746.708	41306135.96	25.98	107313341	45962.71	17
2007	996.119	90449.5111	5555.092	502455355.7	67.398	338644860	48752.89	16
2008	1100.942	71960.5772	5809.044	418022159.3	441.617	184605691	50661.31	15
2009	1276.134	54130.1305	4494.568	243291552.4	1027.013	249863587	53200.89	14
2010	1598.544	98811.7221	5817.012	574788973.2	1609.763	925274021	48298.76	13
2011	2156.386	94006.8687	6961.306	654410579	2255.374	147594060	42231.56	12
2012	2891.491	167244.856	7553.045	1263207920	2922.424	369162914	48416.05	11
2013	3543.009	220381.061	8684.168	1913826158	7293.072	139576715	49986.05	10
2014	3781.878	263022.786	9147.584	2406023032	7735.258	186112089	49913.32	9
2015	4279.841	253552.444	9971.168	2528214013	9089.402	229799535	53004.24	8
2016	5432.429	335333.656	11488.9	3852614167	10814.34	416634833	50246.54	6
2017	6279.22	404634.532	12721.75	5147658145	12225.52	629327821	56711.8	5
2018	7257.392	488152.851	14552.45	7103821421	13783.99	979189821	73961.21	4
2019	6661.653	492176.938	16965.14	8349850166	19888.97	166069877	99939.64	3
2020	7661.229	555985.363	21943.63	12200337637	22990.16	280487714	133962.3	2
2021	9151.717	216132.156	24124.98	5214184809	26907	140298081	180852.3	7
2022	2353285.988	615277.684	3.824754333	48386.83	0.00008	449695.7	35.54635411	1

6. Adım: MULTIMOORA yönteminin uygulanması

MOORA metotları uygulandıktan sonra her 3 yöntemle göre de yapılan sıralamalar toplu bir şekilde değerlendirilerek bir baskınlık karşılaştırması yapılmıştır. Sıralama sonuçları Tablo 8'de gösterildiği gibidir.

Tablo 8. MULTIMOORA Sonuç Tablosu

Yıllar	MOORA Oran Metodu	MOORA Referans Noktası Yaklaşımı	MOORA Tam Çarpım Formu	MULTIMOORA
2006	17	16	17	17
2007	15	15	16	15
2008	14	14	15	14
2009	16	13	14	16
2010	13	12	13	13
2011	12	11	12	12
2012	11	9	11	11
2013	10	8	10	10
2014	9	7	9	9
2015	8	6	8	8
2016	6	5	6	6
2017	5	4	5	5
2018	4	3	4	4
2019	3	2	3	3
2020	2	1	2	2
2021	7	10	7	7
2022	1	17	1	1

MULTIMOORA yöntemi ile yapılan baskınlık karşılaştırması sonucunda merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı açısından en iyi performansa sahip olan yıl 2022 yılı olurken en düşük performansa sahip olan yıl ise 2006 yılı olmuştur.

SONUÇ

Devletin genel gelir gider dengesini gösteren bütçe, kamu politikaların uygulanabilirliğini ve milli ekonominin sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemli bir yapıtaşdır. OECD'ye (2015) göre, bütçenin iyi tasarlanabilmesi ve uygulanabilmesi için rehberlik sağlayan temel on ilke bulunmaktadır (şeffaflık, genellik, birlik, açıklık... vb.). Özellikle 20. yy'dan itibaren, devletlerin kapsamının "jandarma devleti" temelinden çıkması ile birlikte kamu harcamalarında yüksek artışlar gerçekleşmiştir. Bu süreç, hükümetlerin kamu mali dengelerini korumalarını zorlaştırmış ve yüksek bütçe açıkları yaratmıştır. Yüksek bütçe açıkları beraberinde mali krizleri ve politik istikrarsızlıkları getirmiştir. Artan mali krizler sonucunda, bütçe istikrarı ve mali sürdürülebilirlik bütçenin önemli ilkeleri haline gelmiştir. Bu kapsamda, bütçenin finansal istikrarına ve dengesine verilen önem artmıştır. Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada Türkiye'nin 2006-2022 yılları arası merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında Türkiye'nin merkezi yönetim bütçe dengesi ve finansmanı performansının giderek iyileşen bir performans sergilediği görülmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre belirlenen kriterler çerçevesinde en iyi performans gösteren yıl 2022 yılı çıkmıştır. 2022 yılının en iyi performans gösterme nedenlerinden birinin o yıl içinde elde edilen gelir vergilerinin önceki yıllara göre artış göstermesinden

kaynaklandığı düşünülmektedir. 2020 yılı ise 2. Sırada en iyi performansı gösteren yıl olmuştur. 2021 yılının 7. Sırada çıkmasının sebebi COVID-19 sürecinde yaşanan belirsizlik ve belirsizliğin yarattığı süreç olarak gösterilebilir. SD yöntemi ile belirlenen kriterlerin önem ağırlıklarına bakıldığında ise görev zararları, sosyal amaçlı transferler ve hazine yardımlarının performans üzerinde etkisi daha fazladır. Bu bağlamda görev zararlarının azaltılmasına yönelik çalışmaların bütçe dengesi konusunda performansa iyileştirici etkisi olacak çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında sosyal amaçlı transferlerin ve hazine yardımlarının artırılma çalışmaları da performansa pozitif etki sağlayacaktır. Bu çalışmanın devlet bütçe politikalarına yön verme konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu çalışmanın bu alanda yapılacak olan çalışmalara yol gösterici nitelikte olacağı ve farklı bir bakış açısı sunacağı beklenmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma yazarlar tarafından dışarıdan herhangi bir yardım ve katkı alınmadan hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Yok

Akran Değerlendirmesi

Dışarıdan hakemli

Yazar Katkıları

Tüm yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda yazarlar çalışmanın yayınlanan versiyonunu okumuş ve kabul etmişlerdir.

Çıkar Çatışması

Yazarların beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek

Yazarlar bu çalışmadan herhangi bir finansal destek almamışlardır.

KAYNAKLAR

- Afonso, A., & Alves, J. (2014). *The Role of Government Debt in Economic Growth/ WP16*. Lisbon: Lisboa School of Economics & Management.
- Balezantis, A., Balezantis, T., Valkauskas, R. (2010). Evaluating situation of Lithuania in the European Union: structural indicators and MULTIMOORA method. Technological and economic development of economy. 16, 578-602. <http://dx.doi.org/10.3846/tede.2010.36>.
- Bektaş, N. B., & Çetinkaya, Ö. (2021). Bütçe Yönetimi Kavramı ve Türkiye’de Bütçe Yönetiminin Başarısının Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 6(2), s. 233 – 262. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijpf>
- Brauers, W. K., Zavadskas, E. K. (2011). MULTIMOORA optimization used to decide on a bank loan to buy property. Technological and economic development of economy. 17, 174-188. <https://doi.org/10.3846/13928619.2011.560632>.
- Brauers, W. K., Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. Control and cybernetics. 35, 445-469.
- Brauers, W. K., Zavadskas, E. K. (2009). Robustness of the Multi-Objective MOORA Method with a test for the facilities sector. Technological And Economic Development of Economy. 15, 352-375. <https://doi.org/10.3846/1392-8619.2009.15.352-375>
- Brauers, W. K., Zavadskas, E. K. (2012). Robustness of MULTIMOORA: a method for multi- objective optimization. Informatica. 23, 1-25. <https://doi.org/10.15388/Informatica.2012.346>.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. Computers & operations research. 22, 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H).
- Goli, A., & Mohammadi, H. (2022). Developing a sustainable operational management system using hybrid Shapley value and Multimooraa method: case study petrochemical supply chain. *Environment, Development and Sustainability*, 24(9), 10540-10569.

- Karabasevic, D., Stanujkic, D., Urosevic, S., Maksimovic, M. (2015). Selection of candidates in the mining industry based on the application of the SWARA and the MULTIMOORA methods. *Acta Montanistica Slovaca*. 20, 116-124.
- Liang, D., Linda, B. E., Wang, M., & Xu, Z. (2022). Hospital health-care delivery quality evaluation in Ghana: an integrated medical triangular fuzzy MULTIMOORA approach. *Information Sciences*, 605, 99-118.
- Mishra, A. R., Saha, A., Rani, P., Hezam, I. M., Shrivastava, R., & Smarandache, F. (2022). An integrated decision support framework using single-valued-MEREC-MULTIMOORA for low carbon tourism strategy assessment. *IEEE Access*, 10, 24411-24432.
- Opoku-Mensah, E., Yin, Y., Asiedu-Ayeh, L. O., Asante, D., Tuffour, P., & Ampofo, S. A. (2023). Exploring governments' role in mergers and acquisitions using IVIF MULTIMOORA-COPRAS technique. *International Journal of Emerging Markets*, 18(4), 908-930.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2015) Recommendation of the council on budgetary governance. OECD, Paris.
- Pehlivan , O. (2020). *Devlet Bütçesi*. Trabzon: Celepler Basım Yayın.
- Qin, J., & Ma, X. (2022). An IT2FS-PT3 based emergency response plan evaluation with MULTIMOORA method in group decision making. *Applied Soft Computing*, 122, 108812.
- Shang, Z., Yang, X., Barnes, D., & Wu, C. (2022). Supplier selection in sustainable supply chains: Using the integrated BWM, fuzzy Shannon entropy, and fuzzy MULTIMOORA methods. *Expert Systems with Applications*, 195, 116567.
- Tujula, M., & Wolswijk, G. (2004). *What Determines Fiscal Balance? An Emprical Investigation in Determinants of Changes in OECD Budget Balances*. Frankfurt: European Central Bank.
- Tüğen, K. (2021). *Devlet Bütçesi*. İzmir: Bassaray Yayıncılık.

A Phenomenological Approach To The Vocational Training Experiences Of Cooking Students

Gürkan KALKAN*¹

Abstract: The culinary profession is one of the important areas of the service sector. This profession can be described as an art branch where personal competencies are at the forefront and at the same time requires special attention. Individuals who will prefer this profession are recommended to determine an area after researching the profession and its working conditions. Isparta Applications University has implemented the vocational training model in business for 4 years in order to prepare the students of the culinary program for the sector and to train more qualified personnel. In this context, the experiences of culinary students in the profession and vocational education were researched with the phenomenological approach design and tried to be interpreted. Within the scope of this qualitative research, 3 semi-structured open-ended questions were asked to 15 culinary students who were continuing their vocational education (98th day of vocational education) in well-known hotels of Turkey and the world and had a voluntary participation statement. After the irrelevant data were removed in line with the answers received, they were coded and reduced to themes. Each question has been tried to be meaningful by reducing them to themes and distributing them into sub-categories. As a result of the thematic grouping, a textural definition was tried to be created. The investigated problem was carried out holistically in its natural environment. Finally, the findings obtained from the researcher's point of view were presented to the readers in a synthesis.

Keywords: Cookery, Vocational Education, Phenomenology

Aşçılık Öğrencilerinin Mesleki Eğitim Deneyimlerine Fenomenolojik Yaklaşım

Aşçılık mesleği hizmet sektörünün önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu meslek kişisel yeterliliklerin ön planda olduğu ve aynı zamanda özel ilgi isteyen bir sanat dalı olarak nitelendirilebilmektedir. Bu mesleği tercih edecek bireylerin öncelikli olarak mesleği ve onun çalışma koşullarını araştırdıktan sonra alan belirlemeleri tavsiye edilmektedir. Isparta uygulamalı bilimler üniversitesi 4 yıldır aşçılık programı öğrencilerini sektöre hazırlamak ve daha nitelikli eleman yetiştirmek için işletmede mesleki eğitim modelini uygulamaya geçirmiştir. Bu kapsamda aşçılık öğrencilerinin mesleğe ve mesleki eğitime olan deneyimleri fenomenolojik yaklaşım tasarımı ile araştırılmış ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu nitel araştırma kapsamında Türkiye'nin ve Dünyanın bilinen otellerinde mesleki eğitim devam eden (Mesleki eğitimin 98. Günü) ve gönüllü katılım beyanı bulunan 15 aşçılık öğrencisine yarı yapılandırılmış açık uçlu 3 soru sorulmuştur. Alınan cevaplar doğrultusunda ilgisiz veriler çıkarıldıktan sonra kodlanarak temalara indirgenmiştir. Her soru kendi içerisinde temalara indirgenip alt kategorilere dağıtılarak anlamlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan tematik gruplama sonucunda dokusal tanımlama oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırılan problem doğal ortamında bütüncül bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Son olarak araştırmacı bakış açısıyla elde verilen bulgular bir sentez halinde okuyuculara sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aşçılık, Mesleki Eğitim, Fenomenoloji

¹**Address:** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta MYO, Isparta, Türkiye

*Corresponding author: gurkanalkan@isparta.edu.tr

Giriş

Üretim, tüketimi karşılayabilmek adına gerçekleştirilmesi gereken en büyük adımlardan biridir. Bu adım için mesleki yapılanma ve sürdürülebilirlik en önemli aşamalardan birisini oluşturmaktadır. Eğitimin üretim hayatında karşılık bulabilmesi için çeşitli yöntem veya modeller denenmektedir. Bu süreçlerle ulaşılmak istenen hedef teknik anlamda eğitilmiş bireyleri sektöre kazandırabilmek ve ülke üretimine katkı sağlamak üzerine olmaktadır. Ancak temel eğitim sistemi bir yapı haline dönüştürülmeden tüm modellerde olduğu gibi hızlı sonuç alabilme yoluna gidilmektedir (Özer,

2021:1). Bu durum eğitim sistemini ve bu yapıyı oluşturan paydaşları yıpratmaktadır. Oluşturulması planlanan sistemin belirli bir zaman dilimini kapsayacağı unutulmamalıdır. Eğitim sisteminde zorunlu eğitimin süresinin artması eski tabir ile çırakların yetiştirilme alanını okullara çevirmiştir. Teknik anlamda eğitim alan öğrencilerin sektörel hayata uyum sağlayabilmesi ve sektörün ara eleman açığını kapatabilmesi adına eşgüdümlü (Atay ve Yıldırım 2008:395) bir modelin seçilmesi gerekmektedir. Bu model sayesinde üretim sektöründeki yenilenmeye eğitim modellerinin de ayak uydurması beklenecektir. Dünya genelinde bu modellemeyi ayakta tutabilmek için eğitim ile sektörel hayat yan yana getirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle okul-işyeri birlikteliği eğitim modellerinde başı çekmektedir (Bıncı ve Arı, 2004:384). Oluşturulmaya çalışılan eğitim modelleri hizmet sektörü için farklı anlamlar taşımaktadır.

Sürekli olarak değişen, yenilenen ve derinleşen rekabet koşullarına ayak uydurabilmenin yolunun mesleki anlamda nitelikli personele sahip olmadan geçtiği görülmektedir (Morkoç ve Doğan, 2014:112). Değişen istek ve beklentileri karşılayabilmek için bilinçli, araştırmacı ve kendini yenileyen nitelikli yetişmiş emeğe ihtiyaç duyulmaktadır (Kozak, 2009:1). Teorik eğitimlerin sektörel hayatta anlam bulması adına birçok eğitim modelleri denenmiş ve denenmeye devam etmektedir. Bu modeller arasında son yıllarda uygulamaya konulan sistem ise işletmede mesleki eğitim modelidir. Bu modelim önlisans programlarında uygulanış şekli 3 akademik dönemi uygulamalı eğitim ile üniversite tamamlayan öğrenci bir akademik dönemini anlaşmalı sektörlerde tamamlayarak sektörü tanıma, mesleği tanıma, iletişim kurma, anlama ve kendini geliştirme adımlarını gerçekleştirme şansı bulmaktadır. Kullanılan eğitim modelleri arasında hizmet sektörüne ayak uydurabilecek ve özellikle turizm sektörüne hitap edecek bir model uygulanmaya başlamıştır. Bu modelleme ile kişinin sektörün talep ettiği bilgi, teknik, beceri ve meslek elemanı yeterliliğini sağlayabilmesi hedeflenmektedir (Aymankuy ve Aymankuy, 2002:30). Uygulanan eğitim modelinin öncelikli hedefleri arasında ise öğrencilerin sektörden kopmasının önüne geçmek için aşamalı olarak hizmet sektörüne ısınmalarını sağlamak üzerine kurguludur.

Turizmde tüm çalışmalar müşteri memnuniyeti üzerine kurgulanmıştır. Hedefe ulaşabilmek için çalışanların bu temel bilince ulaştırma konusunda eğitilmiş bireylerden oluşması önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır (Değirmencioğlu, 2001:189). Dünya üzerinde milyonlarca çalışanı bulunan bu sektör (Escalante, et. All. 2023:2) turizm endüstrisinde kilit rol oynamaktadır.

Mesleki Eğitim Modeli

Eğitim süreci bireyin gelecekte bir meslek edinmek için kendisinin yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte bireyin ileride yapmayı planladığı meslek ile ilgi temel oluşturmaları bu sürecin değerli bir parçasıdır. Bu sürecin sektöre taze kan kazandırma, mesleği gerçek haliyle tanıtmak, öğrenciye bakış açısı kazandırması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca sektöre kazandırılan öğrencilerden etkilenecek olan diğer öğrenci adayları bu meslek alanını tercih etmesinde etkili olacaktır. Bu durum aynı zamanda kazan-kazan mantığını destekleyerek hem okullar tercih edilecek hem de turizm sektörü eleman sıkıntısı çekmeyecektir.

Mutfaklar aşçılık öğrencilerinin üretime katılımda en önemli başlangıç adımının atıldığı alanlardır. Teorik eğitimlerin yanında davranışa dayalı eğitimin faydalı olduğu bilinmektedir (Penelope, et.all, 2012:58). Bu alan teorik eğitimle beraber uygulamanın gerçekleştirildiği ve üretimin demolarının yapıldığı öğrenim sahasıdır. Geleceğe bakış, yenilikleri geçmiş kültür ile harmanlayarak bilinçli ve eğitilmiş aşçıların (Tekin ve Çiğdem, 2015:978) temelleri mesleki eğitimler ile atılmaktadır. Öğrencilerin el becerilerini sınadıkları ve genç bakış açıları ile yorumladıkları sunumlar için önemli eğitim alanını oluşturmaktadır. Mesleki eğitim ile sektöre uyum sağlayabilecek kişilik davranışının da geliştirilmesi gerekmektedir (Tolga, vd., 2015:27). Bu davranış ile eğitim alanlarından sektörden uzak olarak çalışan öğrenciler toplumsal üretime kazandırılmalıdır (Lewis, 1998:284). Bu sayede kapalı bir ortamdan gerçek üretim sahasına katılarak öğrencilerin yetenek, beceri ve iletişimlerinin geliştirilmesi hedeflenebilir.

Araştırma Yöntemi ve Bulguları

Aşçılığı meslek olarak seçen ve bu alanda kendini yetiştirmek için üniversite tarafından mesleki eğitim için turizm işletmelerine gönderilen aşçılık öğrencileri üzerine nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmayı daha derinlemesine gerçekleştirmek için fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen katılımcıların konuya hakim oldukları için tercih edilmiş ve çalışma grubu oluşturulmuştur (Erhan ve Bayrakçı, 2022:8 5). Kullanılan yöntem ile sektörde 10 haftadır mesleki eğitim alan öğrencilerin mesleğe ve çıktıklarına ilişkin algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Fenomenolojik araştırma yönteminde bireysel edinimler önemli olduğundan dolayı öğrencilerin mesleki eğitimdeki tecrübeleri (Teherani, et.all, 2015:670) gözönüne alınarak örneklemi oluşturabileceği kanısına varılmıştır.

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış veri toplama tekniği kullanılarak örneklemelerden daha detaylı veri elde edebilme yöntemi tercih edilmiştir. Tüm verilerden ve yapılan literatür taramasından yola çıkılarak mesleki eğitime katılan öğrencilerin meslek algıları ve deneyimlerini öğrenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bir ana soru ve iki alt sorudan oluşan açık uçlu sorular aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Ana araştırma sorusu: 10 haftalık çalışma süre göz önünde bulundurarak mesleki eğitim sizce nedir?

Alt araştırma sorusu 1: Aşçılık mesleğini tercih etme sebebiniz nedir (Şahin ve Arman, 2014)?

Alt araştırma sorusu 2: Aşçılık mesleğini yapacak kişinin özünde ve yapısında ne olmalıdır?

Görüşmeler yüz yüze işyerinden izin alınarak ve 30 dk üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların gönüllü beyanları alınarak hem ses kaydı alınmış hemde yazılı notlar alınmıştır. Görüşmeler 03.05.2023 ile 04.05.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 3 farklı otelde mesleki eğitim gören 15 öğrenciye yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Araştırma konusunu oluşturan problemde verilen cevapların tekrara düşmemesi ve araştırma verimliliği için katılımcı sayısı 15 ile sabitlenmiştir (Ültay , vd., 2021:191). Araştırma sınırlılıklarını işletmede mesleki eğitim yapan üniversitelerin yeterli olmayışıdır. Fenomenolojik yöntem betimsel analize dayandığı için elde edilen sözcükler betimleyici analiz tekniği kullanılmıştır (Ön, vd., 2021:194). Betimleyici analiz tekniği ile görüşmeler olduğu hali ve basit bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Araştırmacı verileri analiz edilirken K1, K2, K3... şeklinde kodlanmıştır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Sosyal bilimlerde nitel araştırmanın tercih edilmesinde bilginin geliştirilebilirliğinin ön alanda tutulmak istenmesi sebeplerden bir tanesidir. Bu yöntem sayesinde bilgi derinlemesine incelenebilmektedir. Sistematik tekniklerle yönetilen süreç analitik yöntemlerle yapılandırılabilir (Arslan, 2022:396). Nitel araştırmanın konuları insan deneyimlerinden oluşmaktadır. Bu konularda kelimeler ve harflerle ifade edilebilmektedir. Nicel yöntem gibi rakamlarla anlatılabilecek konu içeriği sınırlıdır. İnsan deneyimlerini anlamaya yönelik olan nitel araştırma yöntemleri sistematik hesaplamalarla anlatılabilecek bilimsel verileri taşımamaktadır (Brink, 1991). Nitel araştırmalar konusunda bilim adamları geçerlilik ve güvenilirlikten ziyade inandırıcılığa dikkat çekmişlerdir. Guba ve Lincoln 'a göre geçerlilik ve güvenilirlikten daha önemli olan nitel çalışmalarda inanılabilirlik, güvenilirlik, aktarılabilirlik ve onaylanabilirlik olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre bir araştırmada belirledikleri bu kriterlerin irdelenmesi daha önemli olarak görmektedirler (1982). Araştırma kapsamında bu kriterler göz önüne alınmış ve veriler bu kriterler ışığında paylaşılmıştır. Bu araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla iyi kurulmuş bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcı dürüstlüğü sağlamaya yardımcı olacak taktikler kullanılmıştır. Araştırma bulguları tüm ayrıntıları ile raporlanmış kısaca bir ifade ile doğru bir şekilde yansıttığı kesinlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan mesleki eğitim öğrencilerinin demografik bilgileri Tablo1'de paylaşılmıştır. Her bir katılımcı K1, K2 gibi kodlanarak verilmiştir. Öğrencilerin mesleki eğitime başlama süreleri aynı olmakla beraber önlisans eğitimi alan öğrencilerden oluşan bir demografik yapıya sahiptirler.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim	Daha Önceden İş Tecrübesi	Tecrübe (Hafta)
K1	Kadın	Önlisans	Hayır	10
K2	Kadın	Önlisans	Hayır	10
K3	Erkek	Önlisans	Hayır	10
K4	Erkek	Önlisans	Hayır	10
K5	Kadın	Önlisans	Hayır	10
K6	Kadın	Önlisans	Hayır	10

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim	Daha Önceden İş Tecrübesi	Tecrübe (Hafta)
K7	Kadın	Önlisans	Evet	10
K8	Kadın	Önlisans	Evet	10
K9	Kadın	Önlisans	Hayır	10
K10	Erkek	Önlisans	Hayır	10
K11	Kadın	Önlisans	Hayır	10
K12	Erkek	Önlisans	Evet	10
K13	Erkek	Önlisans	Evet	10
K14	Erkek	Önlisans	Hayır	10
K15	Kadın	Önlisans	Hayır	10

Mesleki eğitime giden öğrencilerden daha önceden aşçılık tecrübesi olan öğrencilerde (K7, K8, K12, K13) yer almaktadır.

Araştırma Sorusu “10 haftalık çalışma süre göz önünde bulundurarak mesleki eğitim sizce nedir?”

Araştırma temelini oluşturan bu soru ile katılımcılardan mesleki eğitimi edindikleri deneyim çerçevesinde tanımlamaları istenmiştir. Bu soru ile uygulamalı eğitimde hayal edilen ve gerçekleşmesi arzusu ile eğitim sistemine konulan mesleki eğitim beklentisi ile öğrencilerin mesleki eğitimden aldıkları çıktıları karşılaştırmak için cevap aranmıştır. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen sorularda farklı bakış açılarının ve algıların oluştuğu gözlemlenmiştir. Araştırma sorusu karşılığında katılımcıların bazılarının verdiği cevaplar ise;

K 11 “Mesleki eğitim bence adının hakkını veren bir yöntemdir. Ben daha önce böyle büyük bir mutfakta çalışmamıştım. Biz burda 1000 kişiye her şey dahil sistemde her gün farklı türlede binlerce ürün hazırlıyoruz. Bu benim için büyük bir deneyim oluyor. Bu kapsamda sektörde kalınan süre bence iyi az olsaydı bu kadar büyük bir mutfağın yarısını görmeden giderdim.”

K 9 “Mesleki eğitim inanılmaz iyi bir şey, teknik bilgi sağlayan düzenli bir sistem ve mesleği görmeyi sağlayan düzen ve intizam isteyen bir sistem bence. Süresi gayet yeterli az olmamalı bence ama üniversite mutlaka bir eğitim alınıp üzerine mesleki eğitim olduğu zaman daha verimli olacağını düşünüyorum”

K1 “Mesleki eğitim bence sektöre uyum sağlamada basamaktır. Mesleki eğitim ile aşçılığın gerçek hayatta başka bir şey olduğunu öğrendim. Mesleği tam anlamıyla tanıma fırsatı buldum. Üstüne de harçlığını çıkardım. Ayrıca mesleki eğitim cw’de yer alarak bana katkı sağlayacak.”

K8 “Mesleki eğitimde daha fazla bilgi alıyoruz. Okul imkanlarına göre daha fazla imkanlar var burada ve gerçekçi ortam var. Karşınızda müşteri var ve direkt yaptığımız işi gözlemliyor. Ayrıca mesleki eğitim yerlerini okullar bulmalı ben daha iyi bir işletme bulamazdım. Bu benim için iyi bir imkân.”

Mesleki eğitim çerçevesinde seçilen işyerinin de önemli olduğu bu röportajdan çıkarılabilmektedir. Öğrencilerin okul uygulama mutfaklarında sınırlı sayıda ekipman ve malzeme ile karşılaşabilmekte ve bu durum ürün çeşitlendirmesine etki etmektedir (Özsoy, 2015:179). Ayrıca mesleki eğitim sayesinde öğrenciler mesleği yakından tanıma ve geleceği hakkında gözlem yapabilmektedir.

K6 “Mesleki eğitim öğrenciye aşçılık mesleğini yapıp yapamayacağını görmesini sağlayan zorunlu bir süreçtir. Bu süreç bana mobbing nedir onu öğretirken gözlem yapmam gerektiğini de öğretti.”

Şeklinde mesleki eğitimi tanımlayan katılımcı farklı biz gözle bakmamızı sağlamıştır. Öğrencilerin mesleki eğitimden anladıkları eğitim öncesi ve eğitim sonrası farklılaşmıştır. Sürecin hayata tutunma çabasına dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bazı öğrenciler eğitim sürecini bir şekilde geçirmiş ancak mesleki eğitimde aşçılık mesleğinin gerçek yüzünü

gözlemleyerek mesleklerinin geleceği hakkında kararlar alma yoluna gitmiştir. Mesleki eğitim ile öğrenciler hangi alana yönelmeleri gerektiğini ve kendilerine daha çekici gelen bölümü tanıma şansı bulmuşlardır.

Alt Araştırma Sorusu 1: Aşçılık Mesleğini Tercih Etme Sebebiniz Nedir?

Aşçılık mesleği belirli disiplinleri içeren mesleklerden birisidir. Tercih edilen meslek kendine özel zorluklarını içersinde barındırmakta ve hatta bu mesleği yapan kişinin hayatını şekillendirmektedir (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017:622). Mesleği ve onun çalışma koşullarını tanımadan tercih etmek ileride farklı sonuçları doğurabilmektedir. Katılımcılardan alınan veriler ışığında Şekil 1 hazırlanmıştır. Şekil meslek olarak görme, aile mesleği, yönlendirme, kitle iletişim araçları, önceki eğitimin devamı ve mutluluk veren meslek olması gibi bölüm tercihini etkileyen altı temada toplanmıştır. Temalar oluşturulurken genel anlam bütünlüğünde yola çıkılarak röportajlar kodlanmıştır. Her tema katılımcının bölüm/program tercihinde etkili olan kodları taşımaktadır. Bu temalar ise;

Şekil1. Öğrencilerin Aşçılık Mesleğini Tercih Etme Sebepleri

Meslek Olarak Görme:

Turizm sektörü altında bir alan olarak görünen aşçılık diğer turizm alanlarına göre algısı farklı şekilde insanlara yansımaktadır. Bu tema oluşturulurken katılımcıların verdiği cevaplardan aşçılığın sürdürülebilirliği, ileride kendi işini kurabilme istekliliği ve iş hayatının talebinin yüksek oluşu meslek olarak algılanmasında en büyük payı oluşturmaktadır. Bu görüşe hakim olan K3, K4,K5,K9,K10 ve K11 kendileri için ileride meslek edinmelerine katkı sağlayacağını düşündükleri aşçılık bölümünü seçmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Gelecek planı yapan öğrenciler için aşçılık önemli bir konumda yer almaktadır (Duman, vd., 2006:53).

Mutluluk Veren Meslek:

İnsanların sevdikleri ve sevecekleri işleri yapması iş tatminini ve verimini etkileyen temel bileşenler olarak görülmektedir. Can ve Solmaz (2021:816) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin kariyer yaşamlarını mesleğe olan sevgilerinin etkilediği sonucu yer almıştır. Bu temada ise katılımcılar (K1, K3, K7, K10, K11, K15) mesleği sevdiğini, mutfığı sevdiğini ve mutfakta çalışmaktan mutlu olduklarını ifade etmişlerdir.

Daha Önce Aldığı Eğitim Etkisi:

Ülkemizde öğrencilerin meslek ile ilgili tercih süreçleri lise döneminde başlamaktadır. Ve bu alanlara yönelik mesleki liseler bulunmaktadır. Bir sonraki eğitim için temel olarak görülen liseler öğrencilerin üniversite dönemindeki

tercihlerinde etkili olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında K4 ve K14 aşıcılık ile ilgili alanda lise eğitimi aldıklarını ve bu alandan devam etmek istedikleri için tekrar aşıcılık bölümünü seçtiklerini belirtmişlerdir. İki katılımcı aşıcılığı deneyimledikleri ve meslek olarak kabul ettikleri gözlemlenmiştir.

Kitle İletişim Araçları:

İletişim insanlar arasında farklı kanallar ve türde gerçekleşebilmektedir. Günümüzde çok güçlü ve geniş bir yayın ağına sahip olan bu araçlar ulaşılabilirlik konusunda sınır tanımamaktadır. Erişim ağı geniş ve güçlü olan bu araçlar insanların tercihlerinde de etkin olduğu bilinmektedir (Kocadaş, 2004:132). Öğrenciler bölüm tercihi yaparken kitle iletişim araçları ve onlarda ön plana çıkan yemek programları (K2, K15), Master Şef (K1, K3), ünlü aşçıların sosyal medyaya yansıyan hayatları (K11, K6) ve diğer (K7) araçların tercihlerinde etkili olduklarını belirtmişlerdir.

K2, “Refika Birgül’ün yemek pişirme, sunma ve tüketme tarzının kendisini etkilediğini, onun içten kendisi ile barışık konuşma tarzının bu seçiminde en büyük etken olduğunu” belirtmiştir.

Yönlendirme:

Öğrencilerin tercih süreçleri hem kendilerinin araştırma yaptıkları hemde profesyonel destek aldıkları önemli bir süreçtir. Bu süreç sonuçlarının kişinin geleceğini etkileyen önemli bir dönem olarak düşünülmektedir. Bu durum tercihlere çok fazla anlam yüklenmesine neden olmaktadır. Bu süreçlerde etki alanı genişleyerek anne, baba, kardeş, çevre ve arkadaşlar dahi kişinin tercihlerini etkileyebilmektedir. K9, K4v e K10 babasının aşçı olmasının, K14 ablasının aşçı olmasının ve diğer katılımcılar ise seçimlerinde çevrenin de onları etkilediğini ifade etmişlerdir (Gündoğan, 2016:1241).

Aile Mesleği:

Öğrencilerin gözlemlerine ve daha önceki deneyimlerine dayalı işlerin meslek seçiminde etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle aile bireylerinin yapmış olduğu meslekler öncelikli olurken yakın çevrede de gözlenen ve yönlendirilen alanlar meslek seçimini etkilemiştir. Katılımcılar içerisinde K9, K4, K10 ve K14'ün birinci dereceden akrabalarının oluşu mesleğe bakış açılarında etkili olduğunu söylemişlerdir. Erkuş vd. (2020:263) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen etmenleri incelemişler ve ailenin tercihlerde etkin rol aldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Alt Araştırma Sorusu 2: Aşçılık Mesleğini Yapacak Kişinin Özünde ve Yapısında Ne Olmalıdır?

Meslekler yapıları gereği farklı sistemler ve disiplinlerden oluşturmaktadır. Yapılan işin gereği olarak görülen bu durum insanlar için belirli gereklilik ve bilgi birikiminin olması beklenmektedir. Açıcılık mesleği hizmet sektörünün bir parçası olarak görülmekte ve mesleki yeterlilikler yanında kişisel verilerinde yeterli olması beklenir. Özellikle turizm sektöründe çalışmayı planlayan adayların sektörün ağırlıklı olarak emek yoğun çalıştığını (Doğan ve Yeşiltaş, 2021:251) ve kişisel memnuniyetin ön planda olduğunu bilmeleri gerekmektedir.

Şekil 2. Aşıcılık Mesleğini Yapacak Kişinin Özünde ve Yapısında Ne Olmalıdır?

Araştırmanın alt ikinci sorusu karşısında alınan cevaplar ve cevapların yoğunluğu Şekil 2’ de kelime bulutu ile açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler öğrencilerin 10 aylık iş deneyimleri sonucunda edindikleri edininlerin birer çıktısıdır. Bu verilerde işin yaratmış olduğu stresin öğrencilerde dahi etkili olduğu ve bunu yönetebilmenin, sabırlı davranabilmenin aşçı olmak isteyen kişiler için başlıca yeterlilik olduğu gözlemlenmiştir. Bu soruya karşılık **K2**:

“Bence aşçı olmak isteyen kişi yaratıcı, sabırlı, stresini yönetebilen, sakin, istikrarlı ve en önemlisi kaos yönetebilen bir yapıya sahip olmalı ya da öğrenmesi gereklidir. Ayrıca bu meslek için bilgili olmak, araştırmacı ve yenilikçi olmak taşınması gereken başka bir özellik olarak görüyorum.” Şeklinde cevaplar bir başka katılımcı **K8** ise;

“Aşçı olmak isteyen bireyin hırslı, çalışkan, mesleği seven ve kendini geliştirebilen kişiliğe sahip olması gereklidir. Cinsiyet benim için bu mesleği yapma konusunda bir engel olmayıp önemli olan bu işi yapmayı istemek olduğunu düşünüyorum.” Demıştır. Öğrencilerin genel anlamda ortak olduğu ve taşınması gereken verilerin başında mesleki bilginin önemli olduğu da ön plana çıkmaktadır (Doğan ve Yeşiltaş, 2021:255) . Mesleki bilginin alt yapısı aşçılık programlarında hazırlanması gerekliliği eğitimciler tarafından bilinmektedir. Öğrencilerin mesleki eğitime hazırlık aşamaları teorik olduğu kadar pratik olarak ta gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu durum öğrencinin öğrenme hızını önemli derecede olum etkileyecek ve mesleki eğitimde vakit kaybı yaşamadan öğrenme deneyimini yaşayabilecektir. Bu görüşü destekler nitelikte K10 “Öğrenme eylemi okulda başlayıp işyerinde devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Öğrencinin kendini geliştirme, öğrenme ve kazanımlar elde etmesinin altında okulun eğitimi yatmaktadır. Ve aşçı olacak kişinin bu verilere sahip olması iş yerinde kolay terfi almasında etkili olmaktadır.” Şeklinde ifade etmiştir.

Aşçılık meslek seçiminin, sevdinmesinin ve öğrencinin sektör gerçeklerine hazırlanma süreci okul ile başlamakta ve mesleki eğitim ile yani sektörle anlam kazanmaktadır. Bu zincirin etkin çalışabilmesi için bu alanı tercih eden öğrencilerin bilinçli tercih yapabilmesi ve bu sürecin okul eğitimi ile güçlendirilmesi bu mesleğin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Aşçılık mesleği bir iş yapma ötesinde çalışanın kendisini yaptığı ürün ile dışarıya karşı ifade etme şekli olarak bilinmektedir. Günümüzde meslek olarak algılanan, sevilen ve fazlasıyla talep gören bir alana dönüşmüş vaziyettir. Bu alanın bilinçli, bilgili ve istekli kişilerce yönetilmesi gerekli görülmektedir. Araştırma sonucunda aşçılığı meslek olarak tercih eden öğrencilerin çoğunluğunun istekli olduğu, hedefler koyduğu, örnek aldıkları kişilerin olduğu ve desteklendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mesleğe olan istekliliği bu kadar yüksek kişilerin meslekten soğutmadan ve işin gereklerine uygun olarak sektöre kazandırılması gerekmektedir. Bu gereklerin başında ilk adım okul eğitiminin uygun ve bölümün gereklerine uygun yönetilmesi olarak görülmektedir. İkincisi ise mesleki eğitime giden öğrencilerin iletişimde oldukları kurum, şirket, kişi ve şeflerin bu hevesli insanları mesleğe küstürmeden gelecek dönemler için donanımlı hale getirebilmeleridir. Mesleki uyumluluk diğer mesleklerde olduğu (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017:636) gibi aşçılık için kişi-meslek uyumu işin devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Araştırma sonucunda ve ulaşılan veriler ışığında fayda sağlaması adına sunulacak öneriler ise:

- Aşçılığın sürdürülebilirliği için mesleki eğitim bir görev olarak alınmalıdır (Atabey, vd. 2018:113).
- Mesleki eğitim için tercih edilen paydaşlarda öğrenme için alan ve zaman oluşturulmalıdır.
- Mesleki eğitimler sektör beklentileri doğrultusunda güncellenmelidir (Lewis, 1998:285).
- Mesleki eğitim ile kalkınmaya katkı sağlayacak yönlendirmeler yapılmalıdır (Fowler, 1989).
- Okul ve turizm sektörü iş birliği modelleri ile eğitim güçlendirilmelidir (Yu, 2023:2).
- Eğitim sürecinin sadece okullarda yapılmadığının sektör temsilcilerine anlatılmalıdır (Yu, 2023:3).
- Mesleği tercih eden öğrenciler için yetenek ve beceri geliştirme programları düzenlenmelidir.
- Turizm sektöründe mesleki eğitim mevsimsel değil tüm yıla yayılan bir programda yönetilmelidir.
- Turizm sektörünü tercih eden öğrencilere turizm bilinci aşılanmalıdır (Aksu ve Bucak, 2012:12).
- Aşçılık mesleğini tercih eden öğrencilere stres yönetimi üzerine dersler verilmelidir.

Sonuç olarak meslek odaklı eğitimlerin temelinde öğrencilerin mesleğe olan motivasyonu güçlendirilmeli ve bu yaştaki insanların meslekten soğutulmasının (okul ve iş yerlerinde) önüne geçilmesi gerektiği bilinmelidir.

Kaynaklar

Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2022 Sayı 51: Özel sayı 1, 395-407. DOI: 10.30794/pausbed.1116878

- Aymankuy, Y., Aymankuy, Ş. (2002). Önlisans ve Lisans Düzeyindeki Turizm Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarının Bulundukları Yerlerin Analizi ve Turizm Eğitimi İçin Öneri Bir Model, Turizm Eğitimi Konferansı/Workshop 11-13 Aralık, s: 29-42), Ankara.
- Bıncı, H. Arı, N., (2004). Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 3 (2004) 383-396
- Brink, P. J. (1991). Issues of reliability and validity. In J. M. Morse (Ed.), *Qualitative nursing research: A contemporary dialogue* (pp. 164-186). Newbury Park, CA: Sage.
- Değirmencioglu, Ö.A. (2001). Türkiye’de Turizm Rehberliği Eğitimi Üzerine Bir Araştırma, *Anatolia:Turizm Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 1 2, Türkçe - Güz, ss. 189 - 196. 2001
- Doğan, S., Yeşiltaş, M., (2021). Aşçının Kişisel Özellikleri ile Mesleki Yetkinliklerinin Tespitine Yönelik Bir Çalışma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5/4 (2017) 250-263
- Duman, T., Tepeci, M., Unur, K. (2006). Mersin’de yükseköğretim ve orta öğretim düzeyinde turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve sektörde çalışma isteklerinin karşılaştırmalı analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 51-69. doi:10.17123/atad.10626
- Erhan, T., Bayrakçı, E., (2022). Herzberg’in Çift Faktör Teorisi: Turizm Çalışanları Üzerinde Fenomenolojik Bir Araştırma, *Journal of Empirical Economics and Social Science*, Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 1 Mart/March 2022 ss. /pp. 78-99
- Erkuş, H., Oral, T., Sever, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Tercihlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (20) , 261-275 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Duiibfd/İssue/57937/733114>
- Fowler, G., (1989). *Improving Vocational Training*, Publisher: MCB UP Ltd, Copyright © 1989, MCB UP Limited
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252.
- Gürdoğan, A. (2016). Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ortaca Örneği. *Journal Of International Social Research*, 9(42).
- Kocadaş, Bekir. "Kitle İletişim Araçları Eğitim İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 3 (June 2004): 129-135.
- Kozak, A.M., (2009). AkademiK Turizm Eğitimi üzerine Bir Durum Analizi, *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Bahar 2009 Sayı 22*
- Lewis, T., (1998). *Vocational Education as General Education, Curriculum Inquiry*, Published Blackwell
- Morkoç, K. D., Doğan, M. (2004). Meslek Yüksekokulu Mezunu Çalışanların Mesleki Eğitime Yönelik Görüşleri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği, *Electronic Journal of Vocational Colleges-December/Aralık 2014*
- Ön, F., Kurnaz, A., F., Güzel, Ö.F., (2021). Doğa Turu Deneyimi ve Doğa Yürüyüşü Yönetimi: Turist Rehberlerinin Perspektifinden Fenomonolojik Bir Çözümleme, *Turizm Akademik Dergisi*, 02 (2021) 191-206
- Özer, M., (2021). Türkiye’de Mesleki Eğitimi Güçlendirmek için Atılan Yeni Adımlar, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2021, 9 (16), 1-16
- Özsoy, E.C., (2015). Mesleki Eğitim ve İstihdam İlişkisi: Türkiyede Mesleki Eğitimin Kalitesi ve Kantitesi Üzerine Düşünceler, *Electronic Journal of Vocational Colleges-UMYOS Özel Sayı*
- Penelope A. A., Joyce E. D., Louise F. M., Raechelle R., (2012). Effective Nutrition Education for Aboriginal Australians: Lessons from a Diabetes Cooking Course, *Journal of Nutrition Education and Behavior* Volume 44, Number 1, 2012

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Bahar 2009 Sayı 22Atabey, S., Karadağ, L., Karadağ, Ü. (2018). Turizm ve Aşçılık Öğrencilerinin Mutfak Departmanına Tutumları: Ortaca Örneği, III. Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi kongre Bildiri Kitabı, 27 Haziran- 01 Temmuz 2018, Nahcivan
- Şahin, T. & Arman, A. (2014). Ön Lisans Seviyesinde Aşçılık Eğitimi Tercih Etme Nedenlerinin Değerlendirilmesi. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (41), 0-6. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhssbd/issue/32979/366628>
- Teherani, A., Martimianakis, T., Stenfors-Hayes, T. Wadhwa, A. ve Var- pio, L. (2015). Choosing a qualitative research approach, Journal of Graduate Medical Education, 7, 669–670.Escalante, R., Bernardo, M., Arbussa, A., (2023). Analysis Of The Education And Training Of Haute Cuisine Chefs: Is There A Common Pattern?, Creative Journal
- Tekin, Ö. A. ve Çidem, G. (2015). Turizm Öğrencilerinin Mutfak Departmanına Yönelik Tutumları Ölçeği: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Journal of International Social Research, 8(39), 975-986.
- Tolga, Ö., Korkmaz, H., Atay, L. (2015). Lisans Düzeyindeki Turist Rehberliği Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel and Hospitality Management 12 (2), 2015, 26-41
- Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188- 201.
- Wu., T., (2023). Exploration of Training culinary talents in Higher vocational colleges under the background of "Cantonese Cuisine Chef Project, SHS Web of Conferences 168, 03011 (2023)
- Yılmaz, A, Tanrıverdi, H. (2017). Aşçıların Meslek Uyumu ve Meslek Algısı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Dergisi, Karabük Üniversitesi, Cilt:7, Sayı: 2
- Yılmaz, H., Çemrek, F. (2019). Aşçılık Programı ile Gastronomi Bölümünde Okuyan Kadın Öğrencilerin Aşçılık Mesleğine Yönelik Tutumları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği, Journal Of Gastronomy Hospitality And Travel,2 (2), 141-156. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Joghat/Issue/51472/668494>

The Impact Of E-Banking On The Transformation Of The Financial System

Zamira Veizi*¹, Rovena Bega¹

Abstract: The development and growing progress that is happening in Information and Communication Technology have brought many changes in almost all aspects of life, especially the banking sector has been affected more than any other financial group. The e-Banking service is a concept that uses technology and the Internet to provide financial services through online platforms. At a time when technology has become an integral part of our daily lives, e-Banking has fundamentally changed the way we interact with financial institutions. This study aims to define and analyze the changes that e-Banking has brought to the user experience and how it has transformed the financial sector. This study points out the main advantages of e-Banking. In recent years, electronic banking has emerged, adopting a new distribution channel such as the Internet and mobile services. The purpose of e-banking is to provide customers with a convenient, secure and efficient way to access and manage their bank accounts via the Internet.

Keywords: E-Banking, ATM, Financial Institutions, Internet, Traditional Banks

¹**Address:** “Eqrem Çabej” University, Faculty of Economics, Gjirokastër/Albania

*Corresponding author: veizizamira@outlook.com

1. INTRODUCTION

In recent years, the evolution of technology has profoundly changed the way the financial market works. From the traditional services of banks and financial institutions, we have moved towards a more integrated, fast and usable system, known as e-Banking. This major change has brought about major advances in financial infrastructure and has affected the relationship between financial institutions and their customers. E-banking, also known as electronic banking or online banking, involves the use of electronic platforms and technologies to conduct banking activities and transactions over the Internet.

The concept of electronic banking took its first steps in the early 70s when banks started using computers for processing transactions and managing customer accounts. However, e-banking as we know it today, which includes providing access to online accounts, transferring funds and conducting various financial transactions over the Internet, began to take shape in the 1990s. With secure internet protocols, increased connectivity and improved security measures, banks started offering online banking services to their customers, enabling them to manage their accounts and conduct transactions electronically. Nowadays, most commercial banks offer different forms of internet banking. The challenge of this industry is the design of this new channel for the provision of banking services, in a straightforward and reliable way for customers to use.

2. WHY E-BANKING?

E-banking is an agreement between a bank or a financial institution and its customers that enables encrypted transactions over the Internet. It allows customers to access their bank accounts, manage their accounts, perform financial transactions and avail various banking services without visiting a physical bank branch. Improving accessibility, facilitating financial processes, and 24/7 availability of services are just some of the benefits that e-Banking brings to users. In the past, financial transactions often required users to visit physical banks to make deposits, withdrawals, transfers, or obtain information about their accounts. With e-Banking, many of these activities can be automated and performed without the physical presence of customers. This has reduced the cost and time required to perform transactions, making the financial system more efficient and convenient. In addition, e-Banking provides advanced security in financial transactions through encryption and two-factor authentication technologies. Technological innovations have made e-banking increasingly popular and attractive for consumers and financial institutions.

- Phone and website applications optimized for mobile devices: Banks have developed smartphone and website applications optimized to allow customers to access and manage their bank accounts from their mobile devices. This makes e-banking more accessible and usable for customers who want to access their accounts anytime and anywhere.

- Electronic payment service: E-banking allows customers to make electronic payments through services such as online transfers and electronic bill payments. This saves time and can reduce the need to physically visit the bank or payment places to complete transactions.
- High security and two-factor verification: To ensure the personal and financial data of customers, e-banking has used advanced technological innovations to strengthen security. These include two-factor authentication, such as verification codes sent to the phone or authentication apps, to ensure that only the authorized user accesses their bank account.
- Integrating biometric tracking technology: Some banks have started using biometric technologies such as fingerprints, facial recognition, or iris scans to identify customers and authorize transactions. This makes e-banking safer and more usable for customers.
- Artificial intelligence and automation: Some banks have started using artificial intelligence to provide assistance to customers and to automate some banking processes. This can include virtual assistants for quick inquiries and information, data analysis systems for predicting spending patterns, and automated loan approval processes.

These are just some of the technological innovations that have influenced the development and spread of e-banking. Banks continue to experiment with technology and bring innovations to improve the customer experience in the field of electronic banking.

3. The Challenges of E-Banking

E-Banking, or internet banking, has brought great advances in the way users use financial services. However, using e-banking has some drawbacks and costs that must be considered.

- Security and Privacy: Security is one of the main concerns for e-banking users. To protect customer information and ensure secure transactions, banks have invested in advanced security tools, including encryption and other methods for secure identification. However, the risks of cybercrime and identity theft still exist. It is important that users are aware of the security practices and follow the bank's instructions to protect their personal data.
- Internet access and infrastructure: The use of e-banking depends on the user's Internet access and Internet infrastructure in the country where they live. In countries with poor internet infrastructure or in rural areas, there may be difficulties in accessing and using e-banking. In these cases, users may need to visit bank branches in person to complete transactions.
- Service costs: Using e-banking may come with different costs. Banks may apply monthly fees for e-banking services, as well as additional fees for certain transactions, such as international transfers or bill payments. Users should be aware of the costs associated with using e-banking and take these charges into account when planning their finances.
- Customer service and assistance: Using e-banking can present challenges for some users. Sometimes, there may be technical problems or difficulties in using the e-banking platform. In these cases, it is important that banks provide adequate service and assistance to solve such problems and help users.
- Personal interaction: Some users prefer personal interaction with bankers and the experience of using banking services in physical branches. Using e-banking often involves a lack of personal interaction, which for some can be a negative factor.
- You cannot deposit or withdraw money: Through e-Banking, you cannot deposit physical money or checks into your account. For this, you will have to go to the bank, and to withdraw physical money you will have to appear at the bank teller or at the nearest ATM.

In conclusion, the use of e-banking has its benefits, such as easy access, speed and efficiency of financial transactions. Together with other technological innovations, e-banking continues to transform the financial sector and create new opportunities for customers and financial institutions.

However, there are also some drawbacks and costs that must be considered. It is important that users are aware of the potential challenges and follow security practices to protect their financial information.

For many people, the biggest difficulty lies in learning to trust the online service. For this, it is necessary to know how secure this service is or how secure are the transactions carried out through it. Banks should provide secure services, assist users and provide adequate assistance to face the challenges associated with the use of e-banking.

4. E- Banking in Albania

Today, all banks in Albania, without exception, offer internet banking services, as well as cards and terminals to make and accept electronic payments. The vast majority of payments that pass through the banking sector today can be made through digital channels. The banking system seems to be among the most advanced sectors in the provision and promotion of digitization of services in the country.

Rapid technological developments have also been reflected in the service delivery channels of the banking sector. Today, the majority of bank payment services are offered remotely through internet banking, cards and automatic payment processing terminals. Even some other services that are not directly related to payments can be obtained remotely, through banking applications. The service that Albanian banks offer today has evolved significantly in the last decade, with a clear orientation towards the automation and digitization of services.

ATMs are made like a mini bank branch, where you can withdraw and deposit money, make payments and get information. While e-banking is a service that accompanies the account holder wherever he is, all he needs is a smartphone or a computer and the Internet.

On the other hand, it is true that the digital channels offered by the banking sector are still not fully utilized by customers, in all their dimensions and potentials. This is related to the still high informality, poverty and insufficient financial education, these big and long-term challenges for society. The services for which physical presence remains necessary are mainly those related to the need for the client's signature in a legally binding contract, such as credit contracts, those of opening/closing current accounts, etc. The impossibility to provide these remote services is not so much due to the banks' lack of will, but mainly due to the legal uncertainties that still exist regarding remote signature. Both banks and non-bank financial institutions have been lobbying in recent years to create a clear legal and technical framework that would enable distance contracts to be signed. The use of alternative banking channels is supported by rapid technological developments, while a further impetus was given by the Covid19 pandemic, which made a good part of the public aware that many banking services and mainly those related to payments can be obtained without the need to go to the bank. Electronic payments have also been encouraged by the Bank of Albania, through regulatory measures. Since the middle of 2020, all interbank transfers up to the value of 20,000 lek carried out through electronic channels are offered by banks without any commission. Meanwhile, for larger amounts, electronic transfers have commissions at least 50% cheaper compared to those carried out at bank counters. The same policy was followed in the regulation for national transfers in Euros, where commissions for electronic transfers must be a maximum of 50% of commissions for payments made in bank branches.

Also, the new law "On payment services" that became applicable during 2021, the year in which spaces were created for the further growth of digital payments, creating more spaces for financial payment institutions. It enables customers to perform payment services from their bank account through other financial institutions and not necessarily through the bank where they have the account. On this basis, any owner of a bank account can receive information on the balance of the account and initiate payments even from a financial institution other than the bank, licensed for these services. Despite the challenges, e-banking is growing in Albania and banks are investing in new technologies and services to meet the changing needs and expectations of customers. Consumers can also take steps to protect their accounts and transactions by following best practices for online security and privacy.

5. Tips to Protect Yourself from Online Scams

Protection against online fraud is very important to secure your financial information and your money. In no case does the bank ask you to disclose your personal or banking data outside official channels. One of the frequent risks when using technology is the disclosure of personal and financial information to unknown sources. Whether it's a phishing email, a dubious website or an insecure network, malicious actors are always looking for ways to steal sensitive information. Here are some tips to protect yourself from internet banking scams:

- **Use a secure connection:** Make sure you use a secure connection and exclude access to your bank account via unsecured or unsecured networks. Using a private network or a VPN connection is a good solution to protect your data from illegal users.
- **Check the site's URL and security:** Before logging into your bank account, verify that the URL starts with "https://" and contains a security key. This detail indicates that the connection is encrypted and your data is secure. Also make sure the banking site has a valid security certificate.
- **Use strong and different passwords:** Make sure you use strong and different passwords for your bank account. Combination of upper and lowercase letters, numbers and symbols is recommended. Do not use the same password for your different accounts and change your password regularly.
- **Beware of scam emails:** Don't click on unknown links or files that come in your email. Hackers can use phishing emails to direct customers to fake banking sites. If you receive a suspicious email from your bank, contact the bank directly to make sure it's valid.
- **Verify your activities and transactions:** Regularly check the activity and transactions in your bank account. If you notice suspicious transactions or unauthorized activity, notify your bank immediately and follow their instructions to resolve the situation.

- Use an app or security tools: Many banks offer apps and security tools, such as two-factor authentication, to add an extra layer of protection to your bank account. Activate and use these tools to increase the security of your account.
- Educate yourself: Increase your awareness of Internet banking fraud tactics and inform yourself of your bank's recommended security practices. Educating yourself and following security guidelines is essential to protect yourself from scams.

Internet banking fraud protection is your first responsibility. By being careful and following the above tips, you can improve the security of your bank account and prevent illegal access to your financial data.

6. Conclusions

E-banking is an important and everyday tool for financial services. Market experience shows that there are many benefits of using e-banking for banks and customers. Some of these benefits include ease and quick access to bank accounts, convenient way of making transactions and payments, and monitoring financial accounts at all times.

However, it is important to also consider the challenges and risks associated with e-banking. Security is a key aspect, and banks and customers should be aware of potential risks such as hacking, phishing and fraud. Banks should invest in strong security systems and inform customers about security practices and prevention of security threats.

How individuals and society as a whole deal with e-banking varies from country to country. Digital knowledge and skills, technological infrastructure, trust and culture of e-banking have an impact on the adaptation and use of e-banking. It is important to develop educational campaigns and invest in infrastructure to promote wide access and use of e-banking equally for all.

Overall, e-banking has changed the way we use financial services and has brought convenience and flexibility to customers. The security and protection of personal and financial data must remain high priorities for banks and customers. With appropriate security measures, increased awareness and the development of secure technology, e-banking will continue to play an important role in the financial industry and provide better and safer services to customers.

References

- Drig, I., & Isac, C. (2014). E-banking services – Features, challenges and benefits. 10.
- Chavan, J. (2013). Internet banking – Benefits and challenges in an emerging economy. *International Journal of Research in Business Management*, 1(1), 19–26.
- Revista Monitor Nr. 19, 9 – 16 maj 2022, fq 40 – 45* <https://aab.al/bankat-te-vonuara-apo-promotore-te-dixhitalizimit/>
<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=banka+e+shqiperise>
- Online Banking Security: How to Protect Your Online |Banking Information, Rebecca Lake, [Rachel Murphy – Forbes Advisor](#)
- [What is E-banking? definition, services and benefits - Business Jargons](#)
<https://www.monitor.al/avantazhet-qe-ofron-e-banking-pse-duhet-te-nxitet-perdorimi-2/>
<https://www.bpbbank.com/keshilla-per-tu-mbrojtur-nga-mashtrimet-ne-internet/>
- Kalakota, R and A. B. Whinston (1996). “Electronic Commerce: A Manager’s Guide” 2nd edition, Addison Wesley, Harlow.
- Harris, L and L. J Spence (2002). The ethics of Banking. *Journal of Electronic Commerce Research*, 3(2), 59 – 66.
- Turbin, E; J. Lee; D. King and H. M. Chung (2002). *Electronic Commerce: A Managerial Perspective* (International ed.). Prentice Hall, London.
- Ahasanul, Haque; Ahmad Zaki Hj Ismail and Abu Hayat Daraz (2009). Issues of E – Banking transaction: An Empirical Investigation on Malaysian Customers perception. *Journal of Applied Sciences*, 9(10), 1870 - 1879. Internet Banking- Benefits and Challenges in an Emerging Economy 25
- Beer, Stan (2006). Customers Preference on Internet Banking, Survey (Retrieved from <http://www.itwire.com/content/view/4570/53> on March 20, 2009). 11.
- Chaffey, D; Mayer, R; Johnson, K and Ellis Chadwick, F (2006). *Internet Marketing: Strategy, Implementation and Practice*, (3rd Edition) Financial Times/Prentice Hall, Harlow, Essex, U.K, 8 – 10.
- Fisher – French, (2007). The New Battle for your Buck. *Mail and Guardian* (Online). Available: <http://www.mg.co.za/personalfinance/articlePage.aspx?articleid=303167>

Bibliometric Analysis On Scientific Studies On Food Waste

Mehmet Anıl Küçükyaman, Gürkan Kalkan*¹

Abstract: Increasing world population, shrinkage of arable land, climate changes and many other reasons are bringing consumable food to a more and more important position day by day. The increasing difficulty of access to food has made consumption methods questionable. Especially the areas where food-related losses and waste are experienced the most are food and beverage businesses. Within the scope of the research, it has been tried to determine how much scientific studies dealing with food waste are focused on and related to this field. As of 12 July 2023, 323 studies were reached and VOSviewer scientific mapping program was used to visualize the analysis of the data obtained. It has been observed that the studies are mainly in the field of tourism. The USA-oriented conclusion of the scientific platforms with the most publications on food waste has been reached. In addition, the fact that the scientific language is predominantly English in the studies makes it easier for the whole world to access food. In the studies, it can be shown that the keywords are mainly composed of tourism-oriented words as an indicator that food loss is high in industrial enterprises. It has been learned that the studies published on food waste after the tourism sector are on the losses in the homes.

Keywords: Food, Waste , Food & Beverage

Gıda İsrafi Bilimsel Çalışmalar Üzerine Bibliyometrik Analiz

Özet: Dünya nüfusunun giderek artması, ekilebilir alanların daralması, iklim değişiklikleri ve birçok sebep gün geçtikçe tüketilebilir gıdayı daha da çok önemli bir konuma taşımaktadır. Gıdaya olan erişimin gittikçe zorlaşması tüketim yöntemlerini sorgulanır hale getirmiştir. Özellikle gıda ile ilgili en çok kayıpların ve israfın yaşandığı alanları yiyecek içecek işletmeleri araştırma konusunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında gıda israfını işleyen bilimsel çalışmaların bu alana ne kadar eğildiği ve ilgili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. 12 Temmuz 2023 itibarıyla 323 çalışmaya ulaşılmış ve elde edilen verilerin analizlerinin görselleştirilmesi için VOSviewer bilimsel haritalama programından yararlanılmıştır. Çalışmaların ağırlıklı olarak turizm alanında olduğu gözlemlenmiştir. Gıda israfı üzerine en fazla yayın yapılan bilimsel platformların USA odaklı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmalarda bilimsel dilin İngilizce ağırlıklı olması gıda konusunda tüm dünyanın daha kolay erişebilir olmasını sağlamaktadır. Çalışmalarda gıda kaybının endüstriyel işletmelerde fazla olduğunun göstergesi olarak anahtar kelimelerin ağırlıklı olarak turizm odaklı kelimelerden oluşması gösterilebilmektedir. Turizm sektöründen sonra gıda israfı üzerine yayımlanan çalışmaların evlerde oluşan kayıplara üzerine olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gıda, İsfraf, Yiyecek İçecek.

¹**Address:** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta MYO, Isparta, Türkiye

*Corresponding author: gurkankalkan@isparta.edu.tr

Giriş

Dünya nüfusu giderek artarken üretim yapılacak araziler ya niteliğini yitirmekte ya da yapılaşmaya maruz bırakılmaktadır. Bu olumsuz durum gıda üretimini azaltırken gıdaya ve sağlıklı gıdaya ulaşabilmek her geçen gün zorlaşmaktadır. Üretilen her gıdanın 3/1 tüketilmek yerine amacı dışına çıkılarak bilinçsiz bir şekilde çöpe gitmektedir (Demirbaş, 2018:521). Gıda kayıplarının yaşandığı başka nokta ise üretilen gıdanın nihai tüketiciye gelmeden transfer ve üretim aşamasında kayıplarının başladığı bilinmektedir. Bu durum israfın boyutlarını arttırmakta ve üretim öncesi yaşanan bu durum gıda kaybı olarak farklı bir alanda değerlendirilmektedir. Gıda kaybı ve israfın dünyada yıllık 990 milyar dolar (FAO, 2019) olduğu göz önüne alınırsa yaşanan durumun ne denli önemli olduğu unutulmamalıdır (Tekiner, vd., 2021:123). Oluşan bu durum gıda üretimi ve tüketimi üzerine bilimsel açıdan yoğunlaşma gerekliliğini doğurmaktadır. Gıda üretimi azalırken insan nüfusun giderek artması sorunların büyümesinin başka bir nedeni olarak görülmektedir. Bu durum günümüzde bir taraf israfı neden olurken diğer tarafta insanların açlıktan (Yılmaz ve Sezgin, 2020:732) ölmesine neden olmaktadır. Gıda israfı yaşanırken insanların açlıktan ölmesi gıda tüketim yönetiminin

başarısızlığı olarak günümüzün en acı sorunu olarak görülmektedir. Gıdaya ulaşmanın her geçen gün zorlaştığı günümüzde bu koşulları ekonomik koşullar, eğitimsizlik, teknoloji yetersizliği ve enerji yetersizliği de tetiklemektedir. Gıda tüketiminde önemli rolü olduğu öngörülen bir diğer unsur olan sosyal platformlar insanları yönlendiren ve hatta üretim sektörü tarafından yönetilen olumsuz etkenler arasında yer almaktadır. Daha çok tüketim odaklı paylaşımların ağırlıklı olduğu reklamlar gıda israfında önemli etkiler yaratmaktadır. Eve yapılan gıda servislerinin israfın artmasında başka bir etken olarak görülmektedir. Ülkemizde gıda israfının kişi başına yıllık 93 kg olduğu 2021 birleşmiş milletler gıda endeksi raporu ile belirtilmiştir (www.unep.org.) Bu oranın yüksek oluşu gıdaya olan talebinde artmasına neden olmaktadır. Gıda alımını özendirirken gıdanın yönetimi konusunda çok fazla tüketicileri yönlendirmeye yönelik çalışmaların az olduğu bilinmektedir. Karşılaşılan bu durum aynı zamanda tüketim odaklı bireylerin yetişmesine neden olurken sürdürülebilir bir gıda kullanımını ötelemektedir. Özellikle evde gıda israfını önlemek için bireylerin bilinçlendirilmesi (Geffen, et.all, 2020:28) gerekmekte olup bu çalışmaların kısmen etkin olduğu bilinmektedir (Stöckli, et.all., 2018:460). Gıda israfının bilimsel alanda hangi sıklıkla işlendiğini gözlemlemek üzere yapılan bu çalışma ile konu irdelenmek istenmiştir ve tablolarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

İnsanların tükettiği ve tüketeceği tüm ürünler gıdanın israfını en alt düzeye düşürmek için kontrol altına alınması gereken kaynakları içermektedir. Kaynakları etkili olarak evler ve yiyecek işletmeleri kullanmakta olup israfın her iki alan için irdelenmesi gerekliliği oluşmaktadır. Endüstriyel boyutta maliyetleri dizginlemek için çalışmalar yürütülmekte iken evlerdeki israfın kontrol edilememesi diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Her iki sorunu çözecek ikili stratejilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir (Amudson and Kleijnen, 2020:58). Gıda israfı ile ilgili çalışmaların genele yayılması ve bu durumun tüm ülke ve hatta dünyanın bir sorunu olduğu irdelenmelidir. Gıda israfının üretim/ taşıma esnasında (Gönültaş, vd., 2020:15) ve tüketim esnasında gerçekleşenler olarak tüm alanlara ayrılan içeriklerle bilimsel alana aktarılması ve bu durumun yasalarla desteklenmesi beklenmektedir.

Dayanıksız tüketim ürünleri arasında meyve ve sebze en fazla israf edilen gıda maddeleri olarak bilinmektedir. Bu ürünlerin kayba uğramadan tüketiciye ulaşması ve üretim kaynaklarının boşa harcanmaması için gerekli önlemlerin alınması gereklilik halini almaktadır. Gıda hizmeti sunan işletmelerin dünya gıda israfı alanında üçüncü sırada yer alması (Beretta vd., 2013:771) turizme katılan insan sayısının dünya nüfusuna oranla düşük olması bu sektördeki israfının boyutunun devasa olduğunu ortaya koymaktadır. Bu alanda dayanıksız gıda maddesi israfının da yüksek olduğu bilinmektedir.

İnsanların ihtiyacı dışında alım istediği ve tüketim isteğini öteleyebilecek sistemlerin geliştirilmesi ve insanlara bu sistemin öğretilmesi gerekmektedir. Özellikle sembolik tüketim (Odabaşı, 2006) ve gösteriş tüketim hastalıklarına çözüm üretilmesi beklenmektedir. Bu tür ihtiyaç fazlası alımların israfta önemli rol oynadığı unutulmamalıdır.

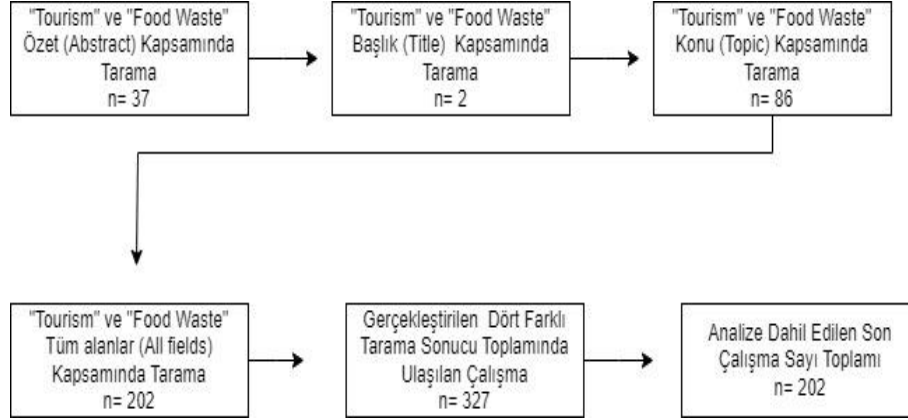
Özellikle sürdürülebilir bir gıda yönetim sisteminin oluşturulması devletlerin görevi halini almıştır. Tüketici odaklı israfı azaltabilmek ve sosyokültürel yapılarda israfın zararlarını anlatabilmek en önemli konu halini almıştır (Çalca ve Ateş, 2021:53). Gıda konusu tüm toplumu ilgilendiren bir konu olduğu için çalışmaların anlatım dilinin tüm kesime hitap edecek şekilde planlanması gerekmektedir. Gıda israfının bahsedilmeyen ve çalışmalara yansımaya bir diğer yönü ise üretim esnasında çevreye verilen zararlar şu an için geri planda yer almaktadır. Her gıda israfının üretimdeki açığı büyüttüğü yanlışması var olan kaynaklarının daha fazla tüketiminde neden olmaktadır (Akmeşe ve İlyasov, 2022:2). Gıda israfının yol açtığı çarpan etkisi görünenden daha büyük olduğu tahmin edilmektedir. Çok geniş alanları tesiri altına alan bu istenmeyen durumun halen toplumda farkındalık oluşturabilecek düzeye gelmesi için çalışmaların daha yoğun ve hissedilir oranda artırılması beklenmektedir. Bu konuda bilimsel anlamda daha fazla çalışma ve etki alanı oluşturulması gerekmektedir. ABD 'de kurulan gıda bankacılığı israfın önüne geçmek ve açlıkla mücadele eden insanlara yardımcı olmak amacıyla 1960 yılında kurulmuştur. Özellikle sürdürülebilirlik amacıyla kurulan bu bankalar gelecek için gıda depolamaktadır. 137 adet farklı alanlarda kurulan bankalardan oluşan bu sistem ile gıdaların gelecek nesillere de ulaşılabilirliği hedeflenmektedir (Campell, et.all, 2013:262). Dünyada bu çalışmalar benzer Fransa, İngiltere gibi pek çok ülke çalışma yürütmektedir. Ancak gelişme seviyesi düşük ülkeler halen daha ilkel yöntemlerle gıda sistemlerini sürdürmektedir. Gıdaların bir millete değil tüm insanlara ait olduğu, tüm insanların ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır. Bu düşünce kapsamında gıda yönetimi tüm insanların katılması gereken ortak bir mücadele halini almıştır. Kavramsal çerçevede bahsedilen tüm bu çalışmaların örnekleri ulusal ve uluslararası birçok çalışmada bahsedilmiştir. Ancak bu çalışmalar yasal anlamda alınması gereken önlemlerde yeterince bu alana değinilmemiştir. Gıda israfı üzerine yapılan çalışmalar ve onun görevleri araştırma yönteminde detaylı bir şekilde işlenmiştir.

Veriler ve Araştırma Yöntemi

Bu çalışma çerçevesinde Web of science veri tabanında yer alan turizmde gıda israfı konusunda yayınlanmış bilimsel yayınların bibliyometrik analizleri araştırmaktır. Belirlenen bu konuda Web of Science taraması 12 Temmuz 2023

tarhinde gerçekleştirilmiştir. Web of science veri tabanında açık erişim olarak yer alan veriler kullanılmıştır. Elde edilen “gıda israfı ile ilgili turizm alanında yer alan çalışmalar bibliyometrik analiz tekniği ile irdelenmiştir. Araştırma konusu ile ilgili çalışmalara ulaşmak için WoS veri tabanında zet kapsamında “Food Waste”-“Tourism”, başlık sınırlaması ile “Tourism”-“Food Waste”, konu kapsamında Tourism”-“Food Waste”, tüm alanlar sınırlamasında “Tourism”-“Food Waste”, anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sonucu elde edilen 327 çalışma arasında aynı olanlar elenerek 202 çalışma değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen çalışmalara ilişkin literatür taraması süreci şekil 1.’de akış diyagramı şeklinde sunulmuştur.

Diyagram 1. Araştırmanın PRISMA Akış Diyagramı

Araştırma ile ilgili olduğu değerlendirilen çalışmalara ilişkin kapsamlı bir literatür taraması gerçekleşmiştir. İncelemeye tabi tutulan çalışmaların yayın yılı, Web of science index, anahtar kelimelerin bulut analizi, anahtar kelimelerin VOS yoğunluk haritası, en fazla atıf alan 5 alışma, Web of science kategorisine göre, yayıncılarına göre, yayın kuruluşlarının bulunduğu şehirlere göre, yayın türleri ayrı ayrı incelenerek bulgular aktarılmıştır. Bibliyometrik analizlerin görselleştirilmesi için VOSviewer bilimsel haritalama programından yararlanılmıştır.

Prisma akış diyagramına göre israf konusunda araştırmaların ağırlıklı olarak turizm endstirisine ayrılma sebebi yiyecek endstirisinin ktle olarak tüketim hacminin büyüklüğü ve dünyada halen devam eden her şey dahil turizm hareketliliğinin etkili olduğu görüşünün ağır basması öngörülmektedir. Birçok tlkede turizm hareketliliğinin kitle turizmi şeklinde gerçekleşmesi bu araştırmanın temel sorunsalıdır.

Analiz ve Bulgular

Web of Science veri tabanında gerçekleştirilen taramalar sonucunda analizlere dâhil edilen, turizmde gıda israfı ile ilgili çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımları Tablo 1’de ifade edilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yıllarına Göre Dağılımı

Yayın yılı	f	(%)
2021	49	24.25
2022	39	19.30
2020	31	15.34
2023	24	11.88
2019	17	8.41
2018	10	4.95
2016	9	4.45
2017	8	3.96
2015	4	1.98
2011	3	1.48
2013	3	1.48
2014	2	0.99
1993	1	0.49
2003	1	0.49
2012	1	0.49

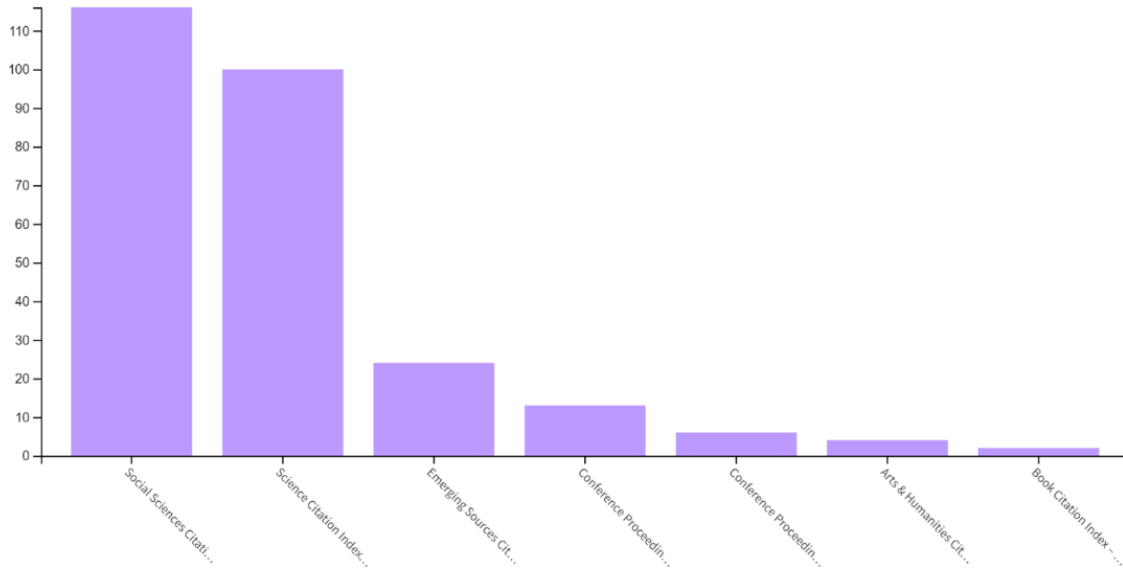

Tablo 1’de görüldüğü üzere turizmde gıda israfı ile ilgili, ilk olarak 1993 yılında kaleme alınmaya başlanmıştır. 2021-2022 yılları arası gerçekleştirilen konuyla ilgili çalışma sayılarında özellikle artışlar gözlemlenmektedir. Konunun en çok ele alındığı yıl 2021 (49) çalışma gerçekleşmiştir. Tablo1’den okunacak veri ise teknoloji ve insanlığın gelişmesine rağmen gıda israfının artması bu alanda daha fazla dikkat çekici çalışmanın üretilme sebebini oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda insanların yaşadığı-yaşayacağı sorunlara çözüm getirme-öneride bulunma amacı ile üretildiği unutulmamalıdır (Toy ve Tosunoğlu, 2008:2).

Web of Science, farklı disiplinlere ait indekslere erişim sağlayabilmektedir. Turizmde gıda israfı ile ilgili olarak gerçekleştirilen yayınların Web of science indekslerine göre dağılımları Tablo 2’de ve Grafik 1’de ifade edilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yayın İndekslerine Göre Dağılımı

Web of Science Index	f	(%)
Social Sciences Citation Index (SSCI)	116	57.42
Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)	100	49.50
Emerging Sources Citation Index (ESCI)	24	11.88
Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S)	13	6.43
Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH)	6	2.97
Arts & Humanities Citation Index (A&HCI)	4	1.98
Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH)	2	0.99

Grafik 1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yayın İndekslerine Göre Dağılımı

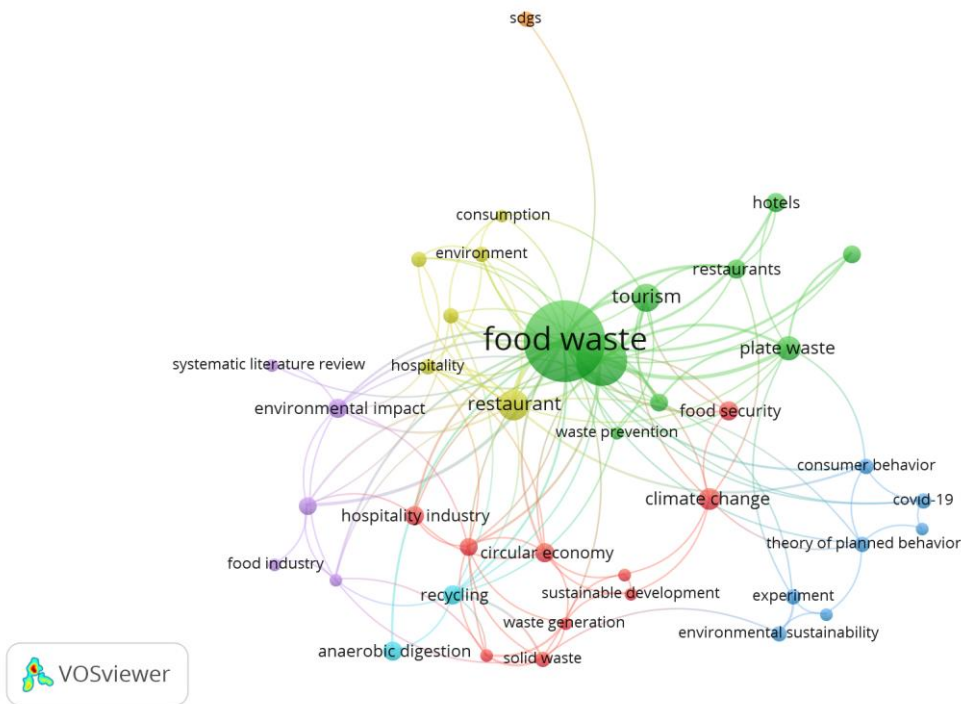
Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların yayınlandıkları indekslere göre dağılımlarına bakıldığında, en fazla “Social Sciences Citation Index (SSCI)” (116) olduğu görülmektedir. Sonrasında (100) çalışma ile “Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)” (24) çalışma ile “Emerging Sources Citation Index (ESCI)” indeksleri takip etmektedir. Grafik1 verilerine göre gıda israfı bilimsel alanda ciddi ele alındığını ve bilimsel alanda güçlü çalışmaların yayımlandığı dergilerde bu oranın yüksek olması sorunsalın ciddiyet boyutunu göstermektedir. 3400’den fazla dergiyi kapsayan bu alan 122 milyon atıf aldığı düşünülürse çalışmaların dağıtım ağının güçlü olduğu söylenebilir (www.birimler.atauni.edu.tr).

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelere ilişkin kelime bulutu bulguları Şekil 1’de aktarılmıştır.

Şekil 1. Yayınların Anahtar Kelimelerinin Oluşturduğu Kelime Bulutu Analiz Görseli

Kelime bulutu oluşturulduğunda gıda israfını kapsayan birçok bilim dalı olduğu söylenebilmektedir. Konu alanının geniş olması ve birçok disiplini kapsaması bilimsel açıdan kalıcılığının yüksek olduğunu göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca grafikte gıda israfı denilince öne çıkan ilintili alanlarda görülmektedir.

Şekil 2. Yayınların Anahtar Kelimelerinin VOSviewer Yoğunluk Haritası Görself

Şekil 2’ de anahtar kelimelerden oluşturulan VOSviewer görseli ifade edilmiştir. Elde edilen bulgulara yönelik “food waste” anahtar kelimesinin öne çıktığı elde edilen veriler arasındadır. VOSviewer yoğunluk haritasına bakıldığı zaman gıda israfının çok sayıda bilimsel alanda işlendiği ve farklı disiplinlerinde gıda israfında etkili olduğu görülmektedir. Araştırmada incelenen turizmde gıda israfı konulu çalışmalar içerisinde tüm veri tabanlarında taranan eserlerden en fazla atıf alan ilk 10 çalışma Tablo 3’te aktarılmıştır.

Tablo 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların En Fazla Atıf Alan İlk 10 Çalışma

Yazarlar	Çalışma Başlığı	Atıf Sayısı
Parizeau, K; von Massow, M and Martin, R	Household-level dynamics of food waste production and related beliefs, attitudes, and behaviours in Guelph, Ontario	344
Viglia, G and Dolnicar, S	A review of experiments in tourism and hospitality	167
Filimonau, V and De Coteau, DA	Food waste management in hospitality operations: A critical review	145
Wang, LE; Liu, G; (...); Cheng, SK	The weight of unfinished plate: A survey based characterization of restaurant food waste in Chinese cities	141
Zorpas, AA	Strategy development in the framework of waste management	109
Baker, MA; Shin, JT and Kim, YW	An Exploration and Investigation of Edible Insect Consumption: The Impacts of Image and Description on Risk Perceptions and Purchase Intent	80
Filimonau, V; Matute, J; (...); Mika, M	The determinants of consumer engagement in restaurant food waste mitigation in Poland: An exploratory study	73
Juvan, E; Grun, B and Dolnicar, S	Biting Off More Than They Can Chew: Food Waste at Hotel Breakfast Buffets	67
Wang, LG; Xue, L; (...); Liu, G	Horeca food waste and its ecological footprint in Lhasa, Tibet, China	60
Han, H; Yu, J; (...); Kim, W	Impact of social/personal norms and willingness to sacrifice on young vacationers' pro-environmental intentions for waste reduction and recycling	57

Tablo 3'e göre, konuyla ilgili hazırlanan çalışmalar içerisinde en fazla atıf alan (344) çalışmanın Parizeau, K; von Massow, M and Martin, R tarafından kaleme alınan "Household-level dynamics of food waste production and related beliefs, attitudes, and behaviours in Guelph, Ontario" başlıklı çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı, Viglia, G and Dolnicar, S tarafından hazırlanan "A review of experiments in tourism and hospitality" başlıklı çalışma (167) takip etmektedir. Araştırma gıda israfının evlerde gerçekleşen durumlarını araştırmıştır. Araştırmaya göre israfın nedeni olarak davranışlar, istekler ve inançların etkili olduğuna yönelik çalışma yürütmüştür.

Araştırmada incelenen Web of science kategorisine göre taranan eser sonuçlarına göre araştırma alanları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Web Of Science Kategorisine Göre İlk 10 Dağılımı

Web Of Science Kategorisi	f	(%)
Hospitality Leisure Sport Tourism	64	31.68
Environmental Sciences	58	28.71
Green Sustainable Science Technology	54	26.73
Environmental Studies	35	17.32
Engineering Environmental	23	11.38
Food Science Technology	19	9.40
Management	17	8.41
Business	11	5.44
Agricultural Economics Policy	7	3.46
Public Environmental Occupational Health	6	2.97

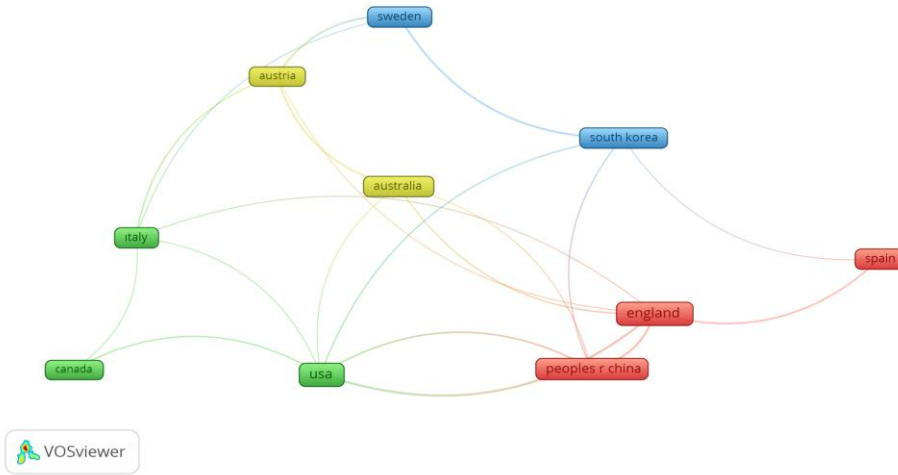
Tablo 4 incelendiğinde, konu ile ilgili en çok araştırma alanı olarak (64) "Hospitality Leisure Sport Tourism" yer aldığı görülmektedir. Konu ile ilgili en az araştırma alanları olarak; Public Environmental Occupational Health, Agricultural Economics Policy araştırma alanlarının olduğu görülmektedir. Gıda israfı teması altında yapılan araştırmada konunun en fazla işlendiği alanın ağırlama hizmetleri adı altında gerçekleştiği görülmektedir. Turizm kendi içerisinde birçok alana ayrılmasına rağmen israfın ağırlama alanında daha fazla bilimsel olarak işlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Bilimsel alanda da bu çalışmaların USA tabanlı yayıncı kuruluşlarca bilimsel alana sunulduğu gözlemlenmektedir. Yayıncı kuruluşların bulunduğu ilk 10 ülke Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayıncı Kuruluşların Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılımları

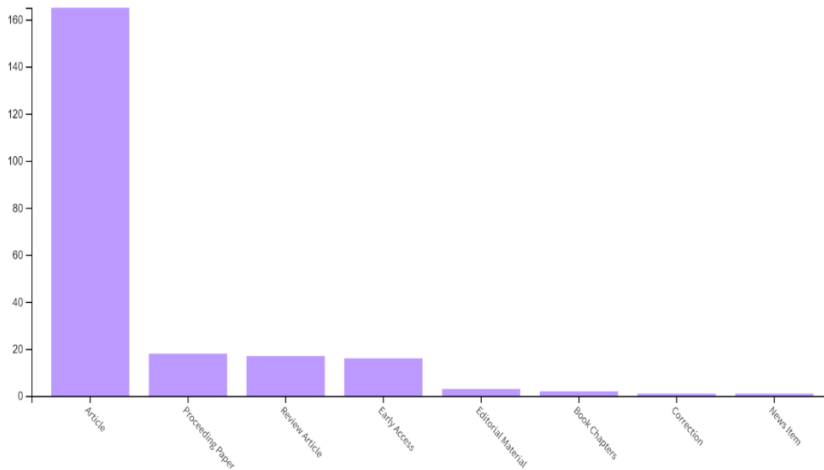
Ülkeler	f	(%)
Usa	35	17.32
England	31	15.34
Peoples r china	20	9.90
Australia	16	7.92
Italy	14	6.93
South korea	14	6.93
Spain	11	5.44
Sweden	11	5.44
Austria	9	4.45
Canada	9	4.45

Tabloda yer alan sonuçlar ışığında araştırma kapsamında yer alan yayıncı kuruluşların bulunduğu ülkelere göre dağılımları VOSviewer yoğunluk haritası Şekil 3'te ifade edilmiştir.

Şekil 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayıncı Kuruluşların Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılımları

Çalışma kapsamında Web of Science veritabanında listelenen turizmde gıda israfı konularında gerçekleştirilen yayın türleri sırasıyla Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Türlerine Göre Dağılımı

Grafik sonucuna göre en fazla makale yayın türünün yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan yayınların türlerine göre dağılımının yer aldığı grafik sonuçları Tablo 6'da aktarılmıştır.

Tablo 6. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Türlerine Göre Dağılımları

Yayın Türleri	f	(%)
Article	165	81.68
Proceeding paper	18	8.91
Review article	17	8.41
Early access	16	7.92
Editorial material	3	1.48
Book chapters	2	0.99
Correction	1	0.49
News item	1	0.49

Turizm alanında gıda israfı ile ilgili olarak araştırma kapsamında yer alan yayınların türlerine göre dağılımları arasında en fazla (165) yayın ile article makale yayın türü hazırlanmıştır. Turizm alanında gıda israfı ile ilgili olarak araştırma kapsamında yer alan yayınların türlerine göre dağılımları arasında en az (1) yayın ile correction ve news item yayın türü olmuştur. Araştırma kapsamında yer alan yayınların yazım diline göre dağılımının yer aldığı sonuçlar Tablo 7'da belirtilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yayın Diline Göre Dağılımları

Yayın Dili	f	(%)
English	198	98.02
German	2	0.99
Chinese	1	0.49
Spanish	1	0.49

Tablo 7 incelendiğinde, konu ile ilgili en çok yazım dili olarak (198) "İngilizce" olarak hazırlanmıştır. Sırasıyla; "Almanca", "Çince" ve "İspanyolca" dillerinde çalışmaların hazırlandığı ulaşılan veriler arasındadır. Yayın dilinin İngilizce olmasında dünyada en çok konuşulan dil olması ve bilim dili olarak kabul edilmesi yattığı söylenebilir.

Sonuç

Gıda tüm canlıların ihtiyacı olan temel üründür. Bu ürünün varlığı ve sürdürülebilirliği günümüz insanların daha bilinçli ve dikkatli olmasına bağlı olarak görülmektedir. Gıda israfının etki alanı çok geniş olduğu ve tüm disiplinlerle ilintili olduğu gerçeği atlanmamalıdır. Bilimsel alanda bu konu işlense de bu çalışmalarda önerilen verilerin dikkate alınması ve hatta daha fazla insana ulaşması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Gıda israfı ne kadar büyük bir sorun ise bunu takip eden atıklarda yine büyük bir sorun oluşturmaktadır. Yapılacak çalışmalar ile gıda israfını baştan azaltarak sonraki süreçleri de yönetilebilir hale getirebileceği öngörülmektedir. Gıda israfında endüstriyel işletmelere daha fazla sorumluluk düştüğü ve gıda israf oranının bu işletmelerde daha fazla olduğu üzerinde fazlasıyla durulması gereken alanlar olduğu unutulmamalıdır. Sunulan araştırma verileri ve kavramsal çerçevede paylaşılan veriler göz önüne alınarak araştırmacı tarafından bilimsel çalışmalarda üzerinde durulması gereken temel konular aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Atık yönetimi konusunda bilimsel çalışmalar arttırılmalı (Evans, 2020:15),
- Gıda israfı konusu daha fazla ön planda tutularak gereğinden fazla üretimin önüne geçilmeli (Çavuş, 2021:85),
- Ambalajlama yöntemleri geliştirilmeli (Daysal ve Demirbaş, 2020:21).
- İsfaf önlemek için teşvikler sağlanmalı,
- Gıda israfının yoğun olduğu konaklama sektörleri üzerine daha fazla sistemler geliştirilmeli (Filimonau and Coteau, 2019:236),
- Gıda israfı hakkında sürdürülebilir çözüm önerilerin üretilmelidir (Giroto, et.all., 2015:39).

Son olarak gıda israfı ister evde ister se endüstride olsun tüm insanlığı ilgilendiren temel problemdir. Bu problemle başa çıkmanın yolu bilimsel çalışmalar önderliğinde tüm insanların katılması gereken mücadele haline getirilmelidir.

Kaynaklar

- Akmese, H., Kaba İlyasov, A. (2022). Açık Büfe Servis Sisteminde Gıda İsrafi: Rus Misafirler Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Global Tourism and Technology Research* , 3 (1) , 1-14 . DOI: 10.54493/jgttr.996373
- Beretta, C., Stoessel, F., Baier, U., Hellweg, S. (2013). Quantifying food losses and the potential for reduction in Switzerland. *Waste Manage.* 33, 764–773.
- Birleşmiş Milletler (BM), (2021). UNEP Food Waste Index Report 2021,
- Cambell, C.E., Ross, M., Webb, L.K., (2013). Improving the Nutritional Quality of Emergency Food: A Study of Food Bank Organizational Culture, Capacity, and Practices, *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 8:261–280, 2013
- Çavuş, O. (2021). Gıda İsrafının Önlenmesinde Teknolojinin Gücü: Dijital Uygulamalar. *Journal of New Tourism Trends*, 2 (1), 83-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/joinntt/issue/64404/978661>
- Daysal, H., Demirbaş, N. (2020). Hanehalkı Gıda İsrafının Nedenleri ve Azaltılması İçin Öneriler : İzmir İli Örneği, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences* (06), 03.
- Demirbaş, N., (2018). Dünyada ve Türkiye’de Gıda İsrafını Önleme Çalışmalarının Değerlendirilmesi, VIII. IBANESS Congress Series – Plovdiv / Bulgaria April 21-22,
- Dilekoğlu, S., Ateş, E. (2022). Gıda İsrafının Belirleyicileri: Sosyoekonomik Değişkenler Açısından Bir Değerlendirme. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 28 (1), 41-53. DOI: 10.24181/tarekoder.1034982
- Evans, D., (2014). *Food Waste*, Bloomsburry Publising
- FAO. (2019). Food and Agriculture Organization. Food waste: “Key facts on food loss and waste you should know!”. https://twosides.info/includes/files/upload/files/UK/M_yths_and_Facts_2016_Sources/18-19/Key_facts_on_food_loss_and_waste_you_should_know-FAO_2016.pdf Son Erişim Tarihi: 13.07.2023
- Filimonau, V., Coteau, D., (2019). Food waste management in hospitality operations: A critical review, *Tourism Management*, Volume 71, April 2019, Pages 234-245
- Geffen, V.L., Herpen, V.E., Trijp, V.H., (2020). Household Food Waste—How to Avoid It? An Integrative Review, *Food Waste Management*, https://doi.org/10.1007/978-3-030-20561-4_2
- Giroto, F., Alibardi, L., Cossu, R., (2015). Food waste generation and industrial uses: A review, *Waste Management* 45 (2015) 32–41
- Gönültaş, H., Kızılaslan, H. & Kızılaslan, N. (2020). Gıda İsrafının Davranışsal Belirleyicileri; Tokat İli Örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 9 (3), 14-24. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gbad/issue/58584/737837>
- <https://www.unep.org/resources/report/unep-food-waste-index-report-2021>. (Erişim Tarihi: 10.07. 2023).
- Odabaşı, Y., 2006. *Tüketim Kültürü*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- SSCI dergi hakkında <http://birimler.atauni.edu.tr/akademik-yazim-destek-ofisi/wp-content/uploads/sites/400/2020/07/SSCI-Sunum-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Stöckli, S., Niklaus, E., & Dorn, M. (2018). Call for testing interventions to prevent consumer food waste. *Resources, Conservation and Recycling*, 136, 445–462.
- Tekiner, İ. H., Mercan, N. N., Kahraman, A., Özel, M. (2021). Dünya ve Türkiye’de gıda israfı ve kaybına genel bir bakış. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 123-128. DOI: 10.47769/izufbed.884219

- Toy, B.C., Tosunoğlu N.G., (2008). Sosyal Bilimler Alanındaki Araştırmalarda Bilimsel Araştırma Süreci, İstatistiksel Teknikler Ve Yapılan Hatalar, Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2007 Sayı: 1
- Visser-Amundson, A., Kleijnen, M., (2020). Nudging in Food Waste Management: Where Sustainability Meets Cost-Effectiveness, Food Waste Management, https://doi.org/10.1007/978-3-030-20561-4_3
- Yılmaz, M., Sezgin Ceyhun, A., (2020). Türkiyede Faaliyet Gösteren Konaklama İşletmelerinde Gıda İsraf Boyutunun Belirlenmesi: Helal Konseptli Oteller Çerçevesinde Bir Araştırma, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2022, 10 (1), 732-753

International Standards On The Right To Respect Private Life And The Right To Personal Data Protection

Rezana Balla*¹

Abstract: In the context of rapid developments in information technology, the European Union adopted new legislation in 2016, defining rules for the protection of personal data for the digital society. Along with the General Data Protection Regulation, the European Union also adopted legislation on the processing of personal data by state authorities for law enforcement purposes. The European Union Directive 2017/680 establishes the rules for the protection of personal data and the principles guiding the processing of personal data, for the purposes of prevention, investigation, detection and prosecution or the execution of criminal penalties.

According to the European legal order, the protection of personal data is recognized as a basic or fundamental right, separate from the fundamental right to respect for private life. This division raises the question of the relationship and difference between these rights. The right to respect private life and the right to protect personal data are closely related. Both of these rights aim to protect the same values as the autonomy and human dignity of individuals, giving them a personal sphere in which they can freely develop their personality, think and form their opinions. Thus, they constitute an essential precondition for the exercise of other fundamental freedoms such as freedom of the press, freedom of peaceful assembly, freedom of belief, etc. Both rights differ in the formulation of their purpose. The subject of this paper will be the limitations that can be made to these rights, the interventions that can be made to these rights. The interpretations of the European Court of Justice will also have a special role in the resolution of cases presented for the protection of personal data. Decisions of the European Human Rights Court will be shown and interpreted for the protection of the personal data. Some conclusions will be drawn up based on the analyses and evaluation performed.

Keywords: privacy; data protection, the right to respect private life; limitation on the rights, interference on the rights.

---

¹**Address:** “Qirjazi” University, Law Faculty, Tirana, Albania

*Corresponding author: ballarezana@gmail.com

---

1. INTRODUCTION

1.1 International law on data protection

The right to the protection of personal data is currently regulated by a series of mandatory international acts, for all countries that have exercised the instruments of ratification of these international acts and is included in their internal legislation.

In accordance with Article 8 of the European Convention¹ on Human Rights and Fundamental Freedoms, the person's right to protection in respect of personal data processing is part of the right to respect for family² and private life and correspondence.

Council of Europe Convention 108 is currently the first binding international legal instrument that provides for the protection of personal data. According to the law of the European Union, the protection of personal data is recognized as a special fundamental right. It is affirmed according to Article 16 of the Treaty³ on the Functioning of the European

---

¹ European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, https://www.echr.coe.int/documents/convention_sqi.pdf (visited on May 2023).

² Anastasi/Omari, Constitutional Law, 2010, p. 154.

³ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations

Union, as well as according to Article 8 of the Charter of Human Rights and Fundamental Freedoms of the European Union.

The European Union adopted new legislation in 2016, setting out rules for the protection of personal data for the digital society. The General Data Protection Regulation (GDPR) came into effect in May 2018, repealing the Personal Data Protection Directive⁴ of 1995. Along with the General Data Protection Regulation, the European Union also adopted legislation on the processing of personal data by state authorities for law enforcement purposes. The European Union Directive 2017/680 establishes the rules for the protection of personal data and the principles guiding the processing of personal data, for the purposes of prevention, investigation, detection and prosecution or the execution of criminal penalties.

1.1.1 The right to respect private life and data protection right.

The right to respect for private life and the right to protect personal data, although they are closely related, they are separate rights. The right to privacy referred to the law of the European Union as the right to respect private life was included in the international law on human rights with the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) approved in 1948, as a fundamental right for the protection of human rights. Immediately, after the adoption of the UDHR, Europe also affirmed this right in the European Convention on Human Rights (ECHR), a legally binding treaty for all Contracting Parties that was drafted in 1950.

The ECHR stipulates that everyone has the right to respect for their private life, family life, home, and correspondence. Restrictions of this right are forbidden to be made by public authorities⁵, except when the restriction or interference is in accordance with the law or for the pursuit of important legitimate public interests and are necessary in a democratic society. UDHR and ECHR were adopted long before the development of computers and the Internet and the birth of the creation of the "information society". These developments have brought significant advantages to individuals and society, improving quality of life, efficiency and productivity. But, at the same time, they present new risks for the right to respect for private life.

The protection of personal data in Europe began in 1970 with the adoption of legislation by several countries to control the processing of personal information by public authorities and by large companies. Personal data protection instruments were established at the European level and over time, data protection developed into a distinctive value that has not been considered by the right to respect private life. According to the European legal order, data protection is recognized as a basic or fundamental right separate from the fundamental right to respect for private life. This division raises the question of the relationship and difference between these rights. The right to respect private life⁶ and the right to protect personal data are closely related. Both rights aim to protect the same values as the autonomy and human dignity of individuals, giving them a personal sphere in which they can freely develop their personality, think, and form their opinions. Thus, they constitute an essential precondition for the exercise of other fundamental freedoms such as freedom of the press, freedom of peaceful assembly, freedom of belief, etc. Both rights differ in the formulation of their purpose. The right to respect private life consists of a general prohibition of any kind of interference, with the exception of some criteria of public interest that may justify the interference in some cases. The protection of personal data is seen as a modern active right which operates on the basis of the check and balance system, to protect individuals whenever personal data is

---

annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Equivalence tables; Official Gazette C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=FR> (visited on June 2023)

⁴ Personal Data Protection Directive in 1995, Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of October 24, 1995 for the protection of individuals with regard to the processing of personal data and for the free movement of such data. Official Journal L 281, 23/11/1995 P. 0031 – 0050 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995L0046&from=FR>

⁵ Muçi, Sh., "Criminal Law General Part", Tirana 2007, pg. 31.

⁶ R. Balla., "The Right to Life", participation in the III International Scientific Conference, 2015, Professional Business Academy, article published at proceedings of the International Conference, p.75-83.

processed. The processing may be in accordance with the essential components for the protection of personal data, appointing independent supervision and respect for the rights of the subjects of the law.

According to Article 8 of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms of the European Union, it not only affirms the right to the protection of personal data, but also expresses the main values associated with this right. It ensures that the processing of personal data must be fair, for specified purposes, and based either on the consent of a particular person or on a legitimate basis determined by law. Individuals should have the right to access their personal data and to request the reasons why it is being processed and in accordance with this right should be subject to control by an independent authority.

The right to the protection of personal data is activated or questioned whenever personal data is processed; therefore, it is much broader than the right to respect private life. Any personal data processing operation is subject to appropriate protection. Personal data protection concerns all types of personal data and the processing of these data, regardless of the relationship and impact on privacy. The processing of personal data can also violate the right to private life, as we will show in the following examples of this paper. However, it is not necessary to demonstrate a violation of private life to generate rules for the protection of personal data. The right to privacy concerns a situation where a private interest or "private life" of an individual is compromised, so it is put at risk. The concept of private life⁷ has been widely interpreted in court cases as matters covering intimate, sensitive situations or containing confidential information, information that may bias public perception against an individual, even aspects of professional life and public conduct. However, the assessment of whether or not there has been an intrusion into "private life" depends on the context and facts of each case. Conversely, any operation involving the processing of personal data may be included in the scope of the rules on the protection of personal data and generate the protection of the right to personal data. Thus, if an employee stores information related to the names and/or salaries of employees, the simple storage of this information cannot be viewed as an intrusion into private life. This intervention can be objected to, for example, when an employer transfers the employee's personal information to a third party. Employers must in any case process personal data in accordance with data protection rules because the storage of employee information constitutes processing of personal data.

1.1.2. International legal framework - United Nations

The legal framework of the United Nations⁸ does not recognize the protection of personal data as a fundamental right, although the right to privacy is a fundamental right defined for a long time in the international legal framework. According to Article 12 of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), no one can be subject to interference in his private life, family, correspondence or attacks on honour and reputation. Precisely, article 12 of the Declaration on respect for private and family life marked the first time that an international instrument defined as a right of the individual the protection of their private sphere, against the interference of others, especially the state. Although the Declaration did not have a binding force, it has considerable status as the founding instrument of international human rights law and has influenced the development of human rights instruments in Europe.

The International Covenant on Civil and Political Rights⁹ (ICCPR) was adopted in December 1966 by General Assembly Resolution but entered into force in March 1976. It stipulates that no one may be subject to arbitrary or unlawful interference in their private life, residence and correspondence, nor illegal attacks on their honour and reputation. The ICCPR is an international treaty that includes 169 state parties in respecting and ensuring the exercise of individual civil rights, including the right to privacy.

⁷ Moore, Christopher (1997). *The Law Society of Upper Canada and Ontario's lawyers, 1797–1997*. University of Toronto Press. Sir William Garrow English lawyer (1760-1840).

⁸ Universal Declaration of Human Rights <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (visited on June 2023).

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights; <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

Since 2013, the United Nations has adopted two resolutions¹⁰ on privacy issues entitled "the right to privacy in the digital age" in response to technological developments and revelations of mass surveillance undertaken in some countries such as the Snowden revelations of which we will explain below. They have strongly condemned mass camera surveillance and have emphasized the impact of these surveillances on basic rights such as privacy and freedom of expression and on the functioning of a vibrant democratic society. Although not legally binding, they raised the debate on privacy, new communication technologies and camera surveillance to a high political and internationally important level. They also lead to the establishment of the Special Rapporteur on the right to privacy, with a mandate to promote and protect this right. The specific task of the rapporteur includes collecting information on national practices and experiences regarding privacy and challenges arising from new technology, exchanging and promoting best practices and identifying potential barriers.

While previous resolutions focused on the negative effects of mass camera surveillance and the responsibility of states to limit the power of intelligence authorities, other resolutions reflected a key development in the debate on privacy at the United Nations. Thus, the resolutions adopted in 2016 and 2017 reaffirmed the need to limit the powers of intelligence authorities and condemn mass surveillance. However, they clearly stated that: "increasing the possibility of businesses to collect and process personal data may pose a risk to the enjoyment of the right to privacy in the age of digitization". Thus, in addition to the responsibility of the state authorities, the resolutions emphasized the attention to the private sector and its responsibility to respect human rights and called on companies to inform users about the collection, use, sharing and storage of personal data and to establish transparent policies and processes.

1.1.3 European Convention on Human Rights

The Council of Europe was founded after the Second World War in order to unite the states of Europe to promote the rule of law, democracy, human rights and social developments. For this purpose, the Convention¹¹ of the Council of Europe on Human Rights was adopted in 1950 and entered into force in 1953. The Contracting Parties have an international obligation to implement the provisions provided by the Convention (ECHR). All member states¹² have incorporated or implemented the obligations of the Convention in their domestic legislation which requires them to act in full compliance with the provisions of the Convention. Member States must respect the rights set forth in the Convention when they exercise any activity or power. This also includes activities undertaken for national security issues. Essential decisions of the European Court of Human Rights (ECtHR) have involved state activities in sensitive areas¹³ of national security law and law enforcement practice. The court has been reluctant to affirm that camera surveillance activities constitute an interference with respect for private life.

In order to ensure that the Contracting States follow or implement their obligations under the Convention, the ECHR was established in Strasbourg, France in 1959. The ECHR ensures that States implement their obligations under the Convention, considering complaints from individuals, groups of individuals, associations, or legal entities that sue for violations of the convention.

¹⁰ See United Nations General Assembly, Resolution on the right to privacy in the digital age, A/RES/68/167, New York, 18 December 2013; its revision, A/C.3/69/L.26/Rev.1, New York, 19 November 2014; revision A/C.3/71/L.39/Rev.1, New York, November 16, 2016; revision, A/HRC/34/L.7/Rev.1, 22 March 2017. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/449/47/PDF/N1344947.pdf?OpenElement>

¹¹ Convention of the Council of Europe on Human Rights <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005> (visited on June 2023)

¹² R. Balla., "Civil law on corruption and issues of approximation of legislation", published in the scientific journal "Parliamentary Law and Legal Policies", 2006, No. 31, p. 17-35.

¹³ See ECtHR Decision, Klass and Others v. Germany, No. 5029/71, September 6, 1978; ECtHR, Rotaru v. Romani [GC], No. 28341/95, 4 May 2000 and ECtHR, Szabó and Vissy v. Hungary, N. 37138/14, 12 January 2016. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57510%22]}) (visited on June 2023).

In 2018, the Council of Europe consisted of 47 Member States, 28 of which are Member States of the European Union. An applicant to submit a claim before the ECtHR does not need to be a citizen of one of the Contracting States but must present facts that the violation may be part of the jurisdiction of one of the Contracting States.

The right to the protection of personal data is part of the rights protected by Article 8 of the ECHR, which guarantees the right to respect private life, family life, residence and correspondence, and defines the conditions under which these rights are allowed to be limited.

The ECtHR has defined many situations involving issues of personal data protection. These include the interception of communications¹⁴, various forms of surveillance by the public and private sectors, and protection against the retention of personal data by public¹⁵ authorities.

Respect for private life is not an absolute right, because the exercise of the right to privacy may compromise other rights, such as that of expression and access to information and vice versa.

Therefore, the Court tries to strike a balance between the various rights in question. It explained that Article 8 of the ECHR not only obliges states to refrain from any action that may violate this right of the convention, but that in certain circumstances they are also under positive obligations to actively ensure effective respect¹⁶ to private and family life.

1.1.4 Data Protection Legislation at European Union

-European Union Legislation

The legislation of the European Union consists of main legal acts¹⁷ and sublegal acts or secondary legal acts. Primary legal acts are the treaties namely the Treaty of the European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union which have been ratified by the members of the European Union and these constitute the "primary" or main legislation. Regulations, directives and decisions of the European Union are adopted by the institutions of the European Union and given authority under the Treaties, these acts constitute "secondary legislation" or sub legal acts.

-Personal Data Protection According to European Union

The original treaties of the European community do not contain any reference to human rights or their protection, considering that initially the European economic community was designed as a regional organization focused on economic integration and the establishment of a common market. A fundamental principle that drove the creation and development of the European community that is equally valid today is devolution. According to this principle, the European Bank operates only within the limits of the competences transferred by the Member States, as referred to in the treaties of the European Union. In contrast to the Council of Europe, the treaties of the European Union do not include any explicit competence in matters of fundamental human rights.

Several cases were brought to the Court of Justice of the European Union (CJEU), alleging violations of human rights in the field within the scope of European Union law. However, the CJEU, provided an important interpretation of the treaties. In order to ensure the protection of individuals, it brought human rights into the so-called general principles of European law. According to the CJEU, these general principles reflect the content of human rights protection found in national

¹⁴ See: ECtHR decision, *Malone v. Great Britain*, No. 8691/79, August 2, 1984; ECtHR, *Copland v. Great Britain* No. 62617/00, 3 April 2007, or ECtHR *Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey*, No. 27473/06, July 18, 2017 [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57533%22]}) (visited June 2023)

¹⁵ See: ECtHR decision, *Malone v. Great Britain*, No. 8691/79, August 2, 1984; ECtHR, *Copland v. Great Britain* No. 62617/00, 3 April 2007, or ECtHR *Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey*, No. 27473/06, July 18, 2017.

¹⁶ See ECtHR Decision, *I v. Finland*, No. 20511/03, July 17, 2008; *WHERE. v. Finland*, No. 2872/02, 2 December 2008 [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87510%22]}) (visited June 2023).

¹⁷ The transposition of legal acts in R. Balla., "Civil law on corruption and issues of approximation of legislation", published in the magazine "Parliamentary Law and Legal Policies", 2006, No. 31, pp. 17-35.

constitutions and human rights treaties, in particular the ECHR. The CJEU, determined that they will ensure the compatibility of European law with these principles.

Recognizing that their policies will have an impact on human rights and in an effort to make citizens feel "closer" to the European Union, in 2000 the European Charter¹⁸ of Fundamental Rights of the European Union (ECHR) was announced. It summarizes the whole range of civil, political, economic and social rights of European citizens, synthesizing the constitutional traditions and the common international obligations of the Member States. The rights described in the ECHR are divided into six sections: dignity, freedom, equality, solidarity, citizens' rights and justice.

Originally only a political document like the ECHR managed to be a binding legal instrument and form part of the main legislation of the European Union, according to Article 6/1 of the Treaty of European Union, when the Treaty of Lisbon¹⁹ entered into force in December of 2009. The provisions of the ECHR are addressed to the institutions of the European Union, obliging them to respect the rights listed in it, while fulfilling their duties. The provisions of the Charter also obligate Member States when they apply EU law.

The Charter not only guarantees respect for private and family life (Article 7), but also establishes the right to the protection of personal data (Article 8). The Charter explicitly raises the level of this protection to that of the protection of fundamental rights under the law of the European Union. The institutions of the European Union must guarantee the respect of this right, as well as the Member States, when applying the law of the European Union (Article 51 of the Charter). Article 8 of the Charter was formulated many years later than the Data Protection Directive, and thus it should be understood as a representation of the existing European data protection law. The Charter thus not only explicitly defines the right to data protection in Article 8/1, but also refers to the basic principles of data protection in Article 8/2. Finally, the Charter in Article 8/3 requires the establishment of an independent authority to control the implementation of these principles.

The adoption of the Treaty of Lisbon constitutes a cornerstone in the development of data protection law not only for raising the Charter to the status of a binding legal document at the level of the main legislation, but also in ensuring the protection of the right to personal data. This right is specifically provided for in Article 16 of the Treaty, in the section dedicated to the general principles of the European Union. Article 16 creates a legal basis, giving the European Union the power to define legislation on matters of personal data protection. This is a very important development because it regulates data protection in the European Union and in particular it has adopted the Data Protection Directive, which initially created the legal basis of the internal market and the need for the approximation of national laws in order not to hinder freedom of data movement within the European Union. Article 16 of the Treaty on European Union now provides an independent legal basis for a modern, comprehensive approach to data protection which covers all matters of European Union (EU) competence, including police and judicial cooperation in criminal matters. Article 16 also states that compliance with data protection rules requires in practice the designation of a control subject as an independent supervisory authority. Article 16 serves as a legal basis for the adoption of a comprehensive reform of data protection rules, such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and the Data Protection Directive for Police and Criminal Justice Authorities.

1.1.5 General Data Protection Regulation (GDPR)

From 1995 until May 2018, the main legal instrument of the EU on the protection of personal data was Directive 95/46²⁰ of the European Commission (EC) of the Parliament and the European Council approved on October 24, 1995 "On the protection of individuals for the purpose of processing of personal data and the free movement of data". It was adopted

¹⁸EU (2012), Fundamental Charter of Rights of the European Union, OJ 2012 C 326.

¹⁹ See the European Community (2012) consolidated version of the Treaty on European Union, OJ 2012 C 326; and the European Community (2012), TFEU, OJ 2012 C 326. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:EN:PDF> (visited on July 2023)

²⁰ Directive 95/46/EC of the European Commission of the European Parliament and of the European Council approved on October 24, 1995 "On the protection of individuals with the purpose of processing personal data and the free movement of data". OJ 1995 L 281.

in 1995 at a time when Member States had adopted national laws²¹ for the protection of personal data and there was a need to harmonize these laws to ensure a higher level of protection and the free movement of personal data between Member States. The free movement of goods, capital, services and people within the common market also required the free movement of data, which could not be exchanged between Member States without relying on a high and uniform level of personal data protection.

The free movement of goods, capital, services and people within the common market also required the free movement of data, which could not be exchanged between Member States without relying on a high and uniform level of personal data protection.

The Data Protection Directive reflected the data protection principles already contained in national laws and Convention 108. It was designed on the possibility given by Article 11 of Convention 108, to add protection instruments. In particular, the introduction in the Directive of independent supervision, as an instrument for improving compliance with data protection rules, proved to be a very important contribution to the effective functioning of European data protection law. Consequently, this instrument was added to the law of the Council of Europe (CoE) in 2001 with the Additional Protocol to the Convention 108. This illustrates the close interaction and positive influence of these two instruments on each other for several years.

The Data Protection Directive established a detailed and comprehensive system in the EU. However, in accordance with the directives of the EU legal system, it was not directly applied and had to be transposed into the internal national legislations²² of the Member States. Inevitably, Member States have a margin of discretion in transposing the provisions of the directive. Although the Directive was intended to ensure full harmonization (and a full level of protection), in practice it was transposed in different ways²³ by the Member States. This resulted in the establishment of different rules²⁴ in the EU with definitions and rules interpreted in different ways in national laws. The level of enforcement and imposition of sanctions also varied across EU countries. Finally, there have been significant changes in information technology since the drafting of the directive in 1990. Considering these reasons, they led to the reformation of data protection legislation in the EU.

The reform marked the adoption of the GDPR in April 2016, after intense discussions over the years. Debates on the need to modernize data protection rules in the EU began in 2009, when the European Commission launched a public consultation on the future legal framework for the fundamental right to personal data protection. The proposal for the regulation was published by the European Commission in January 2012, starting a long legislative process of negotiations between the European Parliament and the Council of the EU. After the adoption of the GDPR, a transition period of two years was provided. It became fully applicable from 25 May 2018 when the Data Protection Directive was repealed.

The adoption of the GDPR in 2016 modernized data protection legislation in the EU, making it suitable for the protection of fundamental rights, in the context of the social and economic challenges of the digital age, the GDPR forms preserves and develops the main principles and rights of entities provided by the Data Protection Directive. In addition, it introduced new obligations, requiring organizations to implement data protection, by default and by design; appoint a Data Protection Officer in certain circumstances; implement the new data portability right; and apply the principle of accountability. Under EU law the regulations are directly applicable; there is no need for implementation at the national level. The GDPR

---

²¹ The German state of Hesse adopted the first global data protection law in 1970 which applied only in that state. Sweden adopted the Datalagen data protection law in 1973, Germany adopted the *undesdatenschutzgesetz*, in 1976, France adopted the “Loi relatif à l’informatique, aux fichiers et aux libertés” in 1977. Great Britain “Data Protection Act” adopted in 1984. The Netherlands adopted the “Wet Persoonregistraties” in 1989.

²² Transposition of legal acts into the domestic national legislation system as explained above.

²³ ECtHR assessments in several cases C-468/10, C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) and Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECMD) v. Administración del Estado*, 24 November 2011, para. 29.

²⁴ Even our country has exercised its discretion, referring to the issues of drafting the law of 1999 (with the exception of data processing by law enforcement institutions such as the police and the prosecutor's office) and then the one of 2008 on the Protection of Personal Data in the Republic of Albania.

thus provided a single set of data protection rules between EU states, in contrast to the Directive. This created consistent data protection rules across the EU, establishing an environment for legal certainty from any economic operator and benefiting individuals as data subjects.

Although the GDPR is directly applicable, Member States are expected to update their existing national data protection laws to fully comply with the regulation, while they may also reflect some discretion for specific provisions under the recital. 10. The main rules and principles established by the regulation and the strengthening of the rights offered to individuals will be given in the following. The Regulation contains comprehensive rules on territorial scope. It applies to businesses that are established in the EU, and it also applies to controllers and processors that are not established in the EU and provide goods and services to data subjects in the EU or monitor their behaviour. As many international technology businesses have European market shares and millions of EU customers, making these organizations subject to EU data protection rules to ensure the protection of individuals as well as ensure an equal level of protection.

2.1 Limitation of the Right to Personal Data Protection

The right to the protection of personal data is not an absolute right, like all other rights, it can be limited for an objective interest or to protect the rights and freedoms of other persons.

European legislation, as well as national legislation, must provide clear conditions for the restriction of human rights. The conditions for limiting the right to respect for private life and the protection of personal data are provided for in Article 8 of the ECHR and Article 52/1 of the Charter. They have been developed and interpreted by the ECHR and the ECJ.

According to the CoE legislation on data protection, the processing of personal data constitutes illegal interference with the right to respect private life and can only be carried out if it is in accordance with the law, or for a legitimate interest; or respects the essence of fundamental rights and freedoms; or is necessary and proportionate in a democratic society to achieve a legitimate aim.

Even the legal order of the EU defines similar conditions in limiting the exercise of fundamental rights protected by the Charter. Any limitation of any fundamental right including the protection of personal data may be legal if it is in accordance with the law; respects the essence of rights; is subject to the principle of proportionality; is necessary and follows the objectives and general interests recognized by the EU or the need to protect the rights of others.

Any limitation of any fundamental right including the protection of personal data may be legal if it is in accordance with the law; respects the essence of rights; is subject to the principle of proportionality; is necessary and follows the objectives and general interests recognized by the EU or the need to protect the rights of others.

The fundamental right to the protection of personal data, according to Article 8 of the Charter, is not an absolute right, but must be considered in relation to its function²⁵ in society. According to Article 52 of the Charter, the limitations that may be imposed on the exercise of this right are recognized as those defined in Articles 7 and 8 of the Charter, as long as these limitations are provided by law, respect the essence of these rights and freedoms and are subject to the principle of proportionality are necessary and genuinely compatible with objectives of general interest recognized by the EU, or the need to protect the rights and freedoms²⁶ of others. Similarly, the ECHR system guarantees the protection of personal data in Article 8 and the exercise of this right may be limited to necessary legitimate purposes. In this section, we will refer to the conditions for intervention according to the Charter, as well as according to the interpretations of the ECHR, as well as the conditions for illegal restriction, according to Article 52 of the Charter.

2.2.1 Requirements to justify interference under the ECHR

²⁵ See ECtHR court cases C-92/09 and C-93/09, Volker e Markus Schecke GbR e Hartmut Eifert v. Land Hessen, 9 November 2010, para. 48.

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79001&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=511023>

²⁶ See above p.50.

Data processing may constitute interference or intervention in the rights of individuals to respect their private life²⁷ protected by Article 8 of the ECHR. As we explained above, contrary to the legal order of the EU, European law does not affirm the protection of personal data as a separate fundamental right. However, the protection of personal data is part of the protected rights, according to the right to respect private life. In this way, not every action involving data processing will be included in the scope of Article 8 of the ECHR. It must be determined whether a private interest or a person's private life has been put at risk in order to be considered included within the scope of Article 8. Through a court case, the ECtHR has treated the notion of "private life" as a broad concept, which also includes aspects of professional life and public behaviour. It has also determined that the protection of personal data is an important part of the right to respect private life. However, beyond the broad interpretation of private life, not all types of processing may pose a risk to the rights protected under Article 8 of the ECHR.

If the ECHR considers that processing actions affect the individual's right to respect private life, it must examine whether the interference with this right is justified or not. The right to respect private life is not an absolute right, but must be balanced against and considered with other legitimate interests and rights, of other persons (private interest), or of society as a whole (i.e. public interest).

The cumulative conditions under which an intervention can be justified are:

1. In Compliance with the Law;

According to ECtHR case law, an intervention is lawful if it is based on a provision of domestic law that has certain qualities. The law must be "Accessible to the person concerned and foresee its effects"²⁸. A rule is predictable "if it is formulated with sufficient precision to enable any individual - if necessary with appropriate advice - to regulate his behavior"²⁹. Moreover, the degree of accuracy required by the law in this sense will depend on the object of the case³⁰ under consideration.

Thus, in the court case *Rotaru v. Romania*³¹, the applicant claimed the violation of the right to respect for private life against the Intelligence Service of Romania by keeping and using a file containing his personal information. The ECtHR found that while the internal law allowed the collection, recording and archiving in secret files of information affecting national security, it did not define any limits in the exercise of this power, which remained at the discretion of the authority to use. Thus, the internal law did not define any type of information that could be processed and the categories of persons against whom surveillance measures could be taken or the procedures that had to be followed. The Court then concluded that the domestic law did not comply with the requirement of foreseeability under Article 8 of the ECHR and that this Article had been violated.

Likewise, in the *Taylor-Sabori* court case³² against Great Britain, the applicant had been the target of police surveillance. Using a 'clone' of the applicant's pager, the police were able to intercept messages sent to him. The applicant was arrested

²⁷ ECtHR in the court case, *S. e Marper v. Great Britain*, No. 30562/04 and 30566/04, December 8, 2008, para. 67. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90051%22]}).

²⁸ ECtHR in the court case, *Amann v. Switzerland*, No. 27798/95, February 16, 2000, para. 50; See also ECtHR in the court case, *Kopp v. Switzerland*, No. 23224/94, March 25, 1998, para. 55 [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58144%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58144%22]}) and ECtHR in the court case, *Iordachi and others v. Moldova*, No. 25198/02, February 10, 2009, para. 50. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-91245%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91245%22]}).

²⁹ ECtHR in the court case, *Amann v. Switzerland*, No. 27798/95, February 16, 2000, para. 50; See also ECtHR in the court case, *Kopp v. Switzerland*, No. 23224/94, March 25, 1998, para. 55 and ECtHR in the court case, *Iordachi and others v. Moldova*, No. 25198/02, February 10, 2009, para. 50.

³⁰ ECtHR in the court case, *The Sunday Times v. Great Britain*, No. 6538/74, April 26, 1979, para. 49; [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]}) see also ECtHR in the case of *Silver and others v. Great Britain*, No. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, March 25, 1983, para. 88..

³¹ ECtHR in the court case, *Rotaru v. Romania* No. 28341/95, May 4, 2000, para. 57; [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58586%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58586%22]}); see also ECtHR in the case, *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria*, No. 62540/00, June 28, 2007 [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-81323%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-81323%22]});

³² ECtHR in the court case, *Taylor-Sabori v. Great Britain* No. 47114/99, October 22, 2002. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60696%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60696%22]})

and charged with conspiracy to supply a controlled drug. Part of the prosecution's case against him consisted of contemporaneous written notes of the pager messages, which the police had transcribed. However, at the time of the applicant's trial, there was no provision in British law governing the interception of communications transmitted over a private telecommunications system. The interference with his rights was therefore not "in accordance with law". The ECHR concluded that this was a violation of Article 8 of the ECHR.

The court case *Vukota-Bojić v. Switzerland*³³ concerned the secret surveillance of a social security claimant by private investigators commissioned by her insurance company. The ECtHR stated that, while in the said complaint the measure of supervision was ordered by a private insurance company, this company was given the right by the state to offer benefits derived from compulsory medical insurance and to collect insurance premiums. A State could not relieve itself of responsibility under the convention by delegating its obligations to private bodies or individuals. Domestic law should have provided sufficient guarantees against abuse for interference with rights under Article 8 of the ECHR to be "in accordance with the law". In the case in question, the ECHR concluded that there had been a violation of Article 8 of the ECHR, because the domestic law had not indicated with sufficient clarity the scope and manner of exercising the discretion given to the insurance company to act as a public authority in insurance disputes, to carry out surveillance and monitoring of an insured person. In particular, it did not sufficiently include safeguards against abuse.

2. The pursuit of a legitimate purpose

The legitimate purpose may be one of the stated public interests or the protection of the rights and freedoms of others. Legitimate goals that can justify an intervention are, provided for in Article 8 (2) of the ECHR, the interests of national security, public safety or the economic well-being of a country, the prevention of disorder or crime, the protection of health or morality and the protection of the rights and freedoms of other persons.

In the ECtHR case *Peck v United Kingdom*³⁴, the applicant attempted suicide in the street by slitting his wrists, unaware that a CCTV camera was filming him. The police, who were monitoring the security cameras, rescued him and then passed the CCTV footage to the media, who published it without masking the applicant's face. The ECHR found that there were no relevant or sufficient reasons that would justify the direct disclosure of footage from the authorities to the public without obtaining the applicant's consent or disguising his identity. The court came to the conclusion that this police act was a violation of Article 8 of the ECHR.

3. Necessity in a democratic society

The ECtHR stated³⁵ that "the notion of necessity means that the intervention corresponds to an urgent social need and, in particular, that it is proportionate to the legitimate goal pursued". When assessing whether a measure is necessary to address an urgent social need, the ECtHR examines its relevance and appropriateness in relation to the aim pursued. In this sense, it may be considered whether the intervention attempts to address an issue which, if not addressed, could have a harmful effect on society, whether there is evidence that the intervention can mitigate such a harmful effect, and what are the views wider society on this issue³⁶. For example, the collection and storage of personal data by the security services of specific individuals that would be found to be associated with terrorist movements may be an interference with individuals' right to respect private life, which is anyway serving to an urgent serious social need, national security and terrorism financing. To fulfil and meet the criterion of necessity, the interference must also be proportionate.

In the judicial practice of the ECHR, proportionality is treated within the concept of necessity. Proportionality requires that an interference with protected rights, according to the ECHR, should not go further than is necessary to fulfil the legitimate goal pursued. Important factors to consider when conducting the proportionality test are the scope of the intervention, in particular the number of persons affected and the safeguards or caveats put in place to limit the scope or adverse effects on the rights of individuals.

³³ ECtHR in the court case *Vukota-Bojić v. Switzerland* No. 61838/10, October 18, 2016, para. 77.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-167490%22%5D%7D>

³⁴ ECtHR in the court case, *Peck v. Great Britain*, No. 44647/98, January 28, 2003, para. 85.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-60898%22%5D%7D>

³⁵ ECtHR in the court case, *Leander v. Sweden*, No. 9248/81, March 26, 1987, para. 58.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57519%22%5D%7D>

³⁶ According to article 29 of the "Working Group" on Data Protection (2014), Opinion on the application of the concepts of necessity and proportionality and data protection within the law enforcement sector, 211, Brussels, February 27, 2014, p. 7–8, <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items>

Thus, the ECtHR in the court case, *Khelili v. Switzerland*³⁷, during a police search, the police discovered that the applicant was carrying several cards that read: "Beautiful, good woman, late thirties, would like to meet a man for a drink together or to go out once in a while. tel. no.". The applicant alleged that, following that discovery, the police entered her name in police records as a prostitute, an occupation she repeatedly denied. The applicant claimed that the word "prostitute" to be deleted from the police computer records. The ECHR recognized in principle that the retention of an individual's personal data on the grounds that person may commit another criminal offense may in certain circumstances be proportionate. However, in the applicant's case, the allegation of illegal prostitution seemed too vague and general, was not supported by concrete facts as she had never been convicted of illegal prostitution, and therefore could not be considered to meet the criteria of "urgent social need" according to the meaning of Article 8 of the ECHR. Regarding the issue of the authorities in order to prove the accuracy of the data stored on behalf of the applicant, and about the seriousness of the interference with the rights of the applicant. The court ruled that keeping the word "prostitute" in police files for years was not necessary in a democratic society. The court concluded that there had been a violation of Article 8 of the ECHR.

In the court case of *S. and Marper v. United Kingdom*³⁸, both applicants were arrested and charged with criminal offences. The police took their fingerprints and DNA samples, as provided by the legislation on the Police and the administration of Criminal Evidence. The applicants were never convicted of the criminal offences: one was acquitted in court, and the criminal proceedings against the second applicant were dropped. However, their fingerprints, DNA samples and cellular samples were retained and stored by the police in a national database and the legislation authorized their retention without an applicable time limit. Whereas the United Kingdom argued that record keeping helped to identify future offenders, and thus pursued the legitimate aim of crime prevention and detection. The ECtHR considered the interference in the right to respect the private life of the applicant as unjustified. It determined that the essence of data protection principles require that the retention of personal data be proportionate, in relation to the purpose of collection, and that retention periods should be limited. The Court accepted the expansion of the database to include DNA samples not only of convicted persons, but also of all individuals who were suspected, but not convicted, of having contributed to the detection and prevention of crime in United Kingdom.

Taking into consideration the fact that the wealth of genetic and health information contained in the samples, the interference with the applicants' right to privacy was particularly concerning. Fingerprints and samples can be taken from arrested persons and kept indefinitely in the police database, regardless of the nature and seriousness of the offence, even for minor non-custodial offences.

Furthermore, the options for released individuals to have their data removed from the database were limited. Finally, the ECtHR paid particular attention to the fact that one applicant was only eleven years old when he was arrested. Keeping the personal data of a minor who has not been convicted can be particularly harmful given their vulnerability and the importance of their development and integration into society. The court unanimously stated that the retention of data constituted a disproportionate interference with the right to private life that could not be considered necessary in a democratic society.

According to the court case *Leander v. Sweden*³⁹, the ECtHR decided that the secret inspection of persons applying for employment in positions of importance to national security was not, in itself, contrary to the requirement to be necessary in a democratic society. The special safeguards set out in national law to protect the interests of the data subject – for example, controls exercised by parliament and the chancellor of justice – resulted in the ECtHR's conclusion that the Swedish personnel control system met the requirements of Article 8 (2) of the ECHR. Given the wide scope of assessment available to it, the respondent state had the right to consider that in the case of the applicant, national security interests prevailed over individual ones. The court concluded that there had been no violation of Article 8 of the ECHR.

Conclusion

³⁷ ECtHR in the court case *Khelili v. Switzerland* No. 16188/07, October 18, 2011.

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-107032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-107032%22]})

³⁸ ECtHR in the court case, *S. and Marper v. United Kingdom* No. 30562/04 and 30566/04, December 4, 2008.

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90051%22]})

³⁹ ECHR in the court case *Leander v. Sweden* No. 9248/81, March 26, 1987, para. 59 and 67.

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73586&filename=LEANDER%20v.%20SWEDEN>.

The right to respect private life and the right to protect personal data are closely related. Both of these rights aim to protect the same values as the autonomy and human dignity of individuals, giving them a personal sphere in which they can freely develop their personality, think and form their opinions. Thus, they constitute an essential precondition for the exercise of other fundamental freedoms such as freedom of the press, freedom of peaceful assembly, freedom of belief, etc. Limitation on these rights have been made by governments and they will be in the future but must insure that the limitation are necessary in a democratic society and they will serve to the public interest and national or international security.

In these conditions, we can conclude that not only Albanian institutions but others as well should make more efforts to protect these personal rights, and the limitations must be fully in compliance with the Constitution. So, as it is mentioned above it is appreciated the initiative and the good will of the government on protecting these rights, but legal measures must be drafting by providing legal provisions in full compliance with the rule of law. Albania aspires to join European structures and should definitely consolidate the rule of law, where everything should be regulated by law and aimed at their implementation. The rule of law in Albania must prevail. The rule of law means the establishment of appropriate legal and institutional mechanisms, in full compliance with the Constitution, to insure protection on the personal rights. Thus, we can conclude that based on the constitutional amendments and the legal package in its implementation, every Albanian citizen is hopeful that justice reform will lead the country forward, towards integration into the European Union.

Bibliography:

- 1- European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms,
- 2- Anastasi//Omari, Constitutional Law, 2010,
- 3- Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Official Gazette C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390
- 4- Personal Data Protection Directive in 1995, Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of October 24, 1995 for the protection of individuals with regard to the processing of personal data and for the free movement of such data. Official Journal L 281, 23/11/1995 P. 0031 – 0050
- 5- Muçi, Sh., "Criminal Law General Part", Tirana 2007,
- 6- R. Balla., "The Right to Life", participation in the III International Scientific Conference, 2015, Professional Business Academy, article published at proceedings of the International Conference.
- 7- Moore, Christopher (1997). The Law Society of Upper Canada and Ontario's lawyers, 1797–1997. University of Toronto Press. Sir William Garrow English lawyer (1760-1840).
- 8- Universal Declaration of Human Rights;
- 9- International Covenant on Civil and Political Rights;
- 10- United Nations General Assembly, Resolution on the right to privacy in the digital age, A/RES/68/167, New York, 18 December 2013; its revision, A/C.3/69/L.26/Rev.1, New York, 19 November 2014; revision A/C.3/71/L.39/Rev.1, New York, November 16, 2016; revision, A/HRC/34/L.7/Rev.1, 22 March 2017.
- 11- Convention of the Council of Europe on Human Rights (visited on June 2023);
- 12- R. Balla., "Civil law on corruption and issues of approximation of legislation", published in the scientific journal "Parliamentary Law and Legal Policies", 2006, No. 31.
- 13- ECtHR Decision, Klass and Others v. Germany, No. 5029/71, September 6, 1978; ECtHR, Rotaru v. Romani [GC], No. 28341/95, 4 May 2000 and ECtHR, Szabó and Vissy v. Hungary, N. 37138/14, 12 January 2016;
- 14- ECtHR decision, Malone v. Great Britain, No. 8691/79, August 2, 1984; ECtHR, Copland v. Great Britain No. 62617/00, 3 April 2007, or ECtHR Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey, No. 27473/06, July 18, 2017;
- 15- ECtHR decision, Malone v. Great Britain, No. 8691/79, August 2, 1984; ECtHR, Copland v. Great Britain No. 62617/00, 3 April 2007, or ECtHR Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey, No. 27473/06, July 18, 2017;
- 16- ECtHR Decision, I v. Finland, No. 20511/03, July 17, 2008; WHERE. v. Finland, No. 2872/02, 2 December 2008;
- 17- The transposition of legal acts in R. Balla., "Civil law on corruption and issues of approximation of legislation", published in the magazine "Parliamentary Law and Legal Policies", 2006, No. 31;
- 18- EU (2012), Fundamental Charter of Rights of the European Union, OJ 2012 C 326.
- 19- European Community (2012) consolidated version of the Treaty on European Union, OJ 2012 C 326; and the European Community (2012), TFEU, OJ 2012 C 326;

- 20- Directive 95/46/EC of the European Commission of the European Parliament and of the European Council approved on October 24, 1995 "On the protection of individuals with the purpose of processing personal data and the free movement of data". OJ 1995 L 281.
- 21- The German state of Hesse data protection law adopted in 1970;
- 22- Sweden Datalagen data protection law adopted the in 1973;
- 23- Germany adopted the undesdatenschutzgesetz, in 1976,
- 24- France adopted the "Loi relatif à l'informatique, aux fichiers et aux libertés" in 1977.
- 25- Great Britain "Data Protection Act" adopted in 1984.
- 26- The Netherlands adopted the "Wet Persoonregistraties" in 1989.
- 27- ECtHR assessments in several cases C-468/10, C-469/10, Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) and Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) v. Administración del Estado, 24 November 2011, para. 29.
- 28- Personal Data in the Republic of Albania;
- 29- ECtHR Court cases C-92/09 and C-93/09, Volker e Markus Schecke GbR e Hartmut Eifert v. Land Hessen, 9 November 2010;
- 30- ECtHR Court case, S. e Marper v. Great Britain, No. 30562/04 and 30566/04, December 8, 2008;
- 31- ECtHR Court case, Amann v. Switzerland, No. 27798/95, February 16, 2000;
- 32- ECtHR Court case, Kopp v. Switzerland, No. 23224/94, March 25, 1998, and others v. Moldova, No. 25198/02, February 10, 2009;
- 33- ECtHR Court case, Amann v. Switzerland, No. 27798/95, February 16, 2000;
- 34- ECtHR Court case, Kopp v. Switzerland, No. 23224/94, March 25, 1998, para. 55 and ECHR Court case, Iordachi and others v. Moldova, No. 25198/02, February 10, 2009;
- 35- ECtHR Court case, The Sunday Times v. Great Britain, No. 6538/74, April 26, 1979;
- 36- ECtHR Court case of Silver and others v. Great Britain, No. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, March 25, 1983;
- 37- ECtHR Court case, Rotaru v. Romania No. 28341/95, May 4, 2000;
- 38- ECtHR Court case, Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria, No. 62540/00, June 28, 2007;
- 39- ECtHR Court case, Taylor-Sabori v. Great Britain No. 47114/99, October 22, 2002;
- 40- ECtHR Court case Vukota-Bojić v. Switzerland No. 61838/10, October 18, 2016;
- 41- ECtHR Court case, Peck v. Great Britain, No. 44647/98, January 28, 2003;
- 42- ECtHR Court case, Leander v. Sweden, No. 9248/81, March 26, 1987;
- 43- "Working Group" on Data Protection Opinion on the application of the concepts of necessity and proportionality and data protection within the law enforcement sector, 211, Brussels, February 27, 2014;
- 44- ECtHR Court case Khelili v. Switzerland No. 16188/07, October 18, 2011.
- 45- ECtHR Court case, S. and Marper v. United Kingdom No. 30562/04 and 30566/04, December 4, 2008;
- 46- ECHR in the court case Leander v. Sweden No. 9248/81, March 26, 1987;

Web Pages

- https://www.echr.coe.int/documents/convention_sqi.pdf (visited on May 2023).
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=FR> (visited on June 2023)
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995L0046&from=FR>
- <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (visited on June 2023).
- <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/449/47/PDF/N1344947.pdf?OpenElement>
- <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=005>
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57510%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57533%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87510%22]})
- <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:EN:PD>
- <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79001&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=511023>
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90051%22]})

- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58144%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58144%22]}) and ECHR in the court case, Iordachi
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-91245%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91245%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58586%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58586%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-81323%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-81323%22]}):
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60696%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60696%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-167490%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-167490%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60898%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60898%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57519%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57519%22]})
- <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items>
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-107032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-107032%22]})
- [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90051%22]})
- <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73586&filename=LEANDER%20v.%20SWEDEN>.

p://www.mg.co.za/personalfinance/articlePage.aspx?articleid=303167

The benefits of digitalization on the performance of accounting operations

Izabella Krajnik¹, Robert Demeter²

Abstract: The modernisation of the economy generates an increase in the level of information in the financial-accounting sphere, hence the increase in the role and mission of accounting, i.e. the financial-accounting information system as a component of the economic entity's information system. In the early years of business development, as financial and economic markets became more digital, the complexity of IT systems, including accounting systems, increased. Also, the relationship between accounting and taxation has been and continues to be one of the most difficult and complex issues in accounting and tax regulation. The main objective of accounting reporting is to meet the information needs of users to make optimal economic decisions. Starting from the fundamental objective of the paper, i.e. adding value to a rather difficult area of research: the field of simplifying accounting processing and financial reporting should aim to strike a balance between user requirements on the one hand and overburdening business activities on the other. As we have observed and analysed the differences between the different main accounting systems and the impact of digitisation, we have observed and analysed that this is an important and never-ending process that applies to the global economic system in all areas of production, scientific, administrative and other social activities.

Keywords: digitalization; accounting; teaching and learning; higher education; business digitization; computer technology

¹**Address:** Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Economics and Business Administration

²**Address:** Transilvania University, Faculty of Electrical Engineering and Computer Science

*Corresponding author: izabella.krajnik@econ.ubbcluj.ro

1. INTRODUCTION

The rapid digital development of the last decades has made the topic very topical. With the number of people worldwide who are not using digital devices decreasing every day, and internet coverage set to reach global levels in the near future, there is no limit to further developments, which in turn will bring with it a transformation of the labour market. "A person who is not computer literate will be illiterate in the 21st century" ¹ - said Ede Teller, a Hungarian-born American physicist. And how right he was. It's hard to think of a profession that doesn't require the internet, computers, smartphones and software (Cuc, L.D., et al., 2016). Today's ageing generation is struggling to keep up with these tools, so they are starting out at a huge disadvantage in the job market. We have a sea of information at our fingertips anywhere, anytime, and we can only be successful if we can make use of it. What is one thing that has changed a lot in the last decades and affects almost everyone? More specifically, what has been the biggest impact of the digital boom?

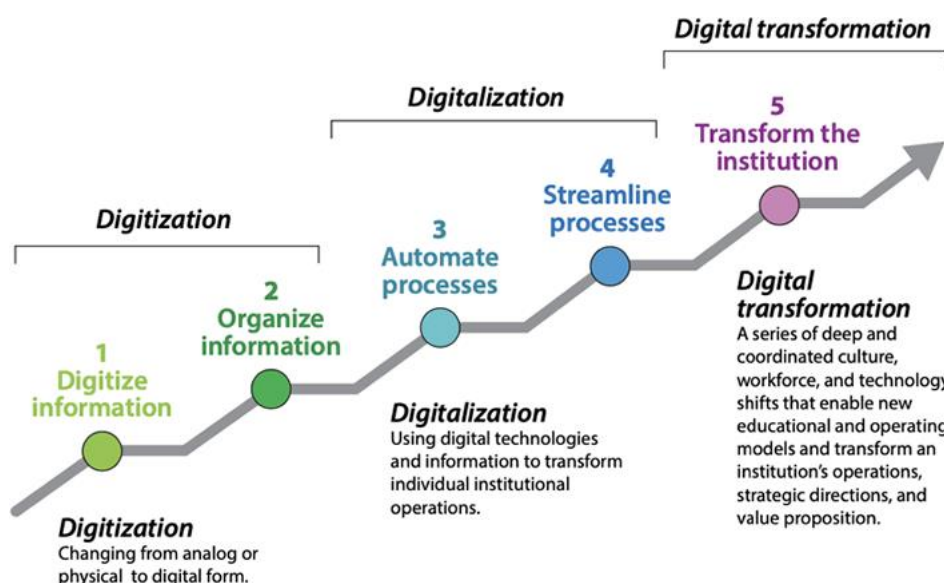
Contemporary society is undergoing continuous change due to the impact of innovative digital transformation technologies (Akram, U., et al., 2021). The twofold nature of the economy's digitization process is also evident in the emergence of a new and higher-quality workforce, which subsequently leads to the displacement of workers with traditional skill sets and occupations.

The role, skills, and knowledge of professional accountants are being reconfigured by factors unique to the modern accounting trend. This includes aspects like the global expansion of businesses, the proliferation of advanced technologies, heightened governance and regulatory measures within the field (Cacik R. D., 2018). The ongoing challenge they face is centred around optimizing their professional skills, knowledge, and capabilities to provide a strong foundation that supports company growth and enables them to navigate competitive pressures both domestically and internationally. It's a challenge for companies to stay up to date in the world of digitalisation (Ceran, M.B., et al., 2016). For such a transformation to be viable and functional, the organisation needs to break out of old habits, step out of its comfort zone and be receptive to technological progress (Gulin, D., et al., 2019).

As digital evolution is moulded by technological processes, research underscores that the success or failure of digital transformation hinges more on the engagement of people rather than solely relying on the attributes and qualities of technology itself (Müller, J. M., et al., 2020). Despite the strong influence of modernity, the outbreak of the COVID-19 pandemic has compelled businesses to undergo extensive digital transformation by reshaping their operational processes and adopting a new business mindset. The coronavirus crisis has prompted a reconsideration of the concept of work. This

shift has also presented the accounting profession with a series of challenges, primarily driven by the widespread digitization of the field (Fülöp, M. T., et al., 2022). This phenomenon is further accelerated by the rapid growth of the financial and accounting software market. The pandemic context has catalyzed the emergence of radical forms of digital transformation. The economic and social landscape has become increasingly dominated by digital platforms, fostering a new mindset focused on continuous and advanced training initiatives.

As a process, the concept of digitalisation is inseparable from Industry 4.0, as all 12 innovations of the new industrial revolution are based on digital technologies that have been developing since the 1940s. Nevertheless, this process is still ongoing and is the cornerstone for the successful deployment and take-up of disruptive technologies. To place the innovations of the fourth industrial revolution in the context of global economic trends, it is inevitable to mention the process of digitalisation and to clarify its basic concepts.

Figure 1. The evolution of digitalization
Source: *Author's Model*

Rapid technology development refers to the fast pace at which new technologies are being introduced and adopted in various industries. With advancements in fields such as artificial intelligence, robotics, and biotechnology, the rate of technology development is only expected to increase in the coming years. Rapid technology development has the potential to revolutionize the way we live and work, but it also poses challenges such as job displacement and ethical considerations. This has led to significant changes in various industries (Gunarathne, N., 2019) and has also transformed the way we live and work. As technology continues to develop at an unprecedented pace, individuals and businesses need to stay up-to-date with the latest trends and innovations to remain competitive.

The great advantage of digitization is that the quality of this data will not deteriorate and can be multiplied and edited easily and quickly. Digitisation is always preceded by digitisation, as we work with files created by the latter. The topic is very relevant thanks to the rapid digital development of the last decades (Kovari, A., 2023). With the number of people worldwide who are not using digital devices decreasing every day, and internet coverage set to reach global levels shortly, there is no limit to further developments, which in turn will bring with it a transformation of the labour market.

2. MATERIAL AND METHOD

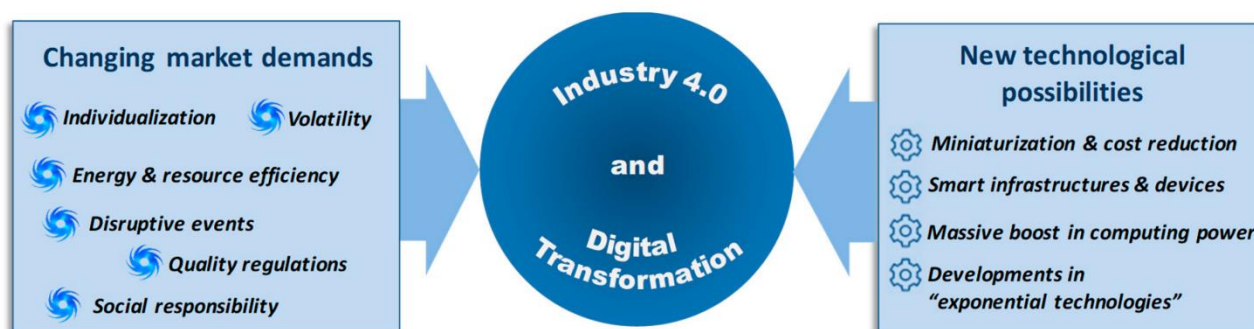
As part of our research objectives, we conducted a comprehensive analysis of pertinent professional and scientific literature. We obtained scientific literature through a diligent search of several databases, including Proquest, EBSCO Host, and Web of Science, using search topics such as digitalization in accounting, changes and trends in the accounting profession, cloud computing, artificial intelligence, big data, and blockchain technology. We carefully selected the most relevant english-written articles that were available in full, with a focus on peer-reviewed articles. These peer-reviewed articles were sourced through a thorough search of the websites of leading accounting firms and professional associations of accountants and auditors. Our research explored the impact of digitalization on the accounting profession, and we used

scientific research techniques such as induction and deduction, analysis and synthesis, generalization, and abstraction to analyze selected academic and professional papers.

3. RESULTS

This study focuses on the impact of new digital technologies in the field of accounting. The research aims to contribute to the specialized literature in this field, which is presently limited in the international context. The importance of specific skills and sufficient qualifications of employees in adopting modern information technologies is widely recognized across the literature on Industry 4.0. This study highlights the need for core competencies such as data analysis and visualization, modern tool management, communication skills, statistical knowledge, and skills in modern technology management and data analysis, among others. It is essential to emphasize these competencies in the accounting education system to ensure prepared to meet the challenges of Industry 4.0.

Figure 2. Flow of information an Industry 4.0 and Digital Transformation
Source: *developed by the authors*

The rapid advance of technology and the benefits of digitisation have forced companies in many industries to decide to renew their internal operating systems. Changes and implementations that could have taken years have been accelerated under the pressure of business transformation in recent years (Loft, A., 2018).

The importance of digital transformation in accounting:

Reduce errors

Digital transformation emphasizes the use of a single platform for the accounting management side. This way, teams have a 360-degree view of reports and indicators, and errors become much easier to detect. Organisation is key, and digital transformation works to keep everything centralised and organised, even cross-departmentally. The result is reduced errors and better compliance with legislative requirements and financial regulations.

Strengthening data security

Working with sensitive financial data and lack of cybersecurity expertise are risks to information security. That's why it's up to CFOs and other top management leaders to find a system that prioritises information security. In a digitised finance department, sensitive data can be stored in a secure system. Advanced security is needed to protect sensitive data and to effectively manage those who may access it, within the team or cross-organizationally.

Perform advanced analytics

New digital technologies and clear processes are essential for real-time data processing. What's more, they make it much easier to perform advanced analytics. Manual review of analyses will no longer be necessary. A digitised process for running advanced reports will improve the accuracy of management data and reduce the time spent on these repetitive tasks (Belfo F., et al., 2015). In addition, with the right solution, the accounting team can take advantage of automated analytics that is adaptable and will no longer rely on manual processes to get information processed specifically for certain management purposes.

Increase employee performance

In many accounting departments, employees still waste time performing repetitive, tedious tasks that can be simplified through digital transformation. Digital tools can help streamline processes such as supplier management, cash flow forecasting, planning commitments of various types and preparing audits. Digital transformation supports accounting teams, making their work easier and their operations more efficient.

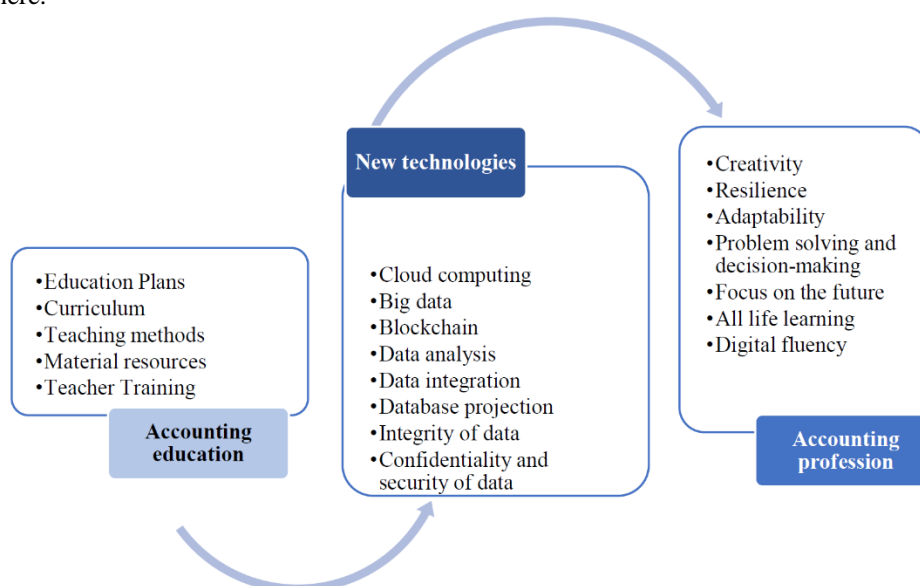
Moreover, several fresh perspectives are driving the evolution of the accounting profession. For example, there is an increasing emphasis on the utilization of advanced analytics and big data to gain insights into business operations. Similarly, there is also a renewed focus on sustainability and social responsibility, which is reflected in the development and implementation of accounting standards (Botez, D., et al., 2020). Overall, the accounting profession is constantly evolving, with new perspectives and ideas emerging all the time. As businesses continue to adapt to changing market conditions, likely, the role of accountants will also continue to transform. However, one thing is certain - the importance of the accounting profession in driving business success will only continue to increase in the years ahead.

Proficiency in digital accounting techniques and an aspiration for future technological engagement have emerged as pivotal themes. A substantial proportion of economic experts foresee a marked transformation in societal perceptions about the accountant's role and accounting within the business milieu, post-2025. This transformative shift is attributed to the seamless integration of contemporary technology into the business domain (Leitner-Hanetseder, S., 2021). Consequently, current endeavours are oriented towards steering the evolution of the profession in a rapidly changing society.

The recent pandemic crisis has brought about a "new normal" where physical interactions are reduced, and document circulation has become challenging. However, organizations that have implemented digital transformations in their financial and accounting departments have been able to adapt quickly. Their digitization efforts have focused on automating processes and providing remote access to data, which has made them highly resilient and responsive. This has enabled accounting departments to effectively respond and adjust to crisis scenarios.

The accounting landscape is undergoing structural metamorphosis due to advancements in information and communication technology, impacting both employees and employers (Mian, S. H., 2020). This necessitates a recalibration of employer expectations within educational programs to cultivate a digitally adept profile for students. The aim is to equip them for a labour market profoundly shaped by digital technologies and modern tools (Dias-Sardinha, I., & Rodrigues, L. L., 2019). Technological evolution stands as a central pillar shaping the identity of the accounting professional. Proficiency in information and communication technology, coupled with effective communication, critical thinking, and problem-solving abilities, greatly influences graduates' success in their careers. Hence, educators bear the responsibility of fortifying prospective accountants with specialized knowledge alongside the prowess to apply this knowledge using cutting-edge technological resources (Alles, M. G., 2015).

The dynamic shifts within the international economic landscape have underscored the significance of embracing sustainable development as a universal objective. Central to achieving this objective is the imperative to establish a foundation of sustainable education, meticulously designed to enhance the seamless integration of graduates into the professional sphere.

Figure 3. Aspects in the analysis of accounting from the digitalisation point of view
Source: developed by the authors

The field of accounting has progressed significantly since its inception. With the introduction of innovative technologies and evolving business needs, the role of accountants has transformed substantially over time. Today, accounting is no longer just about number crunching and bookkeeping. Accountants are now expected to offer strategic insights to assist businesses in making informed decisions.

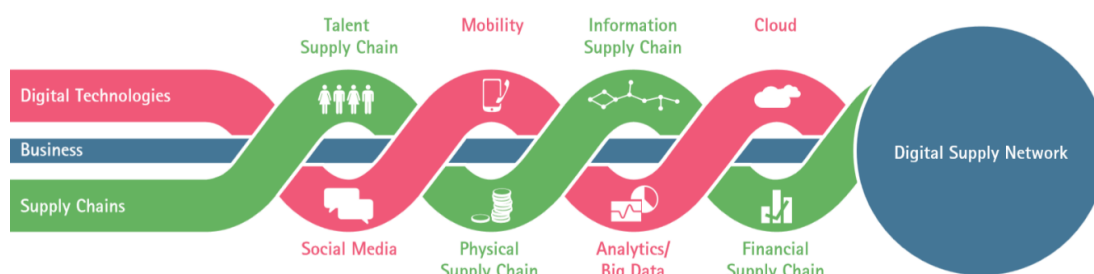
Accounting experts are compelled to fulfil progressively intricate demands, which supplement the conceptual dimensions of the financial accounting realm. These demands encompass technical proficiencies, digital acumen, interpersonal aptitude, and attributes that manifest as coefficients for creativity, emotional intelligence, and visionary thinking. Among the most advanced departments on this path is finance, which was one of the first to embrace digitisation, but is still lagging with the digital conversion of processes relevant to internal, external customer or stakeholder relations.

Digitisation of financial management processes increases the efficiency of these departments and reduces employee stress levels. While until recently, implementing digitisation was an option, it has now become essential. Today's business environment does not allow organisations to operate without 24×7 access to information, from the company's premises or remotely. In this sense, the digitization of the finance department offers advantages and solutions that contribute to the smooth running of all processes within the company.

We know that it is essential that financial information is accessed promptly, relevantly and securely. Just as the financial world must move towards digital practices, keep pace with technology and respond to stakeholder needs. Digitising internal operations makes employees more productive, streamlines business functions and helps companies deliver better service.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

We comprehend that safeguarding accounting information is of utmost importance to researchers. It is imperative to restrict access to confidential data and deploy measures to prohibit unauthorized usage to ensure confidentiality. Accounting information security regulations require that access to sensitive company data be limited. By utilizing a computer system equipped with a suitable security mechanism, access to accounting information can be better controlled. For example, security software can be leveraged to track and trace a lost or stolen laptop.

Figure 4. Use of economic and social information
Source: *Author's Model*

The adaptability of IT systems used in the accounting department is crucial to handle the volume of transactions and organizational changes that occur during business operations. These systems must be updated regularly to keep up with new technologies and meet the standards of International Financial Reporting and internal regulations. Maintaining transparency and providing ongoing education is essential to ensure users have the necessary skills to operate the system effectively (Csiszárík-Kocsír, et al., 2018). Furthermore, periodic system upgrades may be necessary, and the cost of maintenance and infrastructure changes should be weighed against the benefits they bring to the business.

As new global crises loom, implementing digital processes allows finance teams to work from the office or home with the tools they need. Even as it has begun, the digital transformation of accounting departments needs to be accelerated to enable teams to streamline finance activities, increase cooperation, and harness the potential of data through automated analytics.

In today's fast-paced world, businesses need to constantly adapt to change to remain competitive. This is where information technology comes in as a strategic partner. By leveraging IT, businesses can improve their performance and

gain an edge in the global marketplace. It has a positive impact on various organizational processes such as accounting, finance, marketing, and human resources, making them more efficient and effective (Dillard, J. F., et al., 2016).

Manual accounting work with paper and pencil has been replaced by the most advanced techniques using IT. New technologies used in accounting, including computers, printers, fax machines, smartphones, along accounting software are having a great impact on the accounting field.

In today's business world, information technology (IT) has become an indispensable tool for businesses of all sizes. From multinational corporations to small local businesses, the affordability and accessibility of IT have enabled all businesses to leverage technology to their advantage (Fettry, S., et al., 2019). For instance, spreadsheets have revolutionized the way accountants perform their calculations, making the accounting process more efficient and accurate. In addition, accounting software has become widely available and affordable, helping accounting professionals with their daily tasks such as bookkeeping, financial reporting, and tax preparation.

Moreover, the advent of the Internet of Everything (IoT) has brought about a new era of connectivity, making it possible for businesses to share accounting documents and collaborate with ease (Nowak, A., et al., 2018). The IoT has improved the efficiency of accounting departments by connecting various devices and systems, allowing for seamless data transfer and analysis. For example, online tax systems have simplified the record-keeping and payment process, making it more convenient for businesses to comply with tax regulations.

Overall, the integration of IT in accounting has transformed the way businesses operate and manage their finances. With the aid of technology, businesses can now streamline their accounting processes, reduce errors, and improve their financial performance (Rennung, F., et al., 2016). In today's modern business landscape, information technology (IT) has become an essential tool for businesses of all sizes. The accessibility and affordability of IT have enabled companies, from multinational corporations to small local businesses, to leverage technology to their advantage. For instance, spreadsheets have revolutionized the way accountants perform calculations, making the accounting process more efficient and accurate. Moreover, accounting software has become widely available and affordable, supporting accounting professionals (Sharma, U., et al., 2019) with their daily tasks such as bookkeeping, financial reporting, and tax preparation.

Furthermore, the emergence of the Internet of Everything (IoT) has ushered in a new era of connectivity, enabling businesses to share accounting documents and collaborate with ease. The IoT has improved the efficiency of accounting departments by connecting various devices and systems, allowing for seamless data transfer and analysis. For example, online tax systems have simplified the record-keeping and payment process, making it more convenient for businesses to comply with tax regulations. Overall, the integration of IT in accounting has transformed the way businesses operate and manage their finances. With the aid of technology, businesses can streamline their accounting processes, reduce errors, and improve their financial performance.

In future research, the study intends to extend its analysis to include the level of training accounting and receive to meet the challenges of digitization in practice. The study also seeks to identify the software used by accountants in the development of digitized skills in the modules of General Accounting and Using Software in Accounting.

Our thorough research has revealed that the integration of IT has significantly enhanced accounting systems, resulting in improved overall business performance. With the aid of this technology, transactions are now accomplished with greater efficiency and speed, empowering managers to make well-informed decisions that are in alignment with the company's objectives. Furthermore, by connecting the company to the global marketplace, IT has played a crucial role in strengthening relationships with all business partners, ultimately contributing to a heightened level of competitiveness.

REFERENCES

- Akram, U., Fülöp, M. T., Tiron-Tudor, A., Topor, D. I., & Căpușeanu, S. (2021). Impact of digitalization on customers' well-being in the pandemic period: Challenges and opportunities for the retail industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 7533.
- Alles, M. G. (2015). Drivers of the use and facilitators and obstacles of the evolution of big data by the audit profession. *Accounting Horizons*, 29(2), 439–449.
- Belfo F., Trigo A., & Estébanez R. P. (2015). Impact of ICT Innovative Momentum on RealTime Accounting, *Business Systems Research Journal*, 6(2), 1-17.
- Botez, D., Melega, A. (2020). Internal Audit – actualities and challenges. *Studies and Scientific Researches, Economics Edition*, 32, 139-148.

- Cacik R. D (2018). Accounting and Its Challenges in the New Era, *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 93, Proceedings of the Annual International Conference of Business and Public Administration (AICoBPA 2018). Available: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.
- Ceran, M.B., Güngör, S., Konya, S. (2016). The Role of Accounting Information Systems in Preventing the Financial Crises Experienced in Businesses, *Economics, Management and Financial Markets*, 11(1), 294302.
- Csiszárík-Kocsir, Á., & Garai-Fodor, M. (2018). Miért fontos a pénzügyi ismeretek oktatása a Z generáció véleménye alapján?. *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi folyóirat*, 14(1-3), 107-119.
- Cuc, L.D., Almaşi, R.C. (2016). Provocări ale evoluţiei tehnologiei informaţionale şi răspunsul profesiei contabile. *CECCAR Business Magazine*, 7.
- Dias-Sardinha, I., & Rodrigues, L. L. (2019). Gamification in accounting education: A systematic literature review. *Journal of Accounting Education*, 49, 100-119.
- Dillard, J. F., Rigsby, J. T., & Goodman, C. B. (2016). The role of management accounting in the pursuit of sustainability. *Journal of Management Accounting Research*, 28(2), 79-104.
- Fettry, S., Anindita, T., Wikansari, R., & Sunaryo, K. (2019). The future of the accountancy profession in the digital era. *Global Competitiveness: Business Transformation in the Digital Era: Proceedings of the First Economics and Business Competitiveness International Conference (EBCICON 2018)*, September 21-22, 2018, Bali,
- Fülöp, M. T., Topor, D. I., Ionescu, C. A., Căpuşneanu, S., Breaz, T. O., & Stanescu, S. G. (2022). Fintech accounting and Industry 4.0: Future-proofing or threats to the accounting profession?. *Journal of Business Economics and Management*, 23(5), 997-1015.
- Gulin, D., Hladika, M., & Valenta, I. (2019). Digitalization and the challenges for the accounting profession. *ENTRENOVA-ENTERPRISE RESEARCH INNOVATION*, 5(1), 428-437.
- Gunarathne, N. (2019). Sustainable innovation measurement: Approaches and challenges. *Innovation for Sustainability: Business Transformations Towards a Better World*, 233-251.
- Kovari, A., & Katona, J. (2023). Effect of software development course on programming self-efficacy. *Education and Information Technologies*, 1-27.
- Leitner-Hanetseder, S., Lehner, O. M., Eisl, C., & Forstenlechner, C. (2021). A profession in transition: Actors, tasks and roles in AI-based accounting. *Journal of Applied Accounting Research*.
- Lestari, S., & Santoso, A. (2019). The roles of digital literacy, technology literacy, and human literacy to
- Loft, A., & Parsons, C. (2018). The future of professional accounting education: A global perspective. *Accounting Education*, 27(2), 123-134
- Mian, S. H., Salah, B., Ameen, W., Moiduddin, K., & Alkhalefah, H. (2020). Adapting universities for Sustainability education in Industry 4.0: Channel of challenges and opportunities. *Sustainability*, 12(15),
- Müller, J. M., Buliga, O., & Voigt, K. I. (2020). The role of absorptive capacity and innovation strategy in the design of industry 4.0 business Models-A comparison between SMEs and large enterprises. *European Management Journal*.
- Nowak, A., Lukowicz, P., Horodecki, P. (2018). Assessing artificial intelligence for humanity will AI be our biggest ever advance—or the biggest threat? *IEEE Technology and Society Magazine*, 37(4), 26–34.
- Rennung, F., Luminosu, C. T., & Draghici, A. (2016). Service provision in the framework of Industry 4.0. *Procedia-social and behavioral sciences*, 221, 372-377.
- Sharma, U., Lawrence, S., & Lowe, A. (2019). A systematic review of virtual reality in accounting education. *Journal of Accounting Education*, 47, 1-18.

Management styles – impact on decision making

Ismet Pacolli, Vrullim Buja

Abstract: Effective decision-making is crucial for the success of organizations and it is significantly influenced by the management style adopted by its leaders. There are many different management styles commonly we can meet in business environments, such as autocratic, democratic, laissez-faire and transformational. This abstract explores the relationship between management styles and their impact on decision-making processes within a business context. The objective of studying management styles and their impact on decision making is to understand how different leadership styles can influence the decision making processes within an organization. By analysing various management styles such as autocratic, democratic, laissez-faire and transformational, we can find their unique characteristics and potential effects on the decision-making. In this research, we are collecting secondary data as a valuable resource to investigate the topic as research methods, as we will use case studies and literature review. Results of our research have discovery significant knowledge into a complicated relationship between leadership styles and the decision-making processes within organizations. Our conclusion is that we have highlighted that a balanced and adaptable leadership style, combining aspects of democratic and transformational styles, tends to brought the most positive outcomes in decision making, encouraging collaboration, innovation, and accountability.

Keywords: management style, managerial decision, organizational culture, decision-making effectiveness, adaptive management.

¹**Address:** Riinvest College, Faculty of Economy, Prishtinë/Kosovo

²**Address:** AAB College, Faculty of Public Administration, Prishtinë/Kosovo

*Corresponding author: pacolliismet@gmail.com

1. INTRODUCTION

The dynamics of decision making within organizations are influenced by the management styles employed by leaders. The way leaders approach their roles and interact with their teams can significantly shape the decision-making processes and have impact in overall success of the organization. This research explores the relationship between management styles and their impact on decision-making processes within a business context. We aim to dig into the various management styles, such as autocratic, democratic, laissez-faire and transformational, to examine how each style affects decision making within the organizational context.

Furthermore, this research explores the influence of external factors, such as the nature of the organization, its industry, and the cultural context on the effectiveness of management styles and the impact on decision-making. Additionally, it discusses the importance of adaptive management, while leaders may employ different styles based on the specific situation or the knowledge of the team.

Understanding the relation between management styles and their impact on decision-making processes is very important for organizational leaders, as it allow them to adopt the appropriate approach for different circumstances. By recognizing their strengths and weaknesses, leaders can enhance their decision-making effectiveness, promote a positive work environment, and ultimately contribute to the long-term success of their organization.

2. MATERIAL AND METHOD

In our research, we use secondary data as a valuable resource to investigate the topic, as we will use case studies and literature review. This approach allows us to explore the topic from various perspectives and over extended periods. While analysing reputable sources, such as peer-reviewed articles, official reports and reliable databases, we wanted to ensure the credibility and accuracy of our findings.

2.1. Literature review

Management styles play a critical role in decision making process within the organizations. Different management styles have different impact on decision making outcome. As there are various management styles, our research aim to

find difference between management styles and how each management style impact decision making within the organization (McGuire, 2005; Robbins, 2003). From an autocratic leadership characterized by individual control over all decisions and little input from group members as an extreme to the other hand as a management philosophy that encourages and inspires employees to innovate and develop new ways to grow and improve the path to a company's future success, this study examined the relationship between group conflict management styles and effectiveness decision making (Nkeiru & Nwinee, 2019). There are plenty of organizations who fail because of a non-proper management style who has impact on decision making.

Decision-making is unquestionably one of the most important talents for managers. It decides how quickly or slowly your team advances and has a direct impact on the organization's growth and performance.

While decision-making abilities are necessary in everyday life, they can also have a substantial impact on a team's long-term success. Poor decision-making, for example, could result in the loss of clients or staff, ultimately leading to the failure of the business. Fortunately, making decisions as a manager is less difficult than it appears. There are various decision-making approaches you can utilize to make better decisions if you have good decision-making skills (Bensla, 2023).

Decision-making is the process of selecting between alternatives based on specified criteria and values. It entails finding and selecting the best plan of action from a set of limitations and accessible information. According to Bensla, 2023, there are different steps involved in decision-making process. The same author enhances that making decisions is an essential component of any manager's job. Effective decision-making necessitates a grasp of the ramifications of various options. A methodical analysis and critical thinking are also required for good decision-making. It is a skill that can be learned and honed through practice and experience.

Moreover, according to Changeboard team, 2019, decisions are made at random, intuitively, or analytically. An analytical approach in business can lead to more informed judgments that are more likely to deliver genuine company benefit. Authors support that every management style should use different techniques of decision making to be successful.

We are aware that many managers use different or combined styles of managing to achieve their goals, and they use different techniques, strategies to achieve their targets, therefore we will elaborate some of them.

Autocratic leadership is a management style where decision-making authority is concentrated in the hands of the leader or manager, typically a single individual with little to no input from team members. In this style, leaders are inclined to control over the decision-making process without considering input from others (Ahmed & Azmi bin Mohamad, 2016). There are positive aspects for autocratic leaders, such as speed of decision in terms of critical issues and urgent situation (Zareen, et al., 2014). Clear direction is another aspect who can prevent ambiguity and ensure that duties are fulfilled without deviation, in the other hand negative aspects about autocratic leadership can cause less effective outcome and unsatisfied workforce, such as lack of diverse perspective, limited creativity and innovation, resistance and conflict (Pinnington, 2019).

Democratic management style, on the other hand motivates employee participation and involvement in decision-making processes. This collaborative approach fosters a sense of engagement among team members, leading to improve problem-solving and a positive work culture (Trivisonno & Barling, 2016). Democratic leadership can be more effective in decision-making, especially in organizations that prioritize employee engagement, innovation, and a collaborative work culture. Involving employees to collaborate with ideas can be effective in aspects of having different and a considered numerous of ideas for a decision (Sulantara et al., 2020). While collaborating leaders can collect more ideas and diverse perspective, decision quality, challenge in crises situations and employee development. Furthermore, leaders must be aware of the need to balance democratic and autocratic practises, especially in high pressure scenarios and urgent situations (Bimshas, 2023).

The laissez-faire management style adopts a hands-off approach, granting employees significant autonomy in making decisions. While this style may promote creativity, it can also lead to a lack of direction and coordination, resulting in suboptimal decisions and reduced productivity (Bimshas, 2023). In this style, leaders delegate authority and decision-making responsibilities to their team, giving them considerable autonomy. Laissez-faire as management style is promoting employee empowerment, creativity and innovation, decentralizes decision making and time management. Laissez-faire leadership can be a valuable approach in certain contexts, but it also comes with potential challenges related to leadership and decision consistency, which can affect effective decision making (Tosunoglu, 2016).

In contrast, the transformational management style focuses on inspiring and motivating employees to achieve extraordinary outcomes, higher levels of performance and success (Hamad, 2020). Leaders that using this style

encourage innovation, which positively impacts the decision-making process, stimulating innovative solutions and a willingness to take risks (Walumbwa et al., 2007). Transformational leadership can have a significant impact on the decision-making process within an organization, while choosing for empowerment and support, vision-driven on decision making, innovation and creativity, long-term perspective and communication and feedback with the team, which can influence the culture of the organization (Saxena, 2020). Leaders who inspire and motivate their teams can drive positive change and improve decision outcomes, aligning choices with the organization's long-term goals and values (Bimshas, 2023). However, successful transformational leadership requires effective communication, emotional intelligence, and a genuine commitment to the development of employees.

Decision-making processes are significantly different across management styles. In autocratic management, decisions are made by the leaders, without involving input from the team. This style can lead to quick decisions but may lack innovation and employee engagement (Mustafa & Lines, 2014). Democratic leaders encourage participative decision-making and involving team members in the process. This approach fosters diverse perspectives and improving quality on decision-making due to collaboration (Danişman et al., 2015).

Laissez-faire management delegates decision-making authority to employees, promoting autonomy and creativity, but it can result in inconsistent outcomes and lack of effective decision-making without proper guidance. Lastly, transformational management inspires employees by setting goals and a perspective vision and decisions focused on long-term success. Understanding these differences is crucial for management approaches to the specific needs and goals of the organization, leading to more effective decision-making (Tosunoglu, 2016).

2.2. The Connection Between Management Styles and Decision Making

Clearly, research such as Riaz (2009) have confirmed that management style has a favourable influence on staff performance and the level of decisions made. Similarly, Kreitner et al (2004) believe that a manager's management style influences the level of satisfaction of individual employees. As a result, the article continues by claiming that management style has a considerable impact on the degree of decisions made by both individual employees and an organization's management team. Several research has been conducted to study the factors that influence the adoption of specific management and decision-making styles. A conflict management style is likely to have a direct influence on decision-making when decisions entail open conflict.

Managerial actions can have an immediate impact on both personal and organizational outcomes (Deniz, 2006; Nygren, 2005; Schoemaker, 2010; and Thunholm, 2008). Managers use a variety of decision-making approaches while making organizational decisions. The nature, effectiveness, and outcomes of decision-making and management approaches vary (Riaz, 2009). The management style of any firm has an impact on the personal lives and attitudes of its employees.

Life satisfaction (Deniz, 2006), self-esteem (Nygren, 2005 & Thunholm, 2004), self-efficacy (Batool, 2007 & Mau, 2000), and stress (Batool, 2007) are all strongly associated to managerial decision making style. Furthermore, managerial decision-making style is directly associated to organizational outcomes such as work satisfaction and the type of decisions made by management (Kreitner et al., 2004), turnover intention, job performance, and organizational performance (Certo et al., 2008). The manager effect, who is also a professional decision maker, is usually what makes an organization productive. As a result, decision making is the primary and fundamental function of any management. This is because the efficacy of managers influences the quality of decisions taken, which in turn affects the overall success of the firm. The manager's success in all jobs reflects the decisions he or she made in the organization, as well as the personalities engaged in the decision making. Also, before becoming a good planner, organizer, leader, and controller in the company, the manager must first be a good decision maker (Rue et al., 2000). Managers must, among other things, entertain alternatives, respond to others' objections, coordinate group efforts, and figure out compromise positions. Management style can have an impact on relationships by altering the communication climate. According to Misra and Srivastava (2012), a properly managed dispute can improve decision-making by broadening the range of choices, promoting close scrutiny of decision options, fostering measured risks, and enhancing cohesiveness.

3. RESULTS

Decision-making processes are significantly different across management styles. In autocratic management, decisions are made by the leaders, without involving input from the team. This style can lead to quick decisions but may lack innovation and employee engagement. Democratic leaders encourage participative decision-making and involving team members in the process. This approach fosters diverse perspectives and improving quality on decision-making due to collaboration. Laissez-faire management delegates decision-making authority to employees, promoting autonomy and creativity, but it can result in inconsistent outcomes and lack of effective decision-making without proper guidance. Lastly, transformational management inspires employees by setting goals and a perspective vision and decisions focused on long-term success. Understanding these differences is crucial for management approaches to the specific

needs and goals of the organization, leading to more effective decision-making. Through comprehensive data analysis, it became evident that the democratic and transformational styles exhibited the most positive effects on decision making, as it shown on the literature review and based on Leadership Styles Quiz, Niagara Institute published (2022).

Based on literature review and the survey completed with 1,164 respondents in 48 countries (include USA, Canada and United Kingdom).

Figure 1. Leadership Styles Quiz, Source: Niagara Institute published (2022)

It's natural for every leader in higher or lower levels to have their management styles and their own approach to leadership. There are different management styles but most common and preferable management styles are democratic and transformational, whereas authoritarian and laissez-faire are tending to be less preferable.

Figure 2. Leadership Styles Quiz, Source: Niagara Institute published (2022)

Based on this quiz, three the most popular feature that all respondents agreed are leading by example, collaboration and teamwork and ability to grant their team creative freedom and autonomy. These three answers determine management style that employee wants and according to Secure your future people experience, PWC report (2019), half or respondents would give up a 20% raise for greater control over how they work.

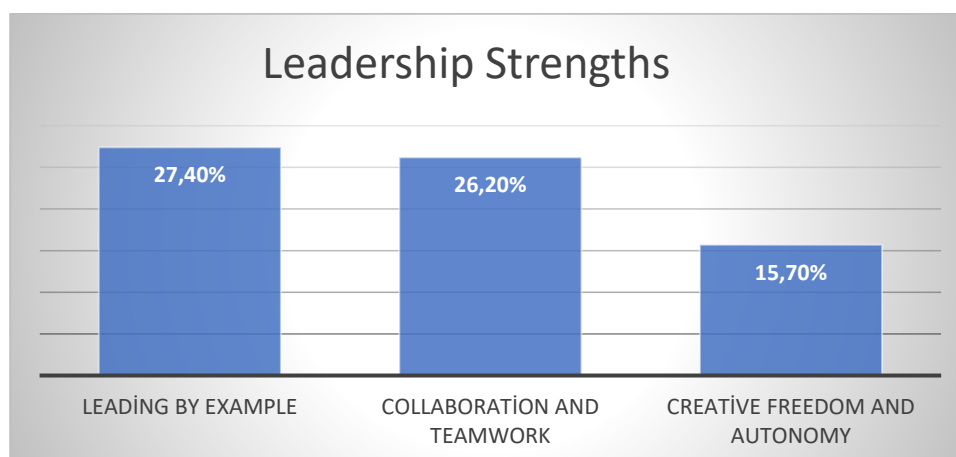

Figure 3. Leadership Styles Quiz, Source: Niagara Institute published (2022)

Furthermore, the respondents were asked about leadership behaviours the best leaders demonstrate. 34.7% agreed that best behaviour of leadership is working collaboratively and as an equal with their employees. 28.4% of respondents agreed when leaders create a strong sense of belonging and psychological safety for their employees, while 17.4% agreed that best leaders are those who focus on influence and relationship to make things happen.

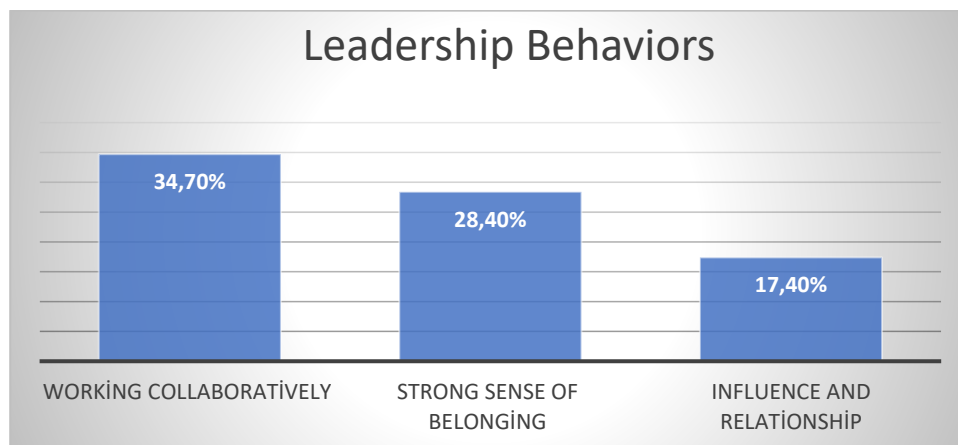

Figure 4. Leadership Styles Quiz, Source: Niagara Institute published (2022)

To have a deeper understanding on how do leaders manage their team in daily bases, leaders and managers were asked regarding autonomy, decision making, conflict resolution and employee well-being. 84.7% of respondents agreed that they let their employees choose the way they complete their work. 89.9% of respondents said they consult with their employees before making decisions. 72% of respondents agreed they let their employees work out their disagreement and resolve conflicts on the team for themselves and 75.9% of respondents agreed they are cognisant of their team's psychological well-being and emotional needs.

Figure 5. Leadership Styles Quiz, Source: Niagara Institute published (2022)

All these features are linked to the management styles that leaders adopt on their approach of leadership. As per our research most of the leaders are tend to lead by democratic managerial style.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Based on the research findings regarding management styles and their impact on decision making, several practical suggestions emerge for organizational leaders and managers.

Firstly, considering the prevalence of the democratic style and its high correlation with decision-making effectiveness, leaders should embrace a participative approach that encourages employees to share their ideas and opinions. Creating a collaborative decision-making environment empowers team members and fosters innovation and creativity.

Secondly, recognizing the positive influence of the transformational style on decision making, leaders should focus on inspiring and motivating their teams, setting a clear vision, and promoting a sense of purpose to drive better outcomes.

Thirdly, while the autocratic and laissez-faire styles have their place in specific situations, leaders should be cautious in their implementation. Adopting an autocratic approach sparingly, such as during crisis situations, can provide clear

direction, but balanced with democratic elements to gain employee buy-in. Meanwhile, leaders should exercise caution when adopting the laissez-faire style, as it may lead to inefficiencies and reduced decision-making quality.

Finally, the positive correlation between decision-making effectiveness and employee engagement underscores the importance of involving employees in the decision-making process whenever possible. Engaged employees are more likely to be invested in the organization's success and contribute proactively to achieving goals. By considering these suggestions, leaders can optimize their management styles to drive effective decision making, cultivate a motivated workforce, and foster a culture of collaboration and success within the organization.

Acknowledgements

N/A

Ethics Committee Approval

N/A

Peer-review

Externally peer-reviewed.

Author Contributions

Conceptualization: Ismet Pacolli, Vrullim Buja; Investigation: Ismet Pacolli ; Material and Methodology: Vrullim Buja; Supervision: Ismet Pacolli, Vrullim Buja.; Visualization: Vrullim Buja; Writing-Original Draft: Ismet Pacolli; Writing-review & Editing: Ismet Pacolli, Vrullim Buja; Other: All authors have read and agreed to the published version of manuscript.

Conflict of Interest

The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding

The authors declared that this study has received no financial support

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Ahmed, R., & Azmi bin Mohamad, N. (2016). Differentiating between Leadership Competencies and Styles. *International Journal of Information Technology Project Management*, 7(1), 58–71. <https://doi.org/10.4018/ijitpm.2016010105>
- Batool S. (2007). Relationship between self-efficacy, stress and decision making styles. Unpublished M.Sc research report. National Institute of Psychology, Quaid-i-Azam University Islamabad, Pakistan.
- Bensla, A. (2023, February 8). *10 Decision Making Techniques That Will Help You Make The Right Choices - Risely*. Risely.com. <https://www.risely.me/decision-making-techniques-that-will-help-you/>
- Bimshas, K. (2023, April 12). *The Impact of Leadership Styles on Decision-Making*. Wwww.linkedin.com. <https://www.linkedin.com/pulse/impact-leadership-styles-decision-making-karl-bimshas/>
- Certo, T.S., Connelly, B.L., & Tihanyi, L. (2008). Managers and their not-so rational decisions. *Business Horizons*, 5(1), 113–119.
- Changeboard team. (2019, July 30). *16 Different decision making techniques to improve business outcomes*. Changeboard. <https://www.changeboard.com/article-details/16961/16-different-decision-making-techniques-to-improve-business-outcomes/>
- Danişman, Ş., Tosuntaş, Ş. B., & Karadağ, E. (2015). The Effect of LeadershipLeadership on Organizational Performance. *Leadership and Organizational Outcomes*, 143–168. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14908-0_9
- Deniz, M. E. (2006). The relationship between coping with stress, life satisfaction, decision making styles and decision self-esteem: An investigation with Turkish university students. *Social Behavior and Personality*. 3(4), 1161-70.
- Hamad, H. (2020). Transformational Leadership Theory: Why Military Leaders are More Charismatic and Transformational? *International Journal on Leadership*, 3(1). <https://doi.org/10.21863/ijl/2015.3.1.001>

- Kreitner R., Kinichi A. (2004). *Organizational behaviour*. 6th ed. New York: McGraw-Hill-Hill Inc.
- Mau, W. (2000). Cultural differences in career decision-making styles and self-efficacy. *Journal of Vocational Behaviour*. 5(7), 3, 36578.
- Misra, S. and Srivastava, K. B. L.(2012). Decision-making: Path to Effectiveness, *Human Resource Management Research*, 2(4), 46-52
- Mkheimer, I. (2018). The impact of leadership styles on business success: A case study on SMEs in Amman. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 8, 2, 1-9
- Mustafa, G., & Lines, R. (2014). Influence of Leadership on Job Satisfaction: The Moderating Effects of Follower Individual-Level Masculinity-Femininity Values. *Journal of Leadership Studies*, 7(4), 23–39. <https://doi.org/10.1002/jls.21307>
- Niagara Institute. (2022). *Niagara Institute | Training and Coaching for the Everyday Leader*. www.niagarainstitute.com. <https://www.niagarainstitute.com/>
- Nkeiru , A. A., & Nwinee, B. F. (2019). The Impact of Management Styles on Business Decision Making: Exploring the Different Models of Decision Making. *International Journal of Science and Business*, 3(3), 210–229. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2771707>
- Nygren, T. E., White, R. J. (2005). Relating decision making styles to predicting self-efficacy and a generalized expectation of success and failure. *Human Factors and Ergonomics Society 49th Annual Meeting*, Orlando.
- Pinnington, A. H. (2019). Leadership development: Applying the same leadership theories and development practices to different contexts? *Leadership*, 7(3), 335–365. <https://doi.org/10.1177/1742715011407388>
- Riaz, M. N. (2007). Leadership styles as predictors of decision making styles (Unpublished M. Phil dissertation). National Institute of Psychology, Quaid-i-Azam University Islamabad, Pakistan.
- Saxena, N. (2020). Paradigm Change of Leaders, from Transformational Leadership to Super Leadership. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2528378>
- Schoemaker, A. F. (2010). The relationship between decision-making style and negative affect in college students. Unpublished MSc Thesis. Drexel University.
- Sulantara, I. M., Mareni, P. K., Ketut Setia Sapta, I., & Suryani, N. K. (2020). The Effect of Leadership Style and Competence on Employee Performance. *European Journal of Business and Management Research*, 5(5). <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2020.5.5.494>
- Thunholm P. (2008). Decision-making styles and physiological correlates of negative stress: Is there a relation? *Scandinavian Journal of Psychology*. 4(9), 213-219.
- Thunholm, P. (2010). Decision-making style: Habit, style or both? *Personality and Individual Differences*, 3(6) 931-44.
- Tosunoglu, H. (2016). Laissez-Faire leaders and organizations: how does Laissez-Faire leader erode the trust in organizations. *Pressacademia*, 3(1), 89–89. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2016116538>
- Trivisonno, M., & Barling, J. (2016). *Organizational leadership and employee commitment*. 305–318. <https://doi.org/10.4337/9781784711740.00035>
- Walumbwa, F. O., Lawler, J. J., & Avolio, B. J. (2007). Leadership, Individual Differences, and Work-related Attitudes: A Cross-Culture Investigation. *Applied Psychology*, 56(2), 212–230. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2006.00241.x>
- Zareen, M., Razzaq, K., & Mujtaba, B. G. (2014). Impact of Transactional, Transformational and Laissez-Faire Leadership Styles on Motivation: A Quantitative Study of Banking Employees in Pakistan. *Public Organization Review*, 15(4), 531–549. <https://doi.org/10.1007/s11115-014-0287-6>

The Relationship Between Monetary Policies and Employment in Turkey

Ayşe Durgun Kaygısız*¹

Abstract: The aim of this study is to reveal the relationship between monetary policies implemented in Turkey and employment. First of all, the effects of monetary policies on employment are discussed from a theoretical perspective. In the next section, a literature review on the subject is presented. Finally, econometric analysis was carried out using the number of employment as dependent variables, money supply and interest rate variables to represent monetary policies. ADF unit root test was applied to measure the stationarity of the series. All series have become stationary at first difference. Johansen cointegration test was applied because there is more than one variable and all of them are stationary at the same level. The series are cointegrated in the long run. It is one of our results that increases in money supply increase employment.

Keywords: Employment, Money Policy, Turkey, Johansen cointegration

¹**Address:** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta/Türkiye

*Corresponding author: aysedurgun@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Merkez bankaları tarafından yürütülen para politikalarının öncelikli amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bunun yanı sıra fiyat istikrarı hedefi ile çelişmemek kaydıyla ekonomik büyümeyi desteklemek, faiz ve finansal istikrar ile tam istihdamı sağlamak gibi amaçları da bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında ülkelerin ekonomik istikrarını sağlamakta merkez bankalarına büyük rol düşmektedir. Özellikle Türkiye’de 1980 sonrası para politikalarının önemi giderek artmaktadır. Merkez bankaları faizleri düşürüp, para arzını arttırarak genişletici bir para politikası uyguladığında tüketim harcamalarını ve yatırımları arttırmaktadır. Üretim ve dolayısıyla istihdam düzeyi artmaktadır. Tam tersine faiz oranlarını yükselterek ya da para arzını daraltarak sıkı para politikası uyguladığında ise yatırım ve tüketimi kısarak üretimi ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir değişle, faiz oranları ile toplam talep, üretim ve dolayısıyla istihdam düzeyi arasında ters yönlü bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber para politikaları ile istihdam ilişkisi çok fazla ele alınan bir çalışma değildir. Çünkü istihdamı arttırıcı para politikalarının enflasyonist etkiler oluşturacağı ve bu durumun ciddi sosyal refah kayıplarına yol açacağı düşünülmektedir.

Para politikalarının istihdam üzerindeki etkilerini iktisadi ekoller farklı değerlendirmektedir. Klasik iktisatçılar paranın yansızlığını savunurken, Keynesyen iktisatçılar istihdam arttırıcı politikaların enflasyonist etkilere yol açsa bile istihdamı olumlu etkileyeceğini düşünmektedirler. Monetaristler ise ekonomi eksik istihdamda ise geçici bir süreliğine de olsa para politikalarının ekonomik aktiviteleri etkileyebileceğini belirtmektedirler. Buna rağmen ekonomi tam istihdama yaklaştığında para arzında işsizliği azaltmak için yapılacak artışların başarıya ulaşmayacağını belirtmektedirler. Yeni Klasikler para arzındaki beklenen bir artışın hasıla ve işsizlik üzerinde etkisi olmadığını, sadece beklenmeyen şok politikaların toplam hasıla üzerinde değişiklik yapacağını öne sürmektedirler. Yeni Keynesyenler ise hem beklenen hem de beklenmeyen politikaların ekonomiyi etkilediğini yani paranın yanlı olduğunu belirtmektedirler.

1. PARA POLİTİKALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Para politikalarının ekonomik büyüme, tam istihdam, fiyat istikrarı döviz ve faiz istikrarı vb. amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar birbirleri ile çelişebilmektedir. Bu nedenle para politikasının uygulayıcısı olan merkez bankası bu amaçlar arasından bir nihai hedef seçmektedir. Merkez bankası fiyat istikrarını öncelikli amaç olarak belirlemiş diğerlerini ise fiyat istikrarını destekleyen diğer amaçlar olarak politikalarını yürütmektedir. Makro teorilerde düşük enflasyon ile tam istihdam/düşük işsizlik durumlarının aynı anda olamayacağı belirtilmektedir. Enflasyon ile işsizlik arasındaki bu ters yönlü ilişki Phillips eğrisi teorisi ile açıklanmaktadır. Bu teoriye göre uygulanan para politikalarının uzun dönemde işsizliği etkilemeyeceği fakat enflasyonu arttıracağı öne sürülmektedir. Bu durum para politikalarının tam istihdam hedefi çerçevesinde şekillenmesini engellemiştir (Özbek ve Türkmen, 2020: 2101). Lakin fiyat istikrarını öncelikleyen para politikalarının enflasyonu arttırmayan işsizlik oranını da (doğal işsizlik) göz ardı etmemeleri gerekmektedir.

Ekonominin durumuna göre genişletici veya daraltıcı olarak uygulanan para politikaları piyasadaki para arzının kontrolü ile olmaktadır. Para miktarını arttırıcı politikalar genişletici, azaltıcı politikalar ise daraltıcı para politikalarıdır. Genişletici veya daraltıcı politika uygulamalarına göre toplam talep kanalı üzerinden fiyatlar ve tam istihdam etkilenebilmektedir. Örneğin genişletici uygulanan para politikası durumunda piyasadaki para miktarı artacak, para talebinde bir değişiklik olmaması durumunda para arzı eğrisi kayarak denge faiz oranını düşürecekler. Düşen faizler yatırım harcamalarını arttıracaktır. Dolayısıyla toplam talebi yükselecektir. Bu durumda enflasyondaki artışla birlikte ekonomi canlanırken bir yandan da işsizlik azalacaktır. Diğer bir değişle kısa vadeli ve uzun vadeli faiz oranları düştüğünde, borçlanma daha ucuz hale gelir, bu nedenle hane halkı ve firmalar işlerini genişletmek için daha fazla mal ve hizmet satın alır. Buna karşılık, hanehalkı serveti artarken, firmalar daha fazla işçi çalıştırır ve üretimi artırır bu da daha fazla harcamayı teşvik eder. Tam tersi şekilde Merkez Bankası'nın (kısa vadeli) nominal faiz oranlarının değişimi yoluyla (kısa vadeli) reel faiz oranlarını artırabilir. Artan faiz oranları reel üretimi olumsuz etkileyecek ve işsizliği arttıracaktır (Stockhammer ve Sturn, 2012). Nitekim Olumsuz şokların ve sıkı para politikalarının etkileşiminin, Avrupa'da her resesyondan sonra her zamankinden daha yüksek seviyelerde kalan işsizliğin -muhtemelen tek olmasa da- başlıca nedeni olabileceğini savunan çalışmalar bulunmaktadır (Schettkat ve Sun, 2009). Para politikasından üretim ve istihdama uzanan bu ilişki çoğunlukla zaman unsuruna bağlı olmakla birlikte para politikasının etkinliğini etkileyen diğer birçok faktöre de bağlıdır. Örneğin gelişmekte olan küçük açık ekonomilerde sermaye hareketleri döviz kuru istikrarsızlığına sebep olarak para politikalarının yeteneklerini kısıtlamaktadır (Benazic ve Rami, 2016: 1039).

Yukarıda bahsedilene ek olarak para politikaları ile işsizlik arasındaki ilişki tüketim kanalı yoluyla da etkilenebilmektedir. Para ve tahvilin tam ikame olmadığı varsayımı altında merkez bankalarının açık piyasa işlemleri yoluyla kısa vadeli tahvillerin arzını değiştirmesi ile olmaktadır. Merkez bankası tahvil satın alarak devlet tahvili arzını azalttığında tahvilin fiyatı yükselir ve kısa vadeli faiz oranı düşer. Tahvil kullanan hane halkları için, düşük faiz oranı doğrudan onları daha az tahvil tutmaya ve daha az tüketmeye teşvik eder. Sonuç olarak, firmaların bu hane halklarına satışlarından elde ettikleri kar azalır. İşgücü piyasasında, düşük karlar firmaların girmesini engeller ve işsizliği artırır. Mal piyasasında, hane halkı daha az ticaret fırsatıyla karşı karşıyadır ve bu, para tutmanın marjinal faydasını azaltacaktır. Bu genel denge etkisi dolaylı olarak para kullanan hane halklarının daha az para tutmasına ve daha az tüketmesine neden olmakta, bu da firmaların karlarını daha da düşürmekte ve işsizliği artırmaktadır (Dong ve Xiao, 2019).

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Genellikle para politikalarının ekonomik büyüme ve enflasyon üzerine olan etkisi daha çok merak edilen ve araştırılan bir konu olmuştur. Bununla birlikte para politikalarının istihdam/işsizlik üzerine etkilerini de araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında istihdam/işsizlik ve para politikaları hakkındaki literatüre yer verilecektir.

Kara ve Baş (2020) 2011-2019 döneminde Türkiye'de para politikaları ve istihdam ilişkisini ARDL modeli ile incelemişlerdir. Bağımlı değişken olarak istihdam düzeyi, bağımsız değişkenler olarak ise Geç Likidite Penceresi (GLP), Faiz Oranı ve para arzını (M3) kullanmışlardır. Sonuç olarak değişkenler arasında uzun dönemde istatistiksel ve ekonomik olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bekiroğlu (2010) Türkiye'de işsizlikle mücadele uygulanan politikaları incelemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ele aldığı çalışmada uygulanan ekonomi politikalarını başarılı bulmamaktadır. Mikro Ekonomik İstihdam Politikalarıyla yerine Makro Ekonomik İstihdam Politikalarının uygulamasını önermektedir. Benazic ve Rami (2016) Hırvatistan'da para politikalarının istihdam üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 1998-2014 dönemi için ARDL sınır testi uyguladıkları çalışmalarında işsizlik, TÜFE, para arzı (M1) ve reel efektif döviz kuru değişkenleri arasında istikrarlı bir eşbütünlük ilişkisinin varlığına işaret etmekte ve Hırvat para politikasının işsizliği azaltmada oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Essien vd. (2016) Nijerya'da işsizlik ve para politikası arasındaki bağlantıyı 1983 – 2014 dönemi için incelemişlerdir. VAR model uyguladıkları çalışmada politika faizinde pozitif bir şokun işsizliği 10 çeyreklik bir dönemde artırdığını bulmuşlardır. Ayrıca Granger modelinde bağımsız olarak kullanılan tüm değişkenlerin birlikte işsizliğe neden olması Nijerya'da para politikası ile işsizlik arasında dinamik bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Kocaman ve Biçerli (2021) para ve maliye politikalarının işsizlik üzerindeki asimetrik etkilerini 2005-2019 dönemi için incelemişlerdir. NARDL modeli uyguladıkları çalışmalarında para politikasını temsilen M2 para arzı ve politika faiz oranı değişkenlerini kullanmışlardır. Sonuç olarak para arzındaki artışların işsizliği artırdığı, faiz oranlarındaki düşüşün işsizliği azaltmada etkili olduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla Phillips eğrisinin tersi bir sonuç bulmakla beraber, teori ile uyumlu olarak faiz oranlarında düşüşün işsizliği azalttığını tespit etmişlerdir. Garibaldi (1997) tarafından yapılan bir çalışmada para politikalarının işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin asimetrik olup olmadığını araştırmıştır. Çalışma sonunda sıkı politikaların iş kayıplarını artırarak net istihdamı azalttığı, genişletici politikaların yeni iş alanları açmada etkisiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Mahadika ve Wibowo (2021), Endonezya'da para politikasının işsizlik oranı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada bağımsız değişken olarak reel para talebi, ekonomik büyüme, reel faiz oranları ve reel döviz kurları ile bağımlı değişken olarak işsizlik oranı kullanılmıştır. 1975-2016 dönemine ait zaman serisi verilerine ARDL modeli uygulanmıştır. Para politikasının işsizlik oranı üzerindeki etkisinin geçici olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çevik ve Yıldırım (2018) Taylor kuralını dikkate alarak para politikaları ile istihdam ilişkisini incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre para politikasının aktif olarak uygulandığı dönemlerde işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar, TCMB'nin ekonomik istikrarı sağlaması açısından para politikası tercihlerinde enflasyon oranının yanında çıktı açığını dikkate alan politika karmasını tercih etmesinin uygun olacağını belirtmektedirler.

3.MATERYAL VE METOT

Para politikaları ve istihdam ilişkisini incelemek için bağımlı değişken olarak istihdam, bağımsız değişken olarak ise para politikası araçlarından M1 para arzı ve politika faiz oranı kullanılmıştır. Çalışma 2010:5 ile 2023:6 dönemini kapsamaktadır. İstihdam sayısı TÜİK verilerinden, M1 para arzı ve politika faizi ise merkez bankası EVDS sisteminden elde edilmiştir. Değişkenlerin logaritması alınarak modele dahil edilmiştir.

Zaman serisi analizleri makroekonomik çalışmalarda sıkça kullanılan yöntemlerdir. Analize başlamadan önce serilerin durağanlığının tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü seriler arasında anlamlı bir ilişki kurabilmek için serilerin durağanlık seviyelerinin tespiti önemlidir. Serilerin durağanlık seviyelerine göre yapılacak analiz şekillenmektedir. Birim kök testleri genellikle Dickey-Fuller ve PhillipsPerron tarafından geliştirilen yöntemlerle incelenmektedir (Tarı, 2011: 374, 473).

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi

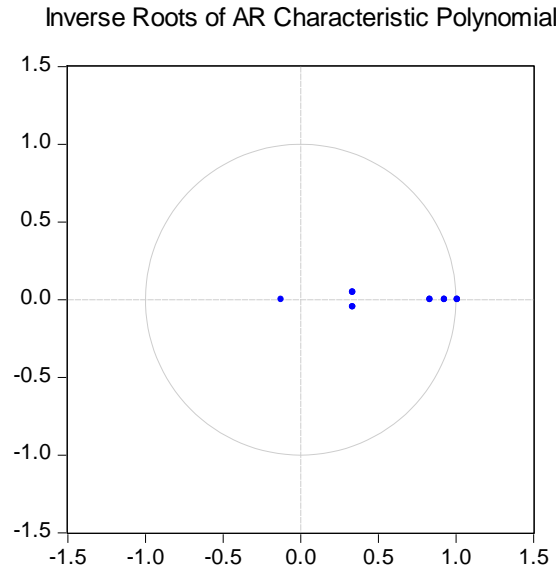
	Değişkenler	Sabit
Düzye değerleri	ISTIHDAM	-0.8396
	M	2.8149
	PF	-1.8984
Birinci Farkları	ISTIHDAM*	-3.0708
	M*	-12.322
	PF*	-8.7737
Kritik Değer	%1	-3.4758
	%5	-2.8814
	%10	-2.5774

Tablo 1 birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Tüm değişkenler birinci farkında durağan hale gelmektedirler.

Tablo 2: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	1561.94	5.37e-09	-10.5287	-10.2878*	-10.4308
2	37.33404	4.66e-09	-10.6698	-10.2483	-10.4985*
3	13.23018	4.79e-09	-10.6443	-10.0421	-10.3996

Tablo 2 gecikme uzunluğunu göstermektedir. SC bilgi kriteri bir gecikme uzunluğunu, HQ ise ikinci gecikme uzunluğunu göstermektedir. İki gecikmeli VAR (2) model kurulmuş ve istikrar koşulları test edilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere ters köklerin hepsi çember içindedir. İstikrar koşulunu sağlamaktadır.

Şekil 1: Karakteristik polinom ters kökleri

Tablo 3 otokorelasyon test sonuçlarını göstermektedir. Buna göre modelin otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 3: Otokorelasyon test sonucu

Gecikme	LM stat	Prob
1	13.2035	0.1536
2	9.1324	0.4251
3	15.8387	0.0703
R² =0.96		

Tablo 4 Johansen eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Test sonucuna göre değişkenler uzun dönemde eş bütünüştür.

Tablo 4: Johansen eşbütünleşme test sonuçları

	Trace statistic	Prob	Max-Eigen Statistic	Prob
r=0*	30.7973	0.0382*	14.8679	0.2982
r ≤ 1*	15.9293	0.0430*	11.3479	0.1376
r ≤ 2*	4.5813	0.0323*	4.5813	0.0323*

Tablo 5 elde edilen uzun dönem katsayılarını göstermektedir. Para arzı ve istihdam pozitif ilişkili, politika faizi ile istihdam ise negatif ilişkili bulunmuştur. Uzun dönem eşbütünleşme denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir. Denklemden de anlaşılacağı üzere para arzındaki %1'lik artış istihdamı 0.12 oranında artırmaktadır. Buna karşın politika faizinin istihdam üzerindeki etkisi çok kısıtlı olmaktadır.

$$\text{ISTIHDAM} = 7.79 + 0.12 M - 0.003PF$$

Tablo 5: Normalize Edilmiş Eş bütünleşme Katsayıları

ISTIHDAM	C	M	PF	VECM
1.0000	-7.7914	-0.1209 (0.0199) [-6.0713]*	0.0035 (0.0443) [0.0809]	-0.07032 (0.0589) [-2.6983]*

Not: Parantez içindeki değerler standart sapmaları, köşeli parantez içindeki değerler ise t istatistik değerleri vermektedir.

* işareti % 1 seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi Eş-bütünleşme analizi ile incelemekten kısa dönem ilişkileri hata düzeltme yaklaşımı ile incelemektedir. Seriler eş-bütünleşik iseler bu serilerin hata düzeltme modeli ile gösterilmeleri mümkün hale gelmektedir (Tari, 2011: 435). Uzun dönemde dengeden uzaklaşmaların tespiti ve ortalamalardan sapmaların her dönem ortalamaya nasıl yaklaştığı hata düzeltme modelinde incelenmektedir. Hata düzeltme modelinin diğer adı ayarlama veya uyarılma hızı olarak adlandırılmaktadır. Katsayının işareti pozitif çıkarsa dengeden uzaklaşma olduğunu, negatif çıkarsa sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaştığı anlaşılmaktadır. Katsayının istatistiki olarak anlamlı olması için negatif işaretli çıkması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla hata düzeltici mekanizma çalışıyor ve sapma azalıyor demektir (Tari, 2011: 435-436). Tablo 5'te hata düzeltme katsayısı (-0.07032) verilmiştir. Katsayının işareti beklenildiği gibi negatif ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç istihdam, para arzı ve faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır. Uzun dönem dengesinde oluşabilecek bir birimlik sapmanın her dönemde %07'sinin düzeltildiği anlamına gelmektedir. Buna göre 14.2 dönem sonra sapmalar dengeye gelecektir.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada 2005:10 ile 2023:6 dönemi aylık veriler kullanılarak para politikası ile istihdam arasındaki ilişki zaman serisi analizleri ile araştırılmıştır. Para politikasının enflasyon ve büyüme üzerindeki etkileri daha çok çalışılan konular arasında yer almaktadır. Çünkü para politikalarının öncelikli amacı fiyat istikrarıdır. Fakat son dönemlerde Türkiye için büyüme ve istihdam artırıcı politikalar da ön plandadır. Yüksek enflasyon rakamlarına rağmen büyümeyi destekleyici genişletici para politikaları uygulanmıştır. Küresel çapta yaşanan pandeminin de bu durumda payı bulunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı çalışmada para politikalarını istihdam üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

İstihdam sayısı bağımlı değişken, para arzı ve politika faiz oranları bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek için Johansen eş bütünleşme testi yapılmıştır. Seriler uzun dönemde eş bütünleşik çıkmışlardır. Uzun dönem denkleminde göre istihdam sayısı para arzı ile doğru, faiz oranı ile ters orantılıdır. Para arzı ile istihdam arasındaki ilişki beklenildiği gibi pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Para arzındaki %1'lik artış 0.12 oranında istihdamı arttırmaktadır. Para arzındaki artış genişletici para politikasıdır. Piyasadaki para miktarı arttığında talep, yatırım ve büyüme artarak istihdamı olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla elde edilen bu sonuç literatür ile uyumludur. Politika faizi ile istihdam arasındaki ters yönlü ilişki beklenildiği gibi çıkmış olmasında rağmen istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Bununla birlikte faizlerin yükselmesi daraltıcı para politikasıdır ve yatırımları azaltarak büyümeyi ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle değişkenler arasında elde edilen ters yönlü ilişki beklentilerle uyumludur. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespiti sonrasında hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Hata düzeltme katsayısının işareti beklenildiği gibi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum uzun dönemdeki sapmaların kısa dönemde dengeye yaklaşacağını göstermektedir.

Özetlemek gerekirse Türkiye'de uygulanan genişletici para politikalarının istihdam üzerinde arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Genişletici para politikaları enflasyonist sonuçlara yol açsa bile aynı zamanda istihdamı arttırmaktadır. Bu nedenle merkez bankası tarafından fiyat istikrarına ek olarak enflasyonu arttırmayan büyüme ve istihdam hedefinin de dikkate alınması makro ekonomik açıdan faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Benazić M.ve Rami J. (2016) Monetary policy and unemployment in Croatia, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 29:1, 1038-1049, DOI: 10.1080/1331677X.2016.1211955
- Çevik, E.İ. ve Yıldırım D.Ç (2018). Para Politikası Tercihleri İle İşsizlik Oranları Arasındaki İlişki, Ege Akademik Bakış, 18 (1), 31-46.
- Dong, M. ve Xiao S. X. (2019) Liquidity, Monetary Policy, And Unemployment: A New Monetarist Approach, international economic review, 60(2), 1005-1025.
- Essien, Sunday N.; Many, Garba A.; Arigo, Mary O.A.; Bassey, Kufre J.; Ogunyinka, Suleiman F.; Ojegwo, Deborah G.; and Ogbuehi, Francisca (2016) "Monetary Policy and Unemployment in Nigeria: Is there a Dynamic Relationship?," CBN Journal of Applied Statistics (JAS): Vol. 7 : No. 1 , Article 10.
- Garibaldi, P. (1997), “The Asymmetric Effects of Monetary Policy on Job Creation and Destruction”, Staff Papers, 44(4), 557-584.
- Kara, M. ve Baş, G. (2020) Türkiye’de Para Politikası Araçlarının İstihdam Düzeyi Üzerine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 5(12):106-115
- Kocaman, M. ve Biçerli, M.K. (2021), Para ve Maliye Politikalarının İşsizlik Üzerindeki Asimetrik Etkileri: Türkiye Uygulaması, maliye dergisi, , Temmuz-Aralık; 181:19-44
- Mahadika, H. ve Wibowo, W. (2021). *The Effect of Monetary Policy on Unemployment Rate in Indonesia* JIET (Jurnal Ilmu Ekonomi Terapan), 6 (1). pp. 1-14. ISSN pISSN: 2541-1470; eISSN: 2528-1879
- Özbek, S. ve Türkmen, S. (2020). Finansallaşma, İşsizliği Artırıyor mu? E7 Ülkelerinden Yeni Kanıtlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (3) , 2096-2115 Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/56503/742285>
- Ronald Schettkat ve Rongrong Sun (2009). Monetary policy and European unemployment *Oxford Review of Economic Policy*, 25(1), 94–108, <https://doi.org/10.1093/oxrep/grp003>
- Stockhammer, E. ve Sturn, S. (2012). The impact of monetary policy on unemployment hysteresis, applied Economics, 44(21), 2743-2756.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları.

The Recent Development of Integrated Services in Mental Health in Albania

Lorena Çadri

Abstract: Health is the most important foundation of individual well-being, so it is considered a powerful mechanism for achieving social protection and inclusion. In addition to it mental health as a major component of overall health well-being already constitutes one from the main pillars of health policies in Albania. The object of this study is to provide a panorama of the integrated services in general and then specifically in services in mental health In Albania. The aim is to observe the recent situation and what can be improved in delivering such services. Developments so far have marked gratifying achievements in the framework of reform in mental health. To conduct this research, it has been employed a qualitative and quantitative research work and there has been also field work with some interviews of the target groups. It resulted that the need of having such integrated services, including the mental health services is of a vital importance for the mental and overall well- being of the people. Based on the definition “integrated mental health service system means a network of services at the regional level, which responds to the needs of the population it covers for comprehensive services, with a focus in community services” it can be emphasized that people interviewed are eager to receive such services in the communities where they live.

Keywords: integrated mental health services, policies, actions

Address : Tirana University, Faculty of Social Sciences, Albania

*Corresponding author: lorena.cadri@gmail.com

1. INTRODUCTION

The Ministry of Health is the authority responsible for the development of mental health services with the aim of promotion, prevention, diagnosis, treatment and rehabilitation the cases of mental health. The Ministry of Health supports activities and initiatives against discrimination, stigmatization and exclusion of persons with mental illness or disability and also ensures that their human rights are respected fully.

The Ministry of Health has as its main objective the development of mental health reform in full compliance with the Mental Health Policy, approved in March 2003 and with the Action Plan for the implementation of the Policy and later it was drafted in Policies and action plan in Mental Health.¹

The Ministry of Health ensures the organizational continuity of mental health services through the National Mental Health Committee, which is an advisory body of the Minister of Health, the composition and mode of operation of which is approved by the Council of Ministers. The operational unit for mental health reform in the Ministry of Health is the Mental Health and Addiction Sector, while at the regional level this responsibility is delegated to the Services Psychosocial and Mental Health at the Regional Health Directorates.

Mental health care services which are divided into 4 priority areas. The way of structuring and functioning of services in each geographical area of coverage (including reports/administrative relations at the local level) are determined by special regulations².

Compared to the health care system in Albania, the mental health system appears "on its knees" in front of the ever-increasing need of the population for this service, for promotion, prevention, early identification or treatment. The reform undertaken after the legal changes of 2012 brought to the attention of many actors concepts and principles that found the psychiatric service almost unprepared. Deinstitutionalization, respect for basic rights and freedoms, the consent expressed

¹ <https://shendetesia.gov.al/shendeti-mendor-3/>

² https://shendetesia.gov.al/wpcontent/uploads/2018/03/Rregullorja_e_Sherbimeve_te_Shendetit_Mendor_prill_2013.pdf

by the beneficiaries of this service and the reintegration of persons suffering from mental health disorders, showed, in fact, the mindset that accompanies this service that is based on the complete inability to act or to the deep stigma for rehabilitation opportunities for the contingent of persons "hospitalized" and completely abandoned by the family of origin.

The integrated system of mental health services means a network of services at the regional level, which responds to the needs of the population it covers for comprehensive services, with a focus in community services. For this purpose, the network of mental health services function on the shared general principles in providing care in mental health:

- Equal and non-discriminatory treatment of persons with mental health disorders, in function of respect for physical integrity and human dignity.
- Provision of health care for persons with mental health disorders in the least restrictive environment, mainly at the community level, to avoid as much displacement from family environment to facilitate social integration and rehabilitation.
- Creation of facilities for these persons and their families in order to include them in social life.
- Provision of care for persons with mental health disorders by multidisciplinary teams that respond in a complex manner to medical, psychological, social and rehabilitation needs.
- Ensuring the rights of persons with mental health disorders, in accordance with international acts, ratified by the Republic of Albania.

In Albania the mental health services consists of³:

a. Primary health care services;

Primary health care service is the service provided by family doctors and nursing staff, who exercise their activity in health care institutions. The primary health care service is based on the basic package of the primary care service and the referral system, which also includes the obligation of disclosure, referral and follow-up of patients with mental health disorders. According to this package, mental health is an integral part of Primary Health Care Package. This service assists individuals with mental health disorders and helps improve the social status (which is a determinant of poor mental health) of patients and their families. Support provided in primary care, it is part of comprehensive mental health care, as well as an essential part of health care in general.

b. Specialized ambulatory services;

This category of services includes all those services that focus on the diagnosis, treatment and rehabilitation of persons with mental disorders, as well as the prevention of these disorders and the promotion of positive mental health.

c. Community-based mental health services, such as: community mental health centers; multidisciplinary mobile teams; day care centers; supported homes for former chronic patients of psychiatric hospitals; supported homes for psychotic patients; recreational center; etc;

This network of services should consist, but not be limited, of services such as: Specialized ambulatory services; Community-based mental health services, such as community mental health centers, mobile multidisciplinary teams, day centers, supported homes for chronic ex-patients of psychiatric hospitals, supported homes for psychotic patients, day/recreational centers, etc.; Mental health services with beds, which should be provided near the wards of mental health near regional hospitals, or near psychiatric hospitals covering the need for secondary and tertiary level care.

Community Mental Health Centers (CMHC) are specialized ambulatory mental health services that provide multidisciplinary/multidimensional services at the community level. They are part of specialty polyclinics, despite the fact that they may be physically separated from them. CMHC carries out identification, diagnostic, treatment and rehabilitation activities for any person suffering from a mental disorder, as well as playing a role in preventing disorders and promoting positive mental health in an area with a population ranging from 50 000 – 150,000 inhabitants and coordinates its activity with primary and secondary health care services, but also social services. In accordance with the

³https://shendetesia.gov.al/wpcontent/uploads/2018/03/Rregullorja_e_Sherbimeve_te_Shendetit_Mendor_prill_2013.pdf

objectives and standards of operation of Mental Health Services, CMHC is given functional autonomy in the respective coverage area.

Supported homes

Supported homes are functional units of mental health services, which aim to provide residential services to individuals in an environment as similar as possible to the family they live with, where the main goal is the care and rehabilitation of individuals with a mental illness. The rehabilitation process is carried out through the individual plan based on the therapeutic-qualifying continuum, as well as through partially or fully supported housing with personnel. The supported homes are part of the network of community mental health services in relation to other health and social services of the respective area. These structures cooperate with the community to which they belong.

Day Centers

Day centers are community mental health services, provided at the community level, which provide skills development activities, educational services, pre-vocational training and supported employment services for individuals with chronic mental health disorders usually on a limited daytime schedule. These services aim to support patients in organizing and developing their strengths, as well as in establishing peer-groups and strengthening relations with the community.

d. Mental health services with beds;

Mental health services with beds include the provision of 24-hour service at the secondary and tertiary level of health care, near general hospitals or in specialized hospitals, which are organized and operate according to the legislation in force for hospital services. Mental health services with beds provide emergency services through inpatient admission services, or treatment/rehabilitation services through wards for subacute patients who need longer treatment than that provided for in the admission service functions.

As observed, the Albanian government is applying reform actions towards the integrated services. The network of mental health services provided is only the first indicator of the reform in this sector. The state approach to this reform, in reference to the National Strategy for Social Protection 2019-2023 and Action Plan for Mental Health 2013-2022, was never accompanied by budget planning; on the contrary, year after year, the measures included therein were reported as "improved" without fundamentally considering the impact of the quality of services, the needs of the population or service alternatives through private providers. Only after the completion of the National Primary Care Service Strategy and facing the effects of the global pandemic of COVID-19, it was realized that the population's needs for services must also be met through primary health care, including mental health no longer as a tertiary service but supporting the "primary", orienting an integrated approach to early identification and case referral system.

The services defined within the mental health system, regardless of the regulatory framework, are actually limited, fragmented and do not reflect the growing needs for health care or the inherent orientation towards deinstitutionalization (providing rehabilitative, supportive services for families who care for relatives and those suffering from severe mental health disorders).

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Literature review

Integrated health care services, including mental health care, refer to a comprehensive approach that addresses both physical and mental health needs within a unified system. It recognizes the interconnectedness of physical and mental health and seeks to provide coordinated, patient-centered care to improve overall health outcomes. Achieving the benefits of integrated care requires strong system leadership, professional commitment, excellent management, and clear

consistent communication.⁴ Here are some key components and benefits of integrated health care services, including mental health care:

Holistic Care: Integrated health care takes into account the whole person, recognizing that mental health issues can often be linked to or exacerbate physical health conditions and vice versa. By considering all aspects of a person's health, providers can develop more effective treatment plans.

Collaboration Among Providers: Different healthcare professionals, such as physicians, mental health specialists, nurses, and social workers, collaborate to offer a more comprehensive approach. This teamwork can result in a more accurate diagnosis and better-coordinated treatments.

Improved Outcomes: Integrated care has the potential to enhance patient outcomes. Treating mental health conditions alongside physical health issues can lead to better management of chronic conditions and a reduced risk of complications.

Early Intervention: By incorporating mental health screening and assessments into routine medical visits, integrated care can facilitate early detection and intervention for mental health conditions, preventing them from becoming more severe.

Reduced Stigma: When mental health care is seamlessly integrated into general health care settings, it can help reduce the stigma surrounding mental health issues. This encourages patients to seek help without fear of judgment.

Accessibility and Convenience: Integrated health care services aim to make mental health care more accessible and convenient for patients. By providing services within existing medical facilities, patients can receive mental health support without having to seek separate providers in a different location.

Continuity of Care: Integrated health services promotes continuity of care by ensuring that information is shared efficiently between different providers. This minimizes the risk of fragmented care and helps providers make more informed decisions about a patient's treatment.

Focus on Prevention: Integrated health care emphasizes preventive measures, such as mental health education, lifestyle modifications, and early intervention, to promote better overall health and reduce the need for more extensive and costly interventions later on.

Overall, integrated health care services, including mental health care, aim to create a patient-centered approach that addresses the diverse needs of individuals in a more comprehensive and effective manner. This approach can lead to improved patient satisfaction, better health outcomes, and a more sustainable healthcare system.

Integrated health services are beneficial for everyone who needs it. Integrated health service does not develop naturally in response to new needs in any system of care, whether planned or market-led. A strong leadership, professional commitment, and good management turns out to give benefits literally from integrated care. Systemic barriers to integrated health care services must be addressed if we are to make it a reality. (Ham et al 2011).⁵

The need for such integrated primary care systems is well known and has spawned several excellent solutions for collaboration and co-location models (Collins, Hewson, Munger, & Wade, 2010).⁶

In the national strategy ⁷ of social protection 2020 – 2023 a specific objective is to create an integrated system of social and health services at the local level for families, children and individuals in need. The connection between "health services" and "social services" allows for multidisciplinary treatment for the individual and his/her family.

⁴ <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/al/korniza-shqip.pdf>

⁵ Hall, J. M., & Powell, J. (2011). Understanding the person through narrative. *Nursing Research and Practice*. <http://dx.doi.org/10.1155/2011/293837>, Article ID 293837.

⁶ Collins, C., Hewson, D. L., Munger, R., & Wade, T. (2010). *Evolving Models of Behavioral Health Integration in Primary Care*. New York: Milbank Memorial Fund.

⁷ <http://www.sherbimisocial.gov.al/wp-content/uploads/2020/01/Strategjia-kombetare-2020-2023-okay.pdf>

Functional integrated systems of social care and health services will be located in local government units. In each local government unit, structures / units for the assessment of needs and referral for social services at the local level will be created, as a central part of the directorates of social protection, which have the legal obligation to draw up local social plans.

There is little information in the literature on the specific steps that should be taken to achieve this integration as well as the evaluation of these integrated systems in Local Government Units. Currently, the legal framework has well-defined the vertical model of integration of social and health care services, while the horizontal model of integration needs an institutional will and coordination of inter-institutional work.

2.2 Method

Conducting research on mental health services as part of integrated healthcare services typically involves a systematic and rigorous approach to gather, analyze, and interpret data. The methodology used in such research aims to provide reliable and valid results that can contribute to the understanding and improvement of mental health care within integrated healthcare settings. Below are the key steps and components commonly involved in conducting research on this topic:

Research Design:

Cross-Sectional Studies: Assessing mental health services and integration at a specific point in time March 2023 – August 2023.

Qualitative Studies: Exploring the experiences, perceptions, and perspectives of stakeholders, such as patients, healthcare providers, regarding mental health integration.

Quantitative Studies: Using numerical data to measure various aspects of mental health service integration and its impact.

Literature Review: Review existing research and literature related to mental health services and integrated healthcare. This helps identify gaps in knowledge, informs research questions, and establishes a foundation for the study.

Research Questions and Hypotheses: Formulate clear research questions or hypotheses that address the specific aspects of mental health services within the context of integrated healthcare.

Sample Selection: Determine the target population and select appropriate sampling methods to recruit participants for the study. This included patients, healthcare providers, administrators, and other relevant stakeholders.

Data Collection: Use various data collection methods to gather relevant information, which include: Interviews to assess patient satisfaction, healthcare provider attitudes, or system-level factors; Observations of healthcare processes to understand how integration is practiced.

Ethical Considerations:

Ensure that the research complies with ethical principles, including obtaining informed consent from participants, protecting their confidentiality, and minimizing potential harm

2.3 Analysis

1. Analysis

The role of local authorities in assessing health needs and in mobilizing the efforts of the health system to address the priority health needs of the population should be better defined.

On the other hand, the new Strategy for the Development of Primary Health Care Services 2020-2025 has defined "the integration of health and social services to respond to the individual needs of individuals and vulnerable groups", as one of four its main goals.

While the integration of health care and social support has already been achieved at the central level of health management, integration is expected to extend to primary health care services, especially, given that the government has priority of ensuring universal coverage, that is, ensuring that the most vulnerable with a basic package of services. Traditional primary health care services should include more elements of social protection.

A new model of integrated organization of social and health services for groups in need is being piloted in six municipalities. This model is expected to bring citizens services such as: long-term care, home care, palliative care, community care mental health, psychological, social and legal counseling, self-care and nutrition, rehabilitation services, parenting services and improved community management of non-chronic diseases

Albania has been making efforts to improve its healthcare system and move towards integrated health services. The country has been working on reforms to strengthen primary healthcare and better coordinate healthcare services across different levels of the system. Some key aspects of integrated health services in Albania include:

Primary Healthcare: Albania has been focusing on strengthening primary healthcare services to be the foundation of the healthcare system. Efforts have been made to improve access to primary care services, enhance the skills of primary care providers, and invest in healthcare infrastructure at this level.

Health Information System: Integrating health information systems is crucial for effective healthcare coordination. Albania has been working on developing and improving its health information infrastructure to facilitate the sharing of patient data and health information across different healthcare providers.

Referral System: Implementing an effective referral system is essential for the smooth coordination of care between primary care and specialized services. Albania has been working on improving its referral system to ensure timely access to specialized care when needed.

Public Health Programs: Integrated health services also encompass public health programs and preventive measures. Albania has been working on initiatives to address public health issues and promote healthy behaviors among its population.

Mental Health Services in Albania:

Mental health services in Albania have historically faced challenges, including stigmatization, lack of resources, and limited access to care. However, there have been efforts to improve mental health services in recent years:

Legislation and Policy: Albania has developed legislation and policies related to mental health, aiming to protect the rights of individuals with mental health conditions and promote community-based care.

Community-Based Care: There has been a shift towards community-based mental health care, aiming to provide services closer to the individuals' homes and reduce the reliance on large psychiatric institutions.

Mental Health Facilities: Albania has been working on improving its mental health facilities and services. This includes developing community mental health centers and ensuring that psychiatric hospitals meet appropriate standards of care.

Awareness and Advocacy: Various organizations and advocacy groups have been working to raise awareness about mental health issues in Albania and combat the stigma associated with mental illness.

Training of Mental Health Professionals: Efforts have been made to enhance the skills and training of mental health professionals to provide better care for individuals with mental health conditions.

3. RESULTS

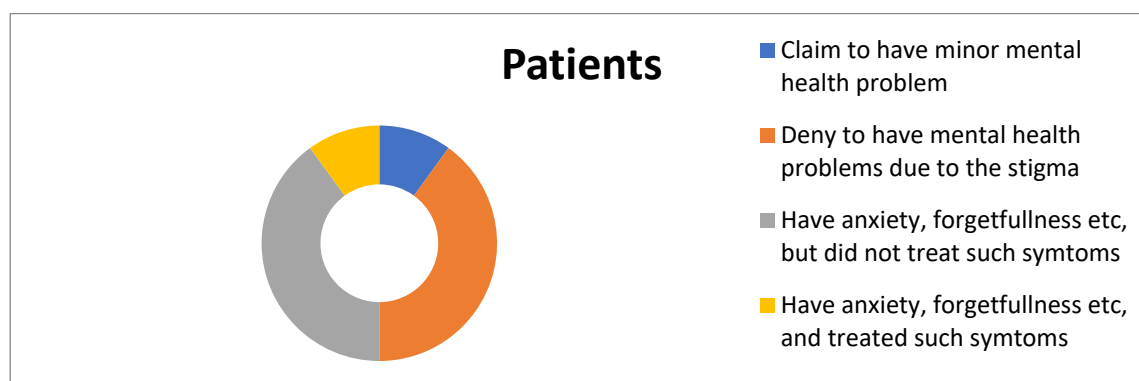
From what has been observed and from the research conducted, it can be stated that there are some challenges which still persist nowadays:

Despite these efforts, several challenges persist:

Stigma: Stigma surrounding mental health remains a significant barrier to seeking help and accessing mental health services in Albania.

There were interviewed 40 health care providers in the territory of Tirana in 10 policlinics (4 per clinic). All of them stated that 90% of the cases, the patients deny the fact that they have mental health problems. They come for other health problems because they consider anxiety or other disorders as mild symptoms which can pass easily and untreated. To solve this there must be organized awareness sessions, starting with the young generation. They need to change the mentality and the stigma that follows them if they claim that they have mental health problems. There must be even short information sessions to know the benefits of tackling the mental problems at an early stage. (fig 1.)

Resource Constraints: Albania's healthcare system, including mental health services, has faced resource constraints limiting the availability and quality of services. As mentioned in the text above, there are many incentives being taken, but still the budget for having more human resourced dealing with the mental health issues in the integrated services provided at a community level is a burden, hence the availability of such care services is limited. In 10 policlinics of Tirana we asked (1 day per x 10 clinic x 25 patients) 250 patients if they ever experienced mental health problems and 200 said that they had experienced anxiety, forgetfulness, difficulty in breathing, or overwhelmed with emotions in many cases, especially after the situation of Covid 19. However, they were in these clinics to be treated for other diseases other than anxiety, etc. 90 % of them do not consider a problem the mental health issues and they deny such a fact due to the stigma. Plus they are not aware that the anxiety and forgetfulness are mental health issues and attention must be paid. (fig.1.)

Regional Disparities: Disparities in access to healthcare, including mental health services, are observed between urban and rural areas. Policlinic number 6 which is located in the suburb of Tirana does not provide mental health service and the patients do not have access to such services. This does not happen only in Tirana, but also in other cities.

Workforce Shortage: There may be a shortage of mental health professionals in some regions, limiting the capacity to provide comprehensive care. In all the policlinics there is only the pathology, who provides a comprehensive prescription of the patient situation, but not a detailed and specific one if the patient has mental health issues. The patient then is asked to seek a more detailed examination by the mental health professionals.

Overall, while Albania has been taking steps to improve both integrated health services and mental health services, there is still progress to be made in terms of addressing challenges and ensuring accessible and quality healthcare for all its citizens.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

While efforts were made to improve mental health care in the country, there were still areas that required attention and further development. The conclusions drawn from discussions on providing mental health services in Albania included the following:

Integration into Primary Care: Integrating mental health services into primary care settings was seen as a promising approach to improving access to mental health care. By incorporating mental health screening, early intervention, and treatment within primary care facilities, individuals could receive timely and comprehensive care for mental health issues.

Community-Based Care: There was a growing recognition of the importance of community-based mental health care in Albania. Shifting away from a reliance on institutionalized care to providing services in the community could lead to better outcomes and reduced stigma associated with mental health conditions.

Addressing Stigma: Stigma remained a significant barrier to seeking help for mental health issues in Albania. Conclusions pointed to the need for awareness campaigns and education programs to combat stigma and promote a more understanding and supportive society.

Resource Allocation: Adequate funding and resource allocation were identified as crucial factors for improving mental health services in Albania. Allocating sufficient resources to mental health would enable the development of a stronger workforce, improved infrastructure, and increased availability of services.

Policy and Legislation: Establishing comprehensive mental health policies and legislation was deemed essential to guide and support mental health services in the country. Clear policies could help standardize care, protect the rights of individuals with mental health conditions, and promote evidence-based practices.

Workforce Development: Developing a skilled and trained mental health workforce was emphasized as a priority. Providing ongoing training and support to mental health professionals would enhance the quality of care and expand the capacity to meet the mental health needs of the population.

Monitoring and Evaluation: Establishing a robust monitoring and evaluation system was considered crucial for assessing the effectiveness of mental health services in Albania. Regular evaluation of programs and interventions could identify areas for improvement and guide evidence-based decision-making.

Addressing Regional Disparities: Efforts were needed to address regional disparities in access to mental health services. Ensuring that mental health services were available and accessible to individuals across different regions of Albania was a key concern.

Ethics Committee Approval

N/A

Peer-review

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding

The authors declared that this study has received no financial support.

REFERENCES / KAYNAKLAR

1. Collins, C., Hewson, D. L., Munger, R., & Wade, T. (2010). *Evolving Models of Behavioral Health Integration in Primary Care*. New York: Milbank Memorial Fund.
2. Hall, J. M., & Powell, J. (2011). Understanding the person through narrative. *Nursing Research and Practice*. <http://dx.doi.org/10.1155/2011/293837>, Article ID 293837.
3. <https://shendetesia.gov.al/shendeti-mendor-3/>
4. https://shendetesia.gov.al/wpcontent/uploads/2018/03/Rregullorja_e_Sherbimeve_te_Shendetit_Mendor_prill_2013.pdf
5. <http://www.sherbimisocial.gov.al/wp-content/uploads/2020/01/Strategjia-kombetare-2020-2023-okay.pdf>
6. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/al/korniza-shqip.pdf>

An Accommodation Trend: A Bibliometric Analysis of Glamping Tourism

Mehmet Anıl Küçükyaman*¹, Günseli Güçlütürk Baran¹

Abstract: Glamping is a business activity that provides accommodation services in non-reinforced concrete structures such as tents, bungalows, etc. in these areas with the awareness of protecting natural attractions. Glamping examples are diversifying and increasing. When the literature is examined, it is understood that scientific studies are needed to explain the concept. The aim of this study is to examine the concept of glamping according to existing studies. Therefore, a systematic literature review was conducted. The results obtained by bibliometric analysis method through the WoS database show that glamping tourism is published from publishing organizations in Europe and the United States; according to the types of publications, the publications are mostly proceedings and articles; the first study on glamping was published in WoS in 2013 and the main increase in publications on glamping tourism has been in recent years, the publications are in the Hospitality Leisure Sport Tourism category and the subject is examined more in terms of consumer behavior, COVID-19, and quality. According to these results, in order to make tourist behavior in glamping tourism more understandable, variables such as perception, attitude, value and variables such as behavioral intention and satisfaction need to be addressed together, especially with quantitative research approaches.

Keywords: Accommodation, ecotourism, glamping tourism

Trend Bir Konaklama: Glamping Turizminin Bibliyometrik Bir Analizi

Özet: Glamping, doğal çekiciliklerin korunması farkındalığıyla bu alanlarda çadır, bungalov vb. betonarme olmayan yapılarda konaklama hizmeti veren işletmecilik faaliyetidir. Glamping uygulamaları çeşitlenerek artmaktadır. Alanyazın incelendiğinde kavramın açıklanmasına yönelik bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, glamping kavramının mevcut çalışmalara göre incelemektir. Bu nedenle sistematik alanyazın incelemesi gerçekleştirilmiştir. WoS veri tabanı üzerinden bibliyometrik analiz yöntemiyle elde edilen sonuçlar glamping turizminin Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan yayın kuruluşlarından yayınlandığı; yayın türlerine göre en fazla bildiri ve makale olmak üzere yayınların ortaya çıkarıldığı; ilk glampingi konu alan çalışmanın 2013 yılında WoS'ta yer aldığı ve glamping turizminde asıl yayın artışının son yıllarda olduğu, yayınların Hospitality Leisure Sport Tourism kateorisinde yer aldığı ve tüketici davranışı, COVID-19, nitelik bakımından konunun daha fazla incelendiği belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre glamping turizminde turist davranışının daha anlaşılır olması için algı, tutum, değer gibi değişkenler ile davranışsal niyet, tatmin gibi değişkenlerin özellikle nicel araştırma yaklaşımlarıyla bir arada ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Konaklama, ekoturizm, glamping turizmi

¹Address: Isparta University of Applied Sciences, Isparta Vocational School, Hotel- Restaurant and Catering Services Department, Isparta/Türkiye

*Corresponding author: mehmetkucukyaman@isparta.edu.tr

1. GİRİŞ

Glamping, yeşil bir konaklama türüdür. Glamping, kampçılığın avantajlarını kendine uyumlaştıran ve (görece) çadır ile diğer kamp ekipmanlarını yanında taşıma ve kurma gibi olumsuz yanlarını telafi edebilen yenilikçi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Glampingin öznelilikleri, doğa, hizmet ve olanaklardır (Adamovich, Nadda, Haque & Kot, 2021: 1431; Liberato, Coelho & Liberato, 2023:9). Bu doğrultuda, kavramın geleneksel otel işletmeciliğinden farklı hizmet verdiği ve alternatif turizmde yer aldığı belirtilebilir. Ekoturizm altında çiftliklerde konaklamaların ilgi görmesi, kültürel ya da yöresel yapıların turistlerin konaklamalarına yönelik daha hijyenik, konforlu, kendilerine özel alanda ve kapsamlı (yoga seansları sunma, sauna, havuz vb. içecek şekilde) hizmetlerle tasarlanması gibi uygulamalar farklı beklentilerin karşılanmasında önem göstermeye başlamış ve bu bilinçle kanyon, deniz, göl, nehir, şelale, ova, dağ, tarla, ada, orman, yıldız vb. manzaraya sahip farklı yerlerde bu

tür konaklama türlerinin sayısı artmıştır. Talep gören yeşil konaklama türü glampingin kısaca “gümüş tepsi de sunulan doğa” (Sakáčová, 2013) şeklinde açıklanması mümkündür.

Glamping dünyada, göze çarpan pazarlama çabaları içerisinde yer almaktadır. Amerika ve Avrupa’da yaygınlaşan lüks eko-konaklama glamping yapıları dikkat çekmektedir. Bunlar arasında glamping özelinde ortaya çıkarılan web siteleri bulunmaktadır. Örneğin, euro glamping (2023) web sitesine glamping kapsamında hizmet veren işletmeler üye olabilmektedir. Glamping hizmeti veren işletmelerin araştırılması ve satın alma kararı verilmesinde bir arada sunulabilmesi önemlidir. Benzer şekilde Türkiye’de tatil sepeti (2023) gibi web sitelerinde de glamping özelinde arama yapılabilmektedir. İlgili web sitesinde en fazla karşılaşılan destinasyonların Sakarya-Sapanca ve Muğla-Fethiye olduğu anlaşılmaktadır. Etstur (2023) web sitesinde tarama yapıldığı takdirde Kocaeli (Yuvacık vb.), Antalya (Çıralı, Olimpos vb.), Balıkesir (Cunda, Ayvalık vb.), Muğla (Bodrum, Marmaris, Selimiye vb.), İzmir (Sığacık, Foça vb.), Kırklareli (İğneada vb.), İstanbul (Adalar vb.), Çanakkale (Assos vb.) gibi destinasyonların da glamping türünde hizmet veren yerler arasında olduğu belirlenmiştir. Glamping konaklamalarında ortalama fiyatların 2000 TL. (en az iki kişilik çadır, bungalow, karavan vb. konaklama olanağı şeklinde) olduğu ve genellikle tek konaklama şeklinde (yeme içme ekstra ücretlendirmeye) hizmet verildiği söylenebilir. Bu bilgilere dayalı olarak yiyecek israfının azaltılması veya önüne geçilmesi de mümkün hale gelmektedir. Yılın 12 ayı doğaya kaçış için olanak tanıyan glamping uygulamaları, sağlıklı olma, kendini iyi hissetme ve spor gibi diğer faaliyetlerle birlikte pazarlanabilmektedir. Glamping turizmi kapsamında tüketici davranışlarında kitlesel hareketten ayrılan bir hareketliliğin giderek büyüyen bir başka pazarı meydana getirdiği ve bunun farkındalığına COVID-19 küresel salgının hız verdiği ifade edilebilir.

Bilimsel çalışmaların turist eğilimleri, turizm türleri ve işletmeler kapsamında nerede ve nasıl ele alındığını ortaya koymak da trend konulara açıklık getirir. Akademik bağlamda turizm endüstrisinde güncel davranış biçimlerinin, turizm türlerinin ve işletmecilik faaliyetlerinin incelenmesi, yapılmış bilimsel çalışmalar üzerinden değerlendirilmesi önem göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmada trend bir konaklama olan glamping turizmi kavramı incelenerek mevcut çalışmalar üzerinden bibliyometrik bir analiz gerçekleştirilmesi yoluyla konuya ışık tutmak temel alınmıştır.

2. TREND BİR KONAKLAMA: GLAMPING

“Glamping”, İngilizce “glamour” (cazibe, göz kamaştırıcı, göz alıcı, çekici, heyecan verici nitelik) ve “camping” (kampçılık) kelimelerinin birleşmesinden oluşan çekici özellikleri ve konforu doğayla doğrudan temas yoluyla sağlayan (Brochado & Pereira, 2017) sabit konaklama içeren kampçılıktır. Glamping kavramının anlaşılmasına yönelik kampçılık kavramı ile olan benzerlik ve farklılıkları açıklamak önem gösterir. Kampçılık ve glamping konaklamalarında doğaya yakınlık önemli bir ortak nokta iken kavramlar arasındaki en temel fark, kampçılar, doğaya dahil olan birer gözlemcidir. Glamperlar ise doğada, doğaya dahil olmayan birer gözlemci gibi keyif almak isteyenlerdir. Kampçılar için sosyal bağlantılara dayalı deneyimler varken glamperlarda mahremiyet alanı yaratmak öne çıkar. Bu bağlamda altyapı, konfor gibi özel ve özellikli konaklama standartları, glamperlar için önemli değişkenlerdir (Sommer, 2020). Kampçılık, oldukça ucuz/düşük maliyetli bir konaklama olmasından ziyade doğada sadelik ve çevre duyarlılığı ile karakterize edilen bir yaşam tarzıdır. Glampingi tercih edenler, bu tür bir konaklama tercih etmeyebilir veya yaşam tarzına uygun olmayabilir (Petrusa & Vlahov, 2019: 834). Kamp, her bireyin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamayabilir. Bunun temel nedeni, kampın doğasına bağlı olarak kamp çadırında konaklama, ekipmana ulaşma, satın alma ve taşıma durumu, hava koşullarında çadırın tam bir koruma ve konfor sağlayamaması ve yiyecek ve içecek maddelerine ulaşmada yaşanabilecek güçlükler gibi pek çok etken kamp faaliyetlerinin tercihinde göz önünde tutulabilmektedir (Aksöz, Önem & Aydın, 2020: 189).

Bu bilgilere dayalı olarak turistik talebin özelliklerinin anlaşılması ile glampingin ne ve nasıl olduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Öncelikle turistlerin, doğada yer alan manzara gibi çekiciliklere önem verdiği, geleneksel beton dökülerek dört duvar arasında çok katlı otel yapılarına kıyasla farklı konaklama yapılarının dikkatlerini çektiği ve özel alan yaratmak istedikleri anlaşılmaktadır. Turistlerin glamping tercihi önündeki temel engeller ise sınırlı alternatif, bilgi eksikliği, kampa kıyasla orijinal/farklı olmama durumu, maliyet (Filipe, Santos & Barbosa, 2018:113), eğitimsel bileşenin ve kültürel faydaların eksikliği (Dorofeeva, 2021: 171) gibi ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler yanında hizmet sağlayıcılar tarafından sunulan işlevsel unsurlar ve tüketicilerin duygusal unsurlarının deneyimlerinin üzerinde etki eden bir özellik gösterdiği ifade edilebilir (Brochado & Brochado, 2019: 15). Hizmet sağlayıcılar tarafından pazar bölümlendirmesine göre gençlere, ailelere ya da balayı çiftlerine hizmet verilmesi gibi bir ayrıma ve bu yönde seyahat acentaları ile anlaşmalara gidilebilmektedir.

Glamping, beton malzeme kullanımı yaklaşımından uzak, geri dönüştürülebilir mimari uygulamaları ile sürdürülebilir çevre ve turizmi birleştiren bir işletmecilik faaliyetidir. Özellikle COVID-19 pandemi döneminde bu işletmeler farkındalık kazanmıştır (Güvenol & Kömürcü Sarıbaş, 2022: 2369). Nitekim neo-konfor özelliği gösteren turist taleplerine dayalı olarak kamp ürünlerinin yeniden tasarlanmaya başlaması, konaklama işletmeciliği anlayışında da ortaya çıkmıştır. Bu noktada yeni bir terim olan “glamping” uygulamaları başlamıştır. Glamping konaklamaları genellikle ağaç evler, tam donanımlı çadırlar gibi alanlarda gerçekleştirilmekte ve özellikleri bakımından kaliteli hizmetin, üst düzey ekipman ve olanaklarla doğal bir ortamda sunulmasını temel almaktadır (Hrgović, Bonifačić & Licul, 2018: 621). Buna göre glamping, tipi/tepe adıyla anılan Kızılderili çadırları, Moğol çadırları, fütüristik kubbeler (dome) gibi çadırlarda; doğal malzemeye yapılmış çiftlik evi, kulübe, ahır, mağara vb. kabin yapılarında ve karavan, vagon, villa, köşk gibi diğer yapılarında hizmet verebilir (<https://www.glamping.com/accommodations/>, 2023). Bu türlerin ortaya çıkmasındaki dayanak ise konaklama işletmelerinin coğrafya, iklim, kültür ve işletmecilik anlayışına göre şekillenmesidir. Aynı zamanda kırsal alanların kalkınmasında bir yerel kalkınma aracı olması ve ekoturizm anlayışının temel alınması, bu kavramın sınırlarını çizmektedir (Ergüven, Yılmaz & Kutlu, 2015: 255).

Örnek olarak Nordik ülkelerinde kuzey ışıklarının izlenmesine yönelik cam iglo konaklama hizmeti, Olimpos-Antalya Toprak (hobbit) evleri, ağaç evler, Kapadokya’da araçla çekilebilen ama mobil olmayan (sabit hizmet veren) küçük evler (tiny house) sıralanabilir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ahiler Kalkınma Ajansı, 2023). Özellikle glamping konaklamada kampçılığa kıyasla sabit konaklama bulunmaktadır. Bu bakımdan iklim, doğal ortam, manzara ve çevredeki diğer çekicilikler, glamping konaklama türünde işletmecilik kavramının önemine işaret etmektedir.

Türkiye’de “Lüks Çadır Tesisleri Nitelikler Yönetmeliği” ile birlikte glamping tesislerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan işletme izni alabilmesi için gerekli çerçeve çizilmiştir (31962 Sayılı Resmî Gazete, 2022): İlgili yönetmelikte *lüks çadır*, lüks ve konfor özellikleri gösterecek şekilde konaklama olanağı sunan, temelsiz, korunaklı, ses ve su geçirmeyen ve doğal aydınlatma sağlayan, bez çadır, konik çadır (bell tent), yurt, kubbe şeklinde beşgen formunda çadır (domme/dome), balon (bubble), safari çadırı, çatısı açılabilen veya yarı açık çadırlar olarak tanımlanmaktadır. *Lüks çadır tesisi* ise yerleşim tasarımı ve yönetim planı koşullar çerçevesinde belirlenen, doğal peyzaja uygun olarak kalıcı yapı içermeyen, temelsiz, donanımlı ve güvenli olan, aralarında en az yirmi metre mesafe bırakılmak koşulu ile en fazla kırk dokuz konaklama ünitesi içeren yukarıdaki çadır türlerinin işletildiği tesistir. İlgili yönetmeliğe göre glamping tesislerinde çevre düzenlemesinde plastik, beton, çimento, tuğla, seramik ve asfalt kullanılamaz ancak teknik zorunluluktan dolayı atık biriktirme de sökölüp takılabilen prefabrik, çelik profil ve konteyner kullanılabilir. Atıkların çevre dostu olması yanında yenilebilir enerji kullanımı da öne çıkmaktadır.

Özellikle son yıllarda glamping yalnızca deniz-kum-güneş seyahatlerinde insanların konaklamalarına yönelik değil, aynı zamanda yayla, göl, dağ, uçurum, kanyon vb. alanlardaki arsalar üzerinde de faaliyete açılabilir. Kısaca, farklı talep ve ihtiyaçların karşılanmasında ekoturizm kapsamında imar durumu söz konusu olmayan tarla vb. alanlarda da turizm yatırımlarına izin verilen glamping turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü gözlenmektedir.

Son yıllarda trend bir konaklama olarak glampingin araştırmalara konu olduğu ancak bir turizm türü olarak ortaya çıkışıyla kavramın hangi çalışmalarda, kimler tarafından ne zamandır konu edildiğinin anlaşılması kavramın açıklanması yanında tarihsel süreçte de bilgi kaynaklarının derli toplu ortaya çıkarılmasında önem göstermektedir. Bu tür çalışmalar bibliyometrik analiz ile gerçekleştirilmektedir. Bilimsel çalışmaların tarandığı ulusal ve uluslararası indekslere göre veri tabanları vardır. Bu veri tabanları arasında öne çıkan Web of Science (WoS), birçok çalışma konusunda araştırmacıların alanyazın bilgilerini elde etmek üzere başvurdukları önemli yerlerden biridir. Alanyazında yer alan çalışmalar incelendiğinde glamping turizmi özelinde WoS veri tabanında bibliyometrik bir çalışma ile karşılaşılmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışma, glamping turizmi için bibliyometrik analiz yöntemi uygulanarak konuya ışık tutmak ve bu yönden alanyazındaki eksikliği gidermek üzere kaleme alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın alanyazına katkı sunduğu ifade edilebilir.

3. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın amacı Web of Science veri tabanında yer alan glamping ve turizm konusunda yayınlanmış bilimsel yayınların bibliyometrik analizini gerçekleştirmek ve glamping kavramını çalışmalar üzerinden açıklamaktır. Glamping ve turizm konusunda Web of Science taraması 9 Temmuz 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Web of Science veri tabanında açık erişim olarak yer alan veriler kullanılmıştır. Bu, araştırmanın bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Elde edilen “glamping ile ilgili turizm konularında yer alan çalışmalar bibliyometrik analiz

tekniki ile irdelenmiştir. Araştırma konusu ile ilgili çalışmalara ulaşmak için WoS veri tabanında özet kapsamında “Glamping”-“Tourism”, başlık sınırlaması ile “Tourism”-“Glamping”, konu kapsamında Tourism”-“Glamping”, tüm alanlar sınırlamasında “Tourism”-“Glamping” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sonucu elde edilen 56 çalışma arasında aynı olanlar elenerek 26 çalışma değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen çalışmalara ilişkin literatür taraması süreci Şekil 1.’de akış diyagramı şeklinde sunulmuştur.

Diyagram 1. Araştırmanın PRISMA Akış Diyagramı

Şekil 1. WoS Veri tabanında Yer Alan İlgili Çalışmaların Belirlenmesi Süreci

Kaynak: PRISMA akış diyagramı kullanılarak hazırlanmıştır (Page vd., 2021).

Araştırma ile ilgili olduğu değerlendirilen çalışmalara ilişkin kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İncelemeye tabi tutulan çalışmalar kapsamında en fazla atıf alan beş çalışma tespit edilerek anahtar kelimelerin bulut analizi ve anahtar kelimelerin VOS yoğunluk haritası ortaya konmuş ve ilgili çalışmalar Web of Science indeks durumuna göre, yayın yılına göre, Web of Science kategorisine göre, yayıncılarına göre, yayın kuruluşlarının bulunduğu şehirlere göre ve yayın türlerine göre ayrı ayrı incelenerek elde edilen bulgular aktarılmıştır. Bibliyometrik analizlerin görselleştirilmesi için VOSviewer bilimsel haritalama programı kullanılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Web of Science veri tabanında gerçekleştirilen taramalar sonucunda analizlere dâhil edilen, glamping ve turizm ile ilgili çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yıllarına Göre Dağılımı

Yayın yılı	f	(%)
2019	7	26.92
2021	5	19.23
2017	3	11.53
2018	3	11.53
2023	3	11.53
2020	2	7.69
2022	2	7.69
2013	1	3.84

Tablo 1’de görüldüğü üzere “glamping ve turizm” ile ilgili çalışmalar ilk olarak 2013 gerçekleştirilmiştir. 2019-2021 yılları arası gerçekleştirilen konuyla ilgili çalışma sayılarında ise artış gözlemlenmektedir. Konunun en çok (7 çalışma) ele alındığı yıl 2019 yılındadır. Web of Science, farklı disiplinlere ait indekslere erişim sağlayabilmektedir. Glamping ve turizm alanında yer alan yayınların Web of Science indekslerine göre dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yayın İndekslerine Göre Dağılımı

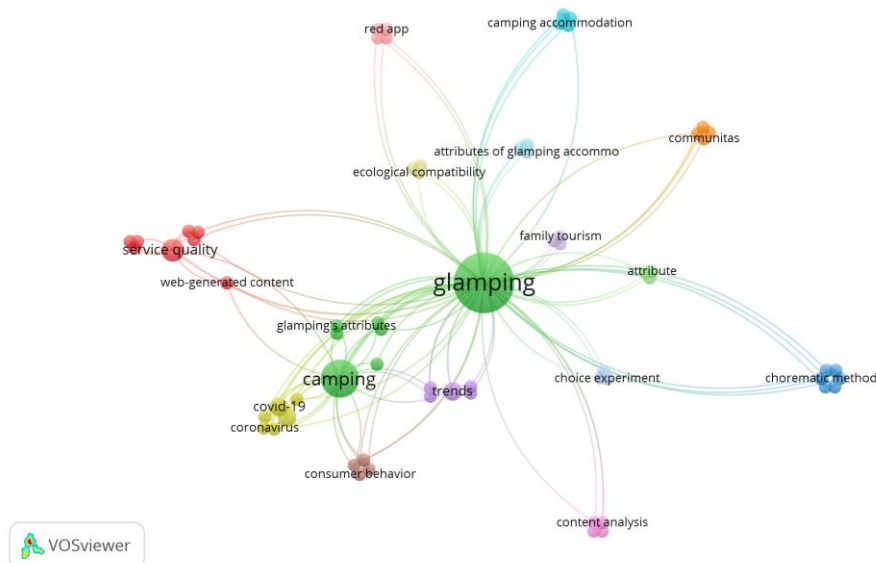
Web of Science Index	f	(%)
Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH)	11	42.30
Social Sciences Citation Index (SSCI)	8	30.76
Emerging Sources Citation Index (ESCI)	7	26.92
Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S)	2	7.69
Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)	2	7.69

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların yayınlandıkları indekslere göre dağılımlarına bakıldığında, en fazla “Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S)” (11) olduğu görülmektedir. Ardından sekiz çalışma ile “Social Sciences Citation Index (SSCI)” gelmekte ve bunu yedi çalışma ile “Emerging Sources Citation Index (ESCI)” indeksleri takip etmektedir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelere ilişkin bulgular Şekil 1’de aktarılmıştır.

Şekil 1. Yayınların Anahtar Kelimelerinin Oluşturduğu Kelime Bulutu Analiz Görseli

Şekil 1’de araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında dizinlenen “glamping ve turizm konulu çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin yoğunluğuna bağlı olarak oluşturulan kelime bulutu, görsel bir tasarım şeklinde aktarılmıştır. Ayrıca Şekil 1, Word Art kelime bulutu düzenleyicisi ile oluşturulmuştur. Şekil 2’de anahtar kelimelerden oluşturulan VOSviewer görseline yer verilmiştir.

Şekil 2. Yayınların Anahtar Kelimelerinin Yoğunluk Haritası Görseli

Elde edilen bulgulara yönelik “glamping” ve “camping” anahtar kelimelerinin haritada öne çıktığı ve diğer kelimeler incelendiğinde ise tüketici davranışı, nitelik, içerik analizi, kamp konaklaması, hizmet kalitesi, trend/eğilim, korona virüs/COVID-19, içerik analizi, topluluklar, ekolojik uyumluluk gibi sözcükler bulunmaktadır. Araştırmada incelenen glamping ve turizm konulu çalışmalar içerisinde tüm veri tabanlarında taranan eserlerden en fazla atıf alan çalışmalar Tablo 3’de aktarılmıştır.

Tablo 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınlardan En Fazla Atıf Alan İlk Beş Çalışma

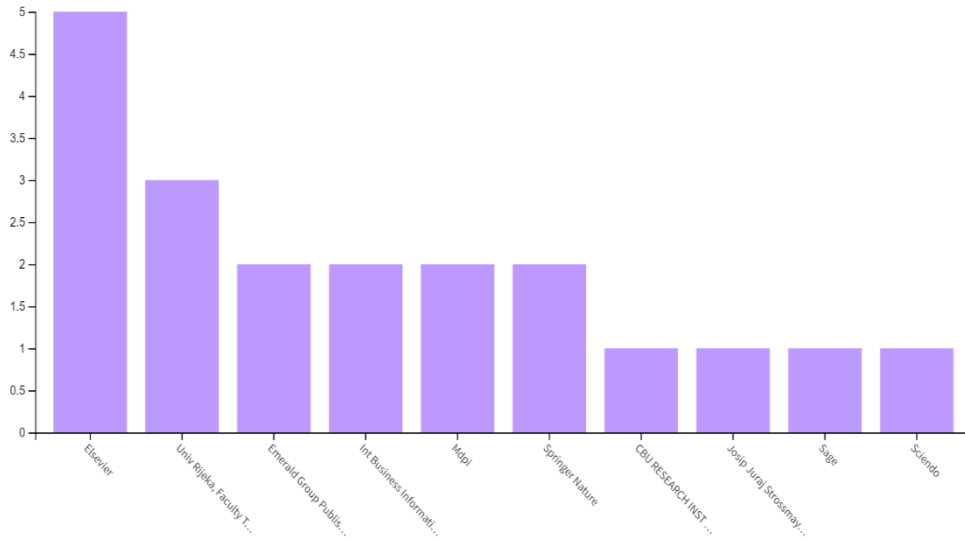
Yazarlar	Çalışma Başlığı	Atıf Sayısı
Brooker, E. and Joppe, M.	Trends in camping and outdoor hospitality An international review	66
Brochado, A. and Pereira, C.	Comfortable experiences in nature accommodation: Perceived service quality in Glamping	27
Craig, C.A.	Camping, glamping, and coronavirus in the United States	23
Craig, C.A. and Karabas, I.	Glamping after the coronavirus pandemic	15
Brochado, A. and Brochado, F.	What makes a glamping experience great?	15

Tablo 3’e göre, konuyla ilgili hazırlanan çalışmalar içerisinde en fazla atıf alan (66) çalışmanın Brooker, E. ve Joppe, M. tarafından kaleme alınan “Trends in camping and outdoor hospitality An international review” başlıklı çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı, Brochado, A. ve Pereira, C. tarafından hazırlanan “Comfortable experiences in nature accommodation: Perceived service quality in Glamping” başlıklı çalışma (27) takip etmektedir. Araştırmada incelenen Web of Science kategorisine göre taranan eser sonuçlarına göre araştırma alanları Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Web Of Science Kategorisine Göre Dağılımı

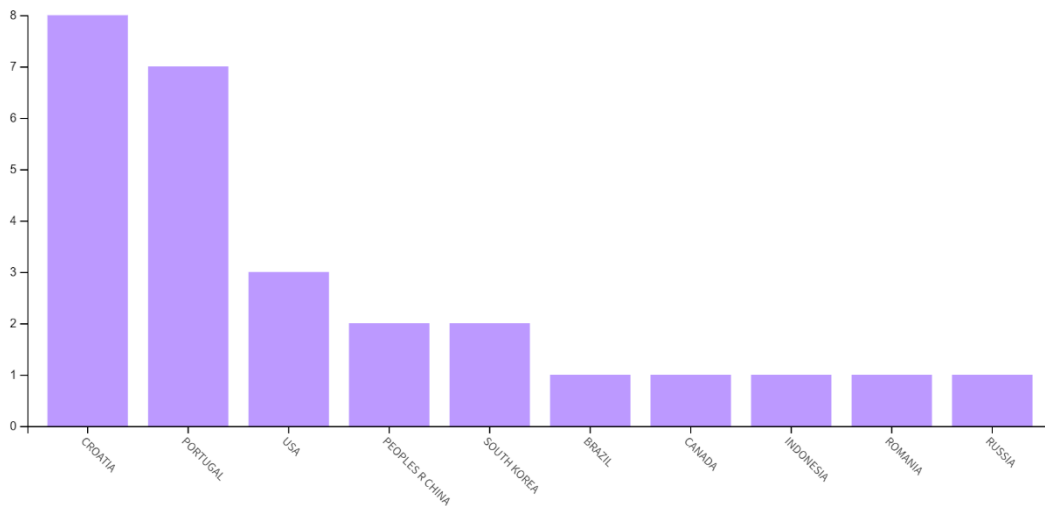
Web Of Science Kategorisi	f	(%)
Hospitality Leisure Sport Tourism	16	61.53
Economics	6	23.07
Business	5	19.23
Management	5	19.23
Green Sustainable Science Technology	3	11.53
Environmental Sciences	2	7.69
Environmental Studies	2	7.69
Business Finance	1	3.84
Computer Science Artificial Intelligence	1	3.84
Geography	1	3.84
International Relations	1	3.84
Multidisciplinary Sciences	1	3.84
Public Environmental Occupational Health	1	3.84
Social Sciences Interdisciplinary	1	3.84
Sociology	1	3.84

Tablo 4 incelendiğinde, konu ile ilgili en çok araştırma alanı olarak (16) “Hospitality Leisure Sport Tourism” yer aldığı görülmektedir. Konu ile ilgili en az araştırma alanı olarak; Business Finance, Computer Science Artificial Intelligence, Geography, International Relations, Multidisciplinary Sciences, Public Environmental Occupational Health, Social Sciences Interdisciplinary, Sociology araştırma alanlarının olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalara ilişkin yayıncılara yönelik bulgular, Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Yayıncılarına Göre Dağılımı

Araştırmada ortaya çıkan yayıncı sıralaması: Elsevier 5 (%19.23), Univ Rijeka, Faculty Tourism & Hospitality Management, Opatija 3 (%11.53), Emerald Group Publishing 2 (%7.69), Int. Business Information Management Assoc-Ibima 2 (%7.69), Mdpi 2 (%7.69), Springer Nature 2 (%7.69), Cbu Research Inst S R O 1 (%3.84), Josip Juraj Strossmayer Univ Osije 1 (%3.84), Sage 1 (%3.84), Sciendo 1 (%3.84), Taylor & Francis 1 (%3.84), Unı Zagreb, Fac Economics & Business 1 (%3.84), Univ Dubrovnik 1 (%3.84), Univ Zadar 1 (%3.84), Univ Zilina, Fac Operation & Economics Transport & Communication 1 (%3.84), Wiley 1 (%3.84) şeklindedir. Grafik 1'e göre toplamda 10 farklı yayın kuruluşu tarafından yayımlanan çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Yayınların çoğunluğunun Elsevier isimli yayın kuruluşuna bağlı olduğu ifade edilebilir. Yayın kuruluşunun konuyla ilgili yazın kapsamında, WoS veri tabanında yer alan yayınlar bazında toplamda %19.23'lük bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma konusu ile ilgili en fazla sayıda çalışmanın yayınlandığı yayın kuruluşunun, toplam beş adet çalışma ile başı çektiği görülmektedir. Yayın kuruluşlarının bulunduğu ülkelere göre dağılımları Grafik 3, Tablo 5 ve Şekil 2 de gösterilmektedir.

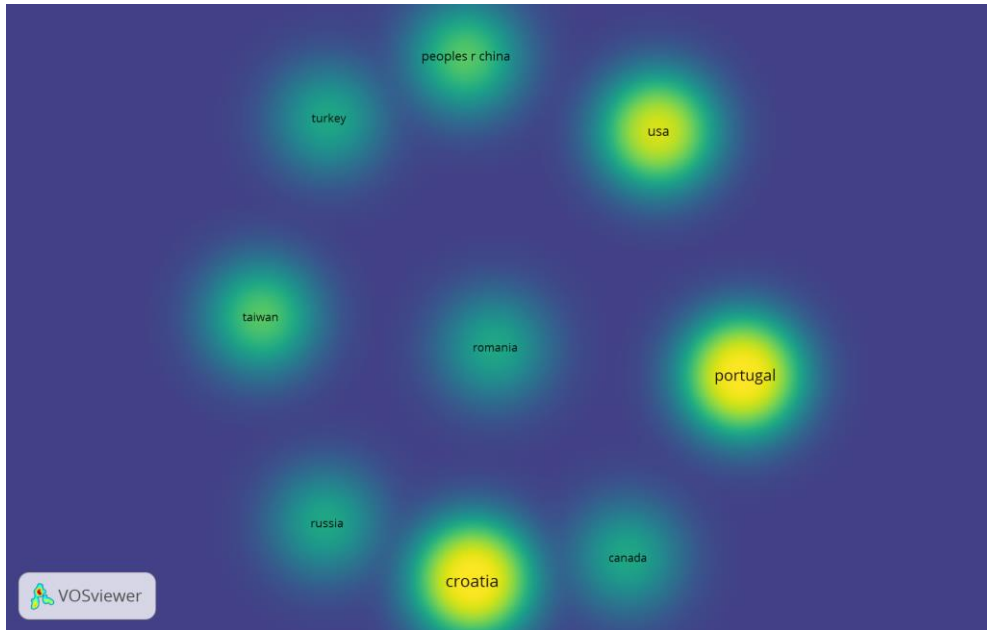
Grafik 2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayın Kuruluşlarının Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılımları

Şekil 3 ve Tablo 5 incelendiğinde, çalışma kapsamında incelenen konuya göre yayın kuruluşların faaliyet gösterdikleri şehirlere göre dağılımı yer almaktadır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yayınlandıkları yayın kuruluşlarının, Dünyadaki 12 ülkede toplandığı ortaya çıkan bulgular arasındadır.

Tablo 5. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayın Kuruluşlarının Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılımları

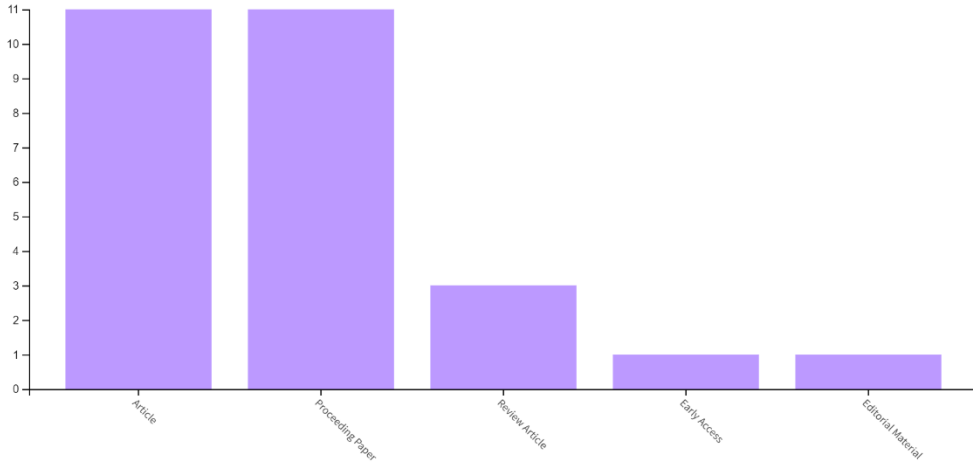
Ülkeler	f	(%)
Croatia	8	30.76
Portugal	7	26.92
USA	3	11.53
Peoples r China	2	7.69
South Korea	2	7.69
Brazil	1	3.84
Canada	1	3.84
Indonesia	1	3.84
Romania	1	3.84
Russia	1	3.84
Taiwan	1	3.84
Turkey	1	3.84

En fazla yayın kuruluşlarının ülkelere göre Hırvatistan, Portekiz ve ABD olduğu görülmüştür. Ulaşılan bu bulgu, aşağıda VOSviewer programı kullanılarak aktarılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayıncı Kuruluşların Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılımları

Çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında listelenen glamping ve turizm konularında en fazla yayın gerçekleştirilen konular incelenmiş, elde edilen bulgulara göre ilk yayın türleri sırasıyla Grafik 3’de verilmiştir.

Grafik 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Yayınların Türlerine Göre Dağılımları

Grafik 3 incelendiğinde araştırma kapsamında yer alan yayınlar türlerine göre makale (11), bildiri (11), inceleme makalesi (3), erken erişim (1), editör materyali (1) olarak yer almaktadır. Bibliyometrik analiz yoluyla elde edilen bulgular değerlendirildiğinde birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır. Bunlar, Sonuç başlığı altında ele alınmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada trend bir konaklama ve turizm türü olan glamping turizminin öncelikle kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Glamping turizmi kapsamında WoS veri tabanında yer alan çalışmalar arasında bibliyometrik bir çalışmanın olmadığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda glamping turizminin nerede, nasıl, ne zaman, kim/ler tarafından incelendiği ve yayıncı durumu gibi bilgilerinin elde edilmesine yönelik bibliyometrik bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Glamping turizmi, ekoturizmi destekleyen kamp yapmaya göre daha rahat, özel alan sağlayan, dizayn olarak farklı konseptlerde hizmet içeren; ihtiyaç duyulan duş, yatak, yeme-içme vb. olanakların doğada karşılanabileceği, daha da fazlası sauna, jakuzi ve kişiye özel havuz gibi ek olanaklar sunan trend bir konaklama türüdür. Dünyada olduğu gibi Türkiye'nin doğal güzellikleri arasında da glamping uygulamaları artmaya başlamıştır. Bu doğrultuda glamping turizmi hakkında alanyazındaki çalışmaların incelenmesi önem gösterir. Bu çalışma sonucunda glamperlerin algıları ve deneyimleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar (Brochado & Pereira, 2017; Brochado & Brochado, 2019) ve açık havada gerçekleşen bir konaklama trendi olması bakımından yapılan çalışmalar olması (Brooker & Joppe, 2013) yanında COVID-19 küresel salgınından kaynaklı glamping turizmini konu alan çalışmaların (Craig, 2021; Craig & Karabas, 2021) bibliyometrik analizde atıf sıralamasında başlıca çalışmalar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sıralamadaki mevcut çalışmaların yazarları incelendiğinde glamping kapsamında en az iki çalışma yaptıkları ve WoS veri tabanına giren indekslerde yayınladıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların yayınladıkları indeksler içerisindeki dağılımlarına göre en fazla 11 çalışmanın "Conference Proceedings Citation Index -Science (CPCI-S)"ta ve sekiz çalışmanın da "Social Sciences Citation Index (SSCI)"te olması, bildiri yayın indeksleri ve SSCI indekslerine giren dergilerde konunun daha fazla incelendiğini göstermektedir. Günümüzde bildirilerin de indekslerine göre talep görmesi mümkündür. Trend konuların da öncelikle bildiri sunumu ve yayını aracılığıyla ele alındığı belirtilebilir. Yayıncılar arasında ilk sırada ise Elsevier (5) yer almaktadır.

Glamping turizmini konu alan yayınların türlerine bakıldığında 11 adet makale, 11 adet bildiri, üç adet inceleme makalesi ve bir adet erken erişimde yer alan çalışma ile bir adet editör materyali olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yukarıda belirtilen bildiri ve SSCI indeks dağılımıyla paralel bir sonuçtur. Bu bilgilere dayalı olarak WoS veri tabanında glamping turizmini konu alan mevcut çalışmaların henüz sınırlı sayıda olduğu, nitekim çalışmaların yıllarına göre daha çok son yıllarda araştırıldığı ifade edilebilir. Kronolojik sıralamaya göre, ilk olarak 2013 yılında bir çalışmanın WoS'a girdiği ve sıralamada birinci sırada ise 2019 yılında yedi çalışmanın WoS'da yer aldığı belirlenmiştir. Yayınların WoS kategorisine göre dağılımında Hospitality Leisure Sport Tourism alanında ortaya çıktığı belirlenmiştir. Glamping her ne kadar ekonomiye, işletmeciliğe ve çevreye işaret eden bir kavram olsa da yayınlar arasında öncelikle ağırlama endüstrisine etkilerinin ve turizm içerisindeki durumunun ele alınması,

önemli bir çalışma sonucudur. Sözcüklerden hangilerinin sık tekrarlandığı incelendiğinde, glamping ve kampçılık sözcükleri beklenildiği gibi konuyu açıklamak adına en fazla geçen sözcükler olduğu anlaşılsa da bunu izleyen sözcüklerin ipucu sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sözcüklerin sırasıyla “tüketici davranışı” ve “nitelik” olması, glamping turizminin öznesi olan “tüketici davranışlarının” ve özellikleri belirleyen “nitelik” kavramlarının açıklanmasının ağırlık kazandığına işaret etmektedir. Bu yönde daha fazla çalışma ortaya çıkarılması konunun güncel durumuna ışık tutacaktır. Trend bir konaklama türü olan glamping turizminde hangi gelişmelerin (örn. etnik Japon kabinleri, iglo, mağara evler, balon turuna katılan turistlerin balon glamping alanında geceleme ya da yükseklik korkusu olan bir turistin balon turuna katılması yerine karada sabit bir balonda geceleme yapması vb.), nasıl deneyimlerle (örn. kullanılan ahşabın sanatsal veya kültürel bir şekilde işlenmesinin bir nitelik olarak belirtilip belirtilmediği, hijyen vb.) ve ayrıca kimlere ne gibi bir hizmet ile hangi işletmelerde olduğu (Z Kuşağı, kadın, maceraperest, çadır, kabin vb.) tespit edilerek sonuçlar kıyaslanabilir. Bu bağlamda algılanan risk, algılanan değer, algılanan kalite, inovasyon, otantiklik algısı, güven, memnuniyet, tutum, tatmin, davranışsal niyet gibi değişkenler arasındaki ilişki ele alınabilir. Turist tipolojisi belirlenebilir. Ayrıca Türkiye’de Lüks Çadır Tesisi Yönetmeliğinin yayınlanması, trend olan glamping turizminin ekoturizmde yasal bakımdan çerçevesini çizmiş ancak bu hususta istatistiki bilgilerden yoksun kaldığı belirlenmiştir. Bu bakımdan glamping tesis sayısının türlerine ve şehirlerine göre istatistiki verilerinin düzenli bir biçimde yayınlanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu çalışma WoS veri tabanında yer alan yayımlar ile sınırlıdır. Farklı indeksler içerisinde ya da tez veri tabanında bulunan çalışmalar için sistematik bir literatür analizi gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Adamovich, V., Nadda, V. Haque, A.-U., & Kot, M. (2021). Camping vs. Glamping Tourism: Providers’ Perspective in the United Kingdom, *Journal of Environmental Management and Tourism*. XII, 6(54), 1431-1441.
- Aksöz, E. O., Önem, B., & Aydın, B. (2020). Kamp Deneyimi Yaşayan Bireylerin Glamping’e İlişkin Algılarının Belirlenmesi, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*. 4(2), 185-196.
- Brochado, A., & Brochado, F. (2019). What makes a glamping experience great? *Journal of Hospitality and Tourism Technology*. 10(1), 15-27.
- Brochado, A., & Pereira, C. (2017). Comfortable experiences in nature accommodation: Perceived service quality in Glamping, *Journal of Outdoor Recreation and Tourism-Research Planning and Management*, 17, 77-83.
- Brooker, E., & Joppe, M. (2013). Trends in camping and outdoor hospitality An international review, *Journal of Outdoor Recreation and Tourism-Research Planning and Management*. 3-4, Dec., 1-6.
- Craig, C. A. (2021). Camping, glamping, and coronavirus in the United States, *Annals of Tourism Research*. 89, July, 103071.
- Craig, C. A., & Karabas, I. (2021). Glamping after the coronavirus pandemic, *Tourism and Hospitality Research*. 21(2), 251-256.
- Dorofeeva, A.R. (2021). Towards Green Travel: Application of Principles of Ecological Tourism in the Russian Glamping Market, *European Journal of Tourism Hospitality and Recreation*. 11(2), 171-180.
- Ergüven, H. M., Yılmaz, A., & Kutlu, D. (2015). Turistik Ürün Çeşitlendirme Bağlamında Hibrit Turizm: Glamping Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Winter II, 41, 255-265.
- etstur. (2023). *Glamping Otelleri*. <https://www.etstur.com/Glamping-Otelleri> (01.08.2023 tarihinde erişilmiştir).
- Euro glamping. (2023). *The Best Glamping Holidays in Europe*. <https://euroglamping.com/?filter=Locations-%3ABelgium&page=1> (01.08.2023 tarihinde erişilmiştir).
- Filipe, S., Santos, C. A., & Barbosa, B. (2018). *Tourists’ Motivations and Obstacles for Choosing Glamping: An Exploratory Study*. CBU International Conference Proceedings 2018: Innovations in Science and Education. 6, 113-119.

- Glamping.com. (2023). *Accommodations*. <https://www.glamping.com/accommodations/> (15.07.2023 tarihinde erişilmiştir).
- Güvenol, B., & Kömürcü Sarıbaş, S. (2022). Konaklama Sektöründe Sürdürülebilirlik: Glamping İşletmeleri Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 10(3), 2369-2393.
- Hrgović, V. A.-M., Bonifačić, C. J., & Licul, I. (2018). Glamping-New Outdoor Accommodation, *Ekon. Misao I Praksa Dbk*. XXVII. (2), 621-639.
- Liberato, P., Coelho, J., & Liberato, D. (2023). Attributes associated with the glamping concept. An empirical study, *Journal of Tourism & Development*. 40, 9-21.
- Page, J. M. ve diğ. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews, *BMJ*. 372(71), 1-9.
- Petrusa, I., & Vlahov, A. (2019). *The Role of Glamping in Development of Camping Tourism Offer-Possibilities and Future Prospects in The Republic of Croatia*, Proceedings of Feb Zagreb 10th International Odyssey Conference on Economics and Business. 1(1), 834-843.
- Sakáčová, K. L. (2013). *GLAMPING-Nature served on silver platter*. Tourism-Master's degree programme. (Unpublished Master's Thesis). Aalborg University. Denmark.
- Sommer, K. (2020). Holidays at home-Camping and glamping as a part of domestic tourism: An overview and analysis of camping (and in particular Luxury camping) as an alternative form of domestic tourism in the time of the coronavirus, *IUBH Discussion Papers-Tourismus & Hospitality*, No. 6/2020, IUBH Internationale Hochschule, Bad Honnef.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ahiler Kalkınma Ajansı. (2023). *Kapadokya Bölgesi'nde Glamping Turizminin Mevcut Durumu ve Potansiyel Gelişme Alanları*. Nevşehir: Kalkınma Ajansı Yayınları. https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ahika_glamping_rapor-son.pdf (17.07.2023 tarihinde erişilmiştir).
- Tatilsepeti. (2023). *Glamping Çadırları*. https://www.tatilsepeti.com/glamping-cadirlari?gclid=Cj0KCQjwldKmBhCCARIsAP-0rfxva5MmTdX4IFiMVN7R11AieaIXS9AqGipNc1nujg2PqbCc2rxKhMUaAo-mEALw_wcB (01.08.2023 tarihinde erişilmiştir).
- 31962 Sayılı Resmî Gazete. (2022). 23 Eylül 2022 Cuma günü yayımlanan *Lüks Çadır Tesisleri Nitelikler Yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220923-2.htm> (17.07.2023 tarihinde erişilmiştir).

Exploring Turkish Students' Beliefs about Language Learning: Insights from the BALLI Questionnaire

Emrije Agai-Lochi

Abstract: This abstract presents the objectives, methods, and key findings of a study aimed at investigating Turkish students' beliefs about language learning using the Beliefs About Language Learning Inventory (BALLI) questionnaire. The study provides valuable insights into the perceptions and attitudes of Turkish students towards the process of language acquisition. The primary objective of this research was to examine the beliefs held by Turkish students regarding language learning. The study employed the BALLI questionnaire, a well-established instrument widely used to explore individuals' beliefs about language learning. A sample of 50 Turkish students from International Vision University participated. The BALLI questionnaire consists of a series of statements designed to assess various dimensions of language learning beliefs, including language aptitude, learning strategies, motivation, and the role of language in social and cultural contexts. The participants completed the questionnaire, and the responses were analyzed using appropriate statistical techniques to identify patterns and trends. The findings revealed a range of beliefs held by Turkish students about language learning. These beliefs encompassed aspects such as the influence of effort and perseverance on language acquisition, the importance of social interaction and cultural understanding in language learning, and the impact of motivation and self-confidence on language proficiency. The results provide valuable insights into the cognitive, affective, and social dimensions of Turkish students' language learning beliefs. Understanding Turkish students' beliefs about language learning has significant implications for language educators and policymakers. The findings can inform instructional practices, curriculum development, and the design of language learning interventions tailored to meet the specific needs and expectations of Turkish students. By addressing and aligning with students' beliefs, language education programs can enhance students' motivation, engagement, and overall language learning outcomes. In conclusion, this study sheds light on the beliefs held by Turkish students regarding language learning, using the BALLI questionnaire as the research instrument. The results contribute to the existing body of knowledge on language learning beliefs and provide a foundation for further research and evidence-based pedagogical interventions.

Keywords: Turkish students, beliefs, language learning, BALLI questionnaire, language acquisition, motivation, instructional practices.

¹**Address:** International Vision University, Faculty of Social Sciences, Gostivar/North Macedonia

*Corresponding author: emrije.loch@vizyon.edu.mk

1. INTRODUCTION

Foreign language acquisition is motivated by various factors, and the journey undertaken by language learners is far from being straightforward. In the contemporary era, technological advancements have afforded individuals the convenience of initiating language learning through the mere act of clicking and downloading language application tools. Nevertheless, these tools cannot fully replace the role of a teacher, particularly for beginners in the language learning process. Proficiency in acquiring a new language varies from person to person, with some effortlessly grasping the intricacies of a second or foreign language, while others struggle to comprehend its grammar and vocabulary, leading to a tendency to abandon their language-learning endeavors. Consequently, the pivotal role of motivation in the language learning journey cannot be overstated. Language learning outcomes are intrinsically tied to the learner's aptitude and capacity to effectively employ the acquired language in practical contexts, often reflecting the learner's underlying beliefs and attitudes towards the process of learning and acquiring a new language. These learner beliefs encompass a wide array of perspectives, encompassing aspects such as the nature of language learning itself, the roles of both learner and teacher, and the perceived significance of acquiring proficiency in a foreign language.

Furthermore, the geographical location in which one resides is a significant determinant in the process of learning a new language. Individuals residing in multicultural societies, where multiple languages are prevalent, tend to exhibit a greater capacity to assimilate a second or third language alongside their native language, primarily due to their exposure to and familiarity with multiple linguistic contexts from an early age. Conversely, learners hailing from monolingual countries,

as is the case in the context of this research paper, often encounter more challenges when attempting to acquire a new language.

The primary objective of this research paper is to investigate the beliefs of Turkish students concerning language learning, employing the BALLI (Beliefs About Language Learning Inventory) questionnaire as the tool of assessment.

2. LITERATURE REVIEW

The beliefs that students hold about language learning can have a significant impact on their success. These beliefs can affect how students approach language learning, how much effort they put into it, and how they respond to challenges. These beliefs can influence learners' motivation, strategies, and performance. Learner beliefs have been shown to have a significant impact on learners' motivation, strategies, and performance. For instance, learners who believe that language learning is a natural process are more likely to be motivated to learn a foreign language. Learners who believe that language learning is a difficult process are more likely to use learning strategies that focus on memorization and repetition, and learners who believe that language learning is a social process are more likely to engage in activities that involve interaction with others. According to Oxford (1990), learners who use these strategies are more likely to achieve their language learning goals. Oxford (1990) argued that learners should be aware of the different learning strategies that are available to them. She argued that learners who are aware of different strategies can choose the strategies that are most effective for them. There is a growing body of research that suggests that learner beliefs can have a significant impact on language learning outcomes. A study by Skehan (1998) found that learners who held positive beliefs about language learning were more likely to achieve their language learning goals than learners who held negative beliefs. Skehan also (1998) argued that a cognitive approach to language learning is important. Skehan put forward that learners should focus on understanding the meaning of the language and that they should use strategies that help them to learn the language in a meaningful way. In the field of second language acquisition Alegre and Gardner (1989) found that motivation and attitude are important factors in second language acquisition. They found that learners who are motivated and have positive attitudes towards learning a foreign language are more likely to be successful. Additionally, Dörnyei (2005) argued that learner beliefs can influence motivation, strategies, and performance. He argued that learners' beliefs about their own abilities, the nature of language learning, and the role of the teacher can all influence their success in learning a foreign language. Gkonou and Mercer (2013) conducted a comprehensive meta-analysis exploring the salient domain of research concerning learner beliefs within the context of second language acquisition. Their findings underscored the paramount significance of learner beliefs, revealing their profound influence on motivational factors, strategic approaches, and overall performance levels. Language learning anxiety is another factor of second/foreign language learning. Therefore, Horwitz et.al (1986) found that learner beliefs can influence anxiety in the foreign language classroom. Their empirical inquiry revealed that learners who have negative beliefs about their own abilities or the nature of language learning are more likely to experience anxiety in the foreign language classroom.

The investigation of learner beliefs holds a crucial position within the domain of second language acquisition research. Through a comprehensive understanding of these beliefs, educators can attain valuable insights into the ways to effectively inspire and provide assistance to their students throughout their language learning expedition. Such comprehension aids teachers in devising strategies that foster motivation and enable optimal support for learners in their language learning endeavors.

Given that the primary aim of this study is to examine the language learning beliefs of Turkish learners of English, it is imperative to reference the findings of three scholarly papers conducted in Turkish universities. In his investigation, Altan (2006) sought to evaluate student perspectives through the employment of a scaling question, "Turks are good at learning foreign languages." Notably, a considerable portion of participants adopted a neutral stance, neither fully endorsing nor opposing the notion. Altan (2006) inferred that the notion of foreign language aptitude might contribute to a pessimistic outlook on language acquisition. Participants who subscribed to the belief that language learning is accessible to all individuals, irrespective of specific language learning abilities associated with Turks, appeared to harbor negative expectations concerning their own capacity to teach or learn a foreign language in the future.

The second paper, conducted by Arioglu et al. (2009), undertook a comprehensive examination and comparison of language learners' beliefs in English, German, and French language groups. This investigation was accomplished using the Beliefs About Language Learning Inventory (BALLI) questionnaire, which facilitated an exploration of various belief categories. The overarching objective was to identify points of both convergence and divergence in their respective beliefs. In addition, the researchers formulated a null hypothesis positing no significant differences in language learning beliefs among the foreign language groups. However, the subsequent analysis revealed disparities in beliefs across four categories, leading to the rejection of the null hypothesis.

The final study, undertaken by Yazici et al. (2010) at Cukurova University, encompassed 180 Turkish freshman students who were enrolled in an intensive language school. The students underwent a year of rigorous English language learning before proceeding to their degree programs, where English served as the language of instruction. Through a meticulous analysis of the obtained results, the researchers unearthed certain conflicting beliefs held by the students in this study. On

one hand, the students recognized the importance of practicing speaking English whenever feasible. However, on the other hand, they also exhibited apprehension towards making mistakes, which was perceived as a potential burden to their future progress in language learning.

3. RESEARCH METHODOLOGY

3.1 Participants

The present research was conducted at Vision International University and focused on Turkish students from Turkey who were pursuing their studies in North Macedonia. The study consisted of 50 participants from various academic departments, all of whom were required to undertake two semesters of English language instruction as a mandatory subject. The participants were drawn from diverse age groups and represented both male and female students exclusively from Turkey who had chosen to study in the aforementioned country. This investigation aimed to explore and understand the language learning experiences and beliefs of these students in the context of their academic pursuits abroad.

3.2 Instruments

This study employed The Beliefs About Language Learning Inventory (BALLI) as a research instrument to evaluate learners' beliefs concerning language acquisition across diverse contexts. The BALLI questionnaire was accurately examined through the lens of five distinct categories, encompassing: the perceived difficulty of language learning, beliefs concerning foreign language aptitude, the nature of language learning, learning and communication strategies, and motivation and expectations. The questionnaire was adapted from previous works by Horwitz, E. K (2008) and Gass, S., & Selinker, L. (2001), with slight modifications incorporated to suit the specific objectives of the present research.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

The difficulty of language learning

Upon analyzing the BALLI questions related to language learning difficulty, it is evident that participants' responses offer valuable insights. For instance, when presented with the statement "Some languages are easier to learn than others," 30% of the participants expressed a strong agreement, while 44% agreed with the notion. Only a minority, 10%, acknowledged that learning a language is not that easy, and merely 6% disagreed with the statement. Regarding question 10, which pertains to the belief that "Some grammatical structures are learned in a similar sequence by all learners," a significant portion (40%) neither agreed nor disagreed with the statement. However, their responses appear to contradict their overall learning proficiency, as observed by their language teacher throughout the year. This suggests that not all learners were acquiring the grammatical structures in a uniform sequence, implying individual differences in their learning progress.

	strongly disagree	disagree	neither agree not disagree	agree	strongly agree	No answer
1. A normal child can learn any language with equal ease.	8%	12%	26%	30%	24%	0%
16. Some languages are easier to learn than others.	10%	6%	10%	44%	30%	0%
42. It is easier to read and write English than to speak and understand it.	10%	10%	20%	24%	34%	2%
25. It is easier to speak than understand a foreign language.	30%	22%	22%	18%	8%	0%
8. Learning a second language takes the same amount of time as learning a first language.	34%	32%	22%	2%	10%	0%
10. Some grammatical structures are learned in a similar sequence by all learners.	16%	24%	40%	8%	12%	0%

Beliefs about foreign language aptitude

Regarding the aspect of foreign language aptitude, a significant number of participants expressed the belief that individuals who possess prior knowledge of a foreign language find it easier to learn another language. This finding suggests that individuals residing in multicultural societies, exposed to multiple languages, tend to adapt more readily to acquiring second or third languages.

In contrast, the question "Women are better than men at learning foreign languages" faced rejection from the majority of participants. This indicates that the prevailing belief among the participants does not support gender-based differences in language learning abilities, discrediting the notion that women outperform men in this domain.

	strongly disagree	disagree	neither agree not disagree	agree	strongly agree	No answer
2. Younger children learn a second language at a faster rate than older children.	12%	2%	10%	36%	40%	0%
15. Some people have a special ability for learning foreign languages.	18%	18%	8%	16%	38%	2%
14. Anyone can achieve native level proficiency in a second language at any age.	8%	12%	30%	20%	30%	0%
23. It is easier for someone who already speaks a foreign language to learn another one.	6%	10%	26%	30%	28%	0%
35. People who are good at mathematics or science are not good at learning foreign languages.	54%	10%	28%	4%	2%	2%
32. Women are better than men at learning foreign languages.	36%	12%	14%	12%	20%	6%
37. People who speak more than one language are very intelligent.	18%	6%	34%	12%	26%	4%
6. To the child, language is an instinct.	20%	16%	38%	4%	18%	4%

The nature of language learning

Upon examining questions 21 and 24, a noteworthy contradiction emerges in the views expressed by the participants. In response to the question "It is necessary to know about English-speaking cultures in order to speak English," 34% of the participants strongly agreed, while 28% remained neutral. The majority seemed to hold the perspective that English can be acquired without an in-depth understanding of its associated culture or without physical immersion in an English-speaking country.

Conversely, when asked about the statement "It is best to learn English in an English-speaking country," a substantial 70% of the participants strongly agreed with the idea that being in an English-speaking country offers the most effective means of acquiring the language. This response signifies a prevailing belief among the participants that immersion in an English-speaking environment is highly advantageous for language learning, even though a portion of them did not consider it necessary to extensively study the associated cultures to speak English.

	strongly disagree	disagree	neither agree not disagree	agree	strongly agree	No answer
21. It is necessary to know about English-speaking cultures in order to speak English.	10%	12%	28%	16%	34%	0%
24. It is best to learn English in an English-speaking country.	2%	6%	10%	12%	70%	0%
19. Idioms are the most difficult part of learning a foreign language.	8%	16%	22%	6%	10%	38%
18. Grammar is the most difficult part of learning a foreign language.	4%	12%	20%	34%	30%	0%
34. Learning a foreign language is different than learning other academic subjects.	36%	24%	20%	12%	6%	2%
29. The best mechanism for learning a second language is translation.	16%	20%	34%	8%	20%	2%

Learning and communicating strategies

Upon scrutinizing the learning and communicating strategies section, a notable contradiction arises between questions 22 and 31. In response to question 22, "You shouldn't say anything in a foreign language until you can say it correctly," a considerable 70% of the participants strongly disagreed, indicating that learners should feel encouraged to speak even if they make mistakes.

However, in response to question 31, "If beginning students are permitted to make errors in English without correction, it will be difficult for them to speak correctly later on," there is a more nuanced distribution of responses. While 30% strongly disagreed with the idea, a notable 26% strongly agreed, demonstrating differing perspectives among the participants. This discrepancy suggests that the participants were somewhat perplexed about whether it is beneficial to speak even if they were not fully fluent or had not yet fully acquired the target language.

	strongly disagree	disagree	neither agree nor disagree	agree	strongly agree	No answer
22. You shouldn't say anything in a foreign language until you can say it correctly.	70%	12%	10%	4%	4%	0%
31. If beginning students are permitted to make errors in English without correction, it will be difficult for them to speak correctly later on.	30%	16%	22%	6%	26%	0%
27. The best way to learn a foreign language is by overlearning with drills.	8%	6%	18%	34%	34%	0%
28. The best mechanism for learning a second language is imitation.	14%	22%	32%	12%	20%	0%
20. It is very important to help students eliminate their foreign accent.	6%	8%	18%	26%	40%	2%

Motivation and expectations

In the final aspect concerning motivation and expectations, two questions (30 and 9) yielded significant insights into participants' perspectives. Regarding question 30, "You can learn a foreign language even if you are not motivated," a notable percentage remained neutral, with 20% strongly disagreeing, 22% disagreeing, 28% neither agreeing nor disagreeing, 12% agreeing, 16% strongly agreeing, and 2% not providing a response. Conversely, in response to question 9, "The only reason that some people cannot learn a second language is that they are insufficiently motivated," a substantial 46% of the participants strongly agreed with the statement. Although both questions explore the concept of motivation in language learning, the participants provided clear indications of their stance. The discrepancy in responses reflects the diverse viewpoints on the role of motivation in language acquisition. Furthermore, for question 33, "You can learn a foreign language even when you are worried and anxious," 26% of the participants chose to remain neutral, suggesting that opinions on the impact of anxiety on language learning were more evenly distributed among the participants.

	strongly disagree	disagree	neither agree nor disagree	agree	strongly agree	No answer
30. You can learn a foreign language even if you are not motivated.	20%	22%	26%	10%	22%	0%
9. The only reason that some people cannot learn a second language is that they are insufficiently motivated.	14%	16%	16%	8%	46%	0%
33. You can learn a foreign language even when you are worried and anxious.	20%	22%	28%	12%	16%	2%

1. Research Limitations

Despite the valuable insights gained from this study, it is essential to acknowledge certain limitations that may have influenced the findings and should be taken into consideration when interpreting the results.

Firstly, the sample size of the study, consisting of 50 Turkish students from diverse departments studying in North Macedonia, while providing valuable data, might not fully represent the broader population of Turkish students studying abroad. The limited sample size could potentially limit the generalizability of the findings to a larger and more diverse cohort of language learners.

Secondly, the research relied on self-reported data obtained through the Beliefs About Language Learning Inventory (BALLI) questionnaire. While self-report measures are commonly used in language learning research, they are subject to social desirability bias and participants' perceptions of what is expected. Therefore, the responses provided by participants might not fully reflect their actual beliefs and experiences in language learning.

Thirdly, as the study focused on Turkish students in North Macedonia, the cultural and educational contexts of this specific group may influence the results and limit the extent to which the findings can be applied to other cultural or linguistic backgrounds.

Furthermore, the study predominantly explored beliefs about language learning and did not delve into actual language learning outcomes or proficiency levels. Consequently, the direct relationship between participants' beliefs and their language learning performance remains unexplored.

Despite these limitations, this research serves as a valuable contribution to the understanding of language learning beliefs among Turkish students studying in North Macedonia. Future research with larger and more diverse samples, incorporating objective language proficiency assessments, and considering different cultural contexts could provide further insights and strengthen the findings presented here.

2. Conclusion

The present study explored the beliefs about language learning among Turkish students studying in North Macedonia, shedding light on their perspectives across various aspects of language acquisition. The findings unveiled a complex array of beliefs, reflecting a diversity of viewpoints within the participant group.

Notably, participants demonstrated conflicting views on certain aspects, such as the relationship between language learning difficulty and the necessity of knowing about English-speaking cultures. Similarly, varying opinions emerged concerning the significance of speaking English correctly and the importance of being in an English-speaking country for optimal language acquisition.

The research also revealed the influence of learner beliefs on motivation and expectations in language learning. Participants expressed contrasting beliefs about the role of motivation in language acquisition, indicating that this factor remains multifaceted and context-dependent.

Despite its valuable insights, the study does bear some limitations. The modest sample size of the participants and the focus on a specific cultural and educational context may restrict the generalizability of the findings. Moreover, relying on self-reported data through questionnaires introduces potential biases that should be acknowledged.

Based on these findings, several implications for language educators and researchers can be drawn. Firstly, language teachers should be attentive to learner beliefs and actively engage students in discussions about their perceptions and attitudes towards language learning. By understanding learners' beliefs, teachers can tailor instructional approaches to better align with students' needs and aspirations.

Additionally, language educators should foster an open and supportive learning environment, encouraging learners to take risks and embrace mistakes as part of the language learning process. By promoting a growth mindset, teachers can empower learners to persist in their language learning endeavors and overcome challenges.

Future research could expand on this study by considering a more extensive and diverse sample, encompassing participants from various cultural backgrounds and language learning settings. Investigating the correlation between learner beliefs and actual language learning outcomes could provide further insights into the impact of these beliefs on language proficiency.

In conclusion, this research underscores the significance of learner beliefs in language learning and highlights the potential for these beliefs to evolve over time. By recognizing and addressing learner beliefs, language educators can cultivate a positive and conducive learning environment, fostering learners' language learning success and facilitating their journey towards achieving language proficiency.

Acknowledgements / Teşekkür

It should be written as short as possible and expressing the contribution made without giving the number.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

N/A

Peer-review / Akran Değerlendirmesi

Externally peer-reviewed.

Author Contributions / Yazar Katkıları

Conceptualization: H.S.; Investigation: H.S.; Material and Methodology: H.S., S.Ö.; Supervision: H.S., E.T.E.; Visualization: S.Ö.; Writing-Original Draft: H.S., D.A.; Writing-review & Editing: D.A., S.Ö.; Other: All authors have read and agreed to the published version of manuscript.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding / Finansal Destek

The authors declared that this study has received no financial support.

REFERENCES

- Altan, M. Z. (2006). Beliefs about language learning of foreign language-major university students. *Australian Journal of Teacher Education*, 31(2), 45-52.
- Ariogul, S. et al (2009). Foreign language learners' beliefs about language learning: a study on Turkish university students. *Social and Behavioral Sciences* 1. 1500-1506.
- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of language learning*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 27-30, 137-140.
- Gass, S., & Selinker, L. (2001). *Second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. Horwitz, E. K. (2008). *Becoming a language teacher: A practical guide to second language learning and teaching* (pp. 233-234). Boston, MA: Pearson, Allyn and Bacon.
https://tesolresourcesab.weebly.com/uploads/7/8/0/9/7809577/theory_viewbook_item_15.pdf
- Gkonou, C., & Mercer, S. (2013). The role of learner beliefs in second language acquisition. *Language Teaching*, 46(2), 185-204.
- Horwitz, E. K. (1988). The beliefs about language learning of beginning university foreign language students. *The Modern Language Journal*, 72(3), 283-294
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132, pp. 127-129.
- xford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. New York: Newbury House, pp. 13-20, 73-75.
- Skehan, P. (1998). *A cognitive approach to language learning*. Oxford, UK: Oxford University Press, pp. 13-15, 67-69.
- Yazici, C. I., & Tan, B. (2010). Beliefs about Language Learning: A study of Turkish University Students Learning English. *International Journal of Arts and Sciences*, 3(10): 73- 81

Organizational Culture in International Businesses

Ergin Kala^{1*}, Hüseyin Karagöz², Murat Alkın³

Abstract: The aim of this study is to briefly explain the concepts of culture, organization and organizational culture, to understand the importance of organizational culture in international businesses and to reveal its effect. For this purpose, the concepts of culture and organization are explained and the importance of the concept of organizational culture for businesses is emphasized. The effect of differences in the values, beliefs and lifestyles of the employees, especially in international businesses due to cultural diversity, on the organizational culture is examined and the importance of organizational culture is emphasized. The effect and role of individuals with various cultures working in international businesses, living in different countries and regions, on organizational culture, which is a concept that should be emphasized in the management of businesses, has been examined. In our study, it has been concluded that organizational culture management is a very important element in international businesses, and it has been seen that especially various cultures bring different perspectives to international businesses. In addition, it has been concluded that if this element is well managed, it provides benefits to businesses in terms of increasing employee performance, competitive advantage, producing innovative solutions to problems, offering different perspectives and sustainability.

Keywords: International Business, Culture, Organization, Organizational Culture.

Uluslararası İşletmelerde Örgüt Kültürü

Özet: Bu çalışmanın amacı kültür, örgüt ve örgüt kültürü kavramlarını kısaca açıklayarak, uluslararası işletmelerde örgüt kültürünün önemini anlamak ve etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla kültür ve örgüt kavramları açıklanmakta, örgüt kültürü kavramının işletmeler açısından önemi vurgulanmaktadır. Özellikle uluslararası işletmelerde karşımıza çıkan ve çalışanların kültürel çeşitliliklerden dolayı meydana gelen değer, inanç ve yaşam biçimlerinde oluşan farklılıkların örgüt kültürüne etkisi incelenmekte ve örgüt kültürünün önemi vurgulanmaktadır. Uluslararası işletmelerde çalışan, farklı ülkeler ve bölgelerde yaşayan çeşitli kültürlerle sahip bireylerin işletmelerin yönetiminde önemle üzerinde durması gereken bir kavram olan örgüt kültürüne etkisi ve rolü incelenmiştir. Çalışmamızda örgüt kültürü yönetiminin uluslararası işletmelerde çok önemli bir unsur olduğu sonucuna varılmış, özellikle çeşitli kültürlerin uluslararası işletmelere farklı bakış açıları kazandırdığı görülmüştür. Ayrıca bu unsurun iyi yönetildiği takdirde işletmelere, çalışan performanslarının artması, rekabet avantajı, sorunlara inovatif çözümler üretme, farklı perspektifler sunma ve sürdürülebilirlik gibi kavramlarda fayda sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İşletmeler, Kültür, Örgüt, Örgüt Kültürü

¹**Address:** Prizren University, Prizren, Kosovo

²**Address:** Karamanoğlu Mehmetbey University, School of Applied Sciences, Karaman, Türkiye

³**Address:** Isparta University of Applied Sciences, Graduate Education Institute, Isparta, Türkiye

*Corresponding author: erginkala@gmail.com

Giriş

Günümüz dünyasında işletmeler ve organizasyonlar, gittikçe daha karmaşık ve küresel bir yapıya sahip hale gelmektedir. Küreselleşme trendinin artarak devam ettiği bu dönemde, uluslararası işletmelerin ve organizasyonların sayısı ve etkisi gün geçtikçe daha da fazlalaşmaktadır. Bu işletmeler ve organizasyonlar, çeşitli ülkelerde faaliyet göstererek ulusal sınırları aşmakta ve kültürel farklılıklarla beraber iç içe işlevlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda, kültür ve örgüt kültürü kavramları, işletmelerin başarılı olmaları ve sürdürülebilirlikleri için çok önemli bir etkiye sahiptir.

Kültür, bireylerin yaşam biçimlerini, davranışlarını, değerlerini, inançlarını ve normlarını biçimlendiren çok önemli temel bir unsur olarak kabul görmektedir. Her topluluğun kendine has bir kültürü mevcuttur ve bu kültür, topluluğun üyelerinin kimliklerini belirlemekte ve onları birlikte tutmaktadır. Diğer taraftan, işletmeler de birer organizasyonel topluluktur ve

kendi iç dinamiklerini, değerlerini, inançlarını ve normlarını meydana getirirler. İşte tam olarak bu noktada, örgüt kültürü kavramı da devreye girmekte ve işletmelerin ve organizasyonların içsel yapısını biçimlendiren bir unsur olarak önümüze çıkmaktadır.

Uluslararası işletmeler, çeşitli kültürlerin bir araya gelip ortak bir amaç için toplandığı dinamik, etkin ve çok yönlü organizasyonlardır. Bu işletmeler, çeşitli ülke ve bölgelerdeki farklı kültürlerle ve sosyal yapıya sahip çalışanları toplayıp bir araya getirerek, kültürel çeşitlilik ve farklılıkla karşılaşır. Bu durum, örgüt kültürünün yönetilmesini ve idare edilmesini daha da karışık bir duruma getirirken, bununla beraber büyük bir potansiyel de sunmaktadır. Çünkü kültürel farklılıklar, işletmelere yeni bakış açıları, inovatif çözümler ve daha geniş bir perspektif imkanı sağlayabilirler.

Bu çalışma, kültür, örgüt kültürü ve uluslararası işletmelerde örgüt kültürünün önemini göz önüne alarak, bu unsurların işletmelerin ve organizasyonların başarısına etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, kültürün, örgütün ve örgüt kültürünün tanımları üstünde durulacak, ardından uluslararası işletmelerin örgüt kültürüne etkisi ve önemi üzerine vurgulama yapılacaktır. Sonuç olarak, uluslararası işletmelerin başarılı olabilmeleri için kültürel farklılıkları anlamaları ve örgüt kültürünü etkili bir şekilde yönetmeleri gerektiği vurgulanacaktır. Bu makale, kültürel farklılığın ve örgüt kültürü yönetiminin işletmeler için nasıl etkiler oluşturabileceği konusunda fikirler sunmayı amaçlamaktadır.

1.Kültür ve Örgüt

Kültürün etimolojik kökeninin, Latince'deki "Cultura" kelimesinden türediği açıklanabilir; bu kelime tarım anlamına gelir. Kültür kelimesinin kökeni konusundaki düşünceler, birçok akademisyene göre bu ortak noktada buluşmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Batı dillerinde "Culture" olarak kullanılan bu ifadenin Osmanlıca karşılığı ise "hars" terimidir ve günümüze kadar gelmiştir (Çeçen, 1996; Kocadaş, 2005; Mejuyev, 1987; Oğuz, 2011).

Kültür kavramı neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Bir toplumun var olduğu her yerde, bir kültürün de ortaya çıktığı görülür (Topçuoğlu, 1976). Toplum ile kültür adeta ayrılmaz ikizler gibidir, biri varsa diğeri de vardır. Bu iki olgu arasındaki ayrımı yapmak olanaksızdır. Zira kültür her zaman bir topluluk içinde yaşar, bu topluluğu devam ettirecek bireyler olmadığında kültür de yok olur. Eğer korunabilirse, belgelerde ve kalınlarda varlığını sürdürür (Arslanoğlu, 2013). Kültür terimi, çeşitli disiplinler, felsefeler ve perspektifler tarafından farklı biçimlerde açıklanmış ve farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu nedenle, tanımlar ve sınıflandırmalar çeşitlendirilebilir. Ancak, kültürle ilgili tanımların İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin önemli kültür tarihçilerinden Williams tarafından yapılan tanımda birleştiğini belirtmek mümkündür. Williams'a (1993) göre; Kültür, genel anlamıyla, özellikle zihinsel gelişimin etkili bir biçimde teşvik edilmesi anlamına gelir (Adıgüzel ve Koyuncu, 2023)

Kültürün kavramında, "değer" ve "eser" unsurları büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, yeni bir ifadeyle anlatacak olursak, kültür; bir toplumun değerlerini yansıtan ve yarattığı ürünlerin tümünü ifade eder. Bu tarif, kültürün içerisinde bulunan tüm somut ve soyut unsurları kapsayan geniş bir içeriği içerir (Aktan, 2007). Genellikle, kültür bir toplumun "somut" ve "soyut" değerlerinin bir bütünü olarak açıklanır (Özbek, 2000).

İnsan eliyle oluşturulan kültürün toplumsal özelliği, insanı diğer canlı türlerinden ayıran önemli bir niteliktir (Özkalp, 1994). Bir ulusal kültür olabilmesi için, belirli bir topluluktaki tüm bireyler arasında inanç, düşünce, duygu ve davranış ilişkilerini düzenleyen toplumsal yaşam tarzı gereklidir (Ergün, 2000). Bu şekilde, kültür topluluğun üyelerini ulusun benimsediği tutum, davranış, düşünce, yaşam tarzı, maddi ve manevi dünya ile kurduğu özgün ilişki biçimi olarak ortaya koyan bir özelliğe sahiptir (Aydın, 1998). Bu durum da, bir topluluğun diğer topluluklardan ayıran özelliklerin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar (Arslantaş, 2008).

Nasıl ki toplumun olduğu her alanda kültürden bahsediyorsak, yine toplumun olduğu her alanda da örgütten bahsetmek mümkündür. Kültür kavramı gibi örgüt kavramı üzerinde de birçok çalışma yapılmış, pek çok farklı ifadeye yer verilmiştir. Schein (1970), örgütü; "toplumsal birimlerin, ortak bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek için iş bölümü yapıldığı, bir otorite ve sorumluluk hiyerarşisi içinde bir araya gelen bireylerin, eylemlerinin mantıklı bir şekilde koordine edildiği", Uçkun vd. (2013), " Bazı gereksinimleri karşılamak üzere belirli amaçlara yönelik, güç birliği yapan ve düzenli bir şekilde örgütlenmiş insanlardan oluşan toplumsal bir yapı", ve TDK Sözlüğü (2011) "ortak bir hedefi veya görevi yerine getirmek amacıyla bir araya gelmiş grupların veya bireylerin oluşturduğu birliktelik, organizasyon veya yapı" olarak tanımlamışlardır. Genel bir anlamda örgüt, belirli hedeflere ulaşmak için bireylerin gayretlerinin düzenlendiği bir idare fonksiyonu; hedefler, insanlar, teknoloji düzeylerinin ilişkide olduğu bir yapı; bireysel kimliğini şekillendiren ve şahsına has bir kültürü olan; faaliyetleri, pozisyonları, çalışan bireyleri ve çalışan bireyler arasındaki konum ve bağlantı ilişkilerini yansıtan bir organizasyondur (Güçlü, 2003).

Her organizasyonun mutlaka kendine özgü bir kültüre sahip olması kaçınılmazdır. Organizasyonlar, bireylerin etkileşimlerinin sonucunda ortaya çıkan bir kültüre sahiptir. İnsan toplulukları farklı kültürleri benimserken, aynı topluluk içinde farklı grupların farklı kültürlere sahip olması mümkündür. Toplular ve yapılar arasındaki temel farklılık, sahip oldukları kültürdür (Köse vd., 2001; Günay, 2022).

Topluların, organizasyonların ve yaşamın farklı yönlerine etki eden temel yapı taşları olan kültür ve örgüt, bireylerin bir araya gelerek ortak hedeflere ulaşmak amacıyla oluşturdukları dinamik yapılar olarak karşımıza çıkar. Her ikisi de kendi iç dinamikleriyle karmaşık bir yapıyı içinde barındırırken, birbirleriyle etkileşim kurarak biçimlenirler kendi içlerinde birbirleri için önemli bir role sahiptirler.

2.Örgüt Kültürü

Topluların şekillenmesinde bireyler önemli birer yapı taşıdır; ancak bu yapı taşlarını bir arada tutan bağlayıcı unsur, kültürdür. Bu gerçek, örgütler için de geçerlidir. Benzer biçimde, toplumu oluşturan bireyler toplumun kültürünü benimseyip, değerleri, inançları ve normları çevresinde birleşerek yaşarlarken, örgüt çalışanları da aynı şekilde örgütün kültürünü kabul edip, ona uygun bir şekilde hareket ederler (Kıral, 2008; Balay vd., 2013).

Geçmiş yıllardan bu yana canlı bir araştırma sahası olarak kabul edilen örgüt kültürü terimi, akademisyenler arasında büyük ilgi görmesine rağmen ortak bir tanım oluşturulamamıştır. Farklı yazarlar ve araştırmacılar, örgüt kültürünü değişik açılardan ele alarak çeşitli tanımlamalar yapmışlardır (Aykanat, 2010). Örgüt kültürü, bir organizasyon içinde kolektif olarak paylaşılan ve nispeten istikrarlı inançlar, tutumlar ve değerler olarak açıklanabilir (Mwaura vd., 1998). Oudenhoven (2001)'e göre örgüt kültürü, organizasyonun etrafındaki etkileşimlerden şekillenen, örgütsel eylemler tarafından biçimlenen bir kültür tipidir (Erdem, 2007). Gordon ve DiTomaso (1992)'ye göre örgüt kültürü, bir organizasyonda zaman içinde oluşan kolektif inançlar ve değerler olarak ifade edilmektedir (Karahan, 2008). Başka bir ifade ile değerlendirecek olursak örgüt kültürü, topluluğu birlikte tutan ve üyeleri tarafından paylaşılan standartlar, tavırlar, düşünceler, öncelikler ve ideolojilerin birleşimi olarak ifade edilebilir (Kilman vd., 1986; Çelik ve Koşar).

Bir organizasyonu, çalışanlarından ayrı ve bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Her kuruluşun kendine özgü belirgin nitelikleri, olaylara farklı bakış açıları vardır. Yapılan tüm tanımları ve açıklamaları bir araya getirdiğimizde; örgüt içindeki bireyler arasında paylaşılan değerlerin varlığına işaret edilmektedir. Örgütün kültürel yapı taşları olarak kabul edilen değerler, çalışanlar arasında ortak anlamlar taşırlar ve şu ifadeler ön plana çıkar: neyin olumlu veya olumsuz, hangi davranışların istenilen veya istenmeyen olduğu. Bu paylaşılan değerler, bir kesin kalıp içinde belirtilmez; aslında, çalışanların kendi oluşturdukları görüşler ve inançlar üzerine şekillenir. Örgüt kültürü, organizasyonun esas niteliklerini ifade eder ve bu özellikleri nedeniyle ona organizasyon ve yapının DNA'sı adını verebiliriz (Demir ve Öztürk, 2013).

3.Uluslararası İşletmeler

Küreselleşme, bir şirketin üretim, satış, Ar-Ge ve diğer iş operasyonlarını ulusal sınırların ötesine genişletme sürecini ifade eder (Ruzzier vd., 2006; Buckley ve Ghauri, 2004). Ülkenin sınırları içinde operasyonlarını yürüten yerel firmalar, mevcut ekonomi şartlarının kısıtlı olması, yalnızca ana ülkede üretimin mantıklı bir şekilde sürdürülebilmesi gibi nedenlerin yanı sıra rekabetin artması nedeniyle uluslararası pazarlara adım atarak ev sahibi ülkenin cazip faktörlerine ek olarak yabancı pazarlara girmeye başlamışlardır. Bu açıdan, işletmenin etkinlikleri birden fazla ülkede gerçekleştiğinde, bu ona uluslararası işletme kimliği kazandırmaktadır. Başka bir deyişle, uluslararası işletmeciliğin esas odak noktası, faaliyetlerin yerel sınırların dışına taşarak birden çok ülkede gerçekleştirilmesidir (Can, 2012; Özbozkurt, 2020). Uluslararasılaşma çabalarında işletmeler, dış ticaret, ithalat-ihracat, lisans verme, direkt yatırım yapma, franchising, stratejik ortaklıklar, firma birleşmeleri ve satın almalar gibi stratejilere başvurmuşlardır (Lu ve Beamish, 2001; Divrik ve Baykal, 2022).

Global şirketler stratejilerini gerçekleştirirken birçok faktörü göz önünde bulundurmalıdırlar. Bunlar, rakipler, dağıtım ağları, ekonomik koşullar, siyasi durum, toplum yapısı, kültürel etkiler, ticaret dinamikleri, yasal düzenlemeler, insan kaynakları, girdi faktörleri ve benzeri birçok olasılık ve riski içerir (Çavuşgil vd., 2012; Mutlu, 1999; Gökmen, 2013). Çalışmamızda uluslararası işletmelerin stratejilerini gerçekleştirirken göz önünde bulundurması gereken faktörlerden biri olan kültür ve işletmelerin uluslararası alanda faaliyet gösterirken örgüt kültürü kavramını ne şekilde yönetmesi gerektiği vurgusu üzerinde duracağız.

4. Uluslararası İşletmeler ve Kültür İlişkisi

Kültürel unsurlar, belirli bir ülkeye özgü ve etnik gruplar arasında kuşaktan kuşağa geçen toplumsal normlar, değerler ve inançları ifade eder. Bu unsurlar, toplumun sosyal yapı, dil ve din gibi değişkenlerden etkilendiği gözlenir. Uluslararası bir şirketin kültürel etkenlere karşı hassasiyeti ve ortak bir kültür oluşturma çabaları, işletmenin pazar ilgisine göre değişkenlik gösterir. Örnek vermek gerekirse, doğrudan yatırımlar ile lisans anlaşmaları gibi farklı alanlarda. Yabancı doğrudan yatırımlarda kültürel çeşitlilik ve uyum önem kazanırken, lisans anlaşmalarında ise genellikle minimal ayarlamalar gerekebilir (Sofyalıoğlu ve Aktaş, 2001).

Uluslararası iş yöneticileri, kültürel etkilerin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini fark etmeli ve uluslararası ticaret süreçlerinde kültürel farklılıkların pozitif veya negatif etkilerini idrak etmelidir. Aynı zamanda, uluslararası ticaret yürüten şirketler, kendi ve ev sahibi toplumlar arasında olası kültürel çatışmaları engellemek amacıyla gereken tedbirleri almalıdır. Kültürel çatışmalar, sadece geliri azaltmakla kalmaz, aynı zamanda işletmenin varlığını da tehlikeye atabilir. Bu yüzden kültürel farklılıkların ticaret işlemlerini nasıl etkileyebileceğini kavramak son derece önemlidir (Warsame, 2016).

Kültürel farklılıkları doğru bir şekilde analiz etmeyip, bu farklılıklara uygun pazarlama stratejilerini belirlemeyen işletmelerin, hedefledikleri pazarda istedikleri başarıyı elde etmeleri zorlaşmaktadır. Yerel dinamikler ve değerleri doğru bir şekilde anladığınızda, tüketici eğilimlerini belirlemek ürün tasarımından reklam/tanıtım aşamasına kadar birçok süreçte beklenen tüketici geri bildirimini sağlayabilir (Topoğlu ve Gökdeniz, 2019).

Sonuç olarak, farklı geçmişlere, dillere, dinlere, eğitime, geleneklere ve sosyal yaşantılara sahip olan her kültür, bireysel tercihlerin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Kültürel değerlerin, kişisel tercihler üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, işletme sahiplerinin hedefledikleri kitleyi anlamaları ve kültürlerini bilmeleri, bu hedef kitlede varlıklarını sürdürebilmek için son derece kritik bir rol oynamaktadır (Koşar ve Büber, 2020).

5. Uluslararası İşletmeler ve Örgüt Kültürü

Uluslararası işletmelerin öne çıkan özelliklerinden biri, çeşitli kültürleri içinde barındırmalarıdır. Farklı etnik kökenlerden ve kültürel geçmişlerden gelen bireylerin aynı çevrede bir araya gelmeleri sonucunda, yeni yapıların oluşumunda kültürel faktörler önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu açıdan, uluslararası işletmelerde genellikle örgüt içinde ortak bir kültür oluşturulmaya çalışılırken, bu kültürel yapıyı oluşturan her türlü soyut veya somut unsurların evrensel bir perspektifi ve insan merkezli düşünceleri yansıtmaları son derece kritiktir. Çünkü sağlam bir örgüt kültürüne sahip işletmelerde, işletme içindeki bireylerin hangi durumda nasıl davranması gerektiği önceden belirlenmiş ve yerleştirilmiştir. Bu durum, önceden belirlenen örgüt stratejisini daha etkili ve başarılı bir şekilde uygulamayı mümkün kılmaktadır (Kuşakçı, 2016).

Uluslararası işletmelerin incelendiği araştırmalarda, en etkili organizasyonların tek bir kültüre bağlı olmadığı, aynı zamanda faaliyet gösterdikleri ülkelerin kültürel özelliklerini de göz önünde bulunduran yaklaşımların etkili olduğu gözlemlenmektedir. Uluslararası işletmelerde, çeşitli kültürlerle duyarlı, uluslararası insan kaynakları yönetimi stratejilerine dayalı esnek yönetim yaklaşımları hızla yaygınlaşmaktadır ve işletmeler üzerinde güçlü bir etki bırakmaktadır. Bu işletmelerde, kültürel uyumu sağlayan ve etkin iş değerlerini oluşturarak örgüt kültürünü şekillendiren yöneticiler başarıyla öne çıkmaktadır (Özaktürk, 2019).

Çokuluslu işletmeler, geniş coğrafi alanlarda faaliyet gösterdiklerinden dolayı yerel işletmelere kıyasla toplumsal kültürle etkileşimleri daha karmaşık bir hal alabilir. Özellikle bu tür işletmelerin içinde oluşan kültürel çeşitlilik, örgütsel öğrenme, örgütsel performans ve nihayetinde rekabet avantajı açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu çeşitlilik, daha etkili kararlar almayı, yaratıcılığı ve inovasyonu artırmayı, yabancı veya azınlık gruplara yönelik pazarlama faaliyetlerinde üstünlük sağlamayı ve ekonomik fırsatların daha adil bir şekilde paylaşılmasını mümkün kılar. Uluslararası işletmeler, farklı kültürel bağlamlarda varlık gösterdiklerinden dolayı çeşitli toplumsal dinamiklerle karşılaşır. Bu durum, işletmelerin yönetim stratejilerini ve operasyonel süreçlerini şekillendirirken kültürel hassasiyeti ön plana çıkarmalarını gerektirir. Çokuluslu işletmeler, bu kültürel zenginliği etkili bir şekilde yöneterek, farklı pazarlarda başarı elde edebilir ve sürdürülebilir büyüme sağlayabilirler (Bayram, 2018).

Örgüt kültürü, bir işletmenin iç dinamiklerini, değerlerini, inançlarını, davranış biçimlerini ve paylaşılan normlarını yansıtan bütünsel genel bir kavramdır. Uluslararası işletmelerde, farklı ülkelerden gelen çalışanların bir araya gelmesiyle birlikte, çok çeşitli kültürel perspektiflerin etkileşimi kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle, uluslararası işletmelerde örgüt kültürü oluşturmak ve başarılı bir şekilde yönetmek, daha da önemli bir hal almaktadır.

Sonuç

Kültür, toplumların ve organizasyonların temel yapı taşlarından biridir ve insanların davranışlarını, değerlerini, inançlarını ve normlarını şekillendirir. Kültür her alanda kendisini gösterdiği gibi iktisadi alanda da etkisini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Özellikle uluslararası işletmeler, birçok farklı kültürün bir araya geldiği karmaşık ve dinamik yapılarıyla öne çıkar. Örgüt kültürü kavramı da tam olarak bu noktada ortaya çıkar. Ortak bir kültür, çalışanlar arasında bağlılık ve iş birliği oluşturarak, işletmenin içsel etkinliğini artırabilir. Aynı zamanda, uluslararası işletmelerin dış ilişkilerinde de pozitif etkiler oluşturur. Tedarikçiler, müşteriler ve diğer paydaşlarla etkili iletişim ve iş birliği sağlayarak, işletmenin uluslararası alanda rekabet gücünü artırabilir.

Uluslararası işletmelerde örgüt kültürü olumlu etkiler sağlayabileceği gibi, örgüt kültürünün yönetimi, zorlayıcı ve karmaşık bir süreç de olabilir. Farklı kültürlerden gelen çalışanların bir araya gelmesi, kültürel çatışmaların ve anlayış eksikliklerinin doğmasına yol açabilir. Ancak bu çatışmaların üstesinden gelmek ve farklı kültürleri bir arada tutmak, işletmenin sürdürülebilir başarısı için kritik bir adımdır. Burada önemli olan işletmenin örgüt kültürünü iyi kavraması ve bu çeşitliliği kültürel boyutları da dikkate alarak başarılı bir şekilde yönetmesidir.

Sonuç olarak, uluslararası işletmelerde örgüt kültürünün etkili bir şekilde yönetilmesi, işletmenin performansını artırabilir ve rekabet avantajı sağlayabilir. Kültürel farklılıklara duyarlı bir yaklaşım benimsemek ve bunları olumlu bir şekilde kullanmak, işletmenin uluslararası arenada başarılı olmasını destekleyebilir. Bu bağlamda, uluslararası işletmelerin örgüt kültürüne gereken önemi vererek, etkili yönetim stratejileri geliştirmeleri ve kültürel çeşitliliği bir güç olarak kullanmaları önemlidir.

Kaynakça

- Adıgüzel, M. M., & Koyuncu, A. A. (2023). Kültür Kavramı ve Müslüman Toplumun Kültür Sorunu. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 106-121.
- Aktan, C. C., & Tutar, H. (2007). Bir sosyal sabit sermaye olarak kültür. Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 6(20), 1-11.
- Arslanoğlu, İ. (2013). Kültür ve medeniyet kavramları. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.
- Arslandaş, H. A. (2008). Kültür-kişilik ve kimlik. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 7(1), 105-112.
- Aydın, S. (1998). Kimlik sorunu, ulusallık ve Türk kimliği. (No Title).
- Aykanat, Z. (2010). Karizmatik liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir uygulama (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Balay, R., Ahmet, K.A.Y.A., & Cülha, A. (2013). Örgüt kültürü ve örgütsel sinizm ilişkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(2), 123-144.
- Bayram, E. (2018). Çok Uluslu İşletmelerde Örgütsel Yapıya Dair Farklılıklar Ve Çok Uluslu İşletmelerin Türkiye'Deki Yönetim Yapıları (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Buckley, P. J., & Ghauri, P. N. (2004). Globalisation, economic geography and the strategy of multinational enterprises. Journal of International Business Studies, 35, 81-98.
- Can, E. (2012). Uluslararası İşletmecilik Teori ve Uygulama. Beta Yayıncılık, Dördüncü Baskı, İstanbul, 111-124.
- Cavuşgil, S. T., Knight, G., & Reisenberger, J. R. (2012). International Business: The New Realities. 2. Baskı.
- Çeçen, A. (1996). Kültür ve politika. Gündogan Yayınları.
- Çelik, C., & Koşar, A. (2015). ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE İŞYERİNDE DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(2), 47-62.

- Demir, C., & Öztürk, U. C. (2013). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1).
- Divrik, B., & Baykal, E. (2022). Uluslararası işletmecilik teorilerine kavramsal bir bakış. Alanya Akademik Bakış, 6(1), 1843-1846.
- Erdem, R. (2007). Örgüt kültürü tipleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Elazığ il merkezindeki hastaneler üzerinde bir çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 63-79.
- Ergun, D. (2000). Kimlikler kısılcığında ulusal kişilik: bütün olarak kişilik ve göreceli olarak kimlik. İmge Kitabevi.
- Gordon, G. G., & DiTomaso, N. (1992). Predicting corporate performance from organizational culture. Journal of management studies, 29(6), 783-798.
- Gökmen, A. (2013). ULUSLARARASI İŞLETMELERİN TÜRKİYE'YE YATIRIMLARI VE BELİRLEYİCİ ETMENLER. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 53-62.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt kültürü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 61-85.
- Günay, M. (2022). Örgüt kültürünün örgütsel adalet algısına etkisi Lider-üye etkileşimi ve örgütsel kayırmacılık algısının aracılık rolü (Ph.D. dissertation). Tokat Gaziosmanpaşa University.
- Karahan, A. (2008). Çalışanların Örgüt Kültürünü Algılamalarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20), 457-478.
- Kıral, E. (2008). Örgüt mecazları: Kültür olarak örgütler. Ankara: Ekinoks Yayınevi, 57.
- Kilmann, R. H., Saxton, M. J., & Serpa, R. (1986). Issues in understanding and changing culture. California Management Review, 28(2).
- Kocadaş, B. (2005). Kültür ve medya. Bilig, (34), 1-13.
- Koşar, E., & Büber, H. (2020). Uluslararası İşletmelerde Kültürel Uyuma Yönelik Bir Uygulama. Izmir Democracy University Social Sciences Journal, 3(1), 1-9.
- Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt kültürünü oluşturan faktörler. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8(1), 219-242.
- Kuşakçı, Y. (2016). Uluslararası işletmelerde örgüt kültürünün pazarlama üzerindeki etkilerinin araştırılması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lu, J. W., & Beamish, P. W. (2001). The internationalization and performance of SMEs. Strategic management journal, 22(6-7), 565-586.
- Mejuyev, V. (1987). Kültür ve Tarih (trans. Suat H. Yokova). Ankara: Başak Publishing.
- Mutlu, E. C. (1999). Uluslararası İşletmecilik, Beta Yayınları. İstanbul, 523s.
- Mwaura, G., Sutton, J., & Roberts, D. (1998). Corporate and national culture-an irreconcilable dilemma for the hospitality manager? International Journal of Contemporary Hospitality Management, 10(6), 212-220.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2).
- Özaktürk, B. (2019). Örgüt kültürü ve örgüt yapısı ilişkisi: Türkiye'deki uluslararası işletmeler üzerine bir araştırma (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özbek, M. (2000). Düünden bugüne insan (pp. 18-55). İmge Kitabevi Yayınları.
- Özbozkurt, O. B. (2020). Uluslararası işletmecilik perspektifinden politik risk: türleri, değerlendirilmesi ve yönetimi. Turkish Studies-Economy, 15(1), 411-428.

- ÖZKALP, E. (1994). Sosyolojiye giriş, Anadolu Ün. Yayınevi, Eskişehir.
- Ruzzier, M., Hisrich, R. D., & Antoncic, B. (2006). SME internationalization research: past, present, and future. *Journal of small business and enterprise development*, 13(4), 476-497.
- Schein, E. H., & Schein, E. H. (1970). *Organizational psychology* (p. 59). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sofyalıoğlu, Ç., & Aktaş, R. (2001). Kültürel farklılıkların uluslararası işletmelere etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(1), 75-92.
- Topçuoğlu, H. (1976). Genel sosyoloji ders notları (çoğaltma). AÜ DTCF.
- Topoğlu, E., & Gökdeniz, İ. (2019). Kültür ve İnanç Farklılıklarının, İşletmelerin Temel PAazarlama Stratejilerine Etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 57-73.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2011), “örgüt”. (11. Baskı, s. 1857). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uçkun, C. G., Uçkun, S., Demir, B., & Gültekin, A. (2013). Örgüt Kültürünün Yapısı ve İnsani İlişkiler ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Kocaeli ÜNniversitesi İdari Personel Örneği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*.
- Van Oudenhoven, J. P. (2001). Do organizations reflect national cultures? A 10-nation study. *International Journal of Intercultural Relations*, 25(1), 89-107.
- Warsame, A. N. (2016). Kültürel farklılıkların uluslararası işletmeler üzerindeki yansımaları: Somali'de faaliyet gösteren türk işletmelerinin deneyimlerinin belirlenmesi (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Williams, R. (1993). *Kültür*, (Çev: Suavi Aydın) Ankara: İmge Yayınları.

Blockchain Technology and Cryptocurrencies: Ripple Example

Perihan Tüzün¹, Murat Alkın^{2*}

Abstract: With today's changing dynamics, the use of money has also been transformed in the historical process. Cryptocurrencies, which are now more common with globalizing economic systems, have begun to appear more and more as an alternative to the use of traditional money. This system, which is a derivative of traditional money, also makes a difference with the infrastructure systems it uses. In our study, by following the historical process of the use of money, the transition period to virtual currencies and cryptocurrencies will be evaluated, and the infrastructure of cryptocurrencies will be examined. In addition, the infrastructure differences used by cryptocurrencies will be evaluated and the blockchain structure will be examined around the example of Ripple, and its advantages and disadvantages will be discussed in various aspects.

Keywords: Blockchain Technology, Cryptocurrency, Ripple

Blockchain Teknolojisi ve Kripto Paralar: Ripple Örneği

Özet: Günümüzün değişen dinamikleriyle birlikte paranın kullanımı da tarihsel süreçte dönüşüme uğramıştır. Küreselleşen ekonomik sistemlerle birlikte artık daha çok karşımıza çıkan kripto paralar, geleneksel paranın kullanımının alternatifi olarak karşımıza daha çok çıkmaya başlamıştır. Geleneksel paranın türevi olarak karşımıza çıkan bu sistem kullandığı altyapı sistemleriyle de farklılık yaratmaktadır. Çalışmamızda paranın kullanımının tarihsel sürecini izleyerek, sanal paralara geçiş dönemi ve kripto paralar değerlendirilecek, ayrıca kripto paraların altyapısı incelenecektir. Ayrıca kripto paraların kullandığı altyapı farklılıkları değerlendirilerek Ripple örneği etrafında blokzincir yapısı incelenecek avantaj ve dezavantajları çeşitli yönleriyle ele alınacaktır

Anahtar Kelimeler: Blokzincir Teknolojisi, Kripto Para, Ripple

¹**Address:** Isparta University of Applied Sciences, Isparta Vocational School, Isparta, Türkiye

²**Address:** Isparta University of Applied Sciences, Graduate Education Institute, Isparta, Türkiye

*Corresponding author: murat.alkin@icloud.com

Giriş

Blokzincir teknolojisi ve kripto paralar, finansal dünyayı dönüştürme potansiyeline sahip yenilikçi bir alanı temsil etmektedir. Bu alanda birçok projenin öne çıktığı Ripple, küresel ödemelerin hızını artırmayı hedefleyen bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Ripple, dağıtık defter teknolojisi ve kendi patentli konsensüs algoritması sayesinde merkezi olmayan bir ağ üzerinde çalışarak, finansal kurumlar arasında anlık, düşük maliyetli ve güvenilir işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu makale, Ripple örneği üzerinden blockchain teknolojisi ve kripto paraların potansiyelini ve etkilerini anlamak için bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamızda paranın serüvenini, tarihini ve gelişim sürecini izleyerek kripto paraların finansal piyasalardaki etkisi ve Ripple örneğini diğer kripto para birimlerinden farklı kılan özelliklerini inceleyeceğiz.

1. Paranın Gelişim Süreci

Para, ekonomik işlemlerde kullanılan, insanlar arasındaki alışverişi kolaylaştıran bir değişim aracıdır. Günümüzde çok fazla sayıda farklı para birimi mevcuttur ve her biri ülke veya belirli bölgelerde kullanılmaktadır. Paranın tarihçesi ve ortaya çıkışı ise oldukça eski dönemlere dayanmaktadır (Pamuk, 2012; Şenbayram, 2019).

Tarih boyunca para olarak ifade edilebilecek form, farklı biçimlerde var olmuş ve karşımıza çıkmış, bununla birlikte ekonomide kabul edilen değer ve işlem yöntemleri de zamanla değişmiştir. Mübadele aracı olarak kullanılan deniz kabuklarından, boncuklara kadar değeri kendinden menkul nesnelerin yanı sıra hububat gibi birçok şey tarihsel olarak takas aracı olarak hizmet etmiştir (Üzer, 2017). Para, ilk kez tarih öncesi dönemde takas işlemlerini yerine getirmek için

kullanılmaya başlanmıştır. Takas, mal ve hizmetlerin doğrudan bir değişimi anlamına gelir. Ancak takas, karşılıklı olarak değerleri eşit olan mal ve hizmetlerin bulunmaması halinde işlemi zorlaştırabilir. Para da tüm yeni icatlarda olduğu gibi bu ihtiyaçlar doğrultusunda yeni bir mal değişim aracı gereksinimi gereği olarak ortaya çıkmıştır. (Mishkin, 2009; Fidan vd., 2019).

Para tanımı, ekonomi literatüründe farklı şekillerde yapılabilir. Bunlardan biri, para biriminin üç işlevi olarak özetlenebilir: Hesap ölçütü, değişim aracı ve değer biriktirme aracı. Bu tanıma göre, para, mal ve hizmetlerin değişiminde kullanılan bir araç, fiyatların belirlenmesinde bir ölçüt ve birikim amaçlı kullanılan bir araçtır (Mishkin, 2009; Sürmen, 2014). Paranın tarih öncesi dönemlerden beri kullanımı, tüm coğrafyada yaygın olması ve mal satın alınmasının birimi olması sonucu pek çok tanımı ifade olarak ortaya çıkmıştır. Genel bir ifade ile paranın tanımı “Bir mal ve hizmetin satın alınması ile birlikte, bu mal ve hizmetlerin bedelinin karşı tarafa ödenmesi ya da borçların geri ödenmesinde kullanılan genel kabul görmüş her şey” olarak tanımlanmıştır (Öztürk ve Koç, 2006; Şıklar, 2009). Paranın literatür çerçevesinde en bilinen tanımı ise John K. Galbraith tarafından 1975 senesinde ifade edilmiştir. Bu tanıma göre para, “insanların para olarak kullanmak üzere kabul edeceği her şey” olarak ifade edilmiştir. Herhangi bir maddenin para olarak ifade edilmesi rastgele bir kavram değildir. Bir aracın para olarak kabul görmesi için, öncelikle o aracın genel bir ölçütte kabul görmesi gerekmektedir (Galbraith, 1990).

Para, takasın yerine kullanılabilen bir değişim aracıdır ve insanların mal ve hizmetleri değiştirmelerini kolaylaştırır. İlk para türleri, tarih öncesi dönemde çeşitli nesnelerin (örneğin kabuklar, taşlar, boncuklar) para olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra para, madeni paralar ve banknotlar gibi daha gelişmiş formlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu formda kullanılan ilk para biçimi, Batı Anadolu’da Lidya Krallığı döneminde kullanılmıştır. Bu paraların ilk kez MÖ 7. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Lidyalılar, doğal olarak buldukları altın ve gümüş madenlerini işleyerek paraları yapmışlardır. Ardından süreç içerisinde kullanım ve aktarım kolaylığı sağlaması açısından bu form gelişerek kağıt para sürecine dönüşmüştür. Dünyada kağıt paranın (banknot) kullanımı da paranın sürecine paralel olarak tarih boyunca farklı bölgelerde ve zamanlarda ortaya çıkmıştır. İlk olarak Çin’de 806 yılında kullanılmaya başlanan kağıt para, Avrupa’da ise İsveç’de 1660 yılında tedavüle girmiştir. Amerika kıtasında ise kağıt paranın kullanımı 18. yüzyılın başlarında yaygınlaşmıştır (Nebil, 2018; Keleş, 1998). Günümüzde ise değişen koşullar neticesinde ihtiyaçları karşılamak için para birimleri kağıt para, madeni para ve dijital para şeklinde kullanılmaktadır.

Son dönemde, teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmenin artmasıyla birlikte, ticari faaliyetlerde dijital para kullanımına yönelik çalışmalar ve girişimler hızla artmıştır. Bu gelişmeler, paranın daha dijital bir araç haline dönüştürülmesi için çeşitli çabaların yoğunlaştığını göstermektedir (Elmas ve Aydın, 2021). Bu dönüşümün meydana gelmesi ve oluşması, bilişim teknolojilerinin artması sonucu da meydana gelen bir değişimin göstergesidir. Elektronik ticaret olarak adlandırılan e-ticaretin ve internetin yaygınlaşması, işlem maliyetlerini düşürme ve aracısız işlemleri gerçekleştirme isteği gibi etkenler, kripto paraların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler, dijital dönüşümün bir sonucu olarak kripto paraların önemli bir rol oynamasını desteklemektedir (Yıldırım, 2019). 21. yüzyılın başından itibaren gerçekleştirilen araştırmalar ve çalışmalar sonucunda para, tam olarak yeni bir formda ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, para kavramı büyük bir dönüşüm geçirerek farklı bir yapıya sahip olmaktadır.

Dijital para olarak da bilinen bu yeni sistemde, parayı tam olarak sanal ortamda dolaşım sağlayan bir araç şekline dönüştürülme çalışmaları hızla ilerlemektedir. Bu yönde gerçekleştirilen çalışmalar giderek artmakta ve dijital para sistemleri daha da gelişmektedir (Elmas ve Aydın, 2021).

Tablo 1: Paranın Tarihsel Süreci

M.Ö. 9000	Değiş Tokuş yapılarak ilk takas işlemlerinin başlama tarihi
M.Ö. 3000	Babil tabletlerinde ticaretin kurallarına dair ilk bilgilere yer verildi
M.Ö. 1200	Nadir deniz kabukları deniz ticaretinde kullanılmaya başlandı
M.Ö. 1100	Çin’de ilk kez değerli metal eşyaları takas için kullanılmaya başlandı
M.Ö. 750	Hammurabi kanunlarında ticarete dair düzenlemeler yapıldı.
M.Ö. 600	Lidyalılar ilk kez değerli madenlerden sikkeler üretmeye başladı
M.Ö. 118	Çinliler tarafından ilk deri paranın kullanılmaya başlanması ¹
806	İlk kağıt paranın Çinliler tarafından kullanılmaya başlanması ²

¹ <https://www.tcmb.gov.tr> (2023)

² <https://www.tcmb.gov.tr> (2023)

1250	Floransa'da Florin adı verilen altın sikkelerin ticarete kullanımı Avrupa'ya yayılmaya başladı.
1260	Moğol hükümdarı Kubilay Han'ın tarihte ilk kez kâğıt banknot basması
1368	Floransa'da ilk kez bir bankaya çek ile ödeme talimatının verilmesi
1609	İlk modern merkez bankasının Amsterdam'da kurulması
1661	İsviçre'de kâğıt banknotların resmen basılması
1696	İngiltere'de Isaac Newton'un ilk seri sikke basan makineyi geliştirmesi
1871	İlk kez Western Union tarafından Elektronik Fon Transferi (EFT) işleminin yapılması
1944	Bretton Woods Anlaşması, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması ve altın standardının getirilmesi
1949	Diners Club adı ile ilk kartlı ödeme sisteminin hayata geçirilmesi
1965	Çek takas sisteminin hayata geçirilmesi
1971	Altın standardının yürürlükten kaldırılması
1973	SWIFT sisteminin kurulması
1976	Visa ödeme şemasının doğuşu
1979	Mastercard ödeme şemasının doğuşu
1985	İlk modern ATM cihazlarının kullanılmaya başlanması
1995	Debit kartların kullanıma sunulması
1999	İlk nesil mobil cep telefonları ile temel bankacılık servis işlemlerinin yapılmaya başlanması
2005	PayPal'ın kuruluşu
2006	Avrupa'nın ilk temassız kartının Türkiye'de kullanıma girmesi
2007	Akıllı telefon devrinin iPhone ile başlaması
2008	İngiltere'de temassız kartların kullanıma sunulması
2009	İlk mobil banka uygulamalarının kullanıma sunulması
2009	Bitcoin Blockchain ağının çalışmaya başlaması
2009	Mobil POS çözümleri sunan Square'in kuruluşu
2014	Apple Pay'in hayata geçmesi

Kaynak: (Usta, 2018:14).

2. Blokzincir (Blockchain) Teknolojisi

Blokzincir, son dönemlerin öne çıkan önemli kavramlarından biridir. Merkezi olmayan ve şeffaf bir işlem kayıt sistemi temeline dayanan bu teknoloji, 2008 yılında yenilikçi bir ödeme sistemi ve yeni bir dijital para birimi olan Bitcoin'in temelini oluşturan bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı, Bitcoin'in ortaya çıkmasına ilham veren bir temel olarak kabul edilir (Karahana ve Tüfekçi, 2019). Bu yapı, tüm para işlemlerinin kaydedildiği ve kayıtların birden fazla yerde tutulduğu güvenli bir sistemi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, bu teknoloji geleneksel bir kayıt defteri gibi işlemlerin kaydedildiği bir sisteme sahiptir. Bu sistem, güvenilirlik ve şeffaflık sağlamak için dağıtık bir yapı üzerine inşa edilmiştir. Bu kayıt yerlerinden birinin kaybolması durumunda bile diğer kayıtlar saklanmaya devam eder, bu da sistemin güvenilirliğini artırır. Blockchain'den dışarı çıkan bir bilgi, kodların eşleştiği ve bilginin açığa çıktığı zamana kadar erişilemez hale gelir. Bu sistem, yüksek güvenlik gerektiren birçok alanda, özellikle de bankacılıkta kullanılır (Turan, 2018).

Blokzincir teknolojisinin temel fikirleri, 1980'li yılları 1990'lı yıllara bağlayan yıllarda ortaya çıkmıştır. Leslie Lamport, 1989'da Paxos protokolünü geliştirmiş ve 1990'da "Yarı Zamanlı Parlamento" başlıklı makalesini ACM Transactions on Computer Systems dergisine sunmuştur. Bu makale, güvenilir olmayabilecek bir bilgisayar ağındaki bir sonuca varmak için fikir birliği modellerini açıklamaktadır. 1991 yılında ise dijital olarak imzalanmış bir bilgi zinciri olan elektronik defter, belgelerin değiştirilmediğini kolayca kanıtlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu kavramlar daha sonra bir araya getirilmiş ve 2008'de Satoshi Nakamoto takma adıyla yayımlanan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" adlı makalede ve ardından 2009'da Bitcoin kripto para biriminin kuruluşuyla açıklanmıştır. Nakamoto'nun makalesi, çoğu modern kripto para birimi şemasının temelini oluşturan bir plan içermekteydi (farklı varyasyonlar ve modifikasyonlarla birlikte). Bitcoin, birçok blokzincir uygulamasının ilki olmuştur (Yaga vd., 2019). Blokzinciri kavramı, çeşitli yönleriyle farklı kullanım alanlarını vurgulamak için çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Gode ve Sunder, 1997).

Duan vd. (2019)'a göre blokzinciri teknolojisi, merkezi olmayan ve değişmez bir sistemi olup, bir ağ üzerinde faaliyet gösteren fikir birliği algoritmasının kontrol ettiği bir teknolojidir. Mendi (2021)'e göre blokzincir teknolojisi, son yıllarda önem kazanan ve çeşitli uygulama alanlarına sahip olan bir teknolojidir. Bitcoin'in blokzincir teknolojisi kullanılarak

geliştirilmiş olması nedeniyle, genellikle Bitcoin ile ilişkilendirilir. Ancak blokzincir teknolojisi sadece Bitcoin'e sınırlı kalmayıp, farklı sektörlerde de geniş bir uygulama alanına sahip olan bir teknolojidir. Blokzincir, dağıtık bir veritabanıdır ve işlemlerin güvenli, şeffaf ve değiştirilemez bir şekilde kaydedilmesini sağlar.

Bir başka ifadeye göre blokzincir teknolojisi, Endüstri 4.0 olarak anlatılan dördüncü sanayi devriminin temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Kaya ve Turğut, 2019). Bilgi teknolojisi alanında önemli bir yenilik olan blokzincir, dijital dönüşüm sürecinde büyük bir potansiyele sahiptir. Sağladığı güvenlik, şeffaflık ve otomatikleştirme avantajlarıyla, endüstriyel süreçlerin verimliliğini artırabilir, tedarik zinciri yönetimini iyileştirebilir ve işletmeler arasındaki işbirliğini kolaylaştırabilir. Böylece, blokzincir teknolojisi işletmelere rekabet avantajı sağlayarak, yeni iş modellerinin ve hizmetlerin ortaya çıkmasını destekler.

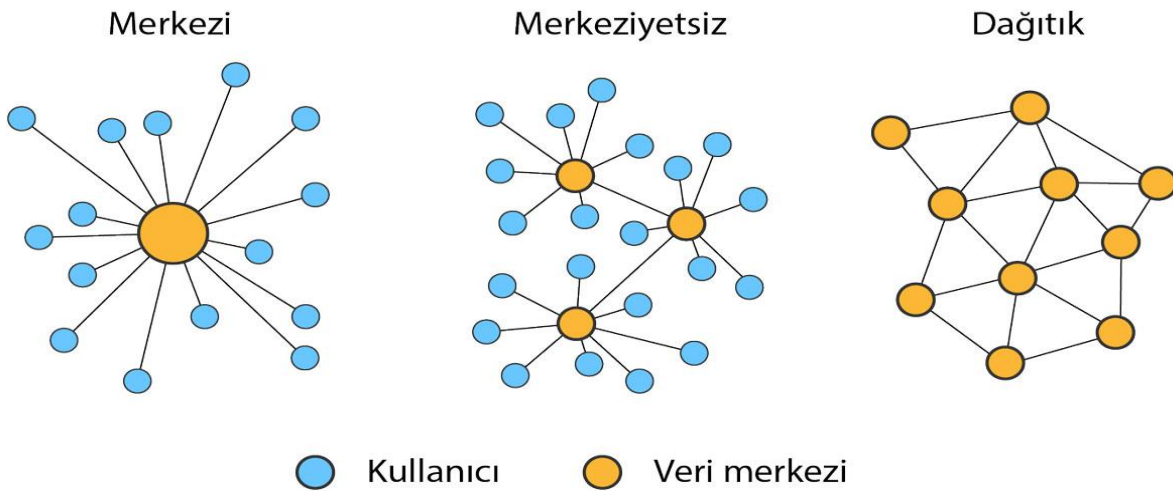
İşlemler bloklar halinde zincirleme bir şekilde eklenir ve bu şekilde tüm katılımcılar arasında ortak bir kayıt defteri oluşturulur. Blokzincir teknolojisi, sağlık, lojistik, finans, enerji ve daha birçok çeşitli sektörde verimlilik, şeffaflık ve güvenlik sağlama potansiyeline sahiptir.

Atzori (2015)'e göre blokzincir teknolojisi toplumu ve siyaseti yeniden yapılandırabilir. İnsanlar merkezi olmayan sistemleri değerlendirerek toplumun organizasyonunu ve korunmasını sağladıklarında, birçok işlev değişebilir. Bunun sonucu olarak, izinli blokzincirleri kullanarak hükümet hizmetlerinin merkeziyetçilikten uzaklaştırılması olası ve arzu edilebilir olabilir. Bu şekilde, kamu yönetimi işlevselliği önemli derecede artırılabilirdiği düşünülmektedir. Ancak, blokzincir teknolojisinin siyaset ve toplum üzerindeki etkisi konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır ve bu alanda daha fazla araştırma ve değerlendirme gerekmektedir.

Blokzincir yapısal olarak merkezi olmayan dağıtık bir veritabanı teknolojisidir. Bu teknoloji, tüm işlemlerin dağıtık ağ üzerinde birbirine bağlı bloklarda kaydedildiği ve depolandığı bir sistemdir. Bu teknolojinin temel amacı, herhangi bir merkezi otoritenin kontrolüne gerek kalmadan, güvenli ve şeffaf bir şekilde veri kaydı yapmaktır. Blokzinciri, merkezi olmayan dağıtık veri yapıları sayesinde güvenliğin temelini oluşturarak kullanıcılar için önemli bir çözüm sunmaktadır (Tapscott ve Tapscott, 2016). Her blok, bir önceki bloğa bir özet (hash) işlemi ile bağlıdır ve bu özetler zincirleme bir şekilde bloklar arasında bağlantı sağlar. Bu nedenle, blokların herhangi bir şekilde değiştirilmesi, sistemin tüm bloklarının değiştirilmesine sebep olur ve bu da oldukça zor bir işlemdir (Tanrıverdi vd., 2019).

Şimdi aşağıdaki Şekil 1'de basit bir anlatım ile blokzincir yapısının işleyiş sistemi gösterilmiştir.

Şekil 1: Basit İfadeyle Blokzincir Yapı Sistemi

En Sade Anlatımıyla Blockchain
Kaynak: <https://tr.cointelegraph.com>

Blokszincir, Şekil 1’de de görüldüğü üzere dağıtık bir veritabanı sistemidir. Geleneksel merkezi veritabanlarından farklı olarak, blokszincir verileri bir ağdaki birçok bilgisayarda tutulur ve bu bilgisayarlar arasında bir fikir birliği algoritması kullanılarak verilerin güvenliği ve bütünlüğü sağlanır. Bu veri tabanı sistemi daha önceki veri tabanı sistemlerinden farklı olarak kullanıcılara çeşitli avantaj ve dezavantajlar sunmaktadır.

Blokszincir teknolojisinin avantaj ve dezavantajlarını genel olarak aşağıdaki gibi basit anlamda sıralayabiliriz.

Avantajları:

- Güvenilirlik: Blokszinciri, merkezi olmayan dağıtık bir yapıya sahiptir ve bu sayede verilerin değiştirilmesi zorlaşır. Bu nedenle, güvenilir bir ortam sağlar.
- Şeffaflık: Blokszinciri, tüm katılımcıların aynı kopyaya eriştiği bir defter tutar. Bu, işlemlerin açıkça görülebilir ve denetlenebilir olmasını sağlar.
- Güvenlik: Blokszinciri, kriptografik algoritmalar kullanarak verileri korur. Bu sayede, verilerin güvenliği ve bütünlüğü sağlanır.
- Veri İşlem Hızı: Bazı blokszinciri yapıları, işlem hızını artırmak için farklı protokoller ve ölçeklendirme çözümleri kullanır.
- Azaltılmış Aracı Maliyeti: Blokszinciri, araçların rollerini azaltır veya ortadan kaldırır. Bu da işlem maliyetlerini düşürür (Karahana ve Tüfekçi, 2019; Mendi, 2021; Gökalp vd., 2019)

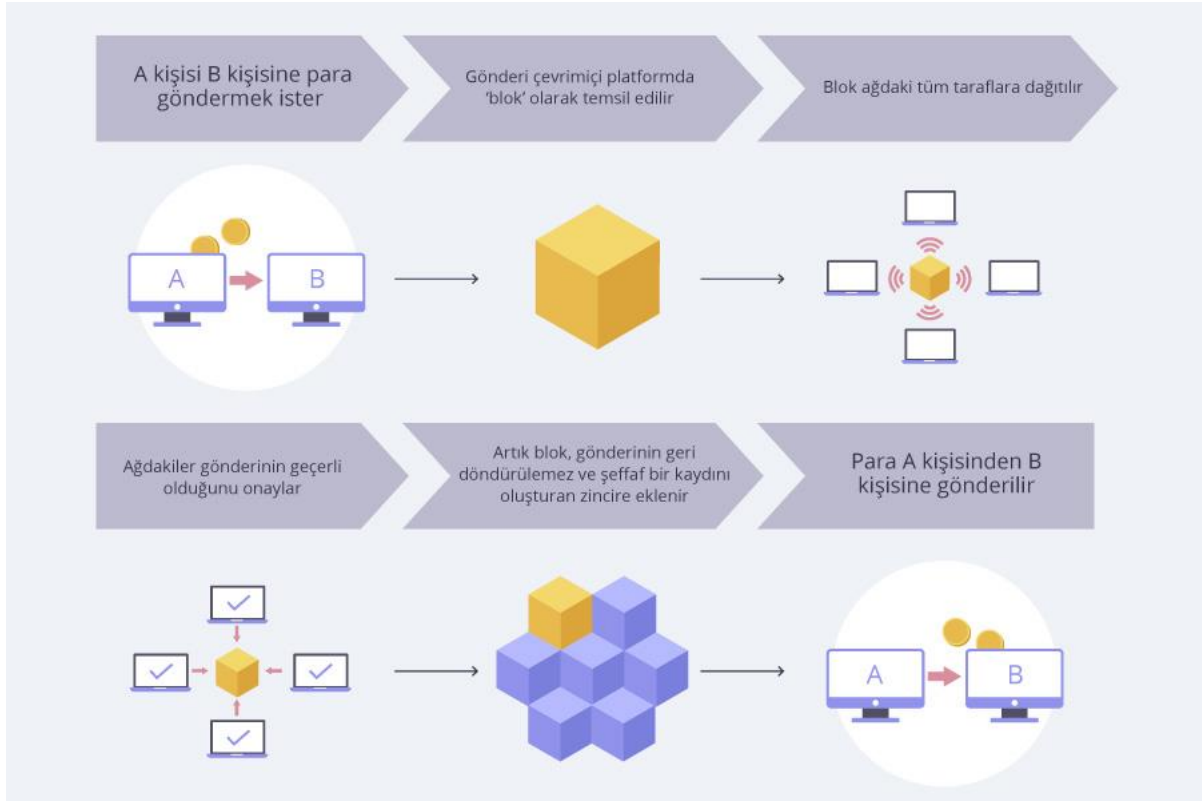
Dezavantajları:

- Ölçeklendirme Zorlukları: Blokszinciri, tüm katılımcılar arasında güncel veri kopyalarını paylaşma gerekliliği nedeniyle ölçeklenebilirlik sorunları yaşayabilir.
- Yavaş İşlem Hızı: Bazı blokszinciri yapıları, blok oluşturma süreleri ve onaylama süreleri nedeniyle hızlı işlem yapma kapasitesini sınırlayabilir.
- Enerji Tüketimi: Bazı blokszinciri yapıları, yüksek hesaplama gücü gerektirdiği için enerji tüketimi konusunda eleştirilere yol açabilir.
- Veri Depolama Sorunları: Blokszinciri, tüm işlem geçmişini sakladığı için veri depolama gereksinimleri büyük olabilir.
- Hukuki ve Düzenleyici Zorluklar: Blokszinciri teknolojisinin mevcut yasal ve düzenleyici çerçevelerle uyumlu hale getirilmesi zor olabilir. Ayrıca, veri mahremiyeti ve kişisel veri koruması gibi konular da dikkate alınmalıdır (Tevetoğlu, 2021; Usta ve Doğantekin, 2017; Senkardes, 2021; Sarmah, 2018).

Bu avantajlar ve dezavantajlar, blokszinciri teknolojisinin kullanıldığı özel durumlar ve uygulamalar bağlamında değişebilir.

Bir blokszincir, bloklar adı verilen veri paketlerinden oluşur. Her blok, önceki bloğa referans verir ve bir dizi işlem veya veri içerir. Her yeni blok, bir önceki bloğun verilerini ve kendine özgü bir zaman damgasını içerir, bu da blokların birbirine bağlı bir zincir oluşturmalarını sağlar. Veriler, bir ağdaki farklı bilgisayarlarda tutulur ve bu bilgisayarlar arasında veri senkronizasyonu gerçekleştirilir. Bu da verilerin tek bir merkezi sunucuya veya otoriteye bağımlı olmadan güvenli bir şekilde paylaşılmasını sağlar. Şekil 2’de blokszincir çalışma prensibi gösterilmiştir.

Şekil 2: Blokzincir Çalışma Prensibi

Blokzincir Nasıl Çalışır?

Kaynak: İnternet: <https://tedmem.org>

Blokzincir teknolojisinin günümüzde bu kadar ön plana çıkmasının en önemli sebeplerinin arasında merkezi olmayan, güvenli ve şeffaf bir işlem yönetimi sağlaması yatmaktadır. Blokzincir teknolojisi, merkezi olmayan dağıtık bir işleyişe sahip olması sebebiyle, veri güvenliği ve gizliliği konularında da büyük bir avantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda, açık kaynak kodlu bir teknoloji olduğu için, herkesin kullanması ve geliştirmesi için kolayca erişilebilirdir. Blokzinciri, dağıtık ve güvenilir yapısıyla şeffaflığı ve merkezi otoriteyi ortadan kaldırarak bilgi teknolojilerinde yeni bir çağın başlangıcını temsil edebilir. Bu teknoloji, özellikle finans sektöründe, kripto para birimlerinin işlem süreçlerinde kullanılmaktadır. Ancak, blockchain teknolojisi sadece kripto para birimlerine özgü değildir. Blokzinciri altyapısı yalnızca sanal para transferlerine yönelik bir yapı değildir. Aynı zamanda sayısal veya fiziksel varlıkların sahipliğini izlemek ve bu varlıklar üzerinde gerçekleştirilecek işlemleri takip etmek için de kullanılabilir. (Kırbaş, 2018). Bununla birlikte bu teknoloji, farklı sektörlerdeki birçok farklı uygulamada kullanılmaktadır. Örneğin, blockchain teknolojisinden, kayıt ve belge takibi, işletmelerde üretim ve operasyon yönetimi, insan kaynakları yönetimi, pazarlama yönetimi, kamu yönetimi, eğitim yönetimi, tedarik zinciri yönetimi, oy verme işlemleri, mülkiyet hakları ve hatta sağlık kayıtları gibi birçok alanda fayda sağlanmaktadır.

Blokzincir kullanıcılara dağınık olmasına rağmen bir o kadar da birleşik bir kayıt oluşturma imkanı vermektedir. Bu teknoloji, birçok farklı sektörde işleyişin verimliliğini ve güvenliğini artırmak için kullanılmaktadır. Özellikle finans alanında başta olmak üzere endüstride birçok uygulama ve fayda sağlamaktadır. Blokzincir teknolojisi de karşımıza en çok finansal anlamda çıkmaktadır. Finansal anlamda da birçok alanda kullanımı söz konusu olsa da en yaygın kullanım şekli olarak kripto para kavramıyla bağdaştırılmıştır.

3. Kripto Para

Kripto para, "kripto", "cyripto" ve "currency" sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşan, Türkçe ifadesi şifreli para olarak adlandırılan bir terimdir. Bu ismin kullanılmasının nedeni, kripto paraların sanal cüzdanlarda şifreleme yöntemiyle saklanması ve transfer edilmesidir. Kripto paraların yalnızca dijital ortamda var olması, diğer para birimlerinden ayrılmalarını sağlayan önemli bir özelliktir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte ticari faaliyetlerde sınırlılıkların ortadan kalkması mümkün olmuştur ve kripto paralar bu gelişmenin en somut örneğidir. Bu teknolojik gelişmeler, finansal sistem üzerinde değişiklikler yaratmakta ve kripto paraların kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. (Turan, 2018).

Kripto para birimleri ile yapılan işlemlerin kim tarafından yapıldığı sistemde görünmez çünkü işlemler şifrelenir. Bu gizlilik, otoritelerin olmadığı bir ortamda bazen güvenilirliği tartışmalı bir değerlendirme ortaya çıkarabilir. Kimlik bilgilerindeki gizlilik, işlemlerin izlenememesine ve yasadışı faaliyetlere yol açabilir.

Kripto paralar, gelişmiş bir dijital para türüdür ve internet ile elektronik ticaretin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu para birimleri, merkezi bir yapının kontrolü altında olmayıp, güçlü kriptografik sistemlerle güvenliği sağlamaktadır. Kripto paralar, dünya genelinde kabul gören para birimleridir (Yıldırım, 2018). Kripto para yapısı, teorik olarak paranın taşınması gereken bütün niteliklere sahiptir. Değiş tokuş (takas) ve değer saklama aracı olarak işlev görmektedir. Bu sebeple, kripto paralar da merkez bankasına bağlı diğer para birimleri gibi finans araçlarına sahiptirler. Ancak, kripto paraların tamamen dijital bir yapıya sahip olmaları, merkezi bir otoritenin kontrolü altında olmamaları ve farklı bir işlem yapısı kullanmaları, geleneksel para birimlerinden ayrılırlar. (Yıldırım, 2019). Kripto paralarda, madencilik, şifreleme ve blok yapısı gibi blokzinciri teknolojileri aktif olarak kullanılmaktadır. İlk kripto para olan Bitcoin, uygulama açısından kuramın ötesine geçerek blokzinciri teknolojisinin öncülüğünü yapmıştır (Narayanan vd., 2016). 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından yapılan bir çalışma ile hayatımıza giren ilk kripto para birimi Bitcoin (sembölü: ₿, kısaltma: BTC) olarak bilinmektedir. Nakamoto (2008) çalışmasında Bitcoin'i şu ifadelerle tanımlar, "Elektronik parayı bir dijital imza zinciri olarak tanımlıyoruz. Paranın el değiştirmesi sırasında her sahip parayı bir sonrakine gönderirken kendi dijital imzasıyla bir önceki işlemin özetini (Hash) ve bir sonraki sahibin açık anahtarını imzalar ve bu imzayı paranın sonuna ekler. Ödeme alan sahiplik zincirini doğrulamak için imzaları doğrulayabilir" (Nakamoto, 2008).

Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin gibi kripto para birimleri, işlem hacimleri bakımından önde gelen ve en popüler olanları arasındadır. Ethereum, Bitcoin'in ardından en yüksek piyasa hacmine sahip olan bir kripto para birimidir ve blokzincir teknolojisi kullanır. Ethereum, Bitcoin'e benzer bir görünüme sahip olmasına rağmen, farklı özelliklere sahiptir. Ethereum'un en belirgin özelliği, merkezi olmayan akıllı sözleşmelerin çalıştırılabilmesidir. Bu sayede programlanabilir işlem mantığına dayanan karmaşık uygulamaları gerçekleştirmek mümkün hale gelir (Çil Yavuz, 2015). Biz bu makalemizde farklı özellikleriyle Ripple kripto para örneğini inceleyeceğiz.

3.1.Ripple Örneği

Ripple, İngiliz kökenli "küçük dalga" anlamına gelen bir isimdir ve büyük şirketlerin ve bankaların kullanabileceği bir havale ağı olarak hizmet veren bir ödeme sistemidir. Ripple'ın özelliği, büyük tutarlı ödemelerin aynı anda gerçekleştirilebilmesi ve yabancı para birimlerinin hızlı bir şekilde takas edilebilmesidir. Başlangıçta, proje karşılıklı borçlar şeklinde ödemeler yapmayı ve birbirini tanıyan kişiler arasında ortak tanıdıklar bulmayı hedeflemiştir. Ancak, zaman içinde Ripple, finans sektöründe daha geniş bir kullanım alanı bulmuş ve büyük şirketlerin ve bankaların güvenilir ve hızlı ödemeler yapabildiği bir platform haline gelmiştir (Weber, 2016).

Ripple, Arthur Britto, David Schwartz ve Ryan Fugger tarafından yazılan bir ödeme ağı ve ödeme protokolünün adıdır. "Güvenli, anında ve neredeyse ücretsiz küresel finansal işlemler" yapılması amacıyla aynı ismi taşıyan bir firma tarafından 2012 yılında oluşturulmuş ve piyasaya dahil edilmiştir (Jani, 2018).

Ripple Ağı ve XRP adlı kripto para birimi yukarıda da bahsettiğimiz gibi şirket tarafından 2012 yılında piyasaya sürüldü. Ripple şirketi, bankalar ve diğer kurumlarla yakın ilişkilere sahiptir. Ripple'ın amacı, küresel bir yerleşim ağı olarak hareket ederek mevcut altyapı ve hizmetleri geliştirmektir. Bitcoin'in aksine, XRP adlı kripto para birimi dağıtık bir yapı ile eşler arası ağ tarafından yönetilmektedir ve yaratıcısı tek bir şirket olan Ripple'dır.

Ripple, kripto para sektöründe yaygın olarak bilinen Bitcoin'den farklı olarak tam anlamıyla bağımsız olarak oluşturulan bir ödeme sistemi ve dijital para birimidir. Bitcoin'inkine benzer ilkeler üzerine inşa edilmiştir, bu nedenle birçok kişi onu bir digital para birimi olarak görmektedir. Ancak Bitcoin'den kripto para biriminden ayrı olarak Ripple'ın teknolojisinin ana kodu firmaya aittir, bu da dışarıdan rastgele bir kişi tarafından çözümlenemeyeceği anlamına gelir. Ağ, Ripple Şirketi

olmadan da çalışabilir (Jani, 2018). Ripple, oldukça yüksek bir piyasa değerine sahip olmasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde Ripple'ın hükümlerini değerlendiren hiçbir çalışma yoktur (Armknicht vd., 2015).

Ripple, Bitcoin protokolüne dayalı olarak geliştirilmemiş ilk kripto para birimlerinden biridir. Açık kaynaklı, dağıtılmış bir P2P ödeme ağıdır, fakat diğer kripto para birimlerine göre farklı olarak merkezileştirilmiştir, şirket tarafından yönetilir. Ripple dijital para birimi ve kullanıcılar tarafından oluşturulan tüm para birimleri ödeme sistemine aktarılabilir. Dolaşımdaki arz 51.750.810.378 XRP coin ve maksimum seviyedeki arz sayısı 100.000.000.000 XRP coindir (Lee vd., 2017).

Ripple, finansal kurumların para transferleri yaparken kullanabilecekleri merkezi olmayan bir ödeme sistemi olan ve kredi ağlarına dayalı bir protokoldür (Schwartz vd., 2014). Ripple, açık kaynak kodlu ve halka açık bir yapıya sahiptir, bu da herkesin kendi Ripple örneğini dağıtabileceği anlamına gelir (Ghosh vd., 2017; Moreno-Sanchez vd., 2015). Ripple ağı içindeki düğümler, farklı roller üstlenebilirler. İlk olarak, ödeme yapan veya alan kullanıcılar Ripple'lar olarak adlandırılır. İkincisi, sistemde ticaret sağlayıcı olarak hareket eden piyasa yapımcılar olarak görev yapar. Üçüncü olarak, doğrulama sunucuları, Ripple'ın fikir birliği protokolünü yürüterek sistemde gerçekleşen tüm işlemleri kontrol etmek ve doğrulamak için görev alırlar. Ripple kullanıcıları, takma adlar aracılığıyla tanımlanır. Her kullanıcının bir açık/özel anahtar çifti bulunur. Bir gönderici, alıcıya ödeme yapmak istediğinde, Ripple kendi para birimi olan XRP veya herhangi bir para birimi tanımlayarak para transferini kriptografik olarak doğrular ve imzalar. Ripple, XRP dışındaki para birimlerinde yapılan ödemeleri uygulamak için bir mekanizma sunmaz; bunun yerine, yalnızca bir varlık tarafından diğerine borçlu olunan tutarları kaydeder. Bu şekilde, Ripple, dağıtılmış bir kredi ağı sistemi uygulamasını gerçekleştirir. Ripple'ın merkezi olmayan yapısı ve kredi ağı sistemi, hızlı ve düşük maliyetli ödemelerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, açık kaynak kodlu yapısı ve kullanıcı dostu arayüzü, Ripple'ın kullanıcılar arasında yaygın bir şekilde benimsenmesine katkıda bulunmuştur (Armknicht vd., 2015).

Ripple kripto para kullanıcıları arasında yaygın bir şekilde kullanılan ve takip edilen bir para birimidir. Aşağıda Şekil 3'de Xrp'nin TL karşısındaki grafik görüntüsünü göreceğiz.

Şekil 3: XRP/TL Grafik

Kaynak: <https://coinmarketcap.com/tr/currencies/xrp/> (Nisan 2023)

Ripple'ın temel hedefi, mümkün olan en fazla işlemin aynı anda hızlı bir şekilde gerçekleşmesine müsaade eden bir ağ oluşturmaktır. Ripple, teknolojiye ilgi duyan önemli bankalar, finans kurumları, ödeme sağlayıcıları ve aracı kurumların dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır.

Bu bilgiler dikkate alındığında, Ripple'ın diğer başka kripto paralardan ziyade SWIFT gibi finansal kurumlara rakip olduğu açıkça görülebilir.

Ripple ağı, bir blok zinciri üzerinde çalışmayarak Bitcoin veya Ethereum gibi Proof of Work algoritmalarına bağımlı değildir. Bu sayede daha hızlı işlem sayılarına olanak tanırken enerji ve bilgi işlem gücü gereksinimini minimumda tutar. Yani Bitcoin ile kıyaslayacak olursak Bitcoin, proof-of-work yöntemini kullanan bir kripto para birimi olup blockchain tabanlıdır. Öte yandan, Ripple ise madencilik işleminden ayrı bir şekilde XRP kripto para birimini kullanarak, tekrarlanabilir konsensüs sağlayan bir kayıt defteri ve doğrulama sunucusu ağıyla çalışmaktadır (Di Luzio vd., 2017; Amores-Sesar vd., 2020).

Ripple ağındaki işlemler, doğrulama sunucuları tarafından sürekli olarak karşılaştırma ve ortak bir defterle işleme esasına dayanır. Bu sunucular, HashTree adı verilen bir konsensüs mekanizmasından yararlanır. Ripple ve proof of work blokzinciri arasındaki ana fark, verilerin tamamının değil, sadece defter verilerinin özetlenerek tek bir değerle kıyaslanmasıyla ortak bir düşünceye ulaşılmasıdır.

Bitcoin ve benzeri diğer kripto para birimleri, süregelen para birimleri ve merkez bankalarına alternatif olarak kendilerini tanımlarken, Ripple'in amacı bunların tam aksinedir.

Ripple, global bir yerleşim ağı olarak faaliyet göstermeyi hedeflerken bankalar, aracı kurumlar ve diğer finansal kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Ripple'in amacı, değer birimlerinin takasını basitleştirmek için daha esnek bir aracı para birimi olarak kullanım sağlamaktır.

Genel anlamıyla ifade edecek olursak kripto para birimlerinin en çok bilineni olan Bitcoin ile XRP'yi bir tablo üzerinden karşılaştırmak daha açıklayıcı olacaktır.

Tablo 2: Bitcoin ve Ripple Farkları

	BTC	XRP
Sahiplik	Halka Açık	Özel Şirket
İşlem Hızı	1 Saate Kadar	3-5 Saniye
İşlem Maliyeti	40 ABD Doları	0,004 ABD Doları
Saniyede İşlem Sayısı	Yaklaşık 10	1.500
İşlem Başına Enerji Maliyeti	Yaklaşık 250 kHW	Çok Az
Algoritma	Proof-of-work	Konsensüs
Enflasyon	2140 Yılına Kadar 21 Milyon Adet Coin Arz Edilecek	Enflasyon Neredeyse Yok (Her İşlemden Çok Az Miktarda XRP Yok Oluyor)
Maksimum Token Sayısı	21 Milyon	100 Milyar

Kaynak: <https://tr.cointelegraph.com> (Haziran 2023)

Ripple para birimini diğer kripto para birimlerinden özel kılan husus merkezi bir yapıya sahip para birimi olmasıdır. Ve aynı zamanda Bitcoin veya Ethereum'un aksine, Ripple'da bir blok zinciri bulunmamaktadır. Ripple, kendi patentli teknolojisi olan Ripple Protokolü Konsensüs Algoritması (RPCA) ile çalışmaktadır. Bu konsensüs algoritmasına göre, ağdaki her düğümün (node) aynı fikirde olması gerekmektedir (Schwartz vd., 2014).

Ripple şirketi, projeyi "Küresel ödemeler için en iyi dijital varlık" olarak tanımlıyor.

SONUÇ

Sonuç olarak, blockchain teknolojisi ve kripto paralar, finansal sistemlerin ve ödeme altyapılarının dönüşümünde büyük bir potansiyele sahiptir. Ripple gibi örnekler, bu teknolojilerin gerçek dünya uygulamalarını göstermektedir. Ripple'in küresel ödemelerde hız, maliyet ve güvenilirlik sağlamak için kullandığı dağıtık defter ve konsensüs algoritması, finansal kurumlar arasında işlemleri kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple Ripple örneği diğer kripto para örneklerine göre daha da ön plana çıkmaktadır. Ancak, blockchain teknolojisi ve kripto paraların daha geniş kabul görmesi ve kitleler tarafından

benimsenmesi için bazı zorluklar ve düzenleyici engeller bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu alanın hızla geliştiği ve yeni inovasyonların ortaya çıktığı bir gerçektir. Gelecekte, blockchain teknolojisi ve kripto paraların finansal sistemleri daha da demokratikleştirip verimliliği artıracığına yönelik umut verici potansiyel mevcuttur. Bu alandaki araştırma ve geliştirme çalışmaları, bu potansiyelin tam olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Amores-Sesar, I., Cachin, C., & Mićić, J. (2020). Security analysis of ripple consensus. arXiv preprint arXiv:2011.14816.
- Armknacht, F., Karame, G. O., Mandal, A., Youssef, F., & Zenner, E. (2015). Ripple: Overview and outlook. In *Trust and Trustworthy Computing: 8th International Conference, TRUST 2015, Heraklion, Greece, August 24-26, 2015, Proceedings 8* (pp. 163-180). Springer International Publishing.
- Armknacht, F., Karame, G. O., Mandal, A., Youssef, F., & Zenner, E. (2015). Ripple: Overview and outlook. In *Trust and Trustworthy Computing: 8th International Conference, TRUST 2015, Heraklion, Greece, August 24-26, 2015, Proceedings 8* (pp. 163-180). Springer International Publishing.
- Atzori, M. (2015). Blockchain technology and decentralized governance: Is the state still necessary? Available at SSRN 2709713.
- Çil Yavuz, N. (2015). Finansal ekonometri. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Di Luzio, A., Mei, A., & Stefa, J. (2017, June). Consensus robustness and transaction de-anonymization in the ripple currency exchange system. In 2017 IEEE 37th International Conference on Distributed Computing Systems (ICDCS) (pp. 140-150). IEEE.
- Duan, H., Zheng, Y., Du, Y., Zhou, A., Wang, C., & Au, M. H. (2019, March). Aggregating crowd wisdom via blockchain: A private, correct, and robust realization. In 2019 IEEE International Conference on Pervasive Computing and Communications (PerCom) (pp. 1-10). IEEE.
- Elmas, B., & Aydın, S. (2021). Geçmişten Günümüze Paranın Tarihi: Fiziki Paradan Kripto Paraya. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2021 Özel Sayı), 253-264.
- Fidan, M., Dilek, S., & Ayşegül, E. S. E. V. (2019). Düünden bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kağıt Para Kullanımı. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 141-162.
- Galbraith, J. K. (1990). *Para: nereden gelir nereye gider*. Altın Kitaplar.
- Ghosh, A., Mahdian, M., Reeves, D. M., Pennock, D. M., & Fugger, R. (2007). Mechanism design on trust networks. In *Internet and Network Economics: Third International Workshop, WINE 2007, San Diego, CA, USA, December 12-14, 2007. Proceedings 3* (pp. 257-268). Springer Berlin Heidelberg.
- Gode, D. K., & Sunder, S. (1997). What makes markets allocationally efficient?. *The quarterly journal of economics*, 112(2), 603-630.
- Gökarp, E., Coban, S., & Gökarp, M. O. (2019, November). Acceptance of blockchain based supply chain management system: Research model proposal. In 2019 1st International Informatics and Software Engineering Conference (UBMYK) (pp. 1-6). IEEE.
- <https://coinmarketcap.com/tr/currencies/xrp/>
- <https://tr.cointelegraph.com/learn/ripple-vs-bitcoin-key-differences>
- <https://tr.investing.com/crypto/xrp>
- <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES#:~:text=118%20yılında%20Çinliler%20deri%20para,kullanılması%2017.%20yüzyılın%20sonlarına%20rastlamaktadır.>
- Jani, S. (2018). An overview of ripple technology & its comparison with bitcoin technology.
- Karahan, Ç., & Tüfekçi, A. (2019). Blokzincir teknolojisinin ic denetim faaliyetlerine etkileri: Fırsatlar ve tehditler. *Denetim*, (19), 55-72.
- Karahan, Ç., & Tüfekçi, A. (2019). Blokzincir Teknolojisi ve Kamu Kurumlarınca Verilen Hizmetlerde Blokzincirin Kullanım Durumu. *Verimlilik Dergisi*, (4), 157-193.

- Keleş, A. (1998). İslam'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları) (Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University (Turkey)).
- Kırbaş, İ. (2018). Blokzinciri teknolojisi ve yakın gelecekteki uygulama alanları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(1), 75-82.
- Lee, D. K. C., Guo, L., & Wang, Y. (2017). Cryptocurrency: A new investment opportunity?. Available at SSRN 2994097.
- Mendi, A. F. (2021). Blokzincir Mimarisi ve Getirdiği Fırsatlar. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (29), 181-186.
- Mendi, A. F. (2021). Blokzincir Uygulamaları ve Gelecek Öngörülleri. GSI Journals Serie C: Advancements in Information Sciences and Technologies, 4(1), 76-88.
- Mishkin, F. S. (2007). *The economics of money, banking, and financial markets*. Pearson education.
- Moreno-Sanchez, P., Kate, A., Maffei, M., & Pecina, K. (2015, February). Privacy preserving payments in credit networks. In Network and distributed security symposium.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized business review*, 21260.
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2016). Bitcoin and cryptocurrency technologies: a comprehensive introduction. Princeton University Press.
- Nebil, F. S. (2018). *Bitcoin ve Kripto Paralar: Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek Mi?*. Pusula.
- Öztürk, N., & Asuman, K.O.Ç. (2006). Elektronik para, diğer para türleriyle karşılaştırılması ve olası etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 207-243.
- Pamuk, Ş. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi (5. baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarmah, S. S. (2018). Understanding blockchain technology. Computer Science and Engineering, 8(2), 23-29.
- Schwartz, D., Youngs, N., & Britto, A. (2014). The ripple protocol consensus algorithm. Ripple Labs Inc White Paper, 5(8), 151.
- Schwartz, D., Youngs, N., & Britto, A. (2014). The ripple protocol consensus algorithm. Ripple Labs Inc White Paper, 5(8), 151.
- Senkardes, C. G. (2021). Blokzincir Teknolojisi ve Nft'ler: Müzik Endüstrisi Üzerine Bir İnceleme. Journal of Management Marketing and Logistics, 8(3), 154-163.
- Seren, K.A.Y.A., & Turğut, M. (2019). Blockchain technology in supply chain. The Journal of International Scientific Researches, 4(2), 121-134.
- Sürmen, Y. (2014). Muhasebe – 1. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Şenbayram, E. A. (2019). Paranin Geldiği Uç Nokta: Bitcoin. Econharran, 3(4), 72-92.
- Şıklar, İ. (2009). Para Teorisi ve Politikası. Anadolu Üniversitesi.
- Tanrıverdi, M., Uysal, M.E.V.L.Ü.T., & Üstündağ, M. T. (2019). Blokzinciri teknolojisi nedir? Ne değildir?: alanyazın incelemesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 12(3), 203-217.
- Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain revolution: how the technology behind bitcoin is changing money, business, and the world. Penguin.
- Tevetoğlu, M. (2021). Hukuki Yönleriyle Kripto Varlıklar ve Kripto Varlıkların İlk Arzı. İstanbul: Aristo Yayınevi.
- Turan, Z. (2018). Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Digital Para ve Kullanım Alanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-5.
- Usta, A. (2018). Paranin Serüveni Kripto Paraların Öncesi ve Sonrası. *Bankalar Kart Merkezi*, 0-23.
- Usta, A., & Doğanekin, S. (2017). Blockchain 101. MediaCat Kitapları, İstanbul.
- Üzer, B. (2017). Sanal para birimleri. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Weber, B. (2018, February). Competing for legitimacy: A typology of virtual currencies. In 2nd Workshop on P2P Financial Systems 2016.

Yaga, D., Mell, P., Roby, N., & Scarfone, K. (2019). Blockchain technology overview. *Arxiv preprint arXiv:1906.11078*.

Yıldırım, M. (2019). Blok zincir teknolojisi, kripto paralar ve ülkelerin kripto paralara yaklaşımları. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 265-277.